

Управління культури і мистецтв
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К. А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

Випуск 10 (2017 р.) – 11 (2018 р.)

Вінниця
2020

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П44

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенік,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач Т. Р. Кароєва

Подільський книжник : альманах. Вип. 10 (2017 р.) / 11 (2018 р.) / уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сенік ; Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2020. – [2], 134, 144 с. : іл.

У пропонованому блоці з'єднано чергові 10-й (2017 р.) та 11-й (2018 р.) випуски альманаху. Кожний з них є самостійним виданням і має свою пагінацію сторінок.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

Управління культури і мистецтв
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К. А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 10
(2017 р.)**

Вінниця
2020

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П44

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенник,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач Т. Р. Кароєва

Подільський книжник : альманах. Вип. 10 (2017 р.)
/ уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сенник ; Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2020. – 134 с. : іл.

У десятому випуску альманаху традиційно подаються відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, висвітлюється розмаїття книжкового життя регіону початку ХХ ст. і сьогодення, розкривається особистий внесок наших земляків у розвиток книжкової культури краю. У збірнику започатковано нову рубрику, присвячену 100-річчю Української революції (1917–1921). Цього разу її матеріали висвітлюють події 1917 р.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

Від укладача

Десятий випуск альманаху продовжує знайомити з книжковим і бібліотечним життям Поділля минулого і сьогодення.

Він починається з розмови із гостем рубрики «Про книгу і про себе» В. С. Вігуржинською, яка керує Тульчинською центральною районною бібліотекою. Чим став для книгозбірні Міжнародний оперний open-air фестиваль «OPERAFEST TULCHYN» 2017 р.?

Працівники відділу рідкісних і цінних видань розпочали роботу над каталогом стародруків XVIII ст., що зберігаються у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, звідси така увага до цих видань в альманасі. Статті І. М. Валігури, Т. Р. Кароєвої, Т. О. Марчук, О. В. Сафронової присвячені господарчим порадишкам, правничим стародрукам, навчальним книгам та кириличним богослужбовим виданням, друкованим на українських теренах. Вивчення стародрукованих книг було започатковано у Вінницькій філії ВБУ при ВУАН під керівництвом В. Д. Отамановського. Про перші досягнення на цьому шляху 1926 р. оповідає рубрика «Сторінками старих видань».

Але ж бібліотека живе не лише книгами давнього минулого, а й сучасністю. В ювілейному виданні П. І. Цимбалюк підбиває підсумки нашої науково-дослідної роботи 1970–2007 рр. в галузі бібліотекознавства.

Усвідомлюючи значущість подій Української революції (1917–1921), ми також реагуємо на святкування її 100-ї річниці та започатковуємо низку щорічних оціночних публікацій про тогочасне книжкове життя на Поділлі та книги-ювіляри, що побачили світ на наших теренах і маловідомі в країні. У цьому випуску подано статтю Т. Р. Кароєвої про стратегічну лінію українського книгодрукування 1917 р. – друк політичної агітаційно-пропагандистської брошури, повідомлення про перше видання в Наддніпрянській Україні книги Б. О. Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?» (Вінниця, 1917), збірку історичної публіцистики А. Ф. Кащенко «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» (Катеринослав, 1917), а також про друк матеріалів для

скликання Українських Установчих зборів, щоб легітимізувати владу Центральної Ради.

Шлях до революційних подій був довгий і складний, одним з найважливіших його складників було формування національного світогляду українського населення. Роль книги в цьому процесі висвітлює стаття І. В. Ковалишеної.

Завершує випуск оповідь про наших земляків – лауреатів літературних премій України 2017 р. та хроніка книжкових подій у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва за минулий рік.

Ми вже 10 років з читачами і підбиваємо деякі підсумки. За ці роки склався авторський колектив, устоялася структура збірника, окреслилися улюблені рубрики та теми, сформувалися традиції співпраці з авторами та роботи над текстами. Ми залучили до наших пошуків колег не тільки з міста та області, а й з України та навіть закордоння. Чимало зроблено, втім наші випуски ніколи б не побачили світ без людей, яких ми ще жодного разу не згадали в передмовах. Це наші літературні редактори М. Г. Спиця, О. Г. Поліщук, С. В. Лавренюк і технічний редактор Н. В. Спиця. Сподіваємось, що попереду нас ще чекає тривала співпраця.

Т. Р. Кароєва

ПРО КНИГИ І ПРО СЕБЕ (вєдуца рубрики Т. Р. Карєва)

Бібліотека й оперний фестиваль

В. С. Вігуржинська

Місто Тульчин здавна широковідоме й за межами нашої країни. У 2017 р. нової барви в його образ додав перший в Україні Міжнародний оперний open-air фестиваль «OPERAFEST TULCHYN». В організацію його роботи органічно влилася місцева центральна районна бібліотека на чолі з В. С. Вігуржинською.

– Що означає очолювати бібліотеку в такому відомому місті, як Тульчин? Чи впливає бібліотека на туризм? Чи, навпаки, туризм впливає на місто?

Очолювати бібліотеку в Тульчині – це водночас відповідально й надзвичайно цікаво. Тульчин – це місто з особливою духовністю і культурою. «Ближче до життя та людей» – це мій девіз. Кожна подія в житті громади знаходить місце в роботі бібліотеки. У 2017 р. в Тульчинській ЦРБ розпочав свою роботу туристично-інформаційний центр. Подібні ініціативи дуже важливі для нашої громади і є прикладом, як культурна ідея впливає на розвиток інфраструктури, залучає до нас туристів та надихає на зміни, як простору навколо себе, так і зміни власної свідомості. Туристично-інформаційний центр районної бібліотеки протягом року підготував і опублікував 34 дописи на блозі «Тульчин. Туристично-інформаційний центр». Його відвідало понад 7 тисяч віртуальних користувачів з різних країн, у соціальній мережі Фейсбук вподобало 803 учасники. Завдяки постійному моніторингу та репостам інформації ми змогли привернути увагу до роботи бібліотеки. Якщо вона хоче бути орієнтованою на користувача, то повинна звернути увагу на соціальні мережі й роботу в них. Тим більш у цьому середовищі можуть бути рівними і великі потужні бібліотеки, і бібліотеки невеликих міст і сіл. Адже бібліотека – це не тільки книги, в першу чергу, це – люди.

Під час підготовки та проведення Міжнародного оперного фестивалю «OPERAFEST TULCHYN» районна бібліотека активно долучилася до інформаційної кампанії. Лише у фестивалеві дні

послугами туристично-інформаційного центру скористалося 57 осіб. 384 особи скористались Wi-Fi. З них – 7 журналістів та блогерів, які розміщували інформацію в мережі Інтернет. Працівники бібліотеки провели 8 оглядів літератури краєзнавчого характеру.

Популярність бібліотеки як інформаційного центру з питань туризму росте й після проведення фестивалю. Її працівники надали 118 консультацій, провели 27 екскурсій по території палацу Потоцьких. Нашу бібліотеку відвідали гості з Києва, Сум, Черкас, Полтави, Одеси, Дніпра та інших міст.

– Чому тутьчинська бібліотека активно займається краєзнавством?

Любов до рідного краю, до землі, до людей, що її заселяють, є спільною турботою про те, щоб він був багатшим, красивішим. Для того потрібно добре знати його історію, природу та культуру. Наша бібліотека формує особистість на ґрунті історії, культури, традицій народу, тому одним із пріоритетних напрямків роботи є краєзнавча робота. Ми популяризуємо краєзнавчі видання і дослідження, сприяємо краєзнавчому рухові на Тутьчинщині, виховуємо відповідальність за збереження історико-культурних надбань.

– Які цікаві проекти для городян реалізувала бібліотека останніми роками?

У Тутьчинській центральній районній бібліотеці вже стало традицією організувати молодіжні бібліотусовки. Сучасна молодь полюбляє вечори в бібліотеці, адже саме тут можна зустрітись з друзями, обговорити сучасну книгу, відвідати майстер-клас і отримати консультацію косметолога. А ще можна поспівати під гітару та зробити селфі з книгою.

Незвичним є проведення зустрічей у форматі «чаювання з мером». Ідея зустрічі за чашкою чаю з головою Тутьчинської міської ОТГ Валерієм Весняним визрівала декілька місяців. Адже після об'єднання громади та виборів міського голови в кожного з нас безліч запитань і пропозицій. І відповіді на них ми хочемо почути від перших осіб. На «чаювання з мером» приходять активні юнаки та дівчата. Розмова йде про те, як змінити нашу громаду, що хоче сучасна молодь. Пропозиції від ініціативної групи, які надходять під час розмови, розміщують на сайті ОТГ. Серед них – питання створення нових робочих місць, організації дозвіл-

ля, облаштування сучасного кінотеатру, освітлення вулиць, встановлення світлофорів, побудови басейну, сортування сміття та ін.

Р. С. Відгук в Інстаграмі Маші Танасієнко: «Не так давно побувала на бібліовечірці. Була приємно вражена, організатори запросили мера нашого міста та молодь зі своїми пропозиціями та побажаннями на вдосконалення міста. Ми отримали відповіді на давно хвилюючі запитання, провели вечір з користю та в чудовій компанії. Хотілось би щоб такі зустрічі проводились частіше та приносили користь для міста».

– Чи були і чи є в Тульчині серйозні домашні книгозбірні?

Найсерйознішою домашньою книгозбіркою я вважаю бібліотеку Софії Потоцької. Про неї сьогодні пишуть, говорять, її вивчають. Зібрання містило книги, написані французькою, німецькою, російською та англійською мовами. Найціннішими були Біблія (1513), «Опис приїзду до Києва Станіслава Августа, польського короля Понятовського» К. Платера (1787), де вперше згадується опис Тульчинського палацу та бібліотеки.

На початку ХХ ст. в місті виникли ще кілька приватних бібліотек. Найбільша серед них належала братам-учителям Миколі та Семену Доброгаєвим. Саме тут збиралася вся інтелігенція міста. Пізніше фонди цих бібліотек увійдуть в основу створення в місті народного клубу-бібліотеки, який був відкритий у будинку Якова Хітермана.

– Чи були в історії Вашої бібліотеки цікаві бібліотекарі чи читачі?

Звичайно, були і є. Про це можна писати багатотомне видання. А я хочу розповісти про двох наших читачів. Галина Йосипівна Могилевська (1924–2017) була почесним читачем нашої бібліотеки. Саме вона стала спонсором оновлення меблів читального залу нашої бібліотеки та відкриття мультицентру «Смайлик» у районній бібліотеці для дітей. Галина Йосипівна вела краєзнавчу роботу і вже в поважному віці збрала матеріали про учасників бойових дій Другої світової війни міста Тульчина, видала книгу «Обпалені війною імена».

Віктор Андрійович Святелик (1947–2009) – український краєзнавець, пушкініст. Народився в м. Тульчин. У 1966 р. закінчив місцеву школу № 3. Вступив на факультет російської мови і

літератури Томського університету. Упродовж восьми років учительовав у с. Білоусівка Тульчинського району. У цей час активно займався вивченням мов, закінчив курси німецької мови в Москві й отримав диплом перекладача.

У 1980-х рр. поступово розширювалося коло його наукових контактів, зокрема зарубіжних. Досліджував історію Тульчина та графів Потоцьких. Фундаментально вивчав об'єкт «утаєнної любови» Олександра Пушкіна – Софію Потоцьку-Кісельову та видав оригінальне дослідження з цієї теми, що змінило погляди на це питання. Досліджував біографію Миколи Леонтовича.

З 1991 р. викладав історію мистецтва в Тульчинському училищі культури. Тоді ж розпочав підготовку дисертаційного дослідження. Був одним з найактивніших організаторів та учасників краєзнавчого руху в Тульчині. Виступав на захист місцевих пам'яток, закликав створити музей Потоцьких (у палаці Потоцьких).

Вільно володів польською, англійською, німецькою, французькою, словацькою, чеською та угорською мовами. Вивчав китайську. Перекладав з двадцяти мов. Був відомим тульчинським екскурсоводом. Також був науковим керівником молодих дослідників у галузі історії. Зокрема, допомагав школярам збирати, обробляти інформацію для подальшої участі в історичних конкурсах.

– А як Ви прийшли у професію?

Все було просто. Я любила читати. Майже щодня на перерві бігала в шкільну бібліотеку. Саме шкільний бібліотекар Віра Афанасіївна Чалапчій і прищепила мені любов до професії. Мені доручали обслуговувати інших учнів, записувати їм книги у формуляр. А ще в шостому класі я стала учасником районної читацької конференції. Це було круто. Після закінчення Тульчинського училища культури прийшла на роботу в місцеву районну бібліотеку. Так здійснилась моя мрія. Професію бібліотекаря обрала за покликанням, дуже її люблю, а бібліотека – це мій другий рідний дім, де пройшли кращі роки мого життя, тут я змогла самореалізуватися.

– А що означає книга у Вашому житті?

Книга зі мною з раннього дитинства. Пам'ятаю, як мама мені читала, а я завчала текст напам'ять і робила вигляд, що читаю сама. Одного разу на запитання «Що у Вашому житті означає книга?» відповіла: «Книга – це моє життя!».

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

1917-й – рік громадсько-політичної брошури на Поділлі

Т. Р. Каросва

У 1917 р. в Україні склалися нові політичні умови, які позначилися на лібералізації книговидавничої справи. Зокрема, на Поділлі це була ситуація, коли, з одного боку, ще тривало мирне тилове (хоч і прифронтове для західної частини території) життя, існувало налагоджене поліграфічне виробництво, зберігалися вільні кошти та запаси паперу, працювали кваліфіковані кадри, обладнання ще не було настільки зношеним, а з другого боку, старі цензурні утиски зникли, нові ще не виникли, і вже були розбуджені національні українські сили. Такі обставини сприяли появі української книги на Поділлі не як чогось виняткового, поодинокого, а як систематичного явища.

Друк 1917 р. характеризувався поєднанням традиційного, переважно російськомовного, та нового україномовного продукту. Як у попередні роки, організації ще друкували щорічні звіти про діяльність упродовж року. Через губернську владу Міністерство землеробства Російської імперії встигло випустити друком інструкції про порядок проведення Всеросійського сільсько-господарського та земельного переписів, представник Тимчасового уряду, Подільська окружна комісія з проведення виборів до Установчих зборів, – брошури про підготовку виборів, Подільська епархія – начерки зі своєї історії. Губернське та повітові земства продовжували продукувати традиційні видання.

Водночас нові політичні сили, особливо українські, ініціювали свій друк. Масштабність цього явища відстежували вже його сучасники. У 1917 р. головний редактор часопису «Книгарь» В. Королів-Старий писав: «По трьох роках примусового мовчання розтулились нарешті українські уста, вільно залунало наше слово, загуркотили з небувалою силою машини друкарські, що родять похапцем українську книжку, якою набиваються полиці старих і нових наших книгарень, заповнюються і враз порожні-

ють, бо книжка й газета незвичайно швидкою ходою поспішає на село» [1, с. 26]. Йому вторив львів'янин І. Свенціцький, який начисто спостерігав тодішню Наддніпрянську Україну: «Українські книгарні, що так собі животіли провінціями крамничками, стали торгувати як столичні перворядні фірми. Українські газети, що дотепер давали більше клопоту й гризоти видавцям та експедиторам, стали на духи обзаводитись ротаційними машинами (що скоро друкують). Українські видавництва брались здебільшого за такі праці, які можна було випускати 50–100.000 примірників і т. д.» [1, с. 26–27]. Не відставав в оцінках головний редактор щоденника «Нова Рада» А. Ніковський: «Наша продукція книжна одразу виростає, поширилась і посіла те становище, з якого її вже стороння сила не стягне. І справді, українське державне життя ще не почалося [йдеться про вересень 1917 р. – К. Т.], офіційні інституції українські ще майже НІЧОГО не робили і не зробили, а тимчасом у великому числі назвищ і примірників, поборюючи небувалі технічні труднощі, пішла на ринок українська книжка, пішла, і кожна поодиноким швидко десь зникає, знаходячи собі покупця й читальника. Це свідчить, що ми одразу скочили на якийсь значно вищий щабель культурності, що потреби нашого громадянства вельми широкі» [1, с. 27–28].

Найточнішу характеристику тодішньому книговидавничому руху дав С. Єфремов у статті «Голод на книжку» наприкінці 1917 р.: «“Нема книжки!” – такий чується звідусіль крик, викликаний тим голодом на книжку, якого й задовольнити зараз не можемо. Нема в продажу наших письменників-класиків українського письменства, нема поважнішої літератури на сучасні теми, нема підручників, нема популяризації, навіть тієї, що довгі не літа, а десятиліття завалювала собою полиці по книгарнях... усе це зникло, все це розхапано під час книжкового голоду, і тепер нема вже чим і боротися з ним» [2, с. 52]. Мінливе політичне життя вимагало швидкого реагування, не завжди обсяг публікації в часописі міг задовольнити читача. І С. Єфремов зауважував: «І от ми бачимо, що в перші дні революції з'являються переважно заклики, відозви, листівки, летючки, бо це найлегше можна було пустити, зважаючи на брак часу й розхитану техніку. Трохи зго-

дом дощ летючок змінився на дощ брошур: треба було постачати агітаційної літератури на всякі питання дня, – і ми бачимо, що брошура справді знайшла колосальний нечуваний доти збут, розходячись у сотнях тисяч примірників, незалежно часто від своєї вартості і не вважаючи на досить велику ціну. І на брошуру видавництва наші звернули всю свою увагу» [2, с. 53].

Брошура, насамперед громадсько-політична, так само визначала обличчя й подільської книги 1917 р. Хоч вона мала й російську, й єврейську, й польську сторінки, проте українська була визначальною. Достатньо згадати, що на Поділлі у 1917 р. вперше діяло стільки українських видавництв: у Вінниці – «Село», «Воля», «Зерно»; Кам'янці – «Смотрич», «Дністер»; Могилеві – «Рідна стріха». (За весь імперський період відомо лише про одне видавництво).

Українська Центральна Рада (УЦР) заклала основи будівництва політичного, суспільного й економічного ладу незалежної України. Уся культурно-освітня її політика спрямовувалася на відродження українського народу, перетворення його на суспільну цілісність. Запроваджувалася українська мова як державна, віталася її використання в усіх галузях науки, освіти, громадського життя. Особливу увагу влада приділяла книжковому рухові, оскільки книжка повинна була стати одним із засобів єднання українського народу, джерелом формування національної свідомості й розбудови освіти. Як зазначає український науковець Т. Ківшар, у 1917 р. український книжковий рух набирив сили, переважно як рух народний, що використовував народні та громадські кошти [3, с. 78]. Він був організований силами самого громадянства, під керівництвом губернських і повітових земств, видавничих та просвітніх товариств, кооперативів. Якщо до революції на українському видавничому фронті діяли видатні одинаки, то 1917 р. повною мірою продемонстрував, що на українських теренах визрів новий видавець, обізнаний з українською книгою, і новий читач, готовий сприймати таку книгу.

Особливо активно в подільському книговидаванні 1917 р. проявили себе місцеві товариства «Просвіти». Хоча до революції подільські просвітяни через кооперативне видавниче товариство

«Дністер» (Кам'янець-Подільський, 1911–1912) спробували налагодити друк книг, проте через заборону національних громадських організацій встигли підготувати лише кілька книжок. У нових політичних умовах «Дністер» спробував поновити свою діяльність, але основна його робота припала на 1919–1920 рр. А от у 1917 р. налагодили випуск літератури вінницька, проскурівська, могилів-подільська та брацлавська «Просвіти», найактивніше серед них проявила себе вінницька. Як згодом визначав відомий український книгознавець Ю. Меженко: «Із всіх «Просвіт» України тільки Вінницька зуміла розвинути ширшу діяльність, зібрати значний капітал, придбати неабиякий будинок, друкарню і видавати, навіть, щоденний часопис “Шлях”» [4, с. 115]. Найбільш продуктивним для книговидавничої діяльності вінничан був саме 1917 р. – 11 видань, 1918 – 7, 1919 – 1. Здавалося, що з придбанням наприкінці 1918 р. власної друкарні «Просвіта» тільки активізує свою видавничу діяльність, але на практиці відбулося протилежне. Товариство свідомо відмовилось від самостійного друку книг на користь спеціалізованих установ, тобто видавництв, що цілком відповідало вимогам нового часу. Цю роботу з 1919 р. перебрало на себе вінницьке кооперативне видавниче товариство «Наука».

Патріотично налаштована інтелігенція в умовах небаченого раніше пробудження національної самосвідомості українців, великого попиту на видання рідною мовою вважала себе зобов'язаною зрозуміло розповісти народу про його історію та культуру, готуючи, наприклад, до друку брошуру К. Ванькевича «Оборонець скривжених» (Проскурів) про життєвий і творчий шлях Т. Шевченка [5, с. 201]. Проблеми державного ладу, самоврядування, самовизначення українського народу також знайшли відображення в просвітянській практиці: проскурівській – у брошурах К. Ванькевича «Єднайтеся, брати-українці, гуртуйтеся до громади» та «Хто ми і від кого походимо» [5, с. 201], Т. Верхоли «Наше минуле і сучасне» [5, с. 202]; брацлавській – Н. Лисого «Про нашу рідну українську мову» [5, с. 204]. Хоча в цілому просвітянський друк орієнтувався на місцеві літературні сили, проте вінничан вирізняла особлива інтелектуальність видавничої політики. У 1916 р. у Відні побачила світ брошура історика, чле-

на НТШ Б. Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”», а уже наступного року вона була передрукована у Вінниці [5, с. 201]. Так само в Берліні 1915 р. побачила світ книга Д. Донцова «Die ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Russland», а у Вінниці 1917 р. був надрукований її перший переклад українською мовою «Історія розвитку української державної ідеї» [5, с. 203]. Автор роз'яснював сутність української державної ідеї, характеризував її розвиток і розглядав можливість її реалізації, показував, як західні країни у власних інтересах використовують «українське питання». В умовах Першої світової війни вінничани непогано були обізнані з видавничими новинками української громадсько-політичної думки за лінією фронту. Цікавою видається також місцева брошура «Трактат України з Московщиною 1654 р. і Універсал Центральної Ради 1917 р.» [5, с. 208], в якій автор проводив паралелі між Березневими статтями 1654 р. та I Універсалом Української Центральної Ради від 10 (23) червня 1917 р., який проголосив автономію України. Змістовий акцент робився на історичній інформації про те, що колись Україна вже була незалежною країною. Досі нам не відомо, хто саме був ініціатором цих видань у Вінниці, проте факт їхньої появи засвідчує українську національну зрілість вінницької громади. У літературі тривалий час панувала думка про слабкість місцевої української національної громади, втім сучасними істориками віднайдено чимало фактів про її діячів, заходи та позицію упродовж 1917 р. і наступних років. Однак про інтелектуальну пульсацію національного життя досі відомостей не вистачає.

Враховуючи популярність соціалістичних ідей у суспільстві, вінницька «Просвіта» прагнула також поінформувати про цю ідеологію за допомогою видання «Що таке соціалізм» [5, с. 209]. Ця книжка наступного року була перевидана і за наказом німецько-австрійської влади конфіскована.

Подільські «Просвіти» багато уваги приділяли організаційній роботі, зокрема популяризації своїх осередків. Їхні видання (Т. Верхола «Про “Просвіти”»: поради, як засновувати сільські та містечкові “просвіти”» (Проскурів) [5, с. 201], В. Корольов «Що таке товариство “Просвіта” і як його заснувати» (Вінниця)

[5, с. 204]) містили поради, як організувати товариства, з роз'ясненням їхніх завдань, зразковим статутом, приблизним планом діяльності, адреси українських книгарень і редакцій часописів.

Не можна оминати й такого аспекту видавничої діяльності «Просвіт», як взаємодія з іншими українськими товариствами, насамперед видавництвами. Члени кам'янець-подільської та моголів-подільської «Просвіт» поновили/створили власні видавництва – «Дністер» (1917–1920) і «Рідна стріха» (1917), відповідно. На замовлення вінницьких просвітян місцеве кооперативне видавництво «Село» у 1917 р. надрукувало п'ять плакатів із порадами матерям про догляд за дітьми, сільським господарям із загальними порадами щодо здоров'я людини, про догляд за тваринами [6, с. 33]. Плакати мали розвішуватися на стінах у споживчих та кредитових товариствах, бібліотеках-читальнях «Просвіт», земських лікарнях, школах тощо.

Усього подільські «Просвіти» за 1917–1919 рр. самостійно видали 29 назв книг. Найбільш продуктивним для них був саме 1917 р. – 18 назв, 1918 р. – 9, 1919 р. – 2 [7, с. 87].

З утворенням Української селянської спілки 6–7 (19–20) квітня 1917 р., яка задекларувала боротьбу за національну автономію та земельну реформу, забезпечення належного представництва селянства в органах місцевого самоуправління та відстоювання станових селянських інтересів під час вироблення політики місцевої влади, було розгорнуто активну пропагандистську кампанію щодо механізмів формування місцевих осередків. У світлі завдань її діяльності Моголів-Подільська повітова селянська спілка підготувала брошури «Яких законів на землю вимагали послі-трудовики у першій Державній думі?» [5, с. 209], В. Гут-Ковальова «Про земельну справу і заснування селянської спілки» [5, с. 204] та планувала «Хто дасть землю селянам-хліборобам?». Земельне питання залишалось найгострішим у 1917 р., тому інші організації також прагнули поінформувати населення про свою позицію. Так, у листопаді вінницькі більшовики видрукували «Декрет о земле», а видавництво «Воля» – книжку Ю. Щириці «Земельне питання» [5, с. 209].

Для широкої популяризації цих організацій Моголів-Подільська селянська спілка оприлюднила збірку «Протоколи й

постанови І Могилів-Подільського повітового селянського з'їзду 23–24 квітня 2017 р.», «Як засновувати селянські спілки» [5, с. 206]. Вінницьке видавництво «Воля» надрукувало брошуру І. Кречотеня «Що таке селянська спілка» [5, с. 209], кам'янець-подільське «Смотрич» – «Селянська спілка» [5, с. 207].

Подільські видавництва продукували й інші громадсько-політичні брошури. Видавництво «Воля» підготувало книжку Г. Шіянова «Що таке державна власть» [5, с. 209], яка популярно розповідала про пізні форми державної влади, зокрема самодержавство, конституційну монархію, республіку, а також Установчі збори, Центральну Раду тощо. Реагуючи на бурхливі міські вінницькі події, видавництво підготувало оповідь «Про вибори у городську думу» [5, с. 206]. Проблема міського самоврядування турбувала й кам'янчан, серед яких активно ширилися соціалістичні ідеї, тому цілком закономірною стала поява книжки «Українська соціалістична муніципальна (городського хозяйства) програма».

Для популяризації української національної ідеї призначалася брошура В. Гут-Ковальова «На порозі нового життя» Могилів-Подільської української громади [5, с. 204].

Серед економічних брошур особливе місце посідає праця П. Бунта «Що треба знати організаторам споживчих товариств» [5, с. 209] вінницького видавництва «Зерно». Це товариство планувало 17 видань, проте на сьогодні відомо лише про згадане. Зміст книжки – тлумачення кооперативних заповідей, пояснення, як на підставі нового кооперативного закону зареєструвати споживче товариство через окружний суд. Зростанню кооперативного руху мав прислужитися ще один плакат видавництва «Село» – «Десять заповідей членам товариських крамниць». Це була друга подібна спроба в історії українського кооперативного руху, і рецензенти відзначали більш вдалий підхід зі змістової точки зору, ніж попередній, проте шкодували, що видання не містило малюнків [6, с. 33].

Подоляни намагалися агітувати й красним словом. У 1917 р. вийшли друком «Українські пісні волі» (Вінниця) [5, с. 208], В. Гут-Ковальова «Пісні волі» (Могилів-Подільський) [5, с. 206], збірка «Вільне слово. Пісні й поезії» (Могилів-Подільський). Усі ці книжки містили «Заповіт», «Ще не вмерла Укра-

іна», «Не пора», «Ми гайдамаки», «Шалійте». Привертає увагу збірка П. Адаменка, який упорядкував також поезії Т. Шевченка, І. Франка, О. Олеся, Г. Чупринки, П. Чубинського, М. Старицького, Х. Алчевської, І. Липи тощо, а також додав передмову до зібраного.

Про значущість української пісні наголошувала брошура К. Стеценка «Українська пісня в народній школі» [5, с. 207], що містила його доповідь на з'їзді вчителів народних шкіл Ямпільського повіту, виголошену 25 квітня 1917 р. Книга, друкowana авторським коштом, призначалася вчителям початкової школи, які з наступного року мали викладати українською.

Крім українських громадських організацій, у боротьбу за прибічників вступили й інші політичні сили на місцях. Вінницька організація РСДРП(м) видрукувала К. Маркса та Ф. Енгельса «Коммунистический манифест» (у перекладі з німецької С. Алексєєва), А. Бебеля «Профессиональное движение и политические партии» [5, с. 201]. Відомо також, що у Вінниці друком вийшли твори В. Леніна «Страничка из истории России и социал-демократической партии» [5, с. 204], у Могилеві-Подільському – «Уроки революции» [5, с. 204]. Єврейська громада оприлюднила «Гельсингфорскую программу» (Тульчин) [5, с. 202], що охоплювала резолюції 3-ї Всеросійської конференції сіоністів (1906), яка визначила план сіоністської діяльності після смерті Т. Герцля в імперських умовах Росії. Конференція сформулювала ідею «синтетичного сіонізму»: синтезу політичної діяльності та практичної роботи в Єрец-Ізраель (переважно поселенський рух).

Громадським об'єднанням поляків, яке розгорнуло книговидавничу справу, стало «Polska Macierz Szkolna na Podolu» («Польська шкільна матиця на Поділлі»). Його було створено у 1917 р. у Вінниці. Засновники придбали друкарню й почали книгодрук, зокрема матеріалів польського з'їзду, що відбувся в Києві 18–24 червня 1917 р. [5, с. 210].

Усього до громадсько-політичної книги 1917 р. можна віднести 35 назв видань (33,3 %) річного книговидавничого репертуару Поділля [5, с. 201–210].

Уже в жовтні 1917 р. С. Єфремов відзначав, що український книжковий ринок наситився агітаційною брошурою, попит на неї

починає спадати. «Агітаційна брошура своє діло вже зробила і тепер навіть малосвідомі круги починають питати за поважнішою літературою: белетристикою, наукою, солідною популяризацією, творами на теми культурного життя, ґрунтовнішою публіцистикою і т. п.» [2, с. 53]. Читач чекав на книжку...

Примітки:

1. Кузеля З. З культурного життя України. Відень, 1928. 85 с.
2. Єфремов С. Голод на книжку // Книгарь. 1917. № 2. Ствп. 49–53.
3. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр). Київ, 1996. 344 с.
4. Меженко Ю. Українська книга часу великої революції // Життя і революція. 1927. № 11. С. 115.
5. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля / уклад. Т. Р. Соломонова. Вінниця, 2006. 352 с.
6. Лукасевич Є. Рецензії // Книгарь. 1917. № 1. Ствп. 33–34.
7. Кароєва Т. Р. Книговидавнича справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина ХІХ – початок 30-х років ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Київ, 2004. 215 арк.

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами *ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва*)

Господарчі порадики XVIII ст. із збірок подолян

I. М. Валігура

У фонді відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) є невеличка колекція книжок XVIII ст. на допомогу господарю. Найпопулярнішими серед них у той час вважалися кухарські та медичні порадики, за допомогою яких читачі отримували потрібну інформацію про гігієну, лікування, харчування тощо.

Автором найдавнішого за хронологією примірника «Die höchst-nöthige Erkenntniß des Menschen, sonderlich nach dem Leibe und natürlichem Leben» (Лейпциг, 1715) є німецький теолог, письменник, фармаколог та лікар Христоф Фрідріх Ріхтер (1676–1711). Навчання він розпочав на богословському факультеті в університеті м. Галле, де познайомився з відомим педагогом та родоначальником пієтизму Августом Густавом Франке й перебував під його впливом до кінця свого життя. Згодом перейшов на медичну кафедру. Біографи вважають, що причиною зміни сфери навчання стала серйозна хвороба Ріхтера, мабуть, туберкульоз. Серед викладачів медичної кафедри були відомі вчені-лікарі Фрідріх Гофман та Георг Шталь. Після навчання Ріхтер залишився в м. Галле, займався лікарською практикою, досить успішно розробляв рецепти ліків, складав релігійні гімни, які набули популярності й перевидавалися до 1760 р. [1].

Згадувана праця вперше вийшла з друку в 1709 р. і була досить запитуваною довгий час. Є відомості про її 17-те видання 1791 р. з дещо зміненою назвою. Успіх книги полягав у тому, що сам автор мав авторитет як лікар і успішний фармацевт. За титульним аркушем примірника, наявного у відділі, зберігається п'яте видання з розширеним термінологічним словником. Німецькомовна текстова частина включає дві авторські передмови до видань 1709 та 1715 рр., далі – 1234 сторінки основної інформації, що містять 18 розділів про найважливіші знання з гігієни,

анатомії, чіткі інструкції, за якими можна розпізнати хвороби, способи застосування перевірених ліків та ін. У покажчику назви хвороб подаються латиною та виділені курсивом.

Титульний аркуш виконаний фарбами чорного та червоного кольорів, текст оздоблений ініціалами, заставками й кінцівками з рослинним орнаментом. Книжковий блок оправлений коричневою шкіряною палітуркою на дощці. Примірник перебував в особистій бібліотеці Йозефа Зеферина де Вітте (1742–1814), першого чоловіка Софії Потоцької. Після смерті батька у 1786 р. він був призначений комендантом Кам'янець-Подільської фортеці, мав інтереси до математики, юриспруденції, історії, природничих наук. У книжковому фонді відділу РіЦ виявлено 14 томів з його власницьким підписом. З огляду на історію цих примірників можемо припустити, що досліджувана книга потрапила до нашої бібліотеки через тутьчинське книгозібрання Потоцьких.

Автором хронологічно наступного видання – медичного poradnika «*Apтека dla tych co iey ani lekarza nie maią albo Sposob konserwowania zdrowia ... to jest Szkoła Salernitańska*» (Варшава, 1750) – є польський політичний і релігійний діяч, меценат, бібліофіл і бібліограф Юзеф Анджей Залуський (1702–1774). Він і його старший брат Анджей Станіслав (1695–1758) увійшли до польської культури як фундатори Варшавської Бібліотеки Залуських – першої громадської наукової бібліотеки в Речі Посполитій, заснованої в 1747 р. Юзеф Залуський здобув ступінь бакалавра богослов'я по завершенні навчання в Паризькій семінарії святого Сюльпіса та Сорбонні. Є відомості про те, що в 1719 р. молодший Залуський прийняв сан священника, а з вересня 1759 р. був призначений київським єпископом. Крім політичної й церковної діяльності, він плідно займався літературною творчістю. Зокрема, його доробок налічує 36 перекладних творів з теології, філософії, історії, художні твори та ін. [2, с. 28].

Ю. Залуський до першого розділу poradnika включив «*Regimen scholae Salernitanae*» – правила, вироблені Салернською медичною школою, яку було засновано в італійському місті Салерно в IX ст. Деякі дослідники вважають цей заклад найдавнішим університетом Європи, хоча офіційно він університетом не називався. У школі існувала корпорація лікарів, які не тільки ліку-

вали хворих, але й навчали мистецтва зцілення, гармонійно поєднуючи медичні знання різних культур: грецької, арабської, західно-латинської та єврейської. У 1480 р. в Кельні цей кодекс вперше був оприлюднений. Він і досі залишається найкращою пам'яткою школи й витримав безліч перевидань. Тут латиною у віршованій формі викладені гігієнічні та дієтичні поради, детально розглянуто властивості різних харчових продуктів, плодів, рослин і їхню лікувальну дію на людський організм [3]. Досить багато рекомендацій стосується психологічного настрою людини. Наприклад, на 18 с. є порада: «Тягар турбот жени і вважай негідним сердитися, [...] якщо лікарів не вистачає, нехай будуть лікарями твоїми троє: веселий характер, спокій і помірність в їжі».

Укладач, враховуючи, що книга адресована співвітчизникам, оригінальний латинський варіант кодексу урізноманітнив польським віршованим його перекладом. Він також додав 103 назви медичних трактатів, які містилися у фонді Варшавської Бібліотеки Залуських і були доступні широкому загалу читачів. Серед них – праці швейцарського доктора медицини Конрада Геснера (1516–1565), професора медицини з Хельмштадта Валентина Генріха Фоглера (1622–1677), дієтологічні поради венеціанського аристократа Людовика Корнаро (1487–1566), кілька робіт засновника медичної кафедри в університеті м. Галле Фредеріка Гофмана (1660–1742) та ін. Далі автор вмістив короткі огляди медичних порад, що були опубліковані авторитетними європейськими лікарями у 1740-х рр., та проаналізував вплив Салернської медичної школи на розвиток європейської медицини.

Наявний примірник є першим виданням збірника. Він вийшов з друку за життя укладача з друкарні Варшавського єзуїтського колегіуму. Книжковий обріз розфарбований двоколірним рослинним орнаментом, палітурка виготовлена з картону жовтуватого кольору. Текст оздоблений дереворитами – заставками, кінцівкою, ініціалом. На звороті титульного аркуша вміщено гравюру із зображенням польського орла та герба «Погоня», що символізує польсько-литовську Унію, та присвяту малолітньому онукові правлячого короля Речі Посполитої Августа III принцу Карлу, який у 1788 р. успадкував іспанський престол.

На титульному аркуші є власницький підпис Генрика Грохольського (1802–1866) з п'ятничанського маєтку. Він мав бібліофільський інтерес до старопольських раритетів. Фонд відділу РІЦ зберігає 18 томів з його колекції стародруків.

Наступне видання є зразком російського громадянського друку XVIII ст. Російськомовний медичний poradник «Домашний лечебник или простой способ лечения» (Санкт-Петербург, 1765) Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва придбала на 2-му київському антикварному аукціоні в 1989 р., про що свідчить відповідний запис в інвентарних документах та ярлик на звороті нижньої кришки шкіряної палітурки. Автором книги був лікар угорського походження Християн Пекен (1731–1779). Ступінь доктора медицини він здобув після навчання в університетах Галле та Віттенберга. У 1755 р. назавжди переїхав до Росії, де зробив успішну кар'єру в столичному військовому шпиталі та кадетському корпусі, а згодом посів посаду вченого секретаря Медичної колегії, до якої входили всі петербурзькі лікарі й аптекарі. У 1779 р. Х. Пекен отримав чин статського радника [4, с. 103].

Презентовану книгу він склав за дорученням колегії, і вона була першою народною лікарською книгою на теренах Росії. Авторський текст був німецькомовним, тому російський переклад для друку здійснив професор медицини О. Протасов.

Олексій Протасов (1724–1796) був сином солдата й освіти розпочав у школі Феофана Прокоповича для дітей з незаможних родин. Як здібний студент, був відряджений Академією наук на навчання до Лейденського університету. Після захисту дисертації уже в Страсбурзькому університеті О. Протасов був удостоєний ступеня доктора медицини й за наполяганням М. Ломоносова в 1763 р. отримав звання екстраординарного професора Академії наук. Згодом став ординарним академіком, успішно керував академічною друкарнею й відділом перекладів, крім того, читав публічні лекції з анатомії в університеті, редагував академічний журнал «Нові щомісячні твори» [5, с. 505–506].

Книга містить дві авторські передмови. Одна з них присвячена членам Вільного економічного товариства в Росії, які опікувалися питаннями землеробства та домогосподарства. У передмові Х. Пекен пояснює, що медичний poradник складений у

доступній формі для простих людей, які проживають на відстані від лікарів та аптек. У передмові, яка адресована користувачам, йдеться про те, що книга стане в пригоді в скрутні часи, коли недужий залишається один на один з хворобою, і як в такому випадку використовувати прості й корисні ліки та запобігти шкідливому самолікуванню в домашніх умовах. Автор також зауважує, що професор Протасов доповнив текст своїми фаховими порадами, поданими в посторінкових примітках. Твір містить розділ про збереження здоров'я, 13 глав з описами ознак та лікування найпоширеніших захворювань, окремими додатками описані жіночі й дитячі хвороби, а також домашня аптека. Укладачі, враховуючи призначення poradnika, при описі лікарських рослин уживали народні назви.

З джерел відомо, що тираж становив 2400 примірників і за наказом імператриці Катерини II охочі мали можливість придбати книгу за собівартістю. Порадник продавався в Петербурзі при Медичній колегії, також частину тиражу відправили до провінції. Перший російський друкований домашній poradnik миттєво був розкуплений, і постало питання про повторне перевидання, що було здійснено в 1766 р. тиражем у 6000 примірників. Частина з них була відправлена у віддалені від столиці міста – Астрахань, Оренбург, Тобольск та ін. Разом з книгою продавався набір ліків, що був описаний у розділі «Домашня аптека». Значно розширене 3-тє видання у 1796 р. здійснив син автора, надворний радник, професор медицини Матвій Пекен (1755–1819) [6, с. 392–393].

Серед господарчих poradnikів XVIII ст. не менш популярними були кухарські книги. Однією з таких є видання Войцеха Велондка «Kucharz doskonały. Pożyteczny dla zatrudniających się gospodarstwem» (Варшава, 1783). Про автора біографічних відомостей небагато. Народився в родині польського шляхтича в 1745 р. на теренах Київського воєводства, навчався в єзуїтів, вільно володів трьома іноземними мовами: французькою, німецькою та італійською. У молоді роки працював чиновником при дворі великого канцлера коронного Анджея Млодзейовського (1717–1780) і, скориставшись доступом до архівів Корони, розпочав історичні дослідження. Після смерті канцлера в 1780 р. заробляв літературною діяльністю – редагував рукописи, складав вірші та

комедійні п'єси, досліджував польські родоводи для заможної шляхти (вважався знавцем геральдики), виконував замовлення на переклади книг, тобто брався за все, що приносило кошти для існування. Войцех Велондко помер у Варшаві в листопаді 1822 р.

Презентований кухарський poradnik був першим виданням, швидко набув популярності в Польщі й неодноразово перевидавався. Автор не подавав власних кулінарних рецептів, а лише переклав паризьку кулінарну книгу, опубліковану в 1746 р., що містила опис страв барокової кухні з переліком інгредієнтів. Утім, В. Велондко вдосконалив цю працю, доповнивши інформацією про користь вживання сезонних продуктів з місцевих польських регіонів, що зберігають природний смак і зовнішній вигляд [7, с. 36–40]. Книга складається з двох розділів. У першому описані м'ясні страви, в другому – рибні, овочеві, яєчні страви, випічка, соуси та солодкі десерти, лікери, сиропи та ін. Видання доповнено термінологічним тлумачним словником, адже більшість назв страв та продуктів запозичені, тому автор потурбувався про доступність і практичність книги для місцевого користувача. Наступні перевидання він поступово доповнював стравами польської кухні. Тож вони є цінним джерелом для вивчення повсякденного життя поляків кінця XVIII – початку XIX ст.

Про популярність книги свідчить і те, що її згадав в 11-й частині «Pan Tadeusz» Адам Міцкевич [8, с. 488]. Але він припустився помилки – під назвою «Kucharz doskonały» писав про першу польську кухарську книгу «Compendium Ferculorum albo zebranie potraw» (1682), автором якої був кухар краківського воеводи Александера Міхала Любомирського (1614–1677), підчаший житомирський, королівський секретар Станіслав Чернецький (1630–1698). Міцкевич у примітках до поеми зазначив, що книга раритетна й видана Чернецьким понад сто років тому [8, с. 587].

Книгу В. Велондка оприлюднив відомий варшавський видавець і друкар німецького походження Міхал Гролл (1722–1798). Примірник надрукований на папері з водяними знаками, книжковий блок (95x160 мм) оправлений напівшкіряною палітуркою коричневого кольору, на корінці міститься ярлик з рукописною назвою твору. За життя автора книга перевидавалася в 1786, 1800, 1808 та 1812 рр.

Аналіз порадників XVIII ст. з медицини та господарських справ засвідчує, що друком виходили праці, присвячені актуальним для того часу проблемам. Вони вирізнялися доступністю, популярністю викладу матеріалу, практичною спрямованістю і мали на меті задоволення потреб регіонального читача.

Примітки:

1. Christian Friedrich Richter // Wikipedia. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Friedrich_Richter (дата звернення: 20.12.2017).
2. Załuski J. A. // S. Orgelbranda Encyklopedja powszechna. Warszawa, 1904. T. 16. S. 28.
3. Вілланова Арнольд де. Салернський кодекс здоров'я / пер. з лат., передм. і комент. А. О. Содомори. Львів, 2011. 64 с.
4. Пеккен // Энцикл. словарь / изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Санкт-Петербург, 1898. Т. 23. С. 103.
5. Протасов А. П. // Там же. Т. 25-а. С. 505–506.
6. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725–1800. Москва, 1964. Т. 2. С. 392–393.
7. Dumanowski J. Staropolskie książki kucharskie // *Mówią wieki*. № 12. 2009. S. 36–40.
8. Mickewicz Adam. Pan Tadeusz / oprac. graf. K. Kajdera. Krakow : Miniatura, 1990. 596 s.

Правничі стародруки XVIII ст. у книжковій культурі подолян

Т. Р. Каросва

У дворянській культурі XVIII ст., зокрема польській, юридична практика мала особливе значення. Український історик Н. Яковенко навіть присвятила цьому окремих нарис «Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині» [1]. Окреслюючи ставлення тогочас-

ного дворянина до юриспруденції, вона писала, що, з одного боку, шляхтичу потрібно було мати певні знання для відстоювання й демонстрації власних прав, а з іншого, в його очах фахівці-юристи набували особливої ваги як гравці зі словом, володарі непересічних умінь. Крім того, за тодішньою традицією саме правнича кар'єра надавала можливість збіднілому шляхтичу досягти певних висот у суспільстві. Вона, як і військова або конфесійна стежка, не вважалася ганебними для нього. З-поміж усіх професійних занять лише фах юриста визнавався гідним шляхтича, оскільки пов'язувався з функціонуванням шляхетської держави. Саме завдяки професійній активності хлопчак міг піднятися, здобувши землю, до статусу шляхтича.

Уже у XVIII ст., а тим більш XIX ст., дворяни, незалежно від обраної сфери діяльності, постійно стикалися з необхідністю орієнтуватися в законодавчому полі по службі або для захисту своїх прав і майна. Відповідно правові друки поступово накопичувалися в приватних книгозбірнях. Після їхньої націоналізації радянською владою у 1919–1920 рр. книги опинилися в державних бібліотеках, зокрема з теренів Східного Поділля у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, де сьогодні зберігаються у відділі рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ).

У відділі колекцію правничих стародруків XVIII ст. представляють 39 томів, що охоплюють 32 назви видань та 2 конволюти друкованих документів. Серед згаданих 39 томів є 4 конволюти, що охоплюють 10 назв видань, а також є 3 багатотомних видання. 4 видання представлено двома примірниками. За мовною ознакою колекція містить польськомовних – 28 томів, російськомовних – 8, латиномовних – 2 та англomовних – 1. Вищезгадані 2 конволюти документів були укладені попередніми власниками.

Основний масив польськомовних юридичних друків становлять збірки польського коронного права. Умовно їх можна згрупувати у блоки «сеймових конституцій» (поточне законодавство), «*Volumina legum*» (загальна ретроспективна збірка нормативних актів), вибрані та спеціалізовані ретроспективні збірки актів.

Основою поточного масиву нормативних документів Речі Посполитої були сеймові конституції – збірки правових актів,

прийнятих на певному сеймі (вальному сеймі). Від 1543 р. вони розсилалися по воєводствах для ознайомлення й використання на місцях. Ці дії вважалися оприлюдненням актів. У разі потреби збиралися надзвичайні (екстраординарні) сейми. У період «безвладдя» учасникам сейму доводилося конфедеруватися, щоб організувати елекцію короля. Спочатку проходив конвокаційний сейм з метою організації влади, а також реалізації певних домагань магнатів і шляхти. Другим етапом був елекційний сейм, на якому розглядали кандидатури на корону й уклали пакти-конвенти. Завершенням елекції був коронаційний сейм, на якому король видавав загальні підтвердження станових прав і складав коронаційну присягу, а також затверджував законодавчі акти, прийняті під час «безвладдя».

Рішення таких зібрань виходили друком як «Konfederacya generalne». Зразками подібних видань зі збірки відділу РіЦ є матеріали Тарногородської конфедерації 1715 р. «Confederacya Generalna Stanow Rzeczypospolitey uczyniona w Tarnogrodzie» (Варшава, 1717), коли мобілізувалася шляхта, незадоволена абсолютистськими тенденціями короля Августа II Сильного (1670–1733). Видання на останній сторінці містить сліди від сургучної державної печаті Речі Посполитої, а також нерозбірливі написи посад і прізвищ. З часом воно опинилося в Домініка Добровольського. Пізніше хтось з власників на базі цього видання створив конволют, до якого увійшли документи вального сейму 1726 р. «Constytucye Seymu Walnego ordynaryinego szescniedzielnego w Grodnie» (Варшава, 1726) та екстраординарного сейму 1736 р. «Konstytucye Seymu Pacificationis, Dwuniedzielnego Extráordynaryinego Warszawskiego» (Варшава, 1736). Цей конволют використовувався в якійсь вінницькій адміністративній установі, адже її писар Антоній Чернецький на зворотному боці титульного аркуша залишив свій підпис і чернетки формулювань судових записів.

Виняткове значення для Речі Посполитої мала генеральна конфедерація 1764 р., відома як конвокаційний сейм 1764 р., що привів до влади Станіслава Августа Понятовського (1732–1798). У відділі зберігається два примірники з матеріалами цього сейму, друковані одного року в одній друкарні, але різні за титульним ар-

кушем, заставками, поліграфічним набором. Примірник з назвою «Konfederacya generalna Omnium Ordinum Regni & Magni Ducatûs Litt: na Konwokacyi Glówney Warszawskiey uchwalona» (Варшава, 1764) належав Павлу Дорогостайському. Примірник з назвою «Konfederacya generalna Omnium Ordinum Regni & Magni Ducatûs Lithuaniae na Konwokacyi Glówney Warszawskiey uchwalona» (Варшава, 1764) був першим алігатом у конволюті, другим – сеймова конституція 1766 р. «Konstytucye seymu walnego ordynaryinego w Warszawie» (Варшава, 1766), якою уряд розпочав низку реформ Речі Посполитої.

У збірці відділу зберігаються також матеріали екстраординарного сейму 1767–1768 рр., відомого як сейм Репніна «Konstytucye Seymu Extraordinaryinego w Warszawie» (Варшава, 1768). Він проводився під егідою Радомської конфедерації і завершився підписанням польсько-російського трактату та актів про гарантування Російською імперією польської конституції та про зрівняння в правах дисидентів (тут – прибічників інших релігій) з католиками. Наявний примірник цікавий своїми провенієнціями. Він найяскравіше відображає практику розсилки матеріалів сеймів по воеводствах, оскільки містить сліди від сургучної державної печаті Речі Посполитої, підписи маршалка конфедерації Кароля Станіслава Радзивілла (1734–1790), секретаря конфедерації Марцина Матушевича (1714–1773), секретаря Кам'янецького суду Антоні Шкірського, штамп бібліотеки відомого подільського бібліофіла Костянтина Подвисоцького (1810–1868) з Рихти (нині – Кам'янець-Подільського р-ну). І останнім місцем перебування книги була бібліотека Грохольських зі Стрижавки (нині – Вінницького р-ну).

Визначальним став наступний екстраординарний сейм, що дістав назву Трирічного, оскільки тривав 1773–1775 рр. і завершився першим поділом Речі Посполитої. Його матеріали «Konstytucye publiczne Seymu extraordinaryinego Warszawskiego» (Варшава, 1775) також зберігаються у відділі. Примірник цікавий кількома провенієнціями: рукописною віршованою польськомовною присвятою 1783 р. на день іменин Йозефу Верещинському, хелмінському земському судді, від Василя Гроховського, ректора Хелмінського колегіуму піарів; геральдичним штампом, що нале-

жав Павлу Дорогостайському, а також його рукописним написом про те, що книгу куплено в Кам'янці 16 травня 1837 р.

Отже, правнику для роботи треба було мати матеріали всіх сеймів Речі Посполитої з XVI ст., що зробити доволі складно. Тобто юридична практика нагально вимагала єдиного систематизованого зібрання законів. У 1732 р. за підтримки Юзефа Залуського (1702–1774) і Станіслава Конарського (1700–1773) було започатковано друк «*Volumina legum*», завершений вже по їхній смерті орденем піарів у 1782 р. Це був спочатку 6-томний збірник законів від 1347 до 1736 рр., який продовжили піари у двох наступних томах. Перші шість надрукували у 1732–1739 рр., а 7-й та 8-й (акти 1764–1780 рр.) – у 1782 р. Це багатотомне неофіційне видання законів, сеймових постанов, привілеїв та інших законодавчих актів, які діяли на території Речі Посполитої з 1347 р. до 1780 р., тобто це збірка законів, укладених за хронологією, починаючи від статутів Казимира Великого до сеймової конституції 1780 р. Якщо не враховувати сеймових конституцій 1782, 1784 та 1786 рр., постанов Чотирирічного сейму (з 1788 до 1792 рр.) та постанов останнього Гродненського сейму 1793 р., то «*Volumina legum*» була хронологічним зводом усіх законодавчих постанов, що діяли в межах Польщі за часів її державної незалежності.

Призначався цей звід для практики юристів, суддів, політичних діячів тощо, але чимало шляхтичів вважали за потрібне ним володіти. Польські дослідники, зокрема Р. Афтаназій [2], описуючи маєтки польської шляхти на кресах Речі Посполитої, неодноразово підкреслювали наявність «*Volumina legum*» у бібліотечному зібранні, щоб підкреслити його цінність.

Кожний том друкувався під назвою «*Prawa, konstytucye u przywileie Królestwa Polskiego, u Wielkiego Xięstwa Litewskiego, u wszystkich prowincyi należących na wylnych seymach koronnach od seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone*». Документи подавалися польською і латинською мовами із заголовками, без коментарів, наприкінці кожного тому – реєстр конституцій і привілеїв за відповідний період. У складі фонду є тт. 3–8, а також дублетні примірники 3, 4 та 5-го томів. Провенієнції окремих волюмів свідчать про їхню належність до складу родових бібліотек Якубовських з Люлинців, Потоць-

ких-Строганова-Щербатових з Немирова. Причому немирівські примірники раніше були у Віленській казенній палаті.

Для зручності орієнтації до видання було розроблено предметно-тематичні покажчики (інвентарі) з назвою «Inwentarz konstytucyi / Inwentarz praw, statutow, konstytucyi». У складі фонду РіЦ представлено 4 (6 примірників) таких видання з 1733 р. до 1782 р. Один з примірників 1733 р. був у Станіслава Щепановського, згодом 28 квітня 1923 р. його придбали. У родовій бібліотеці Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова зберігалися друки 1733 та 1754 рр. На увагу заслуговує збірка, що закінчується рішеннями 1754 р., яка колись належала Анджею Анквичу (1774–1838), архієпископу львівському і празькому, а згодом опинилася в складі бібліотеки Генрика Грохольського (1807–1866) з П'ятничан (нині – Вінниця). Один з інвентарів 1782 р. походить з родової бібліотеки Руссановських з Якушенців (нині – Вінницького р-ну), а інший – з книг Павла Дорогостайського, який придбав його 24 лютого 1838 р. у Кам'янці.

«Volumina legum» була дорогим і рідкісним виданням, надто об'ємним, для раціоналізації роботи правники потребували вибраних і спеціалізованих збірок законів. У відділі зберігаються кілька таких видань.

Досить цікавою є збірка нормативних документів щодо Острозької ординації, маєткового комплексу Острозьких. Як відомо, у 1609 р. вальний сейм затвердив створення великої Острозької ординації, що охоплювала лише частину маєтностей Януша Острозького (1554–1620), розташовану в українських воєводствах Речі Посполитої. Усього до її складу входило 24 міста і 593 села. Подібні маєткові комплекси, що ставали ординаціями, вилучалися зі сфери дії загальних норм права, отримували особливий правовий статус. Шостий острозький ординат володів майоратом до 1720 р., коли помер, так і не одружившись. Перші документи наявної збірки датуються саме 1721 р. Сьомий острозький ординат чимало сприяв загосподаренню маєтностей. Після його смерті 1750 р. ординацію успадкував його старший син – литовський надвірний маршалок кн. Януш Сангушко (1712–1775). Через борги він вирішив ліквідувати майорат. 7 грудня 1753 р. була укладена Колбушівська трансакція, яка передбачала розпо-

діл (за викуп) ординації головно між 12 впливовими магнатами. Наступні документи збірки стосуються саме цих подій. Це друковані нормативні акти 1721–1754 рр., у яких подається господарчий опис майна, обов'язків власників ординації перед державою. За бібліографією Естрейхерів [3], збірки під умовною назвою «Ostrogska Ordynacya» друкувалися неодноразово, але, здається, кожний власник остаточний склад формував на власний розсуд. У всякому разі в наявному примірнику документи різного часу друку, розміру, шрифтів, тому подальше його вивчення вимагає порівняння з іншими примірниками таких збірок.

Збірка «Prawo polityczne i cywilne Korony Polskie i W. X. Litewskiego» (т. 2, Варшава, 1791), укладачем якої був Антоні Трембцький (1764–1842), була останнім збірником вибраних законодавчих актів Речі Посполитої. Вона вийшла друком з підприємства Пьотра Дюфура (1730–1797).

За рішеннями Чотирирічного сейму для реформи самоврядування в повітах були створені цивільно-військові комісії, які мали приймати рішення, обов'язкові для своїх адміністративних територій. У відділі РіЦ зберігається збірка постанов Крем'янецької комісії та промов відомих тодішніх польських діячів Правобережної України на місцевих сеймах – Северина Жевуського (1743–1811), Казимира Сапеги, Францішека Пьотра Потоцького (1745–1829), Антонія Тизенгаузена (1733–1785), Станіслава Щенсного Потоцького (1753–1805), Яна Красінського (1756–1790). Це 16 документів, зібраних одним з колишніх власників. Ця збірка напередодні Української революції (1917–1921) була в маєтку Домарадзьких з Войцехівки, від яких потрапила до бібліотеки Обласного науково-дослідного краєзнавчого музею в Житомирі, а звідти до Державної історичної бібліотеки УРСР. До фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва надійшла в 1990 р.

Крім польського коронного права, населення Брацлавщини тривалий час використовувало й литовське право. У фонді відділу зберігаються два примірники видання III Литовського статуту 1744 р. друку. Якщо точніше, то на обох примірниках у вихідних відомостях подано однакову дату друку, проте видання за поліграфічним виконанням різні. Одне з них, за бібліографічними джерелами [3], 1780 р.

Для зручності роботи з вибраними статтями Литовського статуту та законодавством Корони Польської також готувалися вибрані збірки. У нас наявна «Prawa z Statutu W. X. Litewskiego u Konstytucyi» (Варшава, 1783) з відомої друкарні Міхала Грьоля (1722–1798).

Із зникненням незалежної польської держави інтерес до права окремих її колишніх територій не втрачається. У подільських шляхетських бібліотеках осіли й законодавчі збірники, призначені для Галичини та Лодомерії, колишніх територій Речі Посполитої, які після першого поділу 1775 р. потрапили до складу вже іншої країни – Австрійської імперії.

У 1782–1784 рр. австрійським імператором Йосифом II проводилася реформа судочинства, зокрема на землях Королівства Галичини та Лодомерії, де до того продовжувала діяти польська система нижчих судів – патримоніальних (або домініальних) у сільській місцевості та судів магістратів у королівських містах. Монарх намагався вибудувати державну структуру судової влади. Цим зумовлена поява книжки «Zbiór sądowy powszechny dla wszystkich ustanowionych sędziów w Krolestwach Gallicyi u Lodomeryi» (Відень, 1783). Наявне видання є 1-м алігатом у видавничому конволюті, його доповнюють «Porządek tax u opłaty sądowej» (Відень, 1783) та «Przepis powszechny Sądowy» (Відень, 1783).

До вибраних збірок треба віднести також працю Домініка фон Коефіля «Systematyczny wypis z politycznych praw i rozporządzeń dla Galicyi wydanych u dotąd nieuchylonych» (т. 1, Львів, 1791). Книга вийшла з друкарні Піллера в перекладі Й. Блажевського.

Австрійський уряд прагнув якнайшвидше скасувати дію старого польського права, тому невдовзі запровадив недостатньо опрацьований Цивільний кодекс Західної Галичини «Ustawy cywilne dla Galicyi Zachodniey» (Відень, 1797). У літературі трапляються думки, що Галичина була для австрійської влади певним дослідницьким полігоном апробації кодифікованого права [4]. З 1797 р. його дію поширили на Східну Галичину та Буковину. Первинно кодекс був німецькою мовою, з якої зробили переклад польською та латинською. У дію запроваджувався з 1 січня 1798 р. Цивільний кодекс був поділений на три частини. Перша

частина пояснювала поняття держави та права, особисті та шлюбні права, права між батьками та дітьми, про опіку та піклування, тлумачила права та обов'язки поміж панами та слугами. Друга частина трактувала правові відносини речового (майнового) та спадкового права. У третій частині вмішувалися зобов'язальне право, норми про давність володіння, позовну давність, реституцію, відшкодування шкоди тощо. Це була перша спроба кодифікації приватного права в Габсбурзькій імперії.

Наукових і науково-популярних видань юридичної тематики у фонді відділу обмаль, але це дуже відомі друки. Серед них – «Prawa powszechne przeciw drukowanemu roku 1767. Wykładowi Praw Dyssydentskich, dla Ewangelikow i Protestantow nic nie ważasuch». У бібліографії Естрейхерів [3] її укладання приписується тринітару І. Грабовському. Поява збірки була обумовлена дискусією, що проходила на сеймі 1766 р., так званому сеймі Чаплиця, коли обговорювалося питання рівних прав католиків і дисидентів (тут – євангелістів і протестантів). Примірник зберігався в родовій бібліотеці Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова.

Слід згадати перевидання книги Теодора Островського (1750–1802) «Prawo suwilne narodu Polskiego» (2-ге вид., Варшава, 1787), хоча сучасники відгукувалися про неї з зауваженнями, але численні власницькі написи на бібліотечному примірнику свідчать про його популярність. Наявний примірник містить власницький україномовний напис «Гаврило Йосипович Шостацький, Козинці, Зарванці» (нині – села Липовецького та Вінницького р-нів, відповідно).

Російськомовні юридичні стародруки представлено лише виданнями нормативних актів. Це досить рідкісні примірники.

Першим серед них за рідкісністю є «Объявление розыскного дела и суда, по указу его царского величества на царевича Алексея Петровича» (2-е изд., Санкт-Петербург, 1718). Це й найдавніше видання серед російськомовних.

У червні 1718 р. за наказом Петра I (1672–1725) було оприлюднено збірку документів, що відображала матеріали слідчої комісії та суду над царевичем Олексієм (1690–1718). Цар таким способом оголосив відмову в праві спадщини своєму синові. У

1727 р. Петро II (1715–1730), син царевича Олексія, оголосив про вилучення всіх примірників збірки з державних установ, монастирів, у приватних осіб тощо та їх знищення. Як наслідок, видання вже на початок ХХ ст. вважалося, за оцінкою російського знавця Ю. Ю. Бітовта, дуже рідкісним [5, с. 46–47]. Як він зауважував, повні примірники були ще рідкіснішими, наявний бібліотечний – повний (63 сторінки та титульний (заглавний) аркуш).

На титульному аркуші вихідні відомості не вказано, тому встановити однозначно час друку складно. Відомо, що книга друкувалася кілька разів у 1718 та 1720 рр. загальним тиражем у 4536 примірників (1136 і 3400). Усі примірники з однієї друкарні. Оскільки всі виправлення, виявлені бібліографами Т. А. Биковою та М. М. Гуревичем [6, с. 236], у нашому примірнику внесені, то можна припустити, що він насправді 1720 р. друку.

З огляду на стан книжкового блоку примірник тривалий час зберігався без палітурки, доки після 1798 р., року філіграні форзацного паперу, не зробили обкладинку. Ампірний орнамент тиснення на шкіряному корінці також частково підтверджує цей час виготовлення палітурки.

На титульному (загловному) аркуші та 1-й сторінці є сліди від витравленого штампу. Водночас його зберегли на сторінці 34 та нахзаці. Це штамп фіолетового кольору у вигляді 8-кутника (прямокутник з обрізаними кутками) с літерами S. M.

У верхній частині правого боку форзаца підклеєний новий папір, на якому пізніший власник ХІХ ст. залишив написи з посиланнями на джерела про місце поховання царевича Олексія, його дружини Софії (1694–1715) та тітки Марії Олексіївни (1660–1723), сестри Петра І. Є його цікаве зауваження про те, що Софія померла в лютеранській вірі, а похована в православному храмі («руському соборі»).

Книга відразу після революційних років потрапила до фонду Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській академії наук. Тоді ж у 1920-х рр. на книзі з'явився штамп «Видається лише з дозволу Губполітосвіти Поділля», скоріше обумовлений рідкістю видання, ніж ідеологічними причинами.

Для України ХVІІІ ст. в Російській імперії особливе значення мала спроба укладання нового Уложення, оскільки на 1767 р.

за ініціативи самодержавства ліквідували українську автономію. За задумом імператриці Катерини II (1729–1796) залучення до роботи законодавчої комісії українських виборців мало надати політиці царизму на українських землях видимість законності. Проте депутати від Гетьманщини подали петицію, в якій пропонували в новому кодексі законів Російської імперії положення про окремішність українського права та гарантії політичної автономії краю. Діяльність законодавчої комісії регламентував «Обряд управления Комиссии о сочинении проекта новаго уложения» (Москва, 1767), друкований паралельно німецькою мовою. Наприкінці XVIII ст. примірник був у Софії Потоцької (1760–1822), від неї потрапив у Тульчинську бібліотеку Потоцьких, звідки перейшов до немирівського палацу Г. С. Строганова (1829–1910), одруженого з онукою Софії Потоцької. З цього зібрання книга й надійшла у Вінницьку ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

Серед російських видань є збірник «Указы блаженныя и вечнодостоинныя памяти великой государыни императрицы Екатерины Алексеевны и государя императора Петра Второго, состоявшиеся с 1725 генваря с 28 числа по 1730 год» (3-тє вид., Санкт-Петербург, 1777). За бібліографічними джерелами, 3-тє видання 1777 р. друкувалося двічі: власно у 1777 р. та не раніше за 1793 р. Наявний примірник саме 1777 р., оскільки останні рядки першої сторінки «верно служили» [7, с. 385]. На жаль, у бібліотечному примірнику втрачено портрети Катерини I та Петра II.

Решта російськомовних видань – правові друки морського, зокрема військового, права, що, вочевидь, походять з родової бібліотеки Гейденів. Це книга «Устав морской» (5-тє вид., Санкт-Петербург, 1785) у двох примірниках. Ймовірно, вони належали адміралу Логіну Логіновичу Гейдену (1773–1850) і комусь з синів – Логіну (1806–1901) або Федору (1821–1900), які також служили. Так сама ситуація з «Регламентом благочестивейшаго Государя Петра Великого...» (2-тє вид., Санкт-Петербург, 1786) та (6-тє вид., Санкт-Петербург, 1795), що містив законодавчі акти про порядок роботи російських портів і митниць, а також «Уставом военного флота» (Санкт-Петербург, 1797).

Латиномовні друки представлено виданнями з церковного права. Попереднім власником книги про основні засадничі по-

ложення ордену єзуїтів, друкованої в Празі 1705 р., був Кам'янецький єзуїтський колегіум, наступним – кам'янецький комендант, архітектор Ян де Вітте (1708–1785), потім його невістка Софія Потоцька. Книги зберігалася певний час у Тульчинській бібліотеці Потоцьких, звідки перейшла до Немирова. Друге видання – це звід А. Рейфенстюеля (1641–1703) з канонічного права, друкований у Венеції 1760 р. Палітурка цього видання гобеленова, однакова з «Konfederacya generalne» сеймів 1715 та 1764 рр., «Konstytucye» сейму 1773–1775 р., Статутом Литовським (1744 р. друку).

Англійська мова представлена збіркою з міжнародного морського права, опрацьованою відомим англійським правником Чарльзом Моллеєм (1646–1690). Саме в Англії, як головній морській державі того часу, стандартизація практики міжнародного комерційного і морського права була закономірним кроком. Уперше книга «*De jure maritimo et navali, or, a Treatise of affairs maritime and of commerce in*» вийшла друком 1676 р. Потім тривалий час до 1778 р. постійно передруковувалася. Наявне видання шосте і побачило світ 1707 р. у Лондоні.

Отже, первинно, як і належить будь-якій книзі, правничих друків потребували зацікавлені змістом читачі, проте з часом з втратою актуальності інформації видання набували нового значення, насамперед раритетного, поліграфічного. Крім того, із зникненням незалежної Речі Посполитої польська шляхта другої половини ХІХ – початку ХХ ст. мала особливе, навіть гіпертрофоване, ставлення до правничих проблем, починаючи від права на власну державу, закінчуючи ностальгією за своєю правничою вільністю золоті епохи. Правнича література минулого використовувалася нею у формуванні модерної національної пам'яті.

Примітки:

1. Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Яковенко Н. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні ХVІ–ХVІІ ст. Київ, 2002. С. 80–105.

2. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. T. 10. *Województwo Braclawskie*. 2-e wyd. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1996. 565 s.

3. Elektroniczna baza bibliografii Estreichera // Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów przy Uniwersytecie Jagiellońskim. URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza> (20.02.2018).

4. Стефанчук Р., Блажівська О. Історичні аспекти створення галицького цивільного кодексу 1797 р. // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2014. № 4. С. 42–48.

5. Битовт Ю. Ю. Редкие русские книги и летучие издания XVIII века. Санкт-Петербург, 1905. 605 с.

6. Описание изданий гражданской печати. 1708 – янв. 1725 г. / сост. Т. А. Быкова и М. М. Гуревич. Москва ; Ленинград, 1955. 625 с.

7. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725–1800 : [В 5 т.] Т. 3. Москва, 1962. 514 с.

Навчальна книга XVIII ст. у використанні подолян

Т. О. Марчук

Колекція стародруків XVIII ст. Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва нараховує близько 500 томів. Серед них – 11 навчальних видань з математики, геометрії, фізики, історії, географії, філології, архітектури, морської справи. Кожна з книг належить до пам'яток книжкового мистецтва, є бібліографічною рідкістю, предметом досліджень істориків, книгознавців, бібліографів, бібліофілів та ін. Значимість видань полягає і в тому, що, за винятком одного, вийшли друком ще за життя їх авторів – відомих польських, німецьких, російських освітніх діячів і педагогів, які залишили свій слід у найрізноманітніших галузях науки. До складу колекції входять друки кириличного та латинського шрифтів.

XVIII ст. посідає особливе місце в історії освіти в європейських країнах. З розвитком мануфактурного виробництва та торговельних відносин зростала необхідність в освічених пра-

цівниках. З небаченою раніше швидкістю розширюється мережа початкових шкіл, створюється система професійного навчання ремесел, сільського господарства, торгівлі й державної служби, істотно змінюються навчальні програми цих закладів. Латинська мова втрачає значення головного предмета, пріоритетними стають національні мови, до класичних предметів додаються математичні, природничі дисципліни тощо.

Найстарішими навчальними виданнями колекції стародруків XVIII ст. є російські друки. У петровську добу серед проведених реформ була освітня, яку Петро I вважав «однією з потужних чинників зростання могутності держави». Початок століття в Російській імперії ознаменувався відкриттям перших державних шкіл різних типів, друкуванням для них навчальної літератури, освоєння якої полегшувалося введенням гражданського шрифту й нового, арабського позначення цифр замість літерного.

1701 р. у Москві відкрито Школу математичних і навігацьких наук для підготовки юнаків різних соціальних станів в усі роди військової, морської та цивільної служби. Це була перша найбільша реальна школа в Європі.

Серед її викладачів був «російський академік, арифметик і геометр» Леонтій Магницький (1669–1739). Головна праця його життя – «Арифметика» – одна з найвідоміших навчальних книг того періоду [1, с. 351–352]. Писалася вона як підручник для учнів цієї школи – майбутніх моряків. Зосередившись на вивченні рукописних та друківаних джерел попередніх часів, додаючи до них досягнення світової та російської науки, переробляючи їх і пристосовуючи до нових потреб суспільства, Магницький створив перший, оригінальний підручник математики з чітко вираженою практичною спрямованістю. За змістом він є своєрідною енциклопедією, що охоплює знання з арифметики, алгебри, геометрії, тригонометрії, астрономії, геодезії, навігації. Праця Магницького вийшла друком у Московському печатному дворі 1703 р. великим на той час тиражем у 2400 примірників. У нагороду автор «отримував з 2-го лютого 1701 р. по 1-ше січня 1702 р. по 5 алтинів на день кормових грошей за написання «Арифметики», а всього 49 рублів, 31 алтин, 4 гроша», за які видав розписку, що збереглася в справах Морського архіву.

Зовнішньо «Арифметика» має такий вигляд: том in 4° в 331 аркуш, тобто 662 сторінки, надрукований кирилицею у дві фарби – червоною та чорною, аркуші прикрашені орнаментальними рамками. Неможливо оминати увагою і чудові гравюри, майстерно виконані видатним українським гравером Михайлом Карновським. Це – фронтиспісна, із зображенням Арістотеля й Піфагора, та дві у тексті: алегоричне зображення Арифметики у вигляді жінки в короні, яка сидить на престолі в храмі наук, та сфера світу з гравійованими віршами й розою вітрів. На титульному аркуші кіновар'ю подано назву «Арифметика, сиречь наука числительная. С разных диалектов на славянский язык переведенная, и воедино собрана, и на две книги разделена». У нижній частині аркуша – відомості про укладача: «Сочинися сия книга чрез труды Леонтия Магницкаго», на звороті зашифровано акровіршем «Правил Теодор Поликарпов». У книзі багато креслень, малюнків, таблиць, що пояснюють її текст. Цифри – слов'янські, в прикладах, задачах, таблицях – арабські. Цікаво, що саме Магницький уперше ввів термін «множник», «дільник», «добування кореня», а також замінив застарілі «тьма», «легіон», «леодр», «ворон», «колода» словами «мільйон», «більйон», «трильйон», «квадрильйон» і т. д.

Популярність праці Магницького була надзвичайно велика, протягом 50 років вона не мала конкурентів як у навчальних закладах, так і в широких читацьких колах. «Арифметику» Л. Магницького, як і «Граматику» М. Смотрицького, називав «вратами своєї вченості» Михайло Ломоносов.

Кожний примірник зачитувався до дірок. «Арифметика» Магницького, яка є у відділі рідкісних і цінних видань, теж поганої збереженості: втрачено давню палітурку, фрагменти окремих сторінок та гравійований сюжетний матеріал, що згадувався вище, немає титульного аркуша та деяких сторінок у тексті (загалом їх 594). Книга до фондів нашої бібліотеки потрапила 1960 р. з Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького (тепер Одеська національна наукова бібліотека).

Енциклопедичність наукових інтересів спонукала російського вченого Михайла Ломоносова (1711–1765) до цілої низки фізико-хімічних відкриттів, написання праць з різних галузей

науки, культури, літератури, що принесли йому світову славу. З його ім'ям безпосередньо пов'язана історія педагогічної думки й просвітництва в Російській імперії XVIII ст. Він займався організацією навчальної справи, впроваджував класно-урочну систему навчання, розробляв навчальні плани, програми з предметів, створював методичні навчальні посібники тощо. Серед філологічних праць Ломоносова-просвітителя – «Российская грамматика». Фактично це була творча переробка «Граматики слов'янської» – відомого підручника церковнослов'янської мови українського письменника-полеміста Мелетія Смотрицького. Над граматику Ломоносов працював понад п'ять років. З друку вийшла в Санкт-Петербурзі 1757 р. тиражем у 1200 примірників. На титульному аркуші був зазначений не рік її виходу, а помилковий 1755 р. [3, т. 2, с. 174]. Аналогічно 1755 р. позначено й всі наступні видання, у тому числі і п'яте, що зберігається в бібліотеці. Книга має напівшкіряну палітурку, корінець та кутики коричневого кольору, папір з водяними знаками. Розміщений у верхньому лівому куті форзаца сюжетний екслібрис «Из книг Н. Н. Небученова» вказує на її власника – чиновника Департаменту окладних зборів Міністерства фінансів Російської імперії Микола Небученова. Книжковий знак, виконаний відомим графіком і акварелістом Дмитром Мітрохіним, зображує віньєтку, утворену гірляндами з листя й рослин. Під нею безліч предметів, що характеризують світ захоплень власника екслібриса: книги і згортки паперу, палітра, жіночий портрет в овальній рамі, скульптурне зображення, ефес шпаги. Поруч з екслібрисом стоїть згаслий рукописний власницький напис. На титульному аркуші – шрифтова позначка «Christian Incos(?) Osolonus». Нахзац має декілька провенієнцій: гравійований екслібрис з прізвищами власників одного з кращих післяреволюційних букіністичних магазинів Петрограда «Антиквариат П. Губар. Н. Волков 1922 Петербург», виконаний художником-графіком, учнем І. Рєпіна С. Чехоніним; чорнильний штампель «Лавка писателей № __ », що належав також знаному книжковому магазину, водночас літературному клубу Санкт-Петербурга; торговий ярлик «Ленкниготорг. Магазин № 10. Цена 75 руб. 1961 г.». За бібліотечною документацією, саме звідти у 1961 р. видання потрапило до нашої книгозбірні.

Наступним навчальним виданням колекції за хронологією друку є підручник «Praxis geometriæ» (Аугсбург, 1761). Над його створенням працював німецький учений Йоганн Фрідріх Пентхер (Johann Friederich Penther, 1693–1749). Книга побачила світ у друкарні Й. Я. Лоттера – представника відомої німецької родини граверів і видавців. Друковане латиною, готичним шрифтом видання складається з двох частин, містить 39 літографічних таблиць. Його прикрашають вишукані ініціали й кінцівки, сюжети яких не повторюються. Серед ілюстративного матеріалу – розкішні гравюри німецького графіка й видавця Й. М. Пробста (1757–1809). Це єдине видання, надруковане після смерті автора. Книга опрацьована в коричневу шкіряну палітурку, на корінці – рослинне тиснення, бинти, фарбований обріз червоного кольору. Форзацний папір «квітковий орнамент» друкований у кілька фарб. На його полі стоїть рукописний власницький напис «Exlibris Ioannis Zukowski». Сюжетний екслібрис «Ex bibliotheca Lulincensi», що на авантитулі, підтверджує приналежність книги до родової бібліотеки Якубовських з Люлинців.

Відомий представник німецької філософської школи Фрідріх Христіан Баумейстер (Friedrich Christian Baumeister, 1708–1785) – автор підручників з логіки, метафізики, натуральної філософії, що неодноразово перекладалися з латини російською. У XVIII ст. в Російській імперії стали з'являтися навчальні заклади, де учнів знайомили з окремими філософськими дисциплінами. Їхнє навчання ґрунтувалося здебільшого на таких підручниках Баумейстера, як «Логіка», «Повчальна філософія», «Метафізика». Останній з них – «Христіана Баумейстера метафізика. Ч. 1. Онтологія или первая философия» (Москва, 1764) – наявний у фондах «Тімірязевки». Це переклад з латини, здійснений Олександром Павловим, полковим квартирмейстером лейб-гвардії Ізмаїльського полку. Навчальному матеріалу передуює звернення автора, в якому написано: «Некоторые утверждают, что не должно преподавать метафизику юношеству, обучающемуся свободным наукам; потому что она содержит в себе многие трудные и запутанные вопросы... но я совершенно уверен, что юноши тем более должны заниматься метафизическими тонкостями, чем нужнее им заблаговременно достигнуть к подробному о вещах

поняттю, которое приобресть весьма много способствует сия наука». Друк книги здійснений у типографії Московського університету. Видання має комбіновану палітурку. Шкіра корінця й кутиків коричневі, папір палітурки має малюнок «павиний хвіст». На форзаці – проба пера писаря. На нахзаці – рукописний текст з рецептурою домашніх горілчаних напоїв. Наприклад, для виготовлення бальзаму подається перелік з 16 рослин, серед яких римська ромашка, боже дерево (полин), розмарин, майоран, чебрець американський, айр та ін. До складу горілки рекомендовано 14 компонентів: калган, імбир, сабурний сік, ревінь, шафран, бобровий мускус тощо. Латинські назви рослин дублюються місцевими українськими.

У другій половині XVIII ст. у тодішній Європі, у тому числі й Речі Посполитій, прикметною була діяльність католицького чернечого ордену піарів, зосередженого на навчанні та християнському вихованні дітей та юнацтва в школах і колегіумах. Піарські колегіуми очолювали непересічні особистості, їхні школи славилися як взірцеві навчальні заклади. В одній з таких шкіл навчався Шимон Бельський (Szymon Bielski, 1745–1825) – у майбутньому польський освітній діяч, видавець, бібліотекар. У двадцятилітньому віці почав викладати історію, географію, античну літературу в школах ордену, що функціонували в багатьох польських містах. З 1792 р. Бельський очолював у Варшаві бібліотеку і друкарню, що належала піарам. Замилуваний бібліотечною справою, упорядковував фонди піарських бібліотек у Дорогочині, Щучині, Варшаві, займався складанням їхніх каталогів. Як видавець опікувався випуском навчальних посібників. У дослідженнях висвітлював біблейські історії, історію церкви та її діячів, перекладав польською твори німецького філософа І. Канта, упорядковував ряд поетичних та пісенних збірок польських авторів, написав декілька підручників. Серед них – «Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przezpytania, dla wygody młodzieży i użytku gospodarskiego» (Варшава, 1775), наявна в Вінницькій книгозбірні. Книга вийшла з друкарні піарів, де коректором працював її автор. Зовнішньо це невелике за об'ємом видання, опрацьоване в коричневу шкіряну палітурку, підфарбоване чорними «розводами», з бинтами. Папір кольору слонової кістки, з водяними знаками.

Книжковий обріз – червоний. У кінці книги у вигляді таблиць подано реєстр домашніх і економічних витрат та загальну таблицю господарських доходів і витрат у грошовому еквіваленті.

У катерининську епоху в Російській імперії для розробки загальних принципів функціонування системи освіти 1782 р. була створена Комісія про заснування народних училищ. Керувати нею Катерина II призначила графа Петра Завадовського (1739–1812) – видатного державного діяча українського походження [2]. Діяльність комісії заклала основи державної освітньо-виховної системи в країні. До її завдань входило створення народних училищ по всій території імперії, зокрема на підвладних їй українських землях, розробка єдиних навчальних планів, видання та поширення нових підручників, як оригінальних, так і перекладних, підготовка вчителів тощо. 1786 р. було затверджено «Статут народних училищ у Російській імперії», відповідно до якого в губернських містах запроваджувались головні народні училища (чотирикласні з 5-річним курсом навчання), в повітових – малі народні училища (двокласні з 2-річним курсом навчання). Документ сприяв відкриттю нових шкіл у ряді українських міст: Ніжині, Полтаві, Прилуках, Глухові, Охтирці, Сумах, Новгороді-Сіверському.

З розвитком мережі цих закладів гостро постала проблема забезпечення їх навчальними посібниками, зокрема з фізики. За ініціативи Комісії про заснування народних училищ було видано ряд підручників з цього предмета. Німецький учений, автор кількох невеликих романів, моралізаторських казок, поетичних творів Йоганн Якоб Еберт (Johann Jacob Ebert, 1737–1805) написав один з таких підручників. У відділі РіЦ на обліку є два примірники праці Еберта «Краткое руководство к физике, для употребления в народных училищах Российской империи», що побачили світ 1787 та 1797 рр. у Санкт-Петербурзі завдяки перекладу Зубкова та Якова [Васильовича] Толмачова. Перший – вихованець Санкт-Петербурзького головного народного училища, другий – випускник Київської духовної академії, викладач Харківського колегіуму, згодом – ординарний професор Петербурзького університету.

Видання 1787 р. має напівшкіряну оправу зелено-синього відтінку. Корінець та кутики коричневого кольору, краплений обріз – сірого. На зворотному боці титульного аркуша стоїть гераль-

дичний сажовий штамп із зображенням лева і монограмою «НД». Візуально схожі книжкові знаки на 11, 44, 64-й сторінках мають написи : «Бог – моя надежда», «Б», «Печ[ать] благо<...>ного Илии Бодянского, 1818». Внизу нахзацу – напис пером «<...>и Бодянского 1817 года». Ілля Гаврилович Бодяньський – прилуцький протоієрей, добрий приятель Т. Г. Шевченка. Книга потребує ремонту, сторінки забруднені сажою, остання сторінка тексту відсутня. Другий примірник (1797 р. друку) має комбіновану оправу (шкіра, папір) пастельного відтінку, кутики втрачено. Папір верже, шрифтові водяні знаки. У центрі титульного аркуша, під назвою, стоїть рукописний напис «Ильи Каптурга». В обох примірниках графічний матеріал відсутній.

У кінці XVIII ст. для забезпечення навчального процесу провідними вченими і педагогами було створено ще низку підручників з різних дисциплін. Так, приміром, викладач Петербурзького головного училища Михайло Головін (1756–1790) розробив методику навчання багатьох предметів, склав досить прогресивні посібники з фізики, математики, астрономії, механіки, архітектури, що неодноразово перевидавалися. У фонді відділу РіЦ зберігається «Краткое руководство к гражданской архитектуре или зодчеству, изданное для народных училищ Российской империи» (Санкт-Петербург, 1789). Матеріали підручника викладено доступно й цікаво. Він містить рекомендації щодо планування споруд різного призначення, відомості про будівельні матеріали, типи покрівель, різновиди архітектурних ордерів, зовнішній і внутрішній декор тощо. Видання надруковано в типографії відомого видавця книг і нотної літератури, композитора, педагога і бібліотекаря Бернгарда Брейткопфа. Очолюване ним поліграфічне підприємство за умовами укладеного контракту з Комісією про заснування народних училищ зобов'язувалося протягом шести років друкувати світські, духовні книги та навчальні посібники.

Найвний примірник містить власницький напис «Из числа книг Ивана и Павла Бодянского класса риторики 1797-го 17 мая», виконаний посторінково.

Наступне за хронологією «Руководство к физике, сочиненное Петром Гиларовским, учителем математики и физики в Учительской гимназии, физики в Обществе благородных девиц,

российского слога и латинского языка в благородном Пажеском корпусе» (Санкт-Петербург, 1793). Цю книгу учень М. Головіна П. Гіларовський (1759–?) присвятив своєму «благодійнику» і «покровителю» П. Завадовському. Друкувалася вона в типографії Є. Вільковського. Книга має комбіновану оправу: шкіряні кутики та корінець коричневі, паперова обкладинка сірого кольору. Папір з філігранями. Обсяг книги понад 500 сторінок. Її доповнюють предметний покажчик та 8 таблиць. На авантитулі наявного примірника стоїть напис: «За прилежание и ус<...>ван Димитрию Таровому учитель Величкин»; титульний лист позначений рукописною монограмою «НВ». Нижня частина корінця надірвана.

Викликає інтерес ще одне видання, рекомендоване для народних училищ – «Краткое землеописание Российского государства» німецького історика і географа, почесного члена Петербурзької академії наук Йоганна Фрідріха Гакмана (Johann Friedrich Hackmann, 1756–1812) [3, т. 1, с. 197]. Народився майбутній науковець у містечку Спик поблизу міста Бремен (у володіннях курфюрста Ганновера). Після закінчення Бременського університету працював у ньому викладачем. Коли приїхав у Росію 1782 р., був обраний ад'юнктом імператорської Академії наук і мистецтв. До кола його наукових інтересів входила історія та географія Росії. Згадана вище праця надалі була значно доповнена й видана під назвою «Пространное землеописание Российского государства».

Скорочений підручник географії «Краткое землеописание Российского государства» (2-ге вид., 1793) є на обліку в бібліотеці. Переклад з німецької здійснив М. Матинський – відомий письменник, композитор і педагог, автор навчальних посібників з математики. Видавцем книги знову була друкарня Є. Вільковського. Особлива цінність цього стародруку для нас полягає в тому, що він містить відомості про українські землі, які входили до складу Російської імперії. Зокрема, 72–75-й параграфи розповідають про Чернігівське, Новгород-Сіверське, Харківське намісництва; відомості про Київське, Катеринославське намісництва та Таврійські землі знаходимо у 91, 92 та 94-му параграфах. У додатку до книги було подано 9 карт, з них на 5-й і 6-й зображено згадувані українські території.

Бібліотечний примірник має напівшкіряну палітурку пастельних тонів. Краплений обріз червоного кольору. Книга

надрукована на папері верже, майже зрізані літерні філіграні. Правий бік форзаца містить напис «Из книг Гавриила Савенкова 1810-го года 21-го дня ценою 1 р. 20 коп.». Роком пізніше на лівому боці форзаца свій власницький підпис «Из книг Николая Уткина 1811-го года 21-го дня» залишив відомий російський гравер. Автограф протоієрея Іллі Бодянського стоїть на титульному аркуші видання.

Ніколас Шарль Ромм (Nicolas Charles Romme, 1745–1805) – французький геодезист, член-кореспондент Королівської академії наук, професор гідрографії і математики військово-морської школи в м. Рошфор-сюр-Мер, автор знаменитих праць з навігації. Викликає інтерес його єдине видання, яким володіє бібліотека – «Морское искусство, или Главные начала и правила, научающие искусству строения, вооружения, правления и вождения кораблей...» (ч. 2, Москва, 1795). Книга вийшла друком з типографії Морського шляхетського кадетського корпусу – одного з найстаріших військово-навчальних закладів Російської імперії. правонаступник Московської навігацької школи та Петербурзької морської академії Морський шляхетський кадетський корпус забезпечував в основному підготовку фахівців для флоту. Вихованців старшого класу називали гардемаринами, а двох молодших – кадетами. До програми навчання входило близько тридцяти дисциплін, у числі яких була математика з різними її розділами, механіка, навігація, географія, фортифікація, генеалогія, історія, політика, риторика, одна з європейських мов на вибір учня, морська практика, такелажна справа, малювання, фехтування, танці і тому подібні. Велика увага приділялася підвищенню культурного й інтелектуального рівня майбутніх офіцерів. Така різнобічна освіта дозволяла виховувати творчі особистості, які пізніше знаходили застосування своїм талантам не тільки на флоті, але й в багатьох інших сферах діяльності. Серед викладацького складу корпусу були знані й авторитетні педагоги, вчені-академіки, спеціалісти флоту. Серед них – офіцер, згодом адмірал, І. Голенищев-Кутузов, «батько всіх російських моряків», який протягом майже сорока років (1764–1802) очолював Морський шляхетський кадетський корпус, заснував типографію для друку професійної літератури і морських карт, а також бібліотеку й обсервато-

рію. У 1764–1773 рр. посаду головного інспектора цього закладу обіймав українець за походженням, одна з найосвіченіших постатей свого часу, вчений, педагог, бібліофіл Г. Полетика. Працюючи інспектором, увів нові навчальні програми й дисципліни, сприяв літературній творчості викладачів корпусу, впроваджував друковані підручники, склав словник шістьма мовами, що повинен був, на його думку, «сприяти молодим людям Росії в навчанні тих мов, які є найголовнішими у світі і найпотрібнішими науками вважаються», перекладав і видавав книжки з морської справи.

Перекладачем з французької праці Н. Ромма «Морское искусство» був О. Шишков (1754–1841), випускник і викладач Морського шляхетського корпусу, в майбутньому державний секретар і міністр освіти Російської імперії.

Колекція навчальних видань XVIII ст. у фондах Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва склалася поступово, впродовж майже ста років. Як правило, подібна література зачитується до дірок, що заважає її збереженості, а інформація, яку вони надають, швидко застаріває, тому вже на початок XX ст. кожна з цих книжок була достатньо рідкісною. Водночас сьогодні вони є своєрідним джерелом як для вивчення історії освіти, педагогіки, підручникотворення, так і книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Примітки:

1. Депман И. Я. История математики. Москва : Просвещение, 1965. 415 с.
2. Завадовский П. В. // Энциклопедический словарь [Брокгауза и Ефрона]. Санкт-Петербург, 1894. Т. 12. С. 95.
3. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века: 1725–1800. Т. 1–3. Москва : Книга, 1966.

Кириличні богослужбові видання XVIII ст., друковані на українських теренах

О. В. Сафронова

На початку XVIII ст. найважливішими видавничими осередками на українських землях залишалися друкарні Києво-Печерської лаври, чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря, Львівського Успенського Ставропігійського братства. З 1730-х рр. до них приєдналися Унівська й Почаївська друкарні, а наприкінці XVIII ст. – декілька заснованих російською владою друкарень, що користувалися гражданським шрифтом.

Сім пам'яток українського друкарства XVIII ст., що зберігаються у фонді відділу РіЦ Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (далі – РіЦ), становлять кириличні богослужбові книги.

Друкарня Львівського Успенського Ставропігійського братства була наступницею друкарні першодрукаря Івана Федорова (близько 1510–1583). Львівські православні городяни викупили із застави друкарський верстат, літери й дошки гравюр, і 1591 р. вийшла перша книга з їхньої друкарні. Дошки Івана Федорова використовувались у продукуванні книг до XIX ст.

У фонді відділу РіЦ зберігається Євангеліє, яке вийшло з друкарні Львівського братства у 1722 р. Євангеліє – одна з головних богослужбових книг, є одним з розділів Біблії і складається з чотирьох перших книг Нового Завіту, написаних євангелістами Матвієм, Марком, Лукою, Іоанном. У ній описується земне життя Ісуса Христа.

Наявне видання Євангелія має високу історико-культурну, художню цінність та належить до книжкових пам'яток національного значення. Це передрук з видань 1636 та 1691 рр. Тираж 1722 р. охоплював 1200 примірників. Коштував примірник 24 злотих [2, с. 433].

У 1690 р. на друк Євангелія підписав контракт Симеон Ставницький [1, с. 230]. До його видань гравюри виготовляв

Євстафій Завадовський (1660–1690), братчик Львівського братства з 1676 р. [1, с. 107]. Гравюри із зображеннями євангелістів стали чи не найкращими його роботами. Усі вони мають підписи гравера.

1722 р. уже син Симеона Василій Ставницький друкував Євангеліє, для якого використав дошки Завадовського. Гравюри виконано в стилі бароко. Усі євангелісти зображені в інтер'єрах – просторих світлих кімнатах, сидять на різних стільцях, на тлі драпірованих стін. Старці пишуть у кодексах, що тримають на колінах. Поряд із Матвієм і Лукою столики в барочному стилі, на яких лежить письмове приладдя: чорнильниці й пера, а на столику Матвія – ще й складаний ніж, ножиці. Євангелісти зображені з їхніми символами (ангел – поряд із Матвієм; лев, що лежить, біля ніг Марка; тілець – біля ніг Луки; орел – поряд з Іоанном). Титул Євангелія оформлений бароковою рамкою з зображеннями 12 апостолів і 4 пророків серед пагонів виноградної лози. У композицію включені сюжети «Деїсуса» та «Успіння Богородиці». Автор форти – львівський гравер ієродиякон Георгій, який вирізав кліше в 1636 р. до першого українського видання Євангелія. На звороті титульного аркуша – гравюра із зображенням Успіння Богородиці: зверху – взяття Богородиці на небо, на землі – дзвіниця, стіна с амбразурами й біля них гроб Богородиці в оточенні святих, знизу – лев з зіркою. Книга щедро прикрашена заставками й кінцівками, велика частина яких є відбитками з дошок Івана Федорова. Євангеліє прикрашено 55 ілюстраціями в тексті. Гравери: Никодим Зубрицький [N. Z] (1688–1724), Іліа.

Книга оправлена в суцільно шкіряну палітурку темно-коричневого кольору, верхня кришка прикрашена середником «Розп'яття з предстоячими» (сліпе тиснення), навколо рослинний орнамент, бордюр. Нижня кришка та корінець прикрашені геометричним орнаментом та рослинним бордюром. Корінець з бинтами. На верхній кришці оправи – залишки металевих застібок. Сторінки в лінійних і візерункових рамках. Друк двома фарбами.

*Євангеліє (Львів, 1722)
Євангеліст Марк. Гравюра Є. Завадовського*

На сторінках Євангелія – численні записи попередніх власників. Перший запис датується 1739 р.: «За произволением Божим / власність священника <...> / Андріана Вільно храму / Кутов Василий брат / отца Ковалевского / при храме Рождества Пресвятой Богородицы / Соломии Кобелец / Иоанна 1739». Паралельно йому йде інший запис: «Во имя Отца, Сына, Святого Духа аминь. Сия книга глаголет Евангелие куплена / за золотий пол[...] 60». Другий запис: «Отпускаю сию Евангелию / которую ... Василий Нада[...] со женою своею Параскевою / купил за два червонца / за спасенне свое / до храму Рождества Пресвятой Богородицы которую / жадною мерою <...> нити <...> подлежат святых и богоносных / отцов / Ксендз Алексей Барковский Paroch Kobleckу». На початкових сторінках Євангелія від Марка запис: «Рождества Пресвятой Богородицы Сия Евангелие / которое третий раз подписываем / в городе Ковель (?) его вручает / церкви святому храму Рождества / Богородицы вечные часы жалует / его <...> церкви Святой / Анны <...> не может отобрать / Анафема вечные часы / вручаю и не отбираю и крестом / святым подписываю». На приплетеному аркуші автограф «Діаконъ П. С. Лотоцкий 1895 года 1 ноября».

З друкарні Львівського братства у 1753 р. вийшло друком також четверте перевидання «Тріодіон, си ест Тріпіснец...» [Тріодь пісна]. Тріодь пісна (постова) – церковно-богослужбова книга, яка містить змінні богослужбові тексти для читання й співу під час недільних богослужінь у період підготовки до Великого посту і самого посту, а також першого і останнього тижнів посту (до суботи перед Великоднем) включно.

Книга формату фолію, текст надрукований у дві фарби. Кустоди, фоліація – в правому верхньому кутку аркушів. На сторінках – сліди церковного побутування. На жаль, у нашому примірнику відсутній титульний аркуш з фортою та гравюрою «Похвала Богородиці» на звороті титулу. Книга оздоблена двома ілюстраціями в тексті, орнаментальними заставками, серед яких – багато відбитків з дощок Івана Федорова, кінцівками та ініціалами (також є відбитки з дощок першодрукаря). Для Тріоді друкар Іван Грозевський, який на той час очолював типографію, використовував гравюри Никодима Зубрицького [Никодим,

з датою 1702], Василя Ушакевича [Василій], ВФЗ. «Молитва к господу нашому Ісусу Христу», яка передує тексту, прикрашена невеликою гравюрою з пророками Василя Ушакевича. На звороті «Молитви...» – гравюра «Вседержитель з пророками...».

Тріодь оправлена в дошки, криті орнаментованою темно-коричневою шкірою, корінець шкіряний, ремонтований, з залишками сліпого тиснення золотом. На верхній кришці тисненням чотири накутники з євангелістами, зверху в'яззу «Триод постна», середник «Розп'яття з предстоячими» в медальйоні, рослинний бордюр. Нижня кришка прикрашена рослинним і геометричним орнаментами сліпим тисненням. На обох кришках – сліди від застібок. На приплетеному аркуші – записи про попереднє місце перебування книги. Текст першого запису: «Из числа книг села Щучинци Свято-Успенской церкви 1836 года» та «Свято-Успенская церковь 1852 года 21 марта Шаркович». Із записів можна зробити висновок, що книга була в церкві с. Щучинци Жмеринського району. За архівними даними, стара дерев'яна церква була збудована 1748 р., у 1878 р. замість неї споруджено новий храм, дерев'яний, за кошти парафіян на честь Успіння Божої Матері.

У XVIII – першій третині XIX ст. уніатська друкарня Почаївського Успенського монастиря чину оо. василіан була одним із найбільших центрів книгодрукування на Правобережній Україні. Почаївські кириличні стародруки, гарні за поліграфічним виконанням, вишукані за художнім оздобленням і різноманітні за тематикою, мали популярність на всіх українських землях і далеко за їх межами не лише серед греко-католиків, а й серед православних.

У фонді відділу РіЦ зберігається перше видання «Тріодіон, сієсть Трипіснец...» [Тріодь пісна] вітчизняного друку 1744 р., що побачило світ з дозволу єпископа Феодосія Любинецького-Рудницького, засновника Почаївської друкарні. Книга друкована форматом фоліо, налічує 6 сторінок передмови та 745 сторінок тексту. Друк одноколірний (чорний), для якого використано різного розміру шрифти. У Тріоді вміщені форта, 3 ілюстрації, заставки, ініціали. Рамка форти має вигляд архітектурно-скульптурного ансамблю. У верхній частині – орнаментований ме-

дальшій із зображенням Ісуса Христа, пообіч – путі з сурмами. У середині композиції розміщено назву книги. Пообіч зображені зухвалий фарисей та смиренний митар, що кається. Саме з притчі Ісуса Христа «Про митаря та фарисея» починається Тріодь.

Сторінку 584 заповнює гравюра Почаївської ікони Божої Матері, що була дуже популярною в почаївських виданнях. На звороті цього аркуша – гравюра «Благовіщення», але меншого розміру й безпосередньо в тексті. Діва Марія зображена ліворуч, її ліва рука прикладена до грудей, а права – на розгорнутій книзі, що символізує пророцтво Ісаї про народження Спасителя. Праворуч від Марії зображено архангела Гавриїла, який простягає їй лілею, вказуючи на небо правою рукою.

«Синаксарі» починаються з гравюри із зображенням творця Літургії Василя Великого. Вона використовувалася ще в першій почаївській друкованій книзі «Службник» 1735 р. Святитель змальований на невисокому п'єдесталі й має вигляд виразного скульптурного силуету.

Книга оправлена в дошки, обтягнуті шкірою темно-коричневого кольору. Бинти на корінці. На верхній кришці – тиснення «Триод постная» (в'язь) та середник з залишками золотого тиснення «Цар Давид». На нижній кришці середник затертий. На обох кришках збереглися сліди від двох застібок. На звороті останнього аркуша записи: «Сія книга принадлежит церкви Троицкой 1604 года» та «Сія книга принадлежит церкв на...». Різними почерками дати «1794» та «1816-го 26 февраля».

Також у фонді відділу зберігається третє видання «Тріодіон цветный...» [Тріодь цвітна], яке було надруковано 1768 р. у Почаєві з дозволу й благословення владики Сильвестра Любенецького-Рудницького (1712/13–1777). Сильвестр, луцький і острозький єпископ, приділяв значну увагу видавничій діяльності монастирської друкарні. 3 грудня 1772 р. він уклав угоду з тодішнім ігуменом Почаївського монастиря щодо активізації роботи монастирської друкарні. За угодою єпископ і його наступники брали на себе обов'язок оплачувати видатки друкарні [2].

Тріодь цвітна – церковно-богослужбова книга, в якій зібрано змінні богослужбові тексти для читання й співу в недільні та деякі інші дні від Великодня до Неділі всіх святих (перша після

Трійці) включно. У Почаївській друкарні у XVIII ст. вийшло друком п'ять видань Тріоди цвітної в 1747, 1767, 1768 рр. та двічі у 1786 р. різного формату.

Титульний аркуш Тріоди прикрашений гравюрою: в центрі – Трійця, ліворуч та праворуч – біблійні сюжети із земного життя Ісуса Христа, які переплітаються з бароковим орнаментом. Автором гравюри є Йосиф Гочемський, який у 1745–1778 рр. працював у Почаєві й Києві. Йому належить близько 130 дереворитів і мідеритів на релігійні теми, які використовувалися в різних почаївських виданнях. У книзі використано виливні прикраси: смужки в тексті, кінцівки, ініціали. У середині віньеток часто трапляються медальйони із монограмами «ІХС». Друк у дві фарби. Кустоди, фоліація – у верхньому правому кутку. Перші дві сторінки передмови Сильвестра та 16 сторінок «Устава о празднике Благовещенья» без пагінації.

Книга оправлена в шкіряну палітурку (на дошках) темно-коричневого кольору. На верхній кришці – тиснення «Триод цветна» (в'язь), середник з залишками золотого тиснення «Розп'яття з предстоячими», на нижній кришці – середник затертий. На кришках присутні залишки металевих елементів застібок. Ремонтована у XIX – на початку XX ст. Книжковий блок відокремлено від палітурки.

У 1778 р. з друкарні Почаївської лаври вийшло шосте видання «Літургїон, или Служебник...» (виданий при Кипріянові Стецькому, єпископові уніатської церкви; з 10 липня 1777 р. – єпископові луцькому й острозькому). Служебник видавався в Почаївській друкарні дев'ять разів. Ця книга призначалася священникам та дияконам для звершення церковних богослужінь. У ній послідовно розміщено вечірню, ранню, Божественну літургію святителів Іоанна Златоустого, Василя Великого та Григорія Двоєслова, послідування до Причастя й навчальні відомості, а також деякі інші тексти. На титульному аркуші – гравюра «Оплакування» Йосифа Гочемського із зображенням Богоматері з мертвим Христом на її колінах, у ногах – Марія Магдалена. На зворотному боці титулу – текст дозволу на друк Сильвестра Любенцького-Рудницького. Служебник прикрашений гравюрами з зображеннями святих Василя Великого, Іоанна Златоуста і Григорія Двоєслова.

*Летургіон (Почаїв, 1778)
Розп'яття з предстоячими. Гравюра А. Гочемського*

Особливу увагу привертає чудова гравюра Адама Гочемського «Розп'яття з предстоячими» з зображенням сцени: Страждання Спасителя на хресті, Богородиця із сумом і болем дивиться на Сина, Марія Магдалина впала до його ніг, а апостол Іоанн жестом звертається до Бога-Отця. Автор гравюри був братом Йосифа Гочемського. Він залишив, крім релігійних сюжетів, цікаві гравюри з історії Почаївської лаври та зарисовки місцевостей Волині. Обидва брати працювали й на міді, й на дереві.

Весь текст, крім літургій, у дві колонки. Друк двома фарбами. Використані виливні прикраси: заставки, смужки в тексті, оздоблення колонтитулів. На аркушах 3-го рахунку – фоліація арабськими цифрами. Коричнева шкіряна палітурка (на дошках), корінець темно-коричневий з бинтами. Чудовий золотий обріз з тисненим рослинним орнаментом.

У кожному храмі мало бути на престольне Євангеліє, по можливості гарно оправлене, яке відіграло надзвичайно важливу роль у богослужіннях, перш за все, в літургії. Закономірно, що Почаївська друкарня випускала й такі видання. У Почаївській друкарні вийшло друком десять видань Євангелія. Вони мають багате художнє оформлення та ошатні оправи. Одним з найкращих зразків українського книжкового мистецтва є Євангеліє, яке вийшло з друку в 1780 р. Це найбільший український стародрук церковнослов'янською мовою. Довжина блока 51 см, ширина – 34 см, товщина – 9 см. Видання прикрашене гравюрами Йосифа Гочемського. На титульному аркуші – гравюра з зображенням книги, яку тримають символічні істоти: ангел, орел, бик та лев. У ангела в руках перо та горщечок з чорнилом, такі ж горщики у пашах тварин. На титулі «книги» зображений Ісус Христос, в ногах якого сидять Петро та Павло. На звороті титульного аркуша – благословення на друк Кипріяна Стецького.

У наявному примірнику відсутні гравюри євангелістів, збереглася лише св. Марка. Текст прикрашають ілюстрації з біблійними сюжетами та з життя Ісуса Христа.

Текст Євангелія друкований у лінійних рамках, у дві фарби. Для друку використані сюжетні заставки, вишукані кінцівки й ініціали. Фоліація літерна, розміщена в правому верхньому кутку лінійної рамки. Є кустоди. Книга гарно збережена. Перша опра-

ва – суцільно шкіряна (на дошках), темно-коричневого кольору, залишки срібного тиснення: в кутках – євангелісти, середник – Богородиця, навколо апостоли та святі в медальйонах. Шкіряна оправа частково схована під залишками оксамиту світло-коричневого кольору, поверху тканини закріпленій позолочений металевий оклад. На оксамиті наявні відбитки від медальйонів та середників. У кутах верхньої кришки оправи – наріжники з викарбуваними зображеннями чотирьох євангелістів. У нашому примірнику в лівому верхньому куті відсутній наріжник з зображенням св. Матвія. Частково також збережений металевий бордюр з рослинним орнаментом. На нижній кришці – металеві залишки від чотирьох жуків, унизу прибій у формі серця. Євангеліє прикрашає золотий обріз з рослинно-геометричним тисненням.

Нагорі титульного аркуша – напис «Село Мытынецъ» (тепер Літинський район). Згодом Євангеліє опинилося в якушинецькій родовій бібліотеці Александра Руссановського (1883–1925) – заможного подільського поміщика, про це свідчить сюжетний екслібрис на звороті передньої кришки.

Усі згадані книги видані в уніатський період українського книгодрукування. На підросійських українських землях обмеження продажу уніатських богослужбових книг почалося в 1826 р. Ще одним із засобів викорінення уніатської духовно-культурної спадщини стало вилучення із церковного вжитку уніатської богослужбової літератури та її знищення.

Зрештою напередодні офіційного возз'єднання уніатської церкви з Російською православною 18 червня 1839 р. Найсвятіший Синод наказав вилучити з церковного вжитку й спалити уніатські книги. Вказувалося на те, що слід залишити по 1–2 примірники цих видань для єпархіальних бібліотек. Зокрема, на території Подільської православної єпархії було зібрано 5808 прим. уніатських книг, з них самих лише Євангелій – 701, Апостолів – 426, Часословів – 400, Псалтирів – 410 тощо. Якщо врахувати, що в Подільській єпархії на 1839 р. продовжували діяти лише три уніатські церкви, стає зрозумілим, що всі ці книги були у православних церквах. Про лояльне ставлення до них православного духовенства свідчить вимога подільського єпископа здійснювати вилучення книг лише в разі прибуття православних заміників.

Свѣдѣніе

ЕВАНГЕЛІЕ

Свѣтъ :

БЛАГОВѢСТІЕ

БГОДУХОВЕННЫХЪ СВѢДѢНІЙ.

За державы СВѢДѢНІЙ
КОРОЛѢ
СТАНБЛАВА АНГЕЛѢ
Благословіе.

Евангеліе (Почаіе, 1780)

Загалом церкви Подільської єпархії для забезпечення богослужіння потребували як мінімум 2982 прим. книг на суму 7790 руб. [3, с. 192].

Друкарня Києво-Печерської лаври, заснована в 1616 р., працювала три сторіччя. Після закриття лаври її приміщення й обладнання до 1941 р. використовувалося друкарнею Академії наук України. Нині в її будинку Музей книги і друкарства України.

У другій половині XVII і двох перших десятиріччях XVIII ст. друкарня Києво-Печерської лаври стала провідним в Україні центром книговидання, ініціатором оновлення і збагачення тематики видань, поліпшення їхнього мистецького оформлення. Саме тут побачило світ наступне після острозького видання Біблії на українських землях.

Навіть для XVIII ст. друк православної Біблії був подією великого масштабу. Першим її повнотекстовим виданням церковнослов'янською мовою була, як відомо, Острозька Біблія (1581 р.). Ця книга була визначною подією в церковному та культурному житті не лише українців, а й сусідніх православних народів та служила взірцем для подальших видань. Недаремно в передмові до цієї книги зазначено: «Прийміте цю Біблію всіх слов'ян не яко річ земну, але як дар небесний». Попри високий рівень філологічного опрацювання Острозької Біблії, ще за митрополита Петра Могили (1597–1647) було розпочато нове редагування та доповнення її тексту більш точним перекладом. Проте ця кропітка робота не була завершена. У Московській державі в другій половині XVII ст. вище духовенство також постійно обговорювало подальше вдосконалення перекладів тексту Біблії. У 1663 р. московський Друкарський двір (Печатный двор) видав Біблію, що була лише передруком «с готового перевода князя Константина Острожскаго печати неизменно, кроме орфографии и некоторых вмале имен и речений».

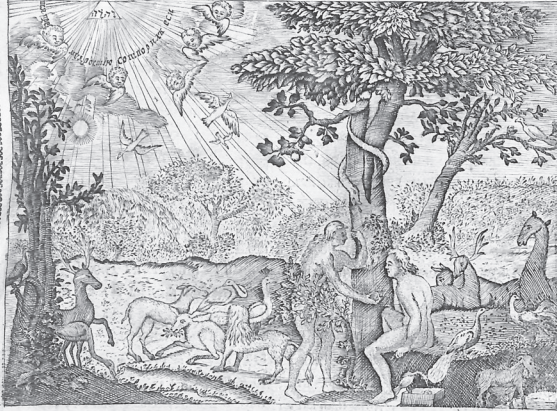
Пізніше, за Петра I, Москва знову вирішує відредувати та видати Біблію. Таку складну за обсягом роботу було доручено вченому з Волині Феофілактові Лопатинському (1670–1741). Проте, незважаючи на сім років напруженої праці, йому не судилося побачити її результати надрукованими. Починання Петра I продовжила цариця Єлизавета Петрівна. Для роботи над удоско-

наленням перекладу тексту Біблії знову були покликані вчені з України, професори Києво-Могилянської академії – Варлаам Лашевський (1702–1774) та Гедеон Сломинський (1745–1772). Приступивши до праці в серпні 1747 р., вони звірили всі тексти Біблії старослов'янською мовою із грецькими оригіналами та зробили певні редакційні правки, уточнення в перекладі. Книги Товита і Юдити були заново перекладені з грецької мови. Третю книгу Ездри виправили за Вульгатою (католицькою редакцією Біблії). Усі виправлення старого слов'янського тексту були викладені в особливій рукописній книзі, а короткий огляд цих виправлень помістили в передмові до Біблії. Тривала ця кропітка робота чотири роки [4, с. 152].

18 грудня 1751 р. побачила світ друкована Біблія, що згодом дістала назву Єлизаветинської. Це видання було визнано Синодом Російської православної церкви як усталений, канонічний текст. Усі зміни, внесені при виправленні перекладу, були обговорені, примітки до тексту склали окремий том, практично рівний за обсягом з текстом самої Біблії. Перший тираж швидко розійшовся, і в 1756 р. побачило світ його друге видання з додатковими примітками на полях і гравюрами. Єлизаветинська Біблія залишалась основою церковнослов'янського тексту Святого Письма для православної церкви у XVIII – початку XXI ст., зокрема її текст був в основі другого в Україні повного видання Біблії церковнослов'янською мовою в друкарні Києво-Печерської лаври 1758 р.

Ось що з приводу перших чотирьох видань Єлизаветинської Біблії писав один з найперших російських бібліографів Василь Степанович Сопіков (1765–1818) у своїй капітальній роботі «Опыт российской библиографии» (1813): «Ці чотири видання, як добротою паперу, так і чистотою друку, чудові і шануються більше тих, що надруковані в подальшому, і тому чисті і гарно збережені екземпляри оних вважаються рідкісними...» [5, с. 51]. Якщо ж врахувати, що В. С. Сопікова відділяло від цих видань лише півстоліття, то стає зрозумілою рідкість кожного примірника цієї Біблії будь-якої збереженості сьогодні.

Довгоочікуване видання Біблії не вирішувало проблему нестачі примірників Святого Письма. Їхній дефіцит відчувався

ПЕРВЫЯ КНИГИ МОУСЭВЫ БЫТІА.

ГЛАВА, А.

Б

а началъ сотвори Бгъ небо и землю. Земля же бѣ невѣдима, и неустроена: и тма верхъ бездны: и дхъ Бжїи пошлшиа верхъ воды. И рече Бгъ: да вѣдетъ свѣтъ: и бысть свѣтъ. И видѣ Бгъ свѣтъ, иакъ добро: и раздѣи Бгъ между свѣтлоу, и между тмоу. И нарече Бгъ свѣтъ день, а тмь нарече ношь. и бысть вечеря, и бысть оутро, день первый. И рече Бгъ: да вѣдетъ раздѣичицъ посреѣтъ воды и воды: и бысть такъ. И сотвори Бгъ твердь: и раздѣи Бгъ между водою, иже еѣ подъ твердью, и между водою, иже еѣ надъ твердью. И нарече Бгъ твердь, небо: и видѣ Бгъ, иакъ добро. и бысть вечеря, и бысть оутро, день вторын. И рече Бгъ: да соберѣтъ вода, иже подъ небемъ, в собранїе еднно, и да явитца ршша: и бысть такъ: и собра вода, иже подъ небемъ, в собранїа своа, и явиса

ршша. И нарече Бгъ ршшъ, землю: и собранїа вода нарече моря: и видѣ Бгъ, иакъ добро. И рече Бгъ: да продолжитъ земля быліе травное, и живуще елма по родъ и по подобїю, и древо плодовитое творяще плоды, емаже елма еѣмъ къ намъ по родъ на земан: и бысть такъ. И рече земля быліе травное, и живуще елма по родъ и по подобїю, и древо плодовитое творяще плоды, емаже елма еѣмъ къ намъ по родъ и по подобїю: и видѣ Бгъ, иакъ добро. и бысть вечеря, и бысть оутро, день третїи. И рече Бгъ: да вѣдетъ свѣтила на тверди небу, и свѣщїици, и тм, и раздѣичицъ между днїемъ и шкѣдъ ношїю: и да вѣдѣт и поживнїа, и во времена, и в мѣсїацїхъ ошѣта. И да вѣдѣтъ в пїи и рече има едннннннн, иакъ с: еи оупоконтъ: и бысть такъ. и шъ вєчїан явл свѣтила велнн, земан, юже прооє въ началъ днїи покннє Ламухъ, по въ началъ ннн емѣ нншъ, лншъ патъ локн ж Бгвєчїа вєчїа патъ, и роднн

Сїа книга

сїнн

навіть у системі духовної освіти. Так, церковний історик XIX ст. П. В. Знаменський зазначав: «Замість слов'янської Біблії в семінаріях вживалася більш доступна – хоча теж досить рідкісна, латинська Вульгата; користування нею було тим зручніше, що і лекції, і окупації [навчальні заняття] з богослов'я були латинською ж мовою. Слов'янська Біблія була великою рідкістю, майже недоступною для приватних осіб і духовенства, занадто дорогою і для семінарської бібліотеки, навіть після видання її в 1751 р. Не дивно, що вивчення Святого Письма зовсім не було не тільки в семінаріях, але навіть і в академіях» [6].

Єлизаветинська Біблія київського друку 1758 р. – це видатний зразок гравірувального та друкарського мистецтва. Про цю книгу В. С. Сопіков писав: «Це перше київське видання чудове та рідкісне. Папір іноземний чудової якості» [5, с. 51].

У 2009 р. Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва запропонували придбати Біблію 1758 р. Управління культури Вінницької ОДА виділило кошти на її купівлю, таким чином фонд відділу РіЦ поповнився цим унікальним виданням.

На жаль, у нашому примірнику титульний аркуш зберігся частково. Його збережені фрагменти наклеєні на окремий аркуш паперу XX ст. Відсутні гравюра із зображенням Єлизавети Петрівни в порфірі і короні, що передує тексту, перші сторінки передмови та короткий огляд виправлень Біблії, немає також 9 сторінок «Соборника в місяце зачала».

Біблії були саме тією категорією книг, які особливо ретельно прикрашалися. До них добирали шрифти в орнаментованих рамках. У наявній книзі присутні численні оздоби: різноманітні виливні прикраси з зірками, розетами, віньєтками, ініціали, заставки й кінцівки сюжетного типу із специфічним листяним оформленням. Ілюстрації до Біблії виконав київський майстер Яків Кончаковський у техніці мідериту. Всі ілюстрації він запозичив із московського видання 1756 р. Зміни торкнулися тільки титульного аркуша, точніше його долішньої частини. Там з'явилися Успенський собор, велика лаврська дзвіниця (архітектор Шедель) та зображення нового корпусу друкарні, що був відновлений після пожежі в 1718 р. у Києво-Печерській лаврі. Одна з найяскравіших споруд стилю українського бароко.

На титульному листі зображення з Нового і Старого Завіту, дев'ять медальйонів, сім з них відображають біблійні сюжети. У середині титульного аркуша – заголовок книги. Навколо нього – невеликі зображення. Угорі – бесіда Ісуса Христа в храмі Єрусалимському, по кутах – зображення мідного змія і голгофського розп'яття; з боків – праворуч: старозавітне жертвоприношення і законодавство Мойсея, ліворуч: чаша з дискосом і зішестя Святого Духа.

Текст Біблії надрукований у дві колонки тонким, чітким, дрібним шрифтом. В оздобленні Біблії (вперше на українських землях у київських виданнях) з'являються рокайлеві мотиви, перенесені з російської поліграфічної практики. Перед кожним розділом – гравюри в третину сторінки на біблійні сюжети. Нумерація сторінок Біблії виключно літерна. На сторінках присутні кустоди. Хоча В. С. Сопіков писав про закордонний папір книги, наявний примірник друкований на папері з фабрики Афанасія Гончарова, про це свідчать філіграні: лівий бік – літерна філігрань А. Г., правий бік – А G [вензель].

Шкіряна палітурка темно-бордового кольору, корінець ремонтований ледерином. Обріз жовтого кольору. На нижньому полі перших 160 сторінок книга містить власницький напис 1759 р. чорним чорнилом: «Сія книга / глаголемая / Священно Быбліа / новоизданная / <...> / Острозкая / переводов / Біблій / повелением / Благочестивейшей / Всеавгустейшей / Великія / государини / императрици / Елисавет / Петровни / самодержици / Всероссийскія / апробованая же / и исправленная / Святейшим / Російским / Синодом / тисненіем / печати / Святыя / Великія / Лаври / Печерскія / Киевскія / Купленная / во граде Киеве / за истинніе / власніе / мои гроши / мне / Василию / Андреевскому / <...> / презвитер / веси Яцок / и детем / моим / на вечніе / веки / живущему / в области / Полской / Коляции / ясневельможного / его мати / пана / Ф <...> / амор / <...> / та <...> кого / к ключу / Василевском / свидетель / тоей / купле / превелебній / господин / его мать / отец Максим / Плесковский / свято Вознесенского / девического / монастыря / Киево-Подолского / Флоровского / презвитер / и честній / отец Николай / Левицкий / презвитер / веси / Мокіевки / житель / Все

писанного / ключа / Василевского / данно за нея / рублей / бытих / тринадцать / ровно / в 1759 году / месяца / мая 27 дня / и сея / рады / вини / подписал / оуставом / оную / Священную Быблию / не саморучно / даби / никто / у мене / и дому / нашего / воровским / потаенным / способом / взяти / не мог / ни разбойническим / граблением / вылучить / у мене / и детей / моих / не важился / бо сіе / грехов / рады / наших / допущением / Божіим / на людях / бывает / по сему / всяк / сущий / истинный / правоверный / христианин / не был бы / такий / случай / может / воровско / пременением / и измазанием / имене / моего / а вновъ / подписать / Узнает / крадеж / сію / Священную Быблию / с нею / сам себе / з детьми / своими / полецивши / всевидящому / ко Тройцы / святой / славимому / Богу / Святому / Отцу / и Сыну / и Святому / Духу / Аминь».

На приплетеному аркуші паперу 1839 р. попередній текст частково відтворений невідомою особою «Сия книга «Священно Библия» священного писания Ветхого и Нового Завета напечатана в гор. Киеве в Киево-Печерской Лавре при царствовании императрицы Елисаветы Петровны, куплена в гор. Киеве христианином Василием Андриевским в 1759 году мая 27 дня за 13 рублей для чтения ему и детям его. О дальнейшем пребывании этой св. книги в чьих руках она была, до 1930 года нет никаких памяток и как она попала в село Черемошное Погребисненского района Винницкой области неизвестно». Є також напис «Иван Гривачевский» (почерк початку ХХ ст.).

Біблія в Києво-Печерській лаврі видавалася згодом у 1779 р. у великому форматі, а 1788 р. – у зменшеному. Для більшості богослужбових видань великого й середнього формату типовим був наклад близько 1200 примірників. Загалом ця версія Біблії на теренах Російської імперії друкувалася понад двадцять разів протягом 60 років.

XVIII ст. – блискучий етап у розвитку українського книгодрукування. Наявні у відділі РіЦ видання кириличного друку є важливою частиною національного культурного надбання.

Примітки:

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском,

Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 1. Т. 11 : [Акты, относящиеся к истории Львовского Ставропигиального братства]. Киев, 1904. 158, 772 с.

2. Ціборовська-Римарович І. Луцький і острозький єпископ Греко-католицької церкви Сильвестр Любенецький-Рудницький (1712/13–1777) і книги: маловідомі факти та їх інтерпретація // Медієвіст : [сайт]. URL: <http://www.medievist.org.ua/2015/07/1712131777.html> (дата звернення: 08.02.2018).

3. Лось В. До проблеми актуального стану збереженості архівних документів з історії Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. Вип. 24. С. 189–195.

4. Єдине видання Біблії в жанровому репертуарі друкарні Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX століття // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки : зб. наук. пр. Київ, 2011. С. 151–161.

5. Сопиков В. Опыт российской библиографии, или Полный словарь сочинений и переводов, напечатанных на славенском и российском языках, от начала заведения типографий, до 1813 года. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1813. [2], CLI, 313, [1].

6. Тихомиров Б. А. К истории отечественной Библии // Credo : [сайт]. URL: <http://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1379> (дата звернення: 25.01.2018).

БІБЛІОТЕКИ І БІБЛІОФІЛИ

Наукові дослідження у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (1970–2007 рр.)

П. І. Цимбалюк

Після надання 1966 р. Вінницькій обласній бібліотеці ім. К. А. Тімірязєва статусу наукової розширилися її структура, функції, зміст роботи, більша увага почала приділятися обслуговуванню науковців і фахівців. Відповідно виникла необхідність в активізації та поглибленні наукової діяльності. Первинно стратегічним напрямком досліджень був бібліотекознавчий, де об'єктом вивчення були бібліотечні фонди – їх профільна, видова структура, виявлялася також застаріла за змістом, дублетна та маловикористовувана література, аналізувався незадоволений читацький попит.

До слова, масово й методично науково-дослідною роботою бібліотеки системи Міністерства культури УРСР почали займатися наприкінці 1960-х рр. У 1969 р. в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (*у 1990–1993 – Державна республіканська бібліотека України, Державна бібліотека України, з 1994 р. – Національна парламентська бібліотека України, з 2016 р. – Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого*) було створено науково-дослідний відділ. На нього покладено обов'язки організації науково-дослідної роботи в бібліотеках республіки та надання методичної допомоги в проведенні локальних досліджень, які здійснювали обласні наукові та інші бібліотеки.

На початку 1970-х рр. Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було організовано вивчення підсобних фондів відділів, що дало можливість визначити оптимальний розмір кожного з них та розпочати роботу з вивільнення від маловикористовуваної літератури. Оскільки у відділі основного книгозберігання потрібних площ не вистачало, то вирішувалось це питання таким чином: література передавалася до книгосховища разом з приміщеннями. Так, протягом 1973–1974 рр. з абонементів було передано 65 тис. примірників видань, які втратили актуальність, з читального

залу – близько 30 тис., з відділу технічної літератури – 9,5 тис., з інших спеціалізованих підрозділів – понад 5 тис.

1974 р. продовжувалося вивчення ефективності використання окремих розділів книг у хронологічному та галузевому аспектах, внаслідок чого були відібрані малоцінні в науковому плані книги для вилучення із фондів бібліотеки. Списано з різних причин 10,7 тис. книг.

Цього року було передано 30,7 тис. примірників видань новоствореній Вінницькій центральній міській бібліотеці.

Слід відмітити, що чіткої системи наукових досліджень у цей період не існувало. Вони здійснювалися або епізодично (це були дослідження переважно прикладного характеру), або бібліотека брала участь у всесоюзних чи республіканських проєктах.

У 1975 р. обласна наукова бібліотека організувала вивчення стану комплектування книгозбірень Вінниччини краєзнавчою літературою. За результатами опитування з'ясувалося, що в профільних фондах у периферійних бібліотеках (районних, міських, сільських) найбільшу питому вагу становить художня література письменників-земляків. Причина була очевидна: репертуар книг краєзнавчої тематики з різних галузей знань і напрямків життя краю – природні ресурси, географія, економіка, виробництво, суспільне становище – обмежений. Переважали матеріали, присвячені темам: «Великий Жовтень на Вінниччині», «Мистецтво, народжене Жовтнем», про трудову вахту вінничан на честь 60-річчя Жовтневої революції, хід соціалістичного змагання між Вінницькою, Хмельницькою, Тернопільською, Липецькою областями і Кабардино-Балкарською АРСР.

У той же час опитування показало, що навіть в умовах дефіциту видань у більшості бібліотек області краєзнавча література виділена із загального книжкового фонду, оформлено краєзнавчі стелажі, кутки, влаштовуються бібліотечні виставки та перегляди видань відповідної тематики, переважно до ювілейних дат письменників-земляків і знову ж таки про хід підготовки до чергової річниці Жовтневої революції.

1976 р. було проведено вивчення стану використання фонду сільськогосподарських видань. Частина з них відібрано для депозитарного зберігання, а близько 2 тис. примірників списано як застарілі.

Відділ зберігання розпочав цього року вивчення фонду для передачі в депозитарій Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС. Як наслідок, відправили картки-пропозиції на 175 назв періодичних видань довоєнних років та 250 книг.

Крім цього, передали на депозитарне зберігання до Всесоюзної державної бібліотеки іноземної літератури (Москва) 2381 книгу. З точки зору окремих сучасних фахівців, передача цих видань була помилкою, але якщо врахувати, що на той час ми були складовою єдиної бібліотечної системи тодішнього Радянського Союзу, то таку акцію можна вважати виправданою.

Того ж року провели ще одне дослідження прикладного характеру, метою якого було поліпшення забезпечення спеціалістів виробничою і науковою книгою, зокрема з питань вирощування зернових культур та економіки харчової промисловості. Склали список літератури для доукомплектування та провели очищення фондів від малоактуальної й дублетної літератури. Лише з відділу технічної літератури до основного книгозберігання передано 3610 книг, які рідко використовувалися.

Відповідно до перспективного плану наукової роботи в 1977 р. передбачалося проведення наукового дослідження за методикою Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС на тему «Шлях проходження книги в районній централізованій бібліотечній системі». Оскільки методики не було одержано, а питання вимагало практичного вирішення, бібліотека провела дослідження на підставі експериментів, які здійснювалися в ЦБС Тульчинського, Могилів-Подільського, Жмеринського і Крижопільського районів. Узагальнені матеріали дозволили виробити «Примірну інструкцію про шлях книги в районній централізованій бібліотечній системі», яка була розповсюджена серед усіх створених на той час ЦБС для використання в роботі.

1978 р. проводилося виявлення рідкісних і цінних книг у фонді довоєнних видань. Продовжено вивчення використання фонду попередніх років з метою виявлення непрофільної літератури та видань, що не користувалися попитом читачів, і підготовки пізнавальних карток-пропозицій для відправлення в республіканські депозитарії. Було надіслано 1282 картки-пропозиції, з них – 1037 книг та 205 періодичних видань. Відповідно до замов-

лень останніх років у депозитарії республіки колишнього Союзу загалом надіслано 1962 видання, у тому числі 1800 журналів.

Активною науково-дослідною діяльністю відзначився початок 1980-х рр. Робота проводилася згідно з «Перспективним планом науково-дослідної роботи на 1981–1985 рр.» у декількох напрямках. Вивчалися, перш за все, проблеми бібліотекознавства та бібліографії, керівництво читанням різних груп користувачів, історія бібліотечної справи Вінниччини. За цей період було опрацьовано 14 науково-дослідних, 10 науково-методичних та 20 науково-бібліографічних тем. У 1982 р. введено в дію «Положення про науково-дослідну роботу обласних бібліотек Міністерства культури УРСР» та запроваджено розроблені Державною республіканською бібліотекою УРСР ім. КППС «Методичні рекомендації по організації комплексу наукових досліджень в обласній бібліотеці».

У середині 1980-х рр. початок перебудови позитивно вплинув і на діяльність бібліотеки, зокрема формування бібліотечного фонду, особливо комплектування україномовною книгою. У цей час відділ зберігання літератури займався вивченням окремих розділів фонду. Це дало змогу виявити видання незаслужено забутих авторів (частину з яких було повернуто зі спецфонду).

У 1980-х рр. значна увага приділялася вивченню відмовлень читачам на літературу. Результати аналізу показали, що нерідко це залежало від недоліків в організації фонду та недостатньої уваги до вирішення даного питання працівників бібліотеки. Вжиті заходи щодо усунення недоліків сприяли тому, що кількість відмовлень зменшилася від 3–4 % до 0,7 %. Позитивний результат роботи спонукав відділ зберігання літератури та науково-методичний відділ розробити й надіслати в ЦБС області інструкції по роботі з відмовленнями на літературу.

Упродовж 1986–1990 рр. бібліотека брала участь у республіканському науковому дослідженні «Культура читання пропагандиста комсомольської політосвіти»; а в плані наукової роботи – в підготовці матеріалів до створення в республіці реєстру друкованої продукції «Україна-350» (1990). У бібліотеці виявилося чимало таких матеріалів, і робота над їхнім описом продовжилася в наступні роки.

У цей період поглиблюються краєзнавчі дослідження, зокрема значна робота проведена з виявлення краєзнавчих матеріалів у межах вивчення фонду обласної бібліотеки, а також в інших книгозбірнях та архівних установах. Найважливіші матеріали копіювалися.

Початок 1990-х рр. відзначився такими проблемами, як розбалансування книговидання в державі, відсутність інформації про вихід нових книг, ліквідація попередніх замовлень за тематичними планами видавництва, згорання роботи бібліотечних колекторів, скорочення фінансування, а відтак порушення системи, плановірності та оперативності книгопостачання бібліотек. Усі ці фактори негативно впливали на формування бібліотечного фонду, особливо периферійних бібліотек. Відчувався дефіцит українських книг загалом та передусім з історії України, української культури, мистецтва тощо, яких потребував тодішній читач. Тому бібліотеки почали шукати альтернативні джерела поповнення фондів новими виданнями. Але, попри все, до середини 1990-х рр. кількість нових надходжень постійно скорочувалася.

У другій половині 1990-х рр., незважаючи на додаткове приміщення, яке бібліотека отримала 1990 р. в адміністративній будівлі (вул. Соборна, 70), куди переміщено понад 200 тис. примірників видань, проблема розміщення бібліотечного фонду залишалася актуальною. Тому виникла гостра потреба в проведенні фундаментального дослідження, яке здійснювалося 1998 р. згідно з наказом директора бібліотеки «Про проведення комплексного вивчення стану укомплектованості, використання, збереження і оптимальних строків зберігання періодичних видань». Робоча група розробила методику й визначила основні напрямки дослідження:

- вивчення складу та структури фонду періодичних видань;
- виявлення пасивної частини фонду періодичних видань;
- визначення системи перспективного планування передплати періодичних видань;
- умови збереження та використання газет і журналів.

Вивчалися фонди тих структурних підрозділів, у яких питома вага періодичних видань у складі підсобного фонду була високою. Це, передусім, сектори газетної і журнальної періоди-

ки, відділи технічної, сільськогосподарської, краєзнавчої, іноземної літератури, мистецтв, науково-бібліографічний та основного книгозберігання. Аналізувалися всі облікові документи, які дали можливість визначити кількісний, якісний склад періодичних видань, терміни їх надходження та зберігання.

Основна ж увага зверталася на використання видань шляхом суцільного підрахунку видачі газет і журналів за 1997 р. за вимогами читачів. Робоча група узагальнила матеріали вивчення і представила його результати в таких розділах:

- Загальна характеристика фонду періодичних видань та ефективність його використання;
- Стан формування та використання фонду газет;
- Стан формування та використання фонду журналів;
- Подальше удосконалення комплектування, збереження та використання періодичних видань.

Фонд періодичних видань станом на 01.01.1998 р. нараховував 313,8 тис. прим., що становило 34,5 % від загального обсягу фонду, в тому числі газети – 14,3 тис. підшивок, журнали – 299,5 тис. прим.

На той час спостерігалася значна активність використання періодичних видань, видача яких переважала всі інші носії інформації й становила 54 % від загальної кількості (800,8 тис. прим. – загальна видача; 433,6 тис. прим. – періодика). Пояснювалося це тим, що періодичні видання не лише оперативно висвітлювали події, які відбувалися в суспільному житті, але й містили актуальну інформацію з різних питань науки, техніки, виробництва, культури, мистецтва тощо, а також оперативно надходили до бібліотеки.

Щодо вивчення стану формування та використання фонду газетної періодики, який був найбільш оперативним джерелом інформації, то він містив газети до 1917 року; за 1917–1941; 1942–1991; газети періоду становлення української суверенної держави, тобто 1992–1998 рр.

Видання дореволюційного періоду були представлені 23 назвами, у тому числі 9 з них краєзнавчого характеру. Серед них – «Подольские губернские ведомости» (1893–1918), «Подолія» (1907–1914), «Подольнин» (1914–1917) та інші.

Газет за період 1917–1941 рр. налічувалося 104 назви, серед яких також були видання краєзнавчого характеру, проте лише за окремі роки, наприклад: «Поділля» (1918), «Винницькая жизнь» (1919), «Подольское слово» (1919), «Новий шлях» (1920), «Червона праця» (1920), «Праця» (1920), «Вісти» (1921, 1922) та ін.

Члени робочої групи відмічали, що умови збереження цих унікальних, особливо краєзнавчих, видань не відповідали встановленим нормативам.

На вивченні укомплектованості та зберіганні періодичних видань за 1942–1991 рр. увага не акцентувалася. А ось видання, які формувалися за період 1992–1997 рр., досліджувалися більш ретельно. Адже в перші роки незалежності нашої держави з'явилася значна кількість нових газет, у тому числі таких, що виходили на Вінниччині. У досліджуваний період до бібліотеки надходить 346 назв газет, з них 248 – українські, 98 – російські. 108 назв місцевих видань бібліотека отримувала як обов'язковий примірник. Проаналізувавши склад газетного фонду за мовними, галузевими, типологічними ознаками, члени робочої групи зробили висновок, що питома вага цих видань наукового та виробничого характеру складала 52,3 % від загальної кількості надходжень. Лідерами читацьких симпатій виявилися газети «Галицькі контракти», «Урядовий кур'єр», які видавалися близько 6 тис. разів, та «Голос України» і «Бізнес» – 3,7 тис. разів.

Фонд журнальної періодики, як відмічалось вище, нараховував 299,5 тис. одиниць, що складало 33 % від загального фонду. Хронологічно ці видання групувалися так само, як і газети. Матеріали вивчення показали, що журнали ретроспективного характеру потребували подальшого вивчення для визначення основного ядра цих фондів, оптимальної їх структури та терміну зберігання.

Вивчення засвідчило, що, починаючи з 1992 р., з ряду об'єктивних причин, передусім скорочення фінансування, простежувалася тенденція до поступового зменшення репертуару журнальних видань. Загалом же бібліотека в цей період передплачувала 638 назв журналів, з них – 389 російських, 249 українських. Аналізувалась типологічна, галузева, мовна структура наявного фонду журнальної періодики.

Вивчення ефективності використання журналів продемонструвало, що їхній репертуар в основному задовольняє запити

читачів. Найбільший попит мали журнали: «Економіка України» (видавався 8,8 тис. разів), «Дивослово», «Початкова школа», «Дошкільне виховання», «Радіоаматор» – понад 3 тис., «Вісник аграрної науки» – близько 3 тис., «Український історичний журнал» – понад 1 тис. та збірник «Відомості Верховної Ради України» – понад 5 тис. Цей перелік можна продовжувати, в узагальнюючих матеріалах він досить детальний.

За наслідками вивчення робоча група підготувала рекомендації щодо подальшої роботи з періодичними виданнями, зокрема запропонувала розробити перспективний план формування цього фонду в бібліотеці на період 2000–2005 рр., у якому передбачити систему комплектування, використання та збереження. Загалом це вивчення мало сприяти подальшому вдосконаленню комплектування репертуару періодичних видань, формування оптимального ядра фонду, раціональному використанню коштів на передплату, збереженню газетної й журнальної періодики.

Рекомендований за результатами вивчення перспективний план формування фонду періодичних видань не був створений, натомість у розробленому 1998 р. «Стратегічному плані розвитку бібліотеки на 1999–2003 рр.» багато уваги було приділено подальшому формуванню бібліотечного фонду, в тому числі періодичних видань, в умовах розвитку інформаційного суспільства. Формування бібліотечного фонду знайшло своє відображення й у «Концепції розвитку ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва до 2010 року». Наступним кроком була розробка обласної програми поповнення бібліотечних фондів на 2003–2005 рр., де передбачалося поетапне збільшення коштів не лише на придбання книжкової продукції, але й передплату періодичних видань та проведення наукових досліджень з проблем формування фондів бібліотек. «Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року» була розроблена на виконання Державної, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України у 2002 р.

Як бачимо, проблеми формування бібліотечних фондів були постійно в полі зору як обласної наукової, так і Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ), яка 2004 р. організувала всеукраїнське дослідження про наявність обов'язкового примірника документів. Вивчення показало, що в області відсутня повна

інформація про випуск друкованої продукції. Більше того, немає достовірних даних про видавців. Відповідно бібліотека не має у своїх фондах повного репертуару місцевих видань. Навіть видавництва чи видавничі організації, які загалом плідно співпрацювали з бібліотекою, не завжди надавали їй обов'язкові примірники в повному обсязі.

Забігаючи наперед, відзначимо, що поштоvhом до результативного співробітництва бібліотеки з місцевими видавництвами став круглий стіл «Бібліотеки, автори, видавці в Рік української книги: регіональний аспект», що пройшов у рамках місячника, приуроченого до Всеукраїнського дня бібліотек. Сприяло цьому проголошення 2007 р. Роком української книги. Бібліотека спрямувала свої зусилля на допомогу вирішенню проблем книгодрукування, поповнення фондів саме українською книгою, її популяризації. Вивчення наявності обов'язкового місцевого примірника документів, встановлення тісних контактів з видавництвами й видавничими організаціями сприяли більшій відкритості їх діяльності, поінформованості про репертуар книг та в підсумку надходження видань до бібліотеки.

Проблема незадоволеного читацького попиту є актуальною для всіх бібліотек у різні періоди їхнього функціонування. 2004 р. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та бібліотеки області взяли участь у загальнодержавному дослідженні «Незадоволений читацький попит на вітчизняну книжкову продукцію, пропозиції щодо її видання та перевидання», програма і методика якого були розроблені НПБУ. Підставою для його проведення стала вже згадувана вище «Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року», де було визначено необхідність проведення такого дослідження. У його ході було використано такі методи збирання інформації: опитування користувачів та бібліотечних працівників, аналіз незадоволених читацьких вимог, зошитів та картотек обліку відмов, даних про незадоволений попит на книги українських видавництв протягом встановленого терміну.

Зібрані пропозиції були подані до методичного центру з метою створення банку даних для формування видавцями репертуару книжкової продукції, перевидання найбільш запитуваних українських книг, а також банку даних творів, що потребують перекладу українською мовою.

В умовах інтенсивної розбудови інформаційного суспільства дещо змінилися пріоритети, і дослідження були спрямовані на визначення ролі й місця бібліотеки як інформаційного центру.

Досить цікавим і актуальним було маркетингове соціологічне дослідження «Бібліотека як центр регіональної інформації територіальної громади», що проводилось бібліотекою у 2005 р. Його соціальне призначення – допомогти книгозбірням вижити в умовах соціально-економічної перебудови, піднявши свій імідж в органів місцевої влади та самоврядування. Суть інформаційної співпраці між бібліотеками та владними структурами полягала, з одного боку, в наданні їм (владним структурам) необхідних даних, з іншого – у забезпеченні прозорості рішень влади для територіальних громад через бібліотеки. Таким чином бібліотека виступала й виступає посередником між владою та населенням. Важливість розв'язання цього питання очевидна. Органам місцевої влади це дає можливість вийти на широке інформаційне забезпечення; а бібліотекам – ще одну вагому нагоду підвищити свій статус в очах влади й суспільства. Метою дослідження стало вивчення інформаційних потреб органів державної та місцевої влади, оперативності й повноти доставки документів місцевого значення до центральної районної бібліотеки (в селах – до сільської), що в результаті дозволяє налагодити систематичне і своєчасне інформування державних службовців та створити постійно оновлювану базу даних документів місцевих органів влади.

Удосконаленню роботи з фондом наймолодшого відділу бібліотеки з питань економіки і права сприяло дослідження «Комплектування фондів публічних бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-практичними журналами в галузі економіки, права», організоване НПБУ в 2005 р. За результатами вивчення творча група зробила певні висновки та рекомендації щодо передплати, термінів зберігання й використання таких видань. У підсумках, що зробила НПБУ, стан комплектування фонду Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва науковими та виробничо-практичними журналами в галузі економіки, права характеризувався як позитивний.

У березні – квітні 2006 р. було проведено пілотне дослідження «Відкритий доступ у відділі літератури та інформації з

питань економіки і права: досвід, проблеми». Актуальність і новизна цієї розвідки полягала в тому, що відділ на той час уже працював у системі відкритого доступу користувачів до фондів, поєднуючи традиційні бібліотечні й інформаційні послуги з використанням новітніх технологій. Виникла потреба підбити перші підсумки, з'ясувати, що дали новації в роботі цього підрозділу. Поштовхом до проведення дослідження стала, з одного боку, стурбованість співробітників за стан збереження бібліотечного фонду в умовах відкритого доступу, з іншого – скарги відвідувачів на шум у читальному залі, що спричиняється сенсорною рамкою під час винесення з відділу виданої додому літератури. На першому етапі вивчалися питання досконалості графіка роботи читального залу, а також до яких джерел пошуку інформації звертаються читачі тощо. За наслідками дослідження внесено відповідні зміни в графік персоналу з урахуванням інтенсивності відвідування читачами в певні години роботи відділу, визначено завдання щодо підвищення інформаційної культури читачів шляхом проведення занять та ін.

На другому етапі дослідження було здійснено заміри затрат робочого часу на процеси й операції з використанням аналітичного й сумарного методів нормування. Узагальнені результати було враховано і представлено у висновках та рекомендовано застосовувати «Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи».

Третій етап дослідження пройшов у вигляді анкетного опитування користувачів відділу щодо якості обслуговування, передусім в умовах відкритого доступу, яких змін потребує система бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі, якісний склад бібліотечного фонду тощо. Найголовнішим підсумком дослідження стало те, що користувачі в цілому схвалювали систему відкритого доступу до фонду. На їхню думку, це сприяло оперативному і найбільш повному задоволенню їхніх запитів і потреб. Зауваження, побажання читачів щодо поліпшення діяльності відділу, удосконалення наявних і запровадження нових бібліотечних послуг, зокрема додаткових платних, були враховані надалі в роботі цього підрозділу й бібліотеки загалом.

2007 р. на базі структурних підрозділів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та бібліотек ВНЗ м. Вінниці проводилося до-

слідження «Студент вузу – користувач Вінницької ОУНБ». Метою вивчення стало визначення шляхів удосконалення системи обслуговування користувачів-студентів, прогнозування подальшого розвитку цієї діяльності на основі отриманої та узагальненої інформації щодо читацьких та інформаційних потреб студентства.

Ця розвідка відрізнялася від решти подібних масштабністю поставлених завдань та участю, крім обласної, бібліотек ВНЗ м. Вінниці. Предметом вивчення стали також документно-інформаційні ресурси бібліотек ВНЗ, їхня відповідність за галузевим і змістовим аспектами. Вивчалися питання можливості задоволення запитів користувачів-студентів на літературу бібліотеками ВНЗ, мотиви звернення до Вінницької ОУНБ і визначення її місця серед інших бібліотечно-інформаційних закладів міста та інші. Опитування показало, що обласна наукова бібліотека приваблює студентів універсальністю фонду та наявністю спеціалізованих структурних підрозділів, а також професіоналізмом бібліотечних працівників і їхнім бажанням допомагати.

Водночас було висловлено й низку зауважень, зокрема йшлося про недостатню кількість літератури з окремих галузей знань, погане освітлення в читальних залах та відсутність кондиціонерів. Опитані висловили ряд побажань, серед яких – запровадження таких послуг, як видача літератури з читальних залів на кілька днів (на той час діяв «нічний абонемент»), замовлення книг за телефоном, перегляд історичних та документальних фільмів з колекції відділу літератури іноземними мовами. А загалом студенти віддали перевагу саме обласній бібліотеці, 87 % опитаних планували й надалі користуватися її послугами.

Одним із завдань дослідження було вивчення думки бібліотечних фахівців щодо їхніх професійних якостей. Найважливішими, як відповіли респонденти, були оперативність обслуговування, аналітичні здібності, знання наявного фонду, менш важливим – знання читацької аудиторії та її потреб. Бібліотекарі також вважали, що естетичне оформлення та комфорт у книгозбірні не впливають на якість обслуговування тощо.

У результаті проведеного дослідження було прийнято ряд рішень щодо покращення якості обслуговування користувачів-студентів. Зокрема, врахування незадоволеного попиту при

комплектуванні літератури та розширенні тематики занять з підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу, особливо, що стосується сучасних методик та технологій, бібліотечного маркетингу і бібліотекознавства.

Проблема розміщення і збереження бібліотечного фонду завжди залишалася актуальною. Тому в 2008 р. було проведено дослідження «Аналіз ефективності використання розділів фонду виробничої літератури відділу зберігання Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва». Вивчалися розділи: техніка та технічні науки в цілому, матеріалознавство та опір металів, креслення, технічна механіка, загальні питання машинобудування, теплотехніка і гідравліка, електротехніка, електроніка та радіотехніка й інші технічні науки. У поле зору потрапили видання 1946–1986 рр. Розвідка проводилася з метою виявлення активної та пасивної частини фонду, а також дублетної літератури. За результатами дослідження з фонду було вилучено непрофільну, дублетну, фізично зношену літературу та таку, що мало використовувалася. Вивчення використання виробничої літератури дало змогу покращити її якісний склад, привести фонд у відповідність з інформаційними потребами користувачів.

В умовах інтенсивного використання новітніх інформаційних технологій, створення власних електронних продуктів виникла проблема доцільності ведення традиційних карткових каталогів паралельно з електронним. Бібліотека провела дослідження «Використання користувачами ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва бібліотечних каталогів». Були задіяні методи спостереження та заповнення таблиць «Облік звернень користувачів до каталогів бібліотеки».

Отримані матеріали показали, що електронний і традиційні карткові каталоги читачі використовують майже однаково (48 % і 52 %). Систематичний та абетковий використовується в рівних пропорціях. Запропоновано при достатній кількості автоматизованих робочих місць для користувачів припинити друкування каталожних карток на нові видання, оскільки записи в систематичному та абетковому каталогах відображаються в електронному вигляді.

Напередодні 100-річчя заснування бібліотеки проведено історико-бібліотекознавче дослідження за темою «Історія Він-

ницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва». Творчим колективом було здійснено копітку пошукову працю з виявлення та аналітико-синтетичного опрацювання документів з фондів ОУНБ, Державного архіву Вінницької області, архівних установ Києва, Хмельницького та Кам'янець-Подільського, публікацій у фахових виданнях, ЗМІ. Ветерани бібліотеки підготували змістовні спогади, надали унікальні фотодокументи. Дослідження вирізнялося своєю новизною, адже вперше вивчалися в таких значних масштабах раніше маловідомі чи взагалі невідомі матеріали з історії бібліотеки з 1889 р. Підсумком цієї потужної науково-дослідної роботи стала монографія «Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення» (2008). За оцінкою НПБУ та колеґ інших бібліотек, вона за глибиною розкриття матеріалу стала одним із кращих зразків висвітлення історії окремої книгозбірні на рівні ОУНБ.

Крім того, до ювілею Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в рамках зазначеного дослідження було підготовлено два бібліографічних покажчики – «Столітній шлях бібліотеки у її виданнях» (2007), «“Світло землі Подільської...”: ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в публікаціях (1907–2007)» (2007).

Робота з дослідження історії й сьогодення бібліотеки продовжується...

Примітки та джерела:

1. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 1996–2000 рр. / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2004. Ч. 2. Розд. 6. С. 51–64.

2. Любаренко Л. Комплектування фондів публічних бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-технічними журналами у галузі економіки, права : [в контексті йдеться про наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва] // Соціол. дослідж. в б-ках : інформ.-аналіт. бюл. / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2006. Вип. 32. С. 3–17.

3. Марченко Т. М. Інновації в обслуговуванні користувачів: здобутки і проблеми : (за матеріалами дослідж.) : [у Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва] // Бібл. планета. 2007. № 2. С. 31–32.

4. Бібліотеки в нових соціальних умовах : загальнотеорет. та приклад. дослідж. // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2001–2005 роки / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2009. Розд. 1. С. 7–19.

5. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Там само. Розд. 6. С. 162–182.

6. Користувач – основний об’єкт соціологічних досліджень // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2006–2010 роки / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2014. Розд. 2. С. 36–100. Зі змісту: [Включено опис дослідж., провед. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в 2007 р. «Студент вузу – користувач Вінницької ОУНБ»]. С. 47–48.

7. Бібліотечні ресурси : (фонди, каталоги, бібліографія) // Там само. Розд. 3. С. 100–140. Зі змісту: [Подано опис наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва]. С. 118–119, 123–124, 136, 155–156.

8. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Там само. Розд. 6. С. 210–260. Зі змісту: [Подано опис наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва]. С. 216, 220–221, 226.

9. Морозова Н. І. Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у дзеркалі історії та інноваційному поступі сьогодення // Бібліотека в контексті світової культури, науки, інформації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця, 2007. С. 25–41.

10. Соломонова (Кароєва) Т. Р. Вінницька філія Всенародної бібліотеки при УАН (ВУАН) як науковий центр (1920–1930) // Там само. С. 160–166.

11. Цимбалюк П. І. Вінницька ОУНБ: проблеми дослідження столітньої історії // Там само. С. 47–51.

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

Книга у формуванні історичних уявлень українських селян наприкінці XIX ст.

І. В. Ковалишена

Сучасні гуманітарії оцінюють XIX ст. як епоху формування модерних націй. У цьому процесі далеко не останню роль відіграло поширення уявлень про минуле народів, що трансформувалися в нації. Для бездержавного українського етносу було кілька реальних продуктивних способів на цьому шляхові. Один з них – книжкова комунікація, але її популярність обмежувалася кількома факторами: жорсткий контроль книгодрукування українською мовою, рівень письменності населення та доступність друкованої продукції.

Через державну політику україномовної популярної літератури історичної тематики не було взагалі, тому українські селяни могли користуватися лише російськомовними книжками. Через низький рівень письменності далеко не всім селянам друковане слово було доступним. І тут постає питання про те, яке коло селян могло скористатися книгою.

За статистикою 1880-х рр., в Подільській губернії проживало 88,64 % неписьменних осіб, у Київській – 86,10 % [5; 6]. Серед селян рівень неписьменності був ще вищим. Хоча існували одно- і двокласні синодальні школи, державні народні училища, приватні школи, а також навчальні заклади низки міністерств, цього катастрофічно не вистачало. За наступні десятиліття ситуація дещо поліпшувалася, у 1900-х рр. кількість письменних селян зросла приблизно утричі, однак залишалася критично низькою [3, с. 45].

Ще однією важливою проблемою для селян була вартість книг. За дослідженнями центральних губерній Російської імперії наприкінці 1890-х рр.: якщо «селянин витратив на книги 30–50 коп. на рік, то це багато... Найбільші любителі читання мають книг на 20 руб., але таких 5–10 осіб на всю парафію. У рік любитель витрачає на книги від 50 коп. до 1 руб. Зазвичай книг у пересічному домі на 1–3 руб., а витрати на книги скла-

дають від 20 коп. на рік...» [2]. Відповідно сільський читач шукав найдешевшої книги. Крім того, її придбання було не лише проблемою статків, а й проблемою доступу. Книгарень у селах не було, у книжковому асортименті потрібно було орієнтуватися. У публічних та комерційних бібліотеках можна було взяти три книги на місяць, але заплатити аж 20–30 коп., а ще потрібно регулярно їздити до міста, тому такі витрати були непосильними для селянського гаманця.

Найдоступнішим способом здобути книгу були безкоштовні народні бібліотеки. У Російській імперії існував обмежений список книг, які могли закуповувати для цього виду книгозбірень. Всього він охоплював понад три тисячі видань, частина з них була пов'язана з історією. З українською історією лише кілька. Розглянемо, які саме книги і який їхній зміст, що міг вплинути на формування уявлень селян про історію.

Є в цьому переліку кілька книг про Хрещення Русі, скажімо, книга К. Бестужева-Рюміна «О крещении Руси, Владимире Святом, сыновьях его, и монастыре Печерском» (СПб., 1898). У цій книзі немає жодної згадки про поняття «Україна» чи навіть «Малоросія», багато говориться про слов'янську єдність, а українські міста, зокрема Київ і Чернігів, автор називає містами «російських слов'ян» [1, с. 7].

Однак Бестужев-Рюмін подає легенду про заснування Києва, хоча з його версії легенди й зникли сестра Либідь та інформація про княжий статус Кия. «Було три брати: Кий, Щек, та Хорив; кожен з них оселився зі своєю сім'єю на окремій горі, збудували місто і назвали його Києвом» [1, с. 7]. Окрім того, автор подає норманську теорію появи династії Рюриковичів на основі сюжету «Повісті минулих літ». Тут згадується закликання варягів до Новгороду: «Земля наша велика та багата, але немає у нас порядку. Ідіте і княжте нами» [1, с. 16]; історія Аскольда і Діра, яких називає дружинниками Рюрика; історія приходу Олега до Києва та воцаріння династії Рюриковичів там. «В Новгороді помер Рюрик (879) і залишив по собі малолітнього сина Ігоря. Сина свого Рюрик довірив Олегу, своєму родичу. ...Сталося так, що через кілька років Олегу набридло жити в Новгороді, пішов він з дружиною своєю раттю вниз по Дніпру» [1, с. 19].

З книги Бестужева-Рюміна селяни також могли дізнатися про історію конфлікту княгині Ольги з древлянами, однак ця інформація подавалася без локалізації, Іскоростень згадувався лише як столиця древлян у контексті оповіді про те, як Ольга спалила це місто. Через відсутність цієї локалізації можна припустити, що сюжет не надто впливав на історичний світогляд подільського селянства, залишаючись географічно безадресним, неукраїнським.

З цієї ж причини інформація про Ольгу та її сина Святослава теж мало вплинула на історичний світогляд селянства, адже їхня локалізація в книзі Бестужева-Рюміна пов'язана більше з Константинополем, аніж з Києвом, а щодо Святослава, то ще й підкреслюється більша його любов до Болгарії, ніж до Русі [1, с. 33].

В історії Володимира Великого прив'язка вже чітка – Київ. Навіть згадувався сюжет з «Повісті минулих літ» про перших християнських мучеників у Києві, батька, що не захотів віддати свого сина в жертву Перуну, і в результаті вони загинули разом [1, с. 37].

Біографія Володимира оповідалася дуже детально ще з тих часів, коли він не був князем, і аж до самого хрещення, про яке йшлося в такому ж літописному стилі.

Взагалі історія династії в Бестужева-Рюміна описувалася відірвано від території. Регулярно згадувалися всього три міста – Київ, Новгород та Царгород, і автор не намагався пояснити читачу, що це за міста і де вони розміщені. Власне, після прочитання стає зрозуміло, що Новгород – десь у верхів'ях Дніпра і Царгород – десь за морем. Щодо інших міст, які згадувалися в контексті лише однієї історії, як-от Іскоростень чи Полоцьк, то читачеві важко збагнути, де саме були ці міста.

Щодо синів Володимира, то автор зосереджувався на їх уособиці, вбивстві Бориса та Гліба та воцарінні Ярослава. Тут вперше з'являлася чіткіша локалізація, в сутичку зі Святополком та Болеславом Ярослав вступає «Біля ріки Бугу на Волині» [1, с. 62].

Писав автор також про реформи Ярослава та заснування Києво-Печерського монастиря.

Виключно українській історичній проблематиці була присвячена лише книга київського вчителя І. І. Слепушкіна (1833–

1872) «О том, как Богдан Хмельницкий освободил Украину от польской неволи». Упродовж 1868–1904 рр. її було перевидано 7 разів у Києві. Примітна вона не лише тим, що там вживаються поняття «Україна», «український народ» та «козаки», а й тим, що автор зумів у перших розділах книги про Богдана Хмельницького ще й подати інформацію про ті історичні події, які були задовго до нього, а також описати ареал розселення українців.

Цю книгу можна вважати популярною, зважаючи на її перевидання, а також на те, що вона була рекомендована Міністерством народної освіти як додаткова література для шкіл всієї імперії. Авторіві тільки рекомендувалося «перекласти всі малоросійські пісні великоросійською» [4, с. 7].

«Вся земля по обидва боки Дніпра, Бугу та Дністра, заселена одним народом. Хто бував у Чернігові, Полтаві, Києві чи Кам'янці, той знає, що всюди говорять однією мовою і співають одних і тих же пісень. Тією ж мовою говорять і в Галичині, що в Австрії, а також в найближчій частині Люблінської губернії, що в Польськiм королівствi, та в деяких місцях Курської, Воронежської, Катеринославської та Херсонської губерній та на Чорномор'ї» [7, с. 3]. Як бачимо, ця цитата дещо контрастує з тональністю тексту К. Бестужева-Рюміна про слов'янську єдність.

Окрім того, автор книги ще й подав короткий екскурс в історію, визначаючи роль Києва: «В Києві, головному місті всієї землі, була заснована і Російська держава. ...Потомки князів Київських заснували Володимир, Клязьму, і саму Москву. До приходу татар і Київ, і Москва, і Галич склали єдину державу, а князь київський був старшим князем» [7, с. 3–4].

Далі автор розповідав про виникнення Литовського князівства, виокремлюючи діяльність Гедиміна та об'єднання Польщі й Литви [7, с. 5]. Польське королівство описував у вкрай негативно-му ключі. За оцінкою українського історика Н. Яковенко, на той час полонофобська платформа в Російській імперії об'єднувала лібералів і консерваторів, панславiстів та українофiлів.

Надалі Слепушкін описував виникнення козацтва, вказуючи причиною формування цього стану регулярні татарські набіги. «І от народ під проводом тих князів, що отримали землі від Геди-

міна, а також королівських старост в українських містах збирався в дружини і відбивався, як міг. Були і такі удавні молодики, що самі збиралися на лови риби та звіра нижче за Дніпровські пороги і оселялися там, і потім лише тим і займалися, що боролись з татарами. З них у результаті й утворилася легендарна Запорізька Січ» [7, с. 7].

Взагалі, автор багато уваги приділяв локалізації та зіставляв назви сучасних йому територій з назвами, що побутували в описувану ним епоху, вибудовував історичні паралелі, що дозволяло частково пояснити популярність книги.

Крім того, у книзі згадуються Берестейська церковна унія (з явною антипатією) та в її контексті князь Костянтин Острозький як захисник народу та православної віри [7, с. 11].

У частині про передумови повстання Хмельницького Слепушкін згадував також про козацький реєстр і навіть подавав імена таких гетьманів, як Косинський, Наливайко, Павлюк, Сагайдачний, Остряниця, перелічував козацькі повстання, припускаючи, з чим пов'язані їхні поразки. «Козацькі повстання були невдалі тому, що козаки переважно воювали самі, без поспільства. Один лиш Петро Конашевич Сагайдачний умів так повернути справу, щоб поляки його боялися і поважали» [7, с. 12].

Надалі автор вів мову про Хмельницького та пов'язані з ним події. У догетьманській частині його біографії підкреслював, що Хмельницький «не став католиком і поляком, а залишився, як був, козаком, любив свою Україну і всім серцем співпереживав її недолі», а також згадував про участь його в повстанні Острянина [7, с. 14].

Про історію бунту Хмельницького і початок повстання Слепушкін оповідав дуже детально, включаючи діалоги явно белетристичні. Ці діалоги часто передавалися українською мовою на контрасті з російськомовним текстом оповідача. Українською говорив у тексті сам Хмельницький і його соратники [7, с. 17].

Перебіг самого повстання Слепушкін описував з використанням цитат із народних пісень. Один раз у тексті з'явилася фраза «Кому мила ця віра, утискувана поляками, кому любя Україна малоросійська, той хай спішить у Білу Церкву на добрих конях

та зі справною зброєю» [7, с. 22]. Ця фраза лунала в контексті початку повстання і була дещо незрозумілою. Можна припустити, що йшлося про «малоросійську віру», однак насправді важко зрозуміти, що саме означало це речення. Втім, надалі термін «Малоросія» з'являвся в тексті кілька разів, ним автор називав ту частину України, котра внаслідок мирних договорів опинилася під владою гетьмана.

Історію укладання Переяславського договору автор починав так: «А між тим, шестилітньою війною край було розорено дотла. Народ втомився воювати і потребував відпочинку. Хмельницький розумів, що Малоросія надто слабка, щоб відбитися від поляків і стати самостійною державою» [7, с. 36] і наводив аргументи щодо того, чому з двох найближчих сусідів Хмельницький вибрав для союзу не «бусурманську» Туреччину, а православне Московське царство. Окрім того, він інформував про те, що далеко не всі соратники Хмельницького погодилися на цей союз, «їх лякало те, що в Москві були кріпаки» [7, с. 38].

Наостанок автор детально описав Переяславську раду, перехід Хмельницького «під високу руку» царя Олексія Михайловича та вже спільні військові походи Московського царства та козаків проти Польщі. Закінчувалася книга смертю Хмельницького.

Пізніша історія українського народу не знайшла відображення в доступних бібліотечних книжках, хоча Полтавська битва, російсько-турецькі війни XVIII ст., Кримська війна велися на українських теренах, але це були події російської історії, в яких українці як окремий етнос начебто участі не брали. Вони були просто народом, підданими імператора.

У підсумку можна стверджувати, що навіть обмежені фонди народних бібліотек могли давати письменним селянам Поділля можливість ознайомитися з історією, однак існувала велика проблема з локалізацією цієї історії та співвіднесенням її з територіями, відомими селянам з життя чи фольклору. Матеріали книжок були переважно династичними й часто знеособленими, однак часом інформація давала змогу ідентифікувати подію та територію і допомагала сформувати, можливо, дещо схематичні, але доволі чіткі уявлення про історію.

Примітки:

1. Бестужев-Рюмин К. О крещении Руси, о Владимире святом, о сыновьях его и об монастыре Печерском. Санкт-Петербург, 1864. 88 с.

2. Быт великорусских крестьян-землепашцев: описание материалов Этнографического бюро князя В. Н. Тенишева: (на примере Владимирской губернии) / сост. Б. М. Фирсов, И. Г. Киселева. Санкт-Петербург, 1993. С. 170.

3. Кароева Т. Р. Чи була доступна книга подолянам на межі ХІХ–ХХ століть? (соціоекон. аналіз купівельної спроможності населення Подільської губ.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Київ, 2013. Вип. 22. С. 40–51. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2013_22_40

4. Каталог избранных руководств и пособий ведомства Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург, 1913.

5. Статистика Российской Империи. I. Сборник сведений по России за 1884–1885 гг. Санкт-Петербург, 1887. 264 с.

6. Статистика Российской Империи. X. Сборник сведений по России, 1890. Санкт-Петербург, 1890. 302 с.

7. Слепушкин И. О том как Богдан Хмельницкий освободил Украину от Польской неволи. 4-е изд. Киев, 1894. 44 с.

СТОРІНКАМИ СТАРИХ ВИДАНЬ

Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету виучування Поділля з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. Вінниця, 1926 (фрагмент)

Відділ рукописів та стародруків

У відділі рукописів та стародруків між іншими матеріалами є два інкунабули: 1) «Li miraculi de la Madonna» – книга в пергаменовій обкладинці, друкована у Венеції 1499 року; багато глав оздоблено малюнками-мініатюрами¹; 2) «Textus sententiarum una cum conclusionibus» – видана 1487 року коштом Николая Кеслерса, з кольоровими оздобами ручної роботи². Цікаві стародруки й рукописи: 3) «Sarmatiae Europaeae Descriptio», друкована 1591 року у Spiraе, з багатьма портретами та розділом про Поділля³; 4) Лист митроп[олита] Петра Могилы 1638 року в справі позову на 15 000 гривень до жінки підкоморія київського; 5) Універсал гетьмана Д[анила] Апостола 1732 року, що стверджує право на маєтність; 6) Три універсали гетьмана І[вана] Мазепи в 1697, 1705, 1709 р[оках] про ствердження права на різні маєтки; 7) Грамота царя Петра I з 1699 р. на право збирання митних податків на ринку в с. Визерському; 8) Указ царя Олексія Михайловича на ім'я стародубського вйта Кирила Хлопова про притягнення до праці селян для виготовлення гармат⁴; 9) «Teatrum orbis terrarum» – друковано 1595 року – географ[ічний] атлас, де на мапі Польщі подано територію Поділля⁵; 10) Власноручний конспект з загальної історії – української та рос[ійської] М. Драгоманова⁶; 11) Автограф М. Леонтовича – «Весільна пісня», записана на Вінниччині, слова й мелодію якої досі ніде не опубліковано⁷, та багато інших раритетів – (усього описано 54).

Примітки:

Вінницька філія Всенародної бібліотеки України (ВФ ВБУ) існувала впродовж 1920–1930 рр., Кабінет вивчення Поділля – 1924–1930 рр. Черговий звіт про їхню діяльність вийшов з друку у Вінниці 1926 р. окремим виданням.

Уже планами 1920 р. у структурі ВФ було передбачено створення відділу стародруків та рукописів, у штаті якого мало бути 3 особи. З наступного року розпочалася робота з виявлення, впорядкування та поповнення колекції. На 1924 р. було опрацьовано 51 одиницю збереження, на 1929 р. – 90, серед яких було три інкунабули. Паралельно ВБУ як головна академічна бібліотека намагалася сконцентрувати в себе фонд рідкісних видань, тому від філії вимагала передати їй найцінніші примірники. Так, у 1921 р. ВФ передала 31 латинський стародрук, 1922 р. – 31 стародрук та рукопис, серед яких було 13 кириличних видань, а також рукописи XVI – першої половини XIX ст. юридичного, господарчого, релігійного, художнього змісту польською, латинською єврейською (невідомо якою саме) мовами. У 1930 р. після злиття ВФ та Вінницької окружної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва у ВБУ було передано 1614 стародруків.

У 2000 р. у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було створено відділ рідкісних і цінних видань, що охоплює сьогодні майже 39 тис. одиниць збереження, серед яких – близько 1500 стародруків.

¹Примірник «Li miraculi de la Madonna» (Венеція, 1498) зберігається нині в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського з 1930 р. Уже там згодом з'ясувалося, що це конволют, до складу якого також входить інкунабула «Vita della Vergine Maria e del suo figliolo Gesu Cristo» (Венеція, 1499). Конволют походив з бібліотеки Щербатових з Немирова.

²Інкунабула Petrus Lombardus (? – 1160) «Sententiarum libri IV una cum conclusionibus Henrici Gorichem» (Базель, 1487) зберігається нині в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського з 1930 р. Виявлено у фонді ВФ 1924 р. Тут опис примірника подано за книгою Б. Зданевича «Каталог інкунабул» (Київ, 1974).

³ «Sarmatiae Europaeae Descriptio» (Спира [Шпеер], 1591) зберігається нині у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. До ВФ потрапила з бібліотеки вінницького адвоката Антоні Станєвича (1882–1941). Наприкінці XVIII ст. була у відомого польського бібліофіла Юзефа Анджея Залуського (1702–1774).

⁴ Документи № 4–8 походять з колекції, придбаної ВФ 4 жовтня 1922 р. у Замотіна-Ширя за 17 500 руб. – порівняно невеликі для того часу гроші. Це було 17 грамот Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Міклашевського, Петра I XVII – початку XVIII ст. Сьогодні відомо лише місцезнаходження однієї з цих грамот, що зберігається у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

⁵ «Teatrum orbis terrarum» (Антверпен, 1595) зберігається нині у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

⁶ Власноручний конспект з загальної історії – української та рос[ійської] М. Драгоманова. Місцезнаходження невідоме.

⁷ Місцезнаходження автографа М. Леонтовича «Весільна пісня» невідоме.

Т. Р. Карова

ВІННИЦЬКИЙ «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2017 року

Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей («Коронація слова»)

Найкращим кіносценарієм журі конкурсу назвало роботу вінницького письменника, драматурга та художника Віктора Рибачука «Військовий доктор».

Спеціальну відзнаку від пригодницького журналу для дітей «Крилаті» отримала Леся Родіна за віршований твір для дітей «Загадки-веселинки від бабусі Василянки».

Віктор Іванович Рибачук народився 17 жовтня 1956 р. у с. Плисків Погребищенського району Вінницької області. Проживає у м. Київ. Навчався у Вінницькому державному педагогічному та Київському державному художньому інститутах.

Автор книг «Портрет коханої жінки художника R.» (2000), «Щоденники Горгони» (2002), «На тому березі ріки» (2011). Оповідання, новели, есе та п'єси були надруковані в часописах «Сучасність», «Дукля», «Київська Русь», «Згар» і «Вінницький край», а також в англomовному щотижневику «KYIV POST».

Лауреат Міжнародного літературного конкурсу романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» (номінація «П'єси», 2007, 2013), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2012). Спектакль за п'єсою «Соло для двох» отримав Гран-прі на третьому міжнародному театральному фестивалі (Мінськ (Білорусь) 2007).

Леся Юрївна Родіна (Кесарчук) народилась у 1990 р. у с. Вівсяники Козятинського району в родині вчителів. Протягом

2007–2013 рр. навчалася на факультеті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Писала вірші з дитинства. Першу відзнаку за твори отримала в місцевому конкурсі поезії, присвяченій 15-й річниці незалежності України. Працювала в газетах «Вечірній Київ», на телеканалах, радіостанціях. Наразі є позаштатним кореспондентом київської газети «День» і львівського видання «Експрес».

Книга року ВВС-2017

Калитко, К. Земля загублених, або Маленькі страшні казки : оповідання / К. Калитко. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. – 224 с.

Катерина Олександрівна Калитко – українська поетеса, перекладачка, авторка поетичних збірок і прозових творів. Член НСПУ (2000). Народилася 8 березня 1982 р. у Вінниці, де й закінчила середню школу. У 1999–2005 рр. студіювала політологію та журналістику в Києво-Могилянській академії. Зараз живе і працює у Вінниці та Сараєві.

Авторка поетичних збірок. Твори були надруковані в журналах, антологіях та альманахах, перекладені англійською, німецькою, польською, вірменською, литовською, словенською, сербською, болгарською, італійською та на іврит.

У 17-річному віці перемогла в поетичному конкурсі «Гранослов» (1999). Лауреатка конкурсів «Привітання життя» ім. Богдана-Ігоря Антонича (2001), видавництва «Смолоскип» (2003), фестивалю читаної поезії «Молоде вино» (1999). Відзначена Подільською літературно-мистецькою премією «Кришталева вишня» (2000), літературною премією «Благовіст» (2001). Володарка премій «ЛітАкцент року» (2014), імені Джозефа Конрада-Коженювського від Польського інституту в Києві (2017), «Культурванш» (2004). У вересні 2016 р. отримала The Crystal Vilenica award від міжнародного фестивалю Vilenica International Literary Festival.

**Міжнародна літературна премія
імені Григорія Сковороди
«Сад божественних пісень»**

Лауреатом премії за 2017 р. стала літературознавець, громадський діяч, Шевченківський лауреат Михайлина Коцюбинська (помертно).

Михайлина Хомівна Коцюбинська (1931–2011) – український філолог та літературознавець, активна учасниця руху шістдесятників. Племінниця класика української літератури Михайла Коцюбинського (донька його молодшого брата Хоми).

Народилася у Вінниці. Закінчила філологічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка (1949–1954) за фахом «Українська мова і література», там же – аспірантуру. Кандидат філологічних наук (1958).

Авторка статей, есеїв, спогадів, критично-мемуарних розвідок про Б. Антоненка-Давидовича, З. Ґеник-Березовську, Олександра Олесья, Олега Ольжича, Є. Сверстюка, І. Світличного, Н. Суровцеву, В. Стефаніка, В. Стуса, П. Тичину.

Лауреат Літературної премії імені Олександра Білецького (1993), премії імені Василя Стуса (1994), премії фундації Антоновичів (1996), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (1998), премії імені Олени Теліги (2001), Національної премії України імені Тараса Шевченка (2009). 2008 р. стала почесним доктором Національного університету «Києво-Могилянська академія». Заслужений діяч науки і техніки України (2001).

**Всеукраїнська літературна премія
імені Анатолія Бортняка**

Каменюк, М. Ф. «...і знову всеосяжний, всюдоступний світ пахне, як розрізаний кавун» : поезії / М. Ф. Каменюк. – Вінниця : Рогальська І. О., 2016. – 184 с.

Михайло Феодосійович Каменюк – український поет, публіцист, драматург, перекладач, громадський діяч. Народився 10

листопада 1948 р. у с. Григорівка Могилів-Подільського району Вінницької області. У 1966 р. вступив на філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського. Ще студентом 3 курсу розпочинає трудову діяльність кореспондентом. Працював у районних та обласних газетах Вінниччини, республіканських часописах «Молодь України», «Комсомольское знамя», «Селянська правда», «Україна», «Київ».

Неодноразово керував і керує з квітня 2014 р. Вінницькою обласною організацією НСПУ, був радником голови Вінницької облдержадміністрації з питань культури та духовності, заступником голови НСПУ (2012–2014). Заслужений працівник культури України (1998).

Лауреат ряду премій: імені Костянтина Гришина (1976), імені Миколи Трублаїні (1971), імені Михайла Коцюбинського (1984), імені Андрія Малишка журналу «Дніпро» (1986), імені Олександра Олеся (2010), імені Євгена Гуцала (2010).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Євгена Гуцала

Олександр Сергійович Гордісвич – фотохудожник. Народився 15 травня 1943 р. у Славуті Хмельницької області, проте дитинство провів на Закарпатті, там розпочався його професійний шлях. З 17 років він працював у різних періодичних виданнях, а в 1964 р. оселився у Вінниці, працював у місцевій пресі. Його фотографії були надруковані в центральних всесоюзних та республіканських періодичних виданнях, у фотоальбомах «Вінниця», «Вінниччина», використовувалися для ілюстрацій близько 40 книжок, а також були представлені на численних міжнародних та всеукраїнських виставках і фотоконкурсах. Довгий час (до 2007 р.) Олександр Сергійович працював спецкором Національної інформаційної агенції «Укрінформ», побував із завданнями редакції в більшості областей України, освітлюючи різноманітні події та життєві історії.

Всеукраїнська літературна премія імені Михайла Коцюбинського

Татчин, С. Пташка : вірші / Сергій Татчин. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2016. – 236 с. : іл.

Доляк, Н. Загублений між війнами : роман / Наталка Доляк. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 496 с.

Сергій Олександрович Татчин народився у Вінниці. Закінчив Московську державну текстильну академію, факультет ужиткового мистецтва.

Бере участь у художніх виставках з 1989 р. Його роботи є у приватних колекціях ряду країн. Автор кількох поетичних збірок. У 2013 р. вийшла книга вибраних поезій «Дзен.UA», на вірші якої брати Капранови підготували музичну програму в стилі кобза-реп. Оформленням книги займався сам автор.

Член НСПУ (2016).

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2013–2014), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2016).

Наталія Юрївна Доляк – українська письменниця, драматург, журналіст, акторка. Народилася 4 листопада 1967 р. у Вінниці. Закінчила Вінницький кооперативний технікум та театральний факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. Якийсь час жила за кордоном (Фінляндія, Швеція, Німеччина), а після повернення на батьківщину працювала у Вінницькому академічному обласному театрі ляльок «Золотий ключик», потім журналістом на телеканалі «Вінниччина».

Лауреат конкурсу «Коронація слова-2011», дипломантка «Коронації слова-2012» у номінації «Романи» та лауреат II премії цього ж конкурсу в номінації «Кіносценарії». Має спеціальну відзнаку «Коронація слова-2013» за кращий гумористичний твір та «Вибір видавця», спеціальну відзнаку «Вибір видавця» конкурсу «Коронація слова-2014». Лауреат премії імені Василя Симоненка (2016).

**Всеукраїнська літературно-мистецька премія
імені Степана Руданського**

Петрушкевич, А. К. Сповідь серця : поезія / Антоніна Петрушкевич. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2017. – 156 с. : іл.

Антоніна Кирилівна Петрушкевич народилася 13 червня 1962 р. у с. Махнівка Козятинського району на Вінниччині, де і проживає. Навчалася в Київському інституті культури. В 1984 р. створила гурт «Калина», що є лауреатом всеукраїнських конкурсів вокального співу, Міжнародного фольклорного фестивалю «Родослав-2001» та Міжнародного фестивалю «Поліське коло», володарем Гран-прі фестивалю «Кролевецькі рушники-2006». Поетеса, композитор, виконавець низки пісень, що здобули чималу популярність, звучать по радіо і на телебаченні.

Автор низки поетичних збірок.

**Літературна премія
імені Михайла Стельмаха
журналу «Вінницький край»**

Халебський, П. (Булос Ібн аз Заїм аль Халябі). Україна – земля козаків : подорожній щоденник / Павло Халебський (Булос Ібн аз Заїм аль Халябі) ; упоряд. Микола Рябий // Вінниц. край. – 2017. – № 1. – С. 40–78 ; № 2. – С. 74–95 ; № 3. – С. 39–57.

Дмитренко, М. Жар-птиця з подільського саду : [вірші] / Микола Дмитренко // Вінниц. край. – 2017. – № 2. – С. 4–8.

Подолінний, А. Нечувана правда про людомор : до 100-річчя жовтневого перевороту і 80-річчя Голодомору / Анатолій Подолінний // Вінниц. край. – 2017. – № 3. – С. 72–73.

Коваль, Н. Крушилівка тридцятого року : [уривок з повісті] / Никанор Коваль ; пер. з рос. Анатолія Подолінного // Вінниц. край. – 2017. – № 3. – С. 73–81.

Микола Олександрович Рябий народився 7 грудня 1936 р. в с. Заболотне Крижопільського району на Вінниччині в селян-

ській сім'ї. Закінчив Київський гірничий технікум. У 1960-ті рр. перейшов на журналістську роботу. Заочно закінчив факультет журналістики Київського університету. Працював у районних і обласних газетах.

У творчому доробку – понад 30 романів та повістей (у тому числі документальних, про людей праці – Марфу Бабенко, Пилипа Желюка, письменницю Галину Сіру), сотні публікацій у періодиці. Переклав, упорядкував і прокоментував ряд художніх, історичних та духовних книг. Твори друкувались російською, кабардино-балкарською, польською та румунською мовами.

Член НСПУ та НСЖУ.

Лауреат колгоспної премії імені двічі Героя Соціалістичної праці Пилипа Желюка, Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (1994), літературної премії «Благовіст» (2007), премії імені Івана Богуна.

Микола Костянтинович Дмитренко – вчений-фольклорист, етнограф, літературознавець, письменник, журналіст, педагог, громадський діяч, видавець. Народився 1 січня 1956 р. у с. Зятківці Гайсинського району на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України.

Доктор філологічних наук, професор, тривалий час працює в ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України.

У творчому доробку має понад 300 наукових праць, зокрема два десятки монографій. Є упорядником збірок фольклору та антологій. Автор прозових і віршованих видань. Наукові праці і художні твори перекладені англійською, болгарською, польською, чуваською, російською, білоруською мовами.

Відомий також як видавець, директор видавництва «Народознавство». Засновник і головний редактор часопису «Народознавство» (1993).

Член НСПУ, Національної спілки краєзнавців України, Комітету з присудження державних премій при Президентові України «Українська книжка року» (з 2009).

Нагороджений медаллю «Будівничий України» ВУТ «Просвіта» (2005), орденом М. В. Нікольського – «за значний внесок у науку» (Чуваської НАНіМ, 2013), дипломом та відзнакою Всеукраїнської премії ім. Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України (2015).

Анатолій Мусійович Подолінний народився 1 травня 1940 р. в с. Шипинки Барського району на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту. Учителював у с. Ялтушкові Барського району, працював в обласній організації Товариства охорони пам'яток історії та культури УРСР, від 1976 по 2012 рр. – на кафедрі української літератури в альма-магер. Кандидат філологічних наук (1981).

Тривалий час був керівником студентської літературної студії «Вітрила». Один із засновників і провідних діячів обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка, «Просвіти».

Автор багатьох наукових, науково-популярних, біобібліографічних та енциклопедичних статей в «Українській літературній енциклопедії» (УЛЕ), «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), методичних публікацій, історико-краєзнавчих путівників, нарисів, перекладів та збірок віршів, передмов та післямов до книг інших авторів. Упорядник низки довідкових, хрестоматійних, антологічних видань.

Член НСПУ, НСЖУ, Національної спілки краєзнавців України. Заслужений працівник культури України. Відмінник освіти України.

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (1998), літературної премії «Благовіст» (2011), премій імені Дмитра Нитченка (2003), ім. Михайла Коцюбинського (2004), ім. Євгена Гуцала (2007). Нагороджений медаллю «Будівничий України» Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (2008).

Никанор Ананійович Коваль (1922–2000) народився в с. Майдан-Літинський (нині Яблунівка) Літинського району на Вінниччині. Кадровий офіцер, військовий перекладач, учасник

Другої світової війни. Після закінчення війни жив у Росії, в Калузі.

Одинадцятирічним підлітком він пережив Голодомор 1932–1933 рр. і поклявся повідати правду про нечуване насилля над українським селом, свідком якого і жертвою він був. І розповів, крадькома пишучи заповітну книгу багато років. Нарешті за нових політичних обставин почав почергово розсилати свою працю до журнальних редакцій. Якимось текстом Никанора Ковалю потрапив до рук Олександра Солженіцина, який зацікавився прочитаним, дав йому свою назву і допоміг із публікацією. Автор уже перед кончиною потримав макет майбутньої книжки в руках, твердо знаючи, що незабаром вона вийде друком.

Всеукраїнський літературний фестиваль «Відродження поезії-2017»

Номінація «Чарівна Одеса» (поезія) 1 місце

Анатолій Іванович Мартинюк народився 9 травня 1966 р. у с. Скоморошки Оратівського р-ну на Вінниччині. Випускник Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського (1989), Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ). Підприємець. Проживає і працює у м. Вінниця. Член НСПУ.

Автор кількох книг поезій. Публікувався в часописах, колективних регіональних альманахах і збірках. Ініціатор проведення з 2013 р. у Вінницькому літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського «поетичних п'ятниць», які згодом перетворилися на засідання клубу поезії «Поетичний чайник».

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2003), Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса» (2015), Всеукраїнського літературного фестивалю «Відродження поезії» (Одеса, 2016).

**Номінація «Співає душа моя про Україну» (поезія)
2 місце**

Руслана Русланівна Мельничук народилася 17 липня 1986 р. в с. Йосипівка Козятинського району на Вінниччині. Закінчила педучилище та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Член НСПУ.

Вірші почала писати зі шкільних років. Авторка поетичних збірок.

Лауреат щорічного всеукраїнського конкурсу одного вірша «Малахітовий носоріг», Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса». Володар премії обласного літературно-мистецького об'єднання імені В. Стуса «Подільська пектораль».

**Номінація «Скрижалі душі» (поезія)
1 місце**

Віктор Петрович Крупка народився 20 березня 1976 р. в с. Педоси Погребищенського району на Вінниччині. Закінчив Вінницьке педагогічне училище та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. З 1995 до 2002 рр. викладав українську мову і літературу у рідному селі. З 2004 р. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури.

Наукові інтереси: українська поезія другої половини ХХ століття, постмодерна українська література, літературне краєзнавство.

Автор близько 50 наукових та 30 публіцистичних статей, 2 навчальних посібників і монографії «Художній світ Володимира Забаштанського» (2014).

Його поезії виходили друком у періодичній пресі. Керує літературно-мистецькою студією «Вітрила».

2 місце

Ірина Павлівна Федорчук народилася 22 червня 1970 р. в м. Тетіїв Київської області. Закінчила Вінницький державний педагогічний інститут. Працювала вчителькою української мови і літератури в школах № 30, 35 м. Вінниця, старшим лаборантом кафедри методики трудового навчання та методистом заочного відділу Вінницького педінституту. Протягом 2001–2015 рр. була редактором газети «Педагог» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Член НСЖУ.

Перший вірш був надрукований 1985 р. Пише поезію і прозу.

Наразі керівник літературно-мистецької студії «Імпреза», що діє при Вінницькому літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського.

3 місце

Ірина Володимирівна Журавель народилася 9 грудня 1985 р. в м. Козятин Вінницької області. Змалку була небайдужою до мистецтва і музики, тому вступила до Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича на театральний відділ. Здобула вищу освіту в Рівненському державному гуманітарному університеті за цією ж спеціальністю.

З 2007 р. працює у Вінницькій обласній філармонії в академічному ансамблі пісні і танцю «Поділля» артисткою хору та ведучою, викладає в театральній студії в Центрі розвитку особистості «Логос» (Вінниця).

3 місце

Світлана Іллівна Шарчук народилася 20 жовтня 1993 р. в с. Вінницькі Хутори Вінницького району на Вінниччині. У 2015 р. закінчила з відзнакою Вінницький торговельно-економічний інститут за спеціальністю «Менеджмент організацій торгівлі та адміністрування».

Учасниця вінницького молодіжного театру-студії «БУ!» (Будинок учителя).

Премія імені Василя Думанського

У 2017 р. премію вручено ветерану освітянської ниви Вікторії Яківні Гончар як найактивнішому громадському кореспондентові районки.

Вікторія Яківна Гончар народилася 25 серпня 1936 р. у бідній багатодітній селянській родині в с. Осіївка Бершадського району Вінницької області. Після успішного закінчення школи так само успішно закінчила Бершадське педучилище. З 1955 р. почала свою педагогічну діяльність у Шляхівській середній школі, заочно здобула освіту в Одеському університеті. Сорок років Вікторія Яківна присвятила навчанню і вихованню дітей.

Протягом двох десятиліть В. Я. Гончар обирали депутатом сільської ради, заступником голови сільської ради.

Вікторія Яківна – громадський кореспондент районної газети «Бершадський край», дописує в «Порадницю». За сумлінну працю нагороджена значком «Відмінник народної освіти», медаллю «Ветеран праці».

Літературна премія імені Джозефа Конрада-Коженьовського

Присуджується українському письменникові віком до 40 років, незалежно від місця його проживання, прижиттєво, за прозову україномовну творчість, що порушує актуальні теми, змушує до рефлексії, розширює знання про інші культури. У 2017 р. лауреатом стала Катерина Олександрівна Калитко (див. Книга року ВВС-2017).

Літературно-мистецька премія імені Олександри Бурбело «Струна на арфі України»

Номінація «За кращий прозовий твір»

Диплом I ступеня і лауреатська медаль – *Лада Аліфанова* (учениця Нікопольської СПМШ № 26 Дніпропетровської обл.).

Диплом II ступеня – *Іван Валсамакі* (учень Нікопольської СПМШ № 26 Дніпропетровської області), *Ярослава Нікіфорова* (учениця Вінницької ЗОШ № 21).

Диплом III ступеня – *Дарія Ходаківська* (учениця Уладівської ЗОШ Літинського району Вінницької області).

Номінація «За кращий поетичний твір»

Диплом I ступеня і лауреатська медаль – *Володимир Габрель* (учень Вінницького технічного ліцею, член студії «Срібний передзвін»).

Диплом II ступеня – *Олександра Ходак* (учениця Вінницького спортивно-гуманітарного ліцею), *Мар'яна Слюсар* (учениця Студенянської ЗОШ Піщанського району Вінницької області).

Диплом III ступеня – *Анна Арсенюк* (учениця Могилів-Подільської гімназії).

Всеукраїнський фестиваль поезії на Поділлі «Підкова Пегаса»

На третьому етапі фестивалю переможцем став Юрій Прокопенко.

Юрій Прокопенко народився 11 травня 1975 р. у Вінниці. Поет, публіцист, блогер, актор театру-студії «Сьоме небо», член ГО «Гармонія».

З 2009 р. активно пише й публікує свої вірші в інтернет-ресурсах. Учасник різних творчих конкурсів, нагороджений багатьма дипломами, грамотами. 2010 р. став володарем Гран-прі конкурсу «Повір у себе» в номінації «Поезія».

Підготувала С. Ф. Коваль

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

До 100-річного ювілею скликання Українських Установчих зборів

У світовій правовій традиції установчі збори є виборними представницькими інституціями, відповідальними за розробку й ухвалення конституції держави або внесення до неї змін. Подібні конституанти працювали, як правило, після повалення монархії чи здобуття незалежності для визначення основ нового державного ладу.

У вітчизняній історії мав місце один прецедент підготовки до загальнонаціональних установчих зборів – у добу Української революції 1917–1921 рр. Аносовані III Універсалом Української Центральної Ради (УЦР) вибори до Українських Установчих зборів (УУЗ) Української Народної Республіки (УНР) мали забезпечити обрання у визначений законом спосіб депутатів, які отримали б право закласти основи державного ладу суверенної країни. Скликання УУЗ було заплановано на початок 1918 р.

Питання легітимізації національної влади загострювалося тому, що сформована навесні 1917 р. Центральна Рада з формально-юридичної точки зору не могла виконувати роль законного представника інтересів усіх громадян, які проживали на території російських губерній з переважно українським населенням, адже не була обрана на загальних, рівних, прямих і таємних виборах. Легітимність могла бути забезпечена в тому числі шляхом дотримання визначеної законом процедури виборів до УУЗ.

І хоча більшовицький наступ наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. зірвав нормальний хід виборчого процесу, а гетьманський переворот унеможливив скликання УУЗ навіть з тих членів, яких було офіційно оголошено обраними, процес виборів відіграв неабияку роль у популяризації ідеї самостійності в широких масах українства.

Питання обрання представницького органу українського народу набуло актуальності після повалення самодержавства в Росії та активізації визвольного руху. На першому етапі розгортання Української революції (весна – літо 1917 р.) мова йшла про

необхідність скликання Всеукраїнських територіальних зборів, або Сейму (Сойму), що записано у I Універсалі. Сейм мав проголосити автономію України в складі федеративної Росії, а також вирішити найбільш болюче для широких верств українського суспільства земельне питання. Рішення таких зборів підлягали затвердженню Всеросійськими Установчими зборами (ВУЗ), які на той момент вважалися єдиною інституцією, що після обрання й початку роботи отримує право визначати основи нового державного ладу.

Однак в умовах посилення настроїв домагатися повного державного суверенітету України все частіше – спочатку в середовищі політичних партій, а згодом й у суспільстві – лунали думки про необхідність скликання власне національних УУЗ.

9 серпня УЦР ухвалила резолюцію, у якій вона визначала одним зі своїх намірів: «...д) негайно взятися до підготовчої роботи до скликання УЗУ і ВУЗ». Солідарну думку депутатів українських фракцій висловив 18 серпня під час засідання Малої Ради Михайло Грушевський: «На останній сесії Центральної Ради було ухвалено скликання Всеукраїнських Установчих зборів. Отже, ми повинні це питання розв'язати і перейти до практичної роботи».

«Практична робота» реалізувалася у формуванні комісії для розробки закону про вибори до УУЗ, склад якої УЦР затвердила 30 серпня. Комісія під головуванням Олександра Севрюка мала підготувати проект закону, визначити території, населення яких візьме участь у виборах, обрати систему виборів, поділити територію України на виборчі округи.

30 жовтня 7-ма сесія УЦР ухвалила головні засади закону про вибори до УУЗ, а також доручила Малій Раді затвердити весь закон і провести вибори. Нарешті, у III Універсалі УЦР (7 листопада 1917 р.) було зафіксовано: «...Ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до... дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих зборах. Днем виборів до Українських Установчих зборів призначено 27 грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх – 9 січня (января) 1918 року».

10 листопада на засіданні Малої Ради голова комісії О. Севрюк доповідав про завершення роботи з підготовки законопроекту про вибори до УУЗ. За основу було взято статут виборів до ВУЗ. Вибори мали проводитися на основі загального й рівного права, через пряме і таємне голосування. На депутатські мандати могли претендувати політики, включені до кандидатських списків, висування яких відбувалося в кожній виборчій окрузі. Громадяни обох статей, які досягли 20 років і були внесені до виборчих списків, отримували в день голосування на виборчій дільниці записку, до якої вписували номер кандидатського списку, заклеювали в конверт і опускали до виборчої урни. Активне (фактичне) право отримували ті, хто постійно мешкав у місті, на території повіту та волості, чи мав там будинок, чи виконував службові функції, пов'язані з життям місцевого населення. Військовослужбовці отримували право голосу в тому випадку, якщо на момент призову вони мешкали на території УНР.

Глава 3 Закону «Про вибори...» та ст. 2 Постанови Малої Ради від 11 листопада покладали організацію проведення виборів на головну, окружні, фронтові, флотські, повітові, міські виборчі комісії, які займалися виборами до ВУЗ. Центральне місце в цій системі належало Головній Комісії (ГК), яку очолив М. Мороз.

Україна поділялася на 10 виборчих округ: Волинську (за винятком окупованих частин), Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську з Грайворонським повітом Курської губернії, Херсонську, трьох повітів (Бердянського, Дніпровського, Мелітопольського) Таврійської губернії, Чернігівську з Путивльським повітом Курської губернії, Острогоську, до складу якої входили Острогоський, Валуйський, Бірючанський та Богучарський повіти Воронежської та Новооскольський повіт Курської губернії.

Офіційне видання «Закону про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки», у якому було оприлюднено Постанову Малої Ради від 11 листопада, не конкретизувало кількість депутатів. Але у ЗМІ зазначалося, що Мала Рада підтримала пропозицію комісії О. Севрюка визначити кількість мандатів, виходячи з чисельності населення губерній. У Київській окрузі мали бути обрані 45 депутатів, Подільській – 39, Волинській – 30,

Катеринославській – 36, Полтавській – 30, Херсонській – 34, Харківській – 35, Чернігівській – 28, Таврійській – 9, Острогозькій – 15, загалом – 301. Упродовж виборів, після прийняття рішення про проведення виборів у Новозибківському повіті Чернігівської губернії, на який УНР спочатку не претендувала, кількість депутатів збільшилася до 303.

До речі, остаточної цифри членів УУЗ так і не було названо. Уже після виборів була озвучена інформація, що «приблизний склад Установчих зборів [має бути] до 425 депутатів...».

11 і 16 листопада 1917 р. Мала Рада ухвалила Закон «Про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки», дві Постанови щодо затвердження Закону, а також «Інструкцію для користування розділом першим Закону про вибори до Установчих зборів УНР».

У реальності виборча кампанія майже негайно опинилася на межі зриву. Не вистачало коштів, крах адміністративного апарату не давав можливості ефективно організувати роботу на місцях, страйки робітників друкарень стали причиною зриву строків друку виборчих записок, конвертів і кандидатських списків. Крім того, на території УНР розпочалися бойові дії між українськими та більшовицькими підрозділами. Безпуття посилювали хаотично відступаючі з покинутого фронту частини армії, які дезорганізували виборчу кампанію майже всюди, де з'являлися. Як результат, вибори 27–29 грудня відбулися лише в небагатьох містах і повітах, у решті проводилися поступово у міру можливості.

9 січня, у розпал війни з більшовиками, УЦР вирішила випередити події й ухвалила IV Універсал з проголошенням державної незалежності УНР. Проте актуальність скликання УУЗ цей факт не знімав. До Києва доставлялися протоколи виборчих комісій. 15 січня були отримані матеріали з 80 дільниць з результатами голосування 53 758 виборців.

З більшовицьким повстанням 16 січня в Києві роботу ГК було згорнуто, а прийом протоколів – зупинено. 21 січня Мала Рада прийняла Закон про тимчасове припинення виборчого діловодства, а також ухвалила Постанову про скликання УУЗ 2 лютого 1918 р. Зробити це було неможливо, адже 25 січня під натиском більшовиків влада УНР вибула з Києва. 31 січня Центрвиконком України (більшовицький уряд – авт.) скасував вибори до УУЗ.

Діяльність ГК було відновлено 6 березня 1918 р. (тут і дали дати за новим стилем – авт.) після повернення влади УНР до Києва. Тоді ж поновили збір інформації з місць. Вдалося доставити протоколи з результатами виборів з Чернігівської (за винятком 5 повітів), Подільської, Волинської, Київської губерній, але й звідти місцеві організатори виборів доповідали, що ті пройшли «під дуже великим примусом більшовиків і абсентеїзмі населення». З інших округ, у яких вибори все ж вдалося хоча б частково провести, протоколи прибували впродовж всього 1918 р.

19 березня Голова ГК М. Мороз на засіданні Малої Ради звітував, що в жодному виборчому окрузі вибори не були проведені своєчасно і на всіх дільницях. У зв'язку з цим ГК вирішила, що недоцільно доводити до кінця вибори, які «не можуть бути дійсним показником волі українського народу».

У самій УЦР не було єдності з цього питання. Одні вимагали завершити вибори, інші – провести замість них нові, парламентські. Перемогла точка зору визнання результатів, «довиборів» у деяких повітах і скликання УУЗ з тих депутатів, яких ГК визнала обраними. 11 квітня на засіданні УЦР М. Мороз повідомив, що округи, у яких (Волинська, Київська, Подільська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська, Чернігівська) вибори можна вважати такими, що відбулися, мали делегувати 237 депутатів, округи, у яких вибори не відбулися (фронтові, флотські, Харківська, Таврійська, Одеська, Путивльська, Валуйська, Острогозька, Богучарська) – 66 депутатів. Останні номери «Вістей Головної Комісії» за квітень 1918 р. фіксують 171 прізвище кандидатів, яких ГК затвердила як обраних до УУЗ. Абсолютну більшість з них (понад 70 % голосів) отримала Українська партія соціалістів-революціонерів. Враховуючи це, УЦР прийняла постанову про негайне проведення виборів у тих місцевостях, де вони не відбулися чи відбулися, але у виборах брали участь не більше 1/5 виборців. Згідно з рішенням УЦР 12 травня УУЗ мали бути скликані з тих депутатів, яких обрали в грудні 1917 р. – січні 1918 р., а також мали дообрати найближчим часом.

Цього не відбулося, адже 29 квітня влада перейшла до гетьмана Скоропадського. А ідея скликання УУЗ була знята з порядку денного. У радянський час взагалі опинилася під забороною. Усі

друковані матеріали відразу потрапили під особливий контроль. Так, у Подільській центральній бібліотеці (нині – Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) книга «Закон о выборах в Учредительное Собрание Украинской Народной Республики» (Київ, 1917), згідно з написом від 24 жовтня 1923 р., видавалася лише з особливого дозволу завідувача закладу, а зі створенням спецхрану потрапила до нього, звідки ніхто із звичайних читачів не міг її отримати для ознайомлення до 1990-го – року розкриття всіх бібліотечних фондів.

Підготував О. В. Логінов

100 років вінницькому виданню Богдана Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?»

У 2017 р. виповнилося 100 років з часу виходу у світ книги «Звідки пішло ім'я “Україна”?» у Вінниці. Її автор Богдан Олександрович Барвінський (1880–1958) – історик, архівіст, археограф, бібліотекознавець, педагог, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1914). Він досліджував історію шляхти в Польщі, Австрії та Росії, розвиток освіти та історію духовенства в Україні. Підготував до друку збірник документів «До історії греко-католицького селянського духовенства і сільських парафій в Галичині XVI–XVIII ст.», історико-генеалогічні монографії «Рід Айхінгерів в Польщі й на Русі в 16–18 ст.» (1928) та «Рід Хмельницьких» (1930-ті рр.), збирав матеріали до генеалогії роду Барвінських, історії с. Барвін.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається його прижиттєве видання «Звідки пішло ім'я “Україна”?», вперше надруковане 1917 р. в Наддніпрянській Україні, у Вінниці. Це невеличка брошура обсягом 15 сторінок є сьогодні бібліографічною рідкістю. Через бурхливі революційні роки вона не потрапила до провідних українських бібліотек, тому відома чи не в єдиному примірнику. Показово, що книга за радянських часів навіть не була у спецхрані. Вочевидь, київські цензори не знали про її існування.

Уперше видання вийшло друком 1916 р. у Львові. На тлі тодішніх антиукраїнських рухів автор намагався довести історичність назви «Україна» щодо наших теренів. За його повідомленням, уже в XVI ст. ця назва встановилася й позначала Середнє та Нижнє Подніпров'я. Він звертає увагу на те, що, як колись у княжих часах із Києва поширилася на всі землі нашого народу назва «Русь», так само в часи Козаччини поширилася звідти «Україна». Рішучий поворот у розумінні значення назви «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став відчувати себе одиницею й спільну приналежність поодиноких земель. «Україна» в цьому часі – це вже для нашого народу не якесь пограниччя, не Подніпров'я, а всі його землі в етнографічних межах. Нова назва «Україна» стала, на його погляд, ідентичною зі старою історичною назвою «Русь».

Багато вчених та дослідників намагалися зрозуміти, чому саме «Україна». Версій виникло чимало. От і Б. О. Барвінський, гортаючи сторінки видань різних дослідників, простежив, що назва «Україна» раніше ніколи не виходила поза значення пограниччя, вона тісно пов'язана впродовж багатьох років виключно із землями нашого народу. Вона стала чимось незвичайним, чимось живим, що вміє плакати над своєю долею. У нашій усній народній творчості, літописах, народних піснях та інших творах можна побачити, як вона «стогне», «сумує й оплакує», «журиться» та інше. На думку автора, «Україні» судилося стати чимось більшим, ніж звичайне пограниччя. З давніх-давен ім'я «Україна» траплялося як в історії, географії, так і в народній творчості. У цьому виданні Б. Барвінський трактував різні твердження, погляди, дослідження в розумінні значення імені «Україна». Так за часів татарських набігів походить пісня, що розпочинається словами:

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Гей, витоптала орда кіньми маленькі діти.

У думі про смерть гетьмана Свірговського (1574 р.) читаємо так:

А Україна сумувала, –
Ой, Україна сумувала,
Свого гетьмана оплакала.

А в пісні, що належить до подій 1648 р., можна почути:
Гей, у лузі червона калина, гей, гей, похилилася,
Чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми-ж тую червону калину, гей, гей, та піднімемо,
А ми-ж свою славну Україну, гей, гей, та розвеселимо.

Окремо згадується місто Київ. Князь Олег сказав про Київ: «Се буди мати городом Рускимь», так само й козаки вважали Київ серцем України. У листі за 1711 р., котрий мали надіслати Туреччині, написали: «Як чоловікови без душі, так Україні годі жити без Київа».

Істориком подано опис карти України французького інженера Гійома де Боплана «Description d'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne. Contenues depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie» («Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії»). Особливу увагу він звернув на голландські відбитки карт Боплана з другої половини XVII ст., на яких зокрема представлено частини України (маються на увазі Подільське, Брацлавське, Київське воєводства та Покуття). Отож, як зазначив автор: «Се вже не якесь пограниче, не само Подніпрове, а великі земельні простори від Московщини аж до Семигороду». І завершив: «...Хоч може й занадто пересадним було-б не тільки в XVII ст., але й коли нібудь раніше числити етнографічні границі Руси по Вислу, все-ж-таки з усього сказаного вище бачимо, що від XVII ст. існує нове народне імя “Україна”, котре вже тоді обняло всі етнографічні українські землі (Україну в тіснішим значінню, то б то Подніпрове, Галичину, Покутте, Волинь і Поділлє)».

Підготувала О. Ю. Антонюк

Книга про вікопомну героїку Запорозької Січі

У відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається примірник унікальної книги письменника, майстра історичної прози, книговидавця, громадського й культурного діяча Адріана Феофановича Кашенка (1858–1921)

«Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове», яка ще за життя автора стала бестселером і витримала три видання. Перше побачило світ 100 років тому – 1917-го в м. Катеринослав (нині м. Дніпро).

За радянський час прижиттєві видання творів письменника, що тиражувалися неабиякими накладками і перевидавалися ним самим не один раз у 1917–1919 рр., знищувалися як «буржуазно-націоналістичні», тому знайти їх сьогодні – велика рідкість. Збереглися вони лише в небагатьох бібліотеках і музеях. Виросли покоління, які не знали письменника і не читали його творів, ім'я А. Кащенко було викреслене з літературного процесу. З 1991 р., після проголошення незалежності України, інтерес до його творчості надзвичайно виріс, твори письменника перевидають і популяризують.

Згадуваний примірник потрапив до обласної книгозбірні у складі колекції книг з бібліотеки Вінницького товариства «Просвіта». Наприкінці 1920 р. керівництво товариства передало її до Вінницької філії Всенародної бібліотеки при УАН. На примірнику є штампель червоного кольору, де по колу зазначено «Подільське товариство Вінниця. Под. губ.», а в центрі – «Просвіта». Слід відмітити, що сам письменник був активістом цього українського товариства.

А. Кащенко – автор багатьох історичних повістей та оповідань, які принесли йому популярність. Його праці за життя високо цінували С. Єфремов, В. Біднов, Панас Мирний, Олена Пчілка, П. Стебницький, Л. Старицька-Черняхівська. Видатний український письменник О. Гончар свого часу зазначав: «...Адріан Кащенко був для нас, таким і нині постає – талановитим повістярем, чиє правдиве уславлення української історії є таким доречним сьогодні, коли Україна виборола свою державність і коли кожен чесний твір здатен пробуджувати в читачів почуття лицарського побратимства, прекрасне й людяне почуття національної гордості, гідності й честі...».

Його перу належать також історичні та історико-географічні публіцистичні твори, з-поміж яких своєю монументальністю виділяється праця «Оповідання про славне Військо Запорозьке

Низове». Над цією книгою А. Кащенко працював майже все своє життя, паралельно з написанням повістей та оповідань, але опублікував лише під кінець життя.

Робота над рукописом велася в той час, коли українська історична наука набувала свого піднесення. Вже були видані багатотомними зібраннями історичні монографії М. Костомарова, виходили друком праці В. Антоновича, унікальна «Історія України-Руси» М. Грушевського. А. Кащенко особисто знав видатного дослідника Д. Яворницького, був добре обізнаний з «Історією запорозьких козаків», мабуть, тому «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» своїм викладом матеріалу є найближчим до праць саме цього вченого. А. Кащенко провів значні наукові дослідження, опрацював чимало літератури, здійснював архівні пошуки. Однак його книга відрізняється від видань названих учених, за контекстом її відносять до історичної публіцистики, адже автор не просто подає історичні факти, а прагне емоційно вплинути на читача, передусім на молоде покоління. Це історична публіцистика, що є досить спорідненою з художнім твором. Вивчав А. Кащенко й українську народну творчість. Текст книги досить вдало й органічно пронизаний народними піснями та думами, які дають змогу читачеві більш образно відчувати епоху й зануритися в неї.

Історію запорозького козацтва автор подає як феноменальне суспільне явище – величне, благородне й героїчне. Поряд з цим розкрито й неймовірно жорстокі обставини його знищення. Автор приділяє багато уваги окремим історичним постатям, зокрема гетьманам Самійлу Кішці, Петру Сагайдачному, Богдану Хмельницькому, Івану Сірку та іншим видатним особам. Він детально описує козацькі походи, битви, побут, зброю, військові звичаї козаків, захоплюється прикладами їхнього героїзму, звитяги, вірності Батьківщині та своїм побратимам.

У книзі щедро представлено ілюстративний матеріал. Автор сфотографував місця колишніх Січей, зібрав карти, документи з історичного минулого Півдня України. Більшість ілюстрацій до книги виконав катеринославський художник М. Погрібняк, також використано твори О. Сластьона, В. Корнієнка, І. Стеценка та інших.

У «Додатку до оповідань про славне Військо Запорозьке Низове» автор зазначив: «...Пам'ять про козаччину й Військо Запорозьке Низове ніколи не загине... тепер разом з освітою народних мас з'явилися нові, найбільше певні засоби до визнання свого минулого правдиві книжки і музеї, по котрих зібрано дещо з того, що лишили по собі запорожці».

Унікальність книги «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» в тому, що вона написана з урахуванням величезної кількості документів, у певному розумінні вона й сама вже стала документом з вивчення історії українського козацтва. Історична проза А. Кашенка сьогодні, як і за життя письменника, не втрачає популярності, вводить читача в історичне середовище, дає змогу відчувати атмосферу національного піднесення, боротьби за незалежність, утверджує зв'язок поколінь і спрямовує в майбутнє.

Підготувала Г. М. Слотюк

ХРОНІКА. ПОДІЇ

У цьому описі в хронологічному порядку відображено найяскравіші заходи Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ювілейного 2017 року з популяризації книги та читання, відзначення вагомих літературних подій, а також презентації нових видань сучасних авторів.

Січень

12 січня відбувся літературно-мистецький вечір «Дай, Україно, гордого шляху», присвячений 79-й річниці від дня народження Василя Семеновича Стуса, що пройшов у рамках чергових Стусівських читань. Під час заходу доценти Донецького національного університету імені Василя Стуса Олег Соловей та Ольга Пуніна, які є упорядниками наукового альманаху «Стусознавчі зошити», презентували його присутнім на вечорі.

Стусівські читання супроводжували такі бібліотечні виставки: «Дума моя з тобою, Україно!» – відділ краєзнавства; «Великий поет був Великою людиною» – сектор журнальної періодики; «Той, хто не гнув голови» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

До Дня Соборності України (22 січня) в секторі правової інформації відбувся урок державності «Соборність України – основа державності»; відділи бібліотеки влаштували книжкові виставки: «Історичний урок єднання», «Соборність – 98 років випробувань», «Соборна. Вільна. Неподільна. Моя Україна!», «Єднання духу і сердець».

До Дня пам'яті Героїв Крут (29 січня) організовано бібліотечні виставки: «Слава полеглим в бою під Крутами», «У серцях людських не вмерли Крути, вони проклали у майбутнє шлях», «Від Героїв Крут до Героїв Небесної Сотні».

Упродовж місяця користувачам були представлені й такі книжкові виставки:

– «У його книжках – всі барви слова» (до 80-річчя від дня народження Євгена Гуцала, українського прозаїка, поета і кіносценариста) – відділ краєзнавства;

– «Петро Могила – великий реформатор українського православ'я» (до 420-річчя від дня народження); «Я взяв своє серце

малими руками й віддано поклав Україні до ніг» (до 135-річчя від дня народження І. Огієнка, українського церковного і громадсько-го діяча, історика церкви) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Країна див Льюїса Керролла» (до 185-річчя від дня народження англійського письменника) – відділ документів іноземними мовами;

– «На перехресті слова розіп'ятий...» (до 120-річчя від дня народження Євгена Маланюка, українського поета, мистецтвознавця, літературознавця, критика, громадського діяча) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

Лютий

2 лютого в обласній книгозбірні до 110-ї річниці з часу її заснування проведено День відкритих дверей, у рамках якого відбулися різноманітні бібліотечні заходи, зокрема відкриття виставки-ювілею «Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва на історичних паралелях»; презентації виставок: «Бібліотекар пропонує», «Присвята книзі і слугам її мудрості», «Книга – Бібліотека – Читач», «3 фондів головної книгозбірні Поділля»; творча зустріч з головним редактором та членами редколегії всеукраїнської газети «Порадниця» та презентація книги головного редактора часопису Т. Власюк «Порадницька гостина. Історії життя та успіху»; зустріч з П. Амітовим, письменником, переселенцем із Донбасу, та презентація його книги «Підла війна»; акція «Усі дороги ведуть до бібліотеки»; експрес-опитування «Які емоції ти відчуваєш при відвідуванні бібліотеки?» тощо.

9 лютого у відділі документів іноземними мовами відбувся тематичний вечір «Японія далека і близька» в рамках відзначення Року Японії в Україні. Супроводжувала захід книжкова експозиція «Японія: портрет однієї країни». Упродовж року структурними підрозділами підготовлено бібліотечні виставки: «Країна квітучої сакури: історія та культура Японії», «Мистецьке різноманіття та національна самобутність Японії», «Літературна філософія Японії», «Япономанія: автомобілі», «Японія далека і близька», «Хоку – вміння сказати в небагатьох словах».

15 лютого в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулися урочистості «Бібліотека: 110 років визнання» з нагоди відзначення юві-

лею Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва.

16 лютого до Дня Героїв Небесної Сотні в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся вечір патріотизму «За Україну, за її долю!», у рамках якого презентовано книги «Небесний сектор», «Добровольці», «Флорида», «Флорида Стелла» В. П. Половинчука, академіка, автора понад 140 статей, монографій, доповідей, 30 художніх творів.

21 лютого відбулося літературно-мистецьке свято «У мові моїй краса і неповторність» у рамках культурологічного проекту «Мови різні – душа одна», приурочене до Міжнародного дня рідної мови. На заході прозвучали вірші та музичні твори у виконанні представників різних національностей.

Організовано книжкові виставки:

– «Крізь століття квітни, рідна мово!» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Його ім'я стало синонімом до слова “бестселер”» (до 100-річчя від дня народження Сідні Шелдона, американського письменника, сценариста) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Charles Dickens: Life and Literary Works» («Чарльз Дікенс: життя та літературна творчість») до 205-річчя від дня народження англійського письменника – відділ документів іноземними мовами;

– «Гребінка Євген Павлович – поет, прозаїк, видавець» (до 205-річчя від дня народження) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «The Great Personalities of American Literature» («Великі особистості американської художньої літератури») до 115-річчя від дня народження Джона Стейнбека – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку».

Березень

9 березня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулися Шевченківські читання «В душі народу будеш ти вовіки жити». Захід проведено спільно з ВОГПО «Український дім» за підтримки медіа-центру «VLASNO».

У читаннях взяли участь вінницькі письменники, члени Національної спілки письменників України Л. М. Куций,

Ю. В. Юрчак, Т. В. Яковенко, О. А. Вітенко; кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського А. П. Віннічук. Прозвучали вірші Т. Г. Шевченка у виконанні студентів факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха; музичні твори на слова Кобзаря виконали студенти Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича.

Продовження Шевченківських читань за участю працівників та користувачів бібліотеки відбулося на Майдані Небесної Сотні, де пройшла низка заходів до вшанування Великого Кобзаря. О 15 год. з Майдану стартував квест «Шевченко відомий та непізнаний» за участю трьох команд, який пройшов у приміщенні Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Цього ж дня у відділі мистецтв відбулося читання інтимної лірики Т. Г. Шевченка у форматі квартирника.

До дня народження Великого Кобзаря структурними підрозділами влаштовано бібліотечні виставки: «Шевченківська листівка», «Тарасове слово – то правда жива».

21 березня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся вечір «Вільна поезія» до Всесвітнього дня поезії.

Участь у заході взяли Жанна Дмитренко, поетеса, депутат Вінницької обласної Ради; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України; Ніна Урсані, поетеса, лауреат премії ім. М. Стельмаха. Власні вірші читали студенти ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Донецького національного університету імені Василя Стуса, учасники літературної студії «Поетичний атеней» (керівник Н. М. Урсані), Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. До Всесвітнього дня поезії влаштовано бібліотечні виставки: «Світ поезії і поезія світу», «Поезія – спосіб відірвати мить від плетениці часу...», «Гомерівський епос».

Протягом місяця діяли книжкові виставки:

– «Письменники Незалежної України» (до Всесвітнього дня письменника) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

«Literary Heritage of World's Greatest Writers» («Літературна спадщина видатних письменників світу») до Всесвітнього дня письменника – відділ документів іноземними мовами;

– «Видатний байкар» (до 190-річчя від дня народження Л. І. Глібова) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Ніна Гнатюк: “Яблука падали в душу мою...”» (до 70-річчя від дня народження української поетеси), «Визволення Вінниччини в серцях поколінь» (до 73-ї річниці визволення Вінниччини від німецько-фашистських загарбників), «Я до любові світ не кличу і не пишу поем пером...» (до 80-річчя від дня народження Анатолія Петровича Звірика – українського поета, сатирика і публіциста) – відділ краєзнавства;

– «Йосип Сліпий – церковний, культурний та громадський діяч» (до 125-ї річниці від дня народження Патріарха Йосипа Сліпого) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Квітень

Традиційно у квітні бібліотека проводила місячник популяризації екологічних знань. У 2017 р. він мав назву «Екологічні виміри життєвого простору». У рамках місячника влаштовано книжкові виставки, проведено бібліографічні огляди та інформаційні години за темами: «Природа – творець усіх творців», «Відкривай та споглядай: майбутнє за туризмом», «Соціальна екологія: взаємодія суспільства і природи», «Збереження довкілля – спільна турбота», «Гірка зоря Полин зламала долю поколінь», «Чорнобиль – біль землі моєї» (до Дня Чорнобильської трагедії на АЕС), «Національні природні парки та заповідники: правовий режим» тощо.

6 квітня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся творчий вечір Оксани Барбак «Душа її співає віршами» в рамках засідання клубу «Любительки оповідань Вінниці» (ЛОВ). У презентації взяли участь вінницькі письменниці, члени Національної спілки письменників України Валентина Сторожук, Тетяна Яковенко, Валентина Гальянова.

12 квітня відбулася презентація збірки поезій «Осанна Господу, осанна!» (Переспіви Святого Письма) Тетяни Яковенко, поетеси, члена НСПУ.

20 квітня до Всесвітнього дня книги та авторського права організовано загальнобібліотечний День інформації «Книга творить людину». У його рамках на веб-сайті розміщено віртуаль-

ний рекомендаційний бібліофреш «Українське слово проситься до тебе...»; організовано книжкові виставки: «Авторське право: цивільно-правовий захист та охорона» – сектор правової інформації; «Людина VS Книга. Книги-ювіляри 2017 року» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Вдячність за співпрацю» (репрезентація книг, подарованих авторами бібліотеці) – відділ краєзнавства. Бібліографічний огляд літератури «Авторське право в Україні: цивільно-правове регулювання» організовано працівниками сектору правової інформації. Підготовлено такі виставки: «Вдячність за співпрацю» (репрезентація книг, подарованих авторами бібліотеці), «Людське прагнення до інформаційних знань» – відділ економіки і новітніх технологій; «Агроекологія – зона особливої уваги» – відділ аграрних наук і виробництва; «3 фондів головної книгозбірні Поділля» – відділ рідкісних і цінних видань; «До нас музи завітали» (історії кохання видатних письменників минулого) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

27 квітня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулася презентація виставки-ювілею «Вінницькій обласній організації Національної спілки журналістів України – 60!». На заході були присутні представники влади, журналісти, науковці, краєзнавці, літератори, працівники закладів культури, студентська молодь. Про професійну майстерність журналістів Вінниччини розповідали Ж. В. Дмитренко, В. М. Паламарчук, С. Д. Гальчак, делегація журналістів Хмельницького району: А. Г. Гончар, М. Н. Дорош, А. А. Веремій, В. А. Степанюк.

Протягом квітня влаштовано бібліотечні виставки:

– «Видатні діячі України в бібліографії» – відділ наукової інформації та бібліографії;

– «Фундатор української державності»: до 135-річчя від дня народження Дмитра Дорошенка (в рамках відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр.), «Пересопницьке Євангеліє» (до Дня пам'яток історії та культури) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Артем Ведель і його музична спадщина» (до 250-річчя від дня народження українського композитора, хорового диригента, скрипаля, співака, педагога) – відділ мистецтв.

Травень

17 травня у відділі мистецтв відбулася презентація навчального посібника «Коротка історія світової музики» О. А. Миrowsького, культурно-освітнього діяча, громадського активіста Львівщини.

20 травня відбувся загальнобібліотечний День інформації до Дня Європи «Відкриваємо Європу разом», у рамках якого експонувалися книжкові виставки: «До Європи – через книгу» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Our European choice» – відділ документів іноземними мовами; «Україна – ЄС: правові засади співробітництва» – сектор правової інформації; «Україна та ЄС: аграрне співробітництво» – відділ аграрних наук і виробництва; «Україна та Європа – взаємовпливи культур» – відділ мистецтв.

24 травня проведено XII літературні читання до Дня слов'янської писемності і культури «Під знаком Кирила і Мефодія». Читання відбулися за участю науковців, письменників, викладачів та студентів. На заході виступили Назарій Давидовський, клірик Вознесенського храму, історик, викладач Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, диригент жіночого хору «Соломія»; Тетяна Яковенко, письменниця, член Національної спілки письменників України, заслужений працівник культури України; Віктор Крупка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, поет, літературознавець; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України. Студенти та учні виконували музичні твори та читали поезію. По завершенні заходу учасники традиційно поклали квіти до барельєфу братів-просвітителів, святих рівноапостольних Кирила і Мефодія, який було встановлено у 2005 р. на фасаді ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва на знак вшанування їхньої пам'яті.

До Дня слов'янської писемності і культури в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки за темами: «Дорогами тисячоліть: про що розповідали письменна», «Українські кириличні видання у фонді бібліотеки», «Священне і вічне».

25 травня відбулася презентація книги «Знедолені? Нездоланні!», що видана Інститутом демократії ім. Пилипа Орлика в

рамках проекту «Інтерньюз-Україна» за фінансової підтримки уряду Канади через Міністерство міжнародних справ Канади.

Упродовж місяця читачам для ознайомлення було представлено книжкові виставки:

– «Великі твої жертви, Україно» (до Дня пам'яті жертв політичних репресій), «Світ щасливого дитинства» (до Міжнародного дня захисту дітей) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Олександр Архипенко – американський митець українського походження» (до 130-ї річниці від дня народження скульптора, графіка, живописця) – відділ мистецтв;

– «Микола Костомаров: віхи життя і творчості» (до 200-річчя від дня народження М. Костомарова) – відділ рідкісних і цінних видань.

Червень

14 червня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «Стою у центрі родоводу» з нагоди 80-річчя від дня народження видатного українського поета, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка Петра Перебийноса за участю ювіляра.

З повагою і шанобою привітали ювіляра представники влади: начальник управління культури і мистецтв облдержадміністрації С. С. Городинський, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Н. І. Морозова, друзі й поціновувачі його творчості – письменники, студентська молодь, родина та земляки з Шаргородщини на чолі з головою районної ради М. А. Поповим. Колеги по перу Ніна Гнатюк, Ганна Секрет, Василь Кобець, Тетяна Яковенко, Анатолій Подолинний, Віктор Крупка та інші відзначили Петра Перебийноса як поета, що має силу промовистого слова і живлющого поетичного голосу. На вечорі лунали й пісні, написані на вірші П. Перебийноса, читали поезію студенти – учасники літературної студії «Вітрила» (керівник В. П. Крупка) ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Фахівці бібліотеки підготували бібліографічний покажчик «Поезіє, ти іскра між словами!», який презентували на вечорі.

До Дня Конституції України в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки: «Конституція – основа грома-

дянського суспільства і держави», «Історичний шлях основного Закону України», «День Конституції України – знаменна дата в житті українського народу», «Конституція України – надійний гарант прав і свобод людини», «Історія української Конституції».

Липень

4 липня відбулася презентація факсимільного видання «Королевське Євангеліє 1401 року». Книга була представлена Одаркою Сопко (Долгош), кандидатом мистецтвознавства, доцентом, зав. кафедри дизайну Закарпатської академії мистецтв, членом редакційної колегії.

27 липня у відділі документів іноземними мовами відбувся літературний вечір, присвячений 215-й річниці від дня народження французького письменника Александра Дюма-батька.

Цього ж дня відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук презентував книжково-ілюстративну виставку «Історія християнства: український вимір» (до Дня хрещення Руси-України).

Книжкові виставки липня розкривали такі теми:

– «Celebrate America! Happy Independence Day» («Святкуй, Америко! Щасливого Дня Незалежності») (до Дня незалежності США, 4 липня) – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку»;

– «З когорти великих українців» (до 110-річчя від дня народження Олега Ольжича – українського поета, вченого, громадського діяча), «Борець і миротворець» (до 99-річчя від дня народження Нобелівського лауреата, президента ПАР і відомого політичного діяча Нельсона Мандела) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Декларація про державний суверенітет об'єднала українців» (до Дня проголошення Декларації про державний суверенітет України) – сектор газетної періодики;

– «Туристична мозаїка “Польські міста запрошують”» – відділ документів іноземними мовами;

– «Історія фотографії» (до Дня фотографа) – відділ рідкісних і цінних видань.

Серпень

1 серпня у відділі економіки і новітніх технологій відбувся літературно-мистецький вечір «З погляду прожитого і пережито-

го» з нагоди ювілею поета-піснєра, публіциста і прозаїка, члена НСПУ Василя Шевчука. Поета вітали рідні, близькі, співробітники, колеги по перу, серед них – В. Вітковський, головний редактор журналу «Вінницький край», М. Каменюк, голова обласної організації НСПУ, Ж. Дмитренко, депутат Вінницької обласної Ради, В. Сторожук, поетеса, заступник головного редактора журналу «Вінницький край», письменники-земляки А. Подолинний, О. Вітенко, П. Гордійчук, В. Цимбал, письменниця з Миколаївщини О. Смола та ін.

5 серпня в читальній залі відділу економіки і новітніх технологій стартували літературні читання в рамках X Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса». Модератор заходу – Андрій Стебелев, голова Вінницької міської письменницької організації НСПУ. Присутні та учасники фестивалю мали змогу почути поета Макарія Богайчука (м. Київ), автора дитячих книг Галину Рибачук (м. Вінниця), поетесу інтимної лірики Дар'ю Паламарчук (м. Вінниця), поета-ентузіаста Миколу Чорнобривенка (м. Вінниця), співака, поета Данила Іванова (м. Київ), віце-президента Асоціації українських письменників, художницю, поетесу, співorganizатора заходу «Підкова Пегаса» Юлію Броварну (м. Вінниця) та ін.

23 серпня працівники Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва долучилися до мистецького заходу Zakolot («Заколот») – поетичного марафону, присвяченого Дню Незалежності України та Дню Державного Прапора України, який проходив на Майдані Небесної Сотні. Група бібліотекарів представила літературно-музичну композицію «Старі фотографії», читала вірші Скрябіна (Андрія Кузьменка), а також презентувала книжкову виставку «Україна: шлях до незалежності та сьогодення».

3 нагоди відзначення 26-ї річниці Незалежності України та Дня Державного Прапора України було організовано книжкові виставки: «Прапор – це наша честь і наша слава», «Моя Україна. Прекрасна і Незалежна», «Символи державності та єдності нації», «Два кольори – це небо і пшениця», «Українська література в боротьбі за Незалежність», «Героїчна Україна – від минулого до сьогодення», «Омріяний століттями день».

31 серпня відбувся загальнобібліотечний День інформації «Від книги – до світла, до знань, до життя». У його рамках було

організовано бібліотечні виставки: «Правова освіта – як основа правового життя» – сектор правової інформації; «Знання – це абсолютна сила нашого часу» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Від свята знань – до суспільства знань» – відділ краєзнавства; «Діалог музики та живопису» – відділ мистецтв; «Аграрна освіта – інвестиції в майбутнє» – відділ аграрних наук і виробництва; «Поринь у світ 3D» – відділ економіки та новітніх технологій; «І знову класика з полиць іде до нас» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Перша сторінка шкільного життя» – сектор газетної періодики; «Освіта формує націю» – сектор журнальної періодики; на веб-сайті представлено віртуальний бібліографічний список «Навчальна книга в Україні: історія, сучасність» – відділ наукової інформації та бібліографії.

Вересень

До відзначення Всеукраїнського дня бібліотек ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у вересні організувала місячник «Бібліотека – завжди надійно, вірно і з любов'ю». Протягом місяця для користувачів влаштовано книжкові виставки: «“Тімірязєвка” на історичних паралелях», «Книги – кораблі думок, що мандрують у часі», «Протестантські стародруковані видання у фондах відділу РіЦ», «Бібліотека – інформація, знання, успіх», «Багатобарвний світ мистецтва».

До Дня знань експонувалися такі виставки: «І знову класика з полиць іде до нас», «Знання – це абсолютна сила нашого часу», «Від Свята Знань до суспільства Знань», «Освіта формує націю».

4 вересня у вестибюлі основного приміщення ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва відбулися вересневі Стусівські читання «Мені здалося – я живу завжди» до дня пам'яті відомого українського поета-дисидента, нашого земляка, Героя України Василя Стуса. Захід відкрив заступник голови Вінницької обласної Ради М. В. Кременюк. У читаннях взяли участь члени Вінницької обласної організації НСПУ Валентина Сторожук, Петро Гордійчук та Леонід Куций, голова обласної організації НСЖУ Василь Паламарчук, а також Лариса Сичко, поетеса, учасник літературно-мистецького об'єднання «Автограф» (керівник Т. Яковенко), студенти-першокурсники Донецького національного університету імені Василя

Стуса разом зі своїм викладачем, поетесою, кандидатом філологічних наук Ніною Урсані, студентська молодь ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, ВНТУ, учасники літературного гуртка «Гармонія» (керівник Н. Г. Ніколенко), громадськість міста. Учасники заходу поклали квіти до пам'ятника В. Стусу на площі його імені.

5 вересня у відділі наукової інформації та бібліографії відбулися публічні читання творів авторів-номінантів на здобуття Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського – 2017. Уже традиційно в бібліотеці було розгорнуто виставку книг авторів, що виборювали премію. Письменники-номінанти презентували свої збірки та читали твори, а члени журі оцінювали їхні здобутки. Визначення ж лауреатів відбулося згодом. Ними стали Н. Доляк (роман «Загублений між війнами») та С. Татчин (збірка вибраної лірики «Пташка»).

9 вересня ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва брала участь у святкуванні Дня міста. Зокрема, було влаштовано книжково-ілюстративні виставки: «З книжкових колекцій відомих вінничан» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Вінниця у слові і любові» – відділ краєзнавства.

Цього ж дня у відділ документів іноземними мовами завітала делегація Управління маршалка Свентокшиського воєводства з Польщі, представники Товариства Інтеграції Європа-Схід та Фонду допомоги полякам на Сході. З нагоди 60-річчя співпраці Свентокшиського воєводства Польщі та Вінницької області в рамках акції «Книги для подолян» гості подарували бібліотеці колекцію книг польською мовою.

12 вересня на базі обласної наукової бібліотеки відбулася науково-практична конференція «Бібліотека в контексті сучасності і конструювання майбутнього», присвячена 110-й річниці заснування Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та Всеукраїнському дню бібліотек.

Перед початком Конференції свою продукцію презентували місцеві видавництва: «Теза», ПП Балук І. Б., журнал «Вінницький край», газета «Правди сила» медіа-центру «VLASNO».

Презентаційна платформа була представлена: виданням бібліотеки «Litera scripta manet: каталог автографів на книгах від-

ділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва», про яке розповіла завідувач відділу рідкісних і цінних видань О. В. Сафронова, та газетою «Правди сила» медіа-центру «VLASNO», яку презентували головний редактор І. Басенко, співзасновник часопису О. Малиновська та керівник рекламного відділу П. Постовий.

Напередодні Конференції у 3-му номері журналу «Бібліотечний форум: історія, теорія, практика» за 2017 р. було вміщено статтю «110 років визнання» (до ювілею ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) з фотографією приміщення бібліотеки на обкладинці. Газета «Правда сили» (№ 36 за 6 вересня 2017 р.) опублікувала дві статті про діяльність обласної книгозбірні та бібліотек Вінниччини.

14 вересня відбулася лекція-презентація наукових та художніх видань Ірини Зелененької, поетеси, прозаїка, літературознавця, критика, члена НСПУ.

20 вересня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася творча зустріч з редакцією газети «Вінниччина». До заходу працівники сектору газетної періодики влаштували виставку газет із фонду Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва «Перше століття газети “Вінниччина”».

26 вересня в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книги «Трагічна любов отамана Артема» Валерія Марценюка, українського письменника, журналіста, науковця, кандидата технічних наук.

Цього ж дня працівники відділу попереднього замовлення, МБА та видачі літератури організували зустріч у «літературній кав'ярні». Під час заходу було подано: поетичний десерт, створений з мелодійних віршів вінницьких поетів, цікаві повідомлення з історії кави та презентацію книжкової виставки «Що ми знаємо про каву: літературне меню».

До уваги користувачів було представлено бібліотечні виставки:

– «Без права на забуття» (до Міжнародного дня пам'яті жертв фашизму), «Книги – кораблі думок, що мандрують у часі», «Безстрашні. Історія партизанського руху на Україні» (до Дня партизанської слави) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «From Short-Story – to World Glory» («Від жанру оповідання – до світової слави» до 155-річчя від дня народження О. Генрі

(Вільяма Сідні Портера)) – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку»;

– «Протестантські стародруковані видання у фондах відділу РіЦ» (до відзначення в Україні 500-річчя Реформації) – відділ рідкісних і цінних видань.

Жовтень

«Земле, моя всеплодющая мати» – під такою назвою працівники відділу аграрних наук і виробництва 6 жовтня презентували виїзну книжкову виставку на святі газети «Вінниччина» та садівників-городників.

У рамках відзначення Дня українського козацтва та Дня захисника України (14 жовтня) у відділах бібліотеки влаштовано книжкові та прес-виставки: «Українське козацтво у ствердженні української держави», «Козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості», «Захисники через роки, через віки», «Пісенне диво України – козацькі пісні», «А ми тую козацькою славу збережемо!».

25 жовтня в рамках відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та до 100-річчя заснування української громадської організації «Просвіта» у відділі рідкісних і цінних видань відбулася презентація виставки «Книги з бібліотеки Вінницької “Просвіти”».

27 жовтня у відділі економіки і новітніх технологій презентували книгу Марка Лівіна «Рікі та дороги». Це історія про чотирнадцятилітнього Матвія, хлопчика із синдромом Аспергера.

28 жовтня в Інформаційно-ресурсному центрі «Вікно в Америку» відбулася презентація англійською мовою книги Людмили Щербанюк «Жінки в космосі».

Також було організовано книжкові виставки:

– «Музика в кожному слові» (до Міжнародного дня музики) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Національно-культурне відродження в Україні за часів Реформації» (до 500-річчя Реформації), «Звитяга і жертвовність» (до Дня визволення України від фашистських загарбників) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Учителем не кожен може бути, не кожне серце вмє говорити...» (до Дня вчителя) – сектор газетної періодики;

- «Українська літературна бібліографія» – відділ наукової інформації та бібліографії;
- «Тема політичних репресій у дослідженнях вінницьких науковців» – відділ краєзнавства.

Листопад

8 листопада в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «У мові є і серце, і вуста, і є ім'я красиве – Україна», присвячений Дню української писемності та мови. У заході взяли участь Олена Похилюк, кандидат філологічних наук, декан філологічного факультету, викладач української мови та літератури Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України; Тарас Ткачук, кандидат філологічних наук, доцент, викладач кафедри філології та гуманітарних наук Вінницької академії неперервної освіти; Тетяна Яковенко, письменниця, член НСПУ, заслужений працівник культури України; Руслана Мельничук, поетеса, член НСПУ; Олена Ткачук, поетеса, член НСПУ, бібліотекар ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; Тетяна Омелянчик, поетеса, відмінник освіти України, викладач-методист предметів філологічного циклу Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. Авторські вірші та твори українських письменників прозвучали у виконанні студентів вінницьких ВНЗ.

16 листопада у відділі документів іноземними мовами відбувся українсько-польський вечір читання «Поезія без кордонів». Спеціальним гостем заходу була пані Лідія Павлюкевич – представниця Ліги Польської у м. Вінниці. Вона розповіла про непересічну постать польської літератури – поетесу, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури Віславу Шимборську.

До Дня Гідності та Свободи (21 листопада) в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки: «Україна. Майдан. 2013», «За Гідність і Свободу!», «Пам'ять про героїв у наших серцях», «Гідність виборює свободу».

23 листопада проведено загальнобібліотечний День інформації «Інформаційна безпека в глобальному суспільстві» (до Всесвітнього дня інформації).

У рамках загальнобібліотечної акції «Запали свічу пам'яті» (до Дня пам'яті жертв голодоморів) підготовлено книжкові виставки та перегляди: «Чорна сповідь моєї Вітчизни», «Стежинами скорботи», «Трагедія не мільйонів, а кожного», «Голодомор 1932–1933 років: злочин влади, трагедія народу».

Упродовж листопада діяли бібліотечні виставки:

– «Високе служіння науці» (до 150-річчя від дня народження Марії Склодовської-Кюрі (1867–1934), французького і польського фізика і хіміка), «Григорій Сковорода: просвітитель-гуманіст, філософ, поет, перекладач» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сковороди, українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета), «Життя без обмежень» (до Міжнародного дня інвалідів, 3 грудня) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Терни і зірки творчості Леся Курбаса» (до 130-річчя від дня народження режисера, актора, драматурга, публіциста, перекладача) – відділ мистецтв;

– «Добра казка-чародійка» (до Всесвітнього дня дитини) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Загадковий Джонатан Свіфт» (до 350-річчя від дня народження ірландського письменника) – відділ рідкісних і цінних видань.

Грудень

З метою відзначення 140-річчя від дня народження видатного українського композитора, хорового диригента, педагога, громадського діяча М. Д. Леонтовича 6 грудня відбувся літературно-мистецький вечір «Великий подолянин». Під час заходу А. Ф. Завальнюк, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музикознавства та інструментальної підготовки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, презентував своє нове видання «Повне зібрання хорової та педагогічної спадщини М. Д. Леонтовича». Вечір супроводжувався віртуальним переглядом та книжковою виставкою «Творець невмирущої пісні», підготовленими відділом красзнавства та відділом мистецтв.

До ювілею М. Д. Леонтовича бібліотека видала бібліографічний покажчик «Микола Леонтович – славетний український

композитор» (укладач О. І. Кізян, зав. відділу наукової інформації та бібліографії; відповідальна за випуск Н. І. Морозова, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України). Показчик був презентований 13 грудня в рамках наукової конференції «Микола Леонтович: музична легенда Поділля», організованої Вінницьким обласним краєзнавчим музеєм на базі музею М. Д. Леонтовича (с. Марківка Теплицького району).

7 грудня відбувся творчий вечір Тіни Гальянної та презентація її роману «Ходжа». Модератор заходу – Вероніка Ганай, поетеса, прозаїк, керівник вокального ансамблю «Mezzo Forte», журналіст Вінницького обласного радіо. У вечорі взяли участь відомі письменники Валентина Сторожук, Тетяна Яковенко, Ніна Гнатюк, Віктор Крупка. До заходу працівники відділу краєзнавства влаштували виставку-подію «Починаю себе з абзацу».

10 грудня у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася презентація поетичної збірки «Счетчик дней» Ірини Берези, поетеси, переселенки з Криму.

14 грудня поетеса, член Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України Світлана Блонська презентувала свою нову збірку «Граніт».

Книжкові виставки грудня були присвячені темам:

– «І щит, і меч: на землі, в небесах і на морі» (до Дня Збройних сил України) – сектор газетної періодики;

– «Український філософ» (до 295-річчя від дня народження українського філософа, поета, музиканта, педагога Григорія Сковороди) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Любов і біль злилися воедино: життя і творчість Генріха Гейне» (до 220-річчя від дня народження німецького поета, публіциста і критика) – відділ документів іноземними мовами;

– «Різдвяно-новорічні свята на Поділлі» – відділ краєзнавства.

Підготувала Л. Б. Сенік

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонюк Оксана Юріївна – завідувач відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Вігуржинська Віра Степанівна – директор Тульчинської центральної бібліотеки, м. Тульчин

Кароєва Тетяна Робертівна – доктор історичних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Коваль Світлана Флоріанівна – провідний бібліотекар сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Ковалшиєна Інна Володимирівна – студентка 1-го курсу магістратури факультету історії, етнології та права, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Логінов Олександр Вікторович – політолог, м. Київ

Марчук Тетяна Олександрівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Сафронова Олена Вадимівна – завідувач відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Сеник Лариса Борисівна – директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

Від укладача	3
Про книги і про себе	5
<i>Вігуржинська В. С.</i> Бібліотека й оперний фестиваль	5
До 100-річчя Української революції (1917–1921)	9
<i>Кароєва Т. Р.</i> 1917-й – рік громадсько-політичної брошури на Поділлі	9
З книжкових колекцій бібліотек Поділля <i>(за фондами ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)</i>	18
<i>Валігура І. М.</i> Господарчі порадики XVIII ст. із збірок подолян	18
<i>Кароєва Т. Р.</i> Правничі стародруки XVIII ст. у книжковій культурі подолян	24
<i>Марчук Т. О.</i> Навчальна книга XVIII ст. у використанні подолян	36
<i>Сафронова О. В.</i> Кириличні богослужбові видання XVIII ст., друквані на українських теренах	47
Бібліотеки і бібліофіли	66
<i>Цимбалюк П. І.</i> Наукові дослідження у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (1970–2007 рр.)	66
Екологія книжкової культури	81
<i>Ковалишена І. В.</i> Книга у формуванні історичних уявлень українських селян наприкінці XIX ст.	81
Сторінками старих видань	88
Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету виучування Поділля з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. Вінниця, 1926. (фрагмент) <i>Примітки Т. Р. Кароєвої</i>	88

Вінницький «THE BEST»	91
Наші земляки – лауреати літературних премій України 2017 року. <i>Підготувала С. Ф. Коваль</i>	91
Книжкова полиця	104
До 100-річного ювілею скликання Українських Установчих зборів. <i>Підготував О. В. Логінов</i>	104
100 років вінницькому виданню Богдана Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?» <i>Підготувала О. Ю. Антонюк</i>	109
Книга про вікопомну героїку Запорозької Січі. <i>Підготувала Г. М. Слотюк</i>	111
Хроніка. Події	
<i>Підготувала Л. Б. Сенік</i>	115
Відомості про авторів	132

Управління культури і мистецтв
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К. А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 11
(2018 р.)**

Вінниця
2020

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П44

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенік,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач Т. Р. Кароєва

П 44 Подільський книжник: альманах. Вип. 11 (2018 р.)
/ уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сенік ; Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2020. – 144 с. : іл.

В одинадцятому випуску альманаху традиційно подаються відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, висвітлюється розмаїття книжкового життя регіону минулого і сьогодення, розкривається особистий внесок наших земляків у розвиток книжкової культури краю. Основними темами цього збірника є книжкова культура епохи Прогресу та доби Української революції (1917–1921).

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

Від укладача

Цим випуском ми відкриваємо історію другого десятиріччя нашого альманаху. Є привід для змін. Ні, ми не відмовляємося від нашого основного завдання – знайомити з книжковим і бібліотечним життям Поділля минулого і сьогодення, але хочеться перемін. Насамперед ми прагнемо зробити книгу та бібліотеку доступнішими, і справа не у фізичній доступності, мова йде про розуміння ролі цих соціокультурних феноменів в історії людства.

Епоха Просвітництва значною мірою визначила подальший розвиток Європи шляхом раціоналізму та реформізму, тому важливо досліджувати, як його ідеї проникали на Поділля, окраїнну територію як Речі Посполитої, так Російської імперії. Це стосувалося й приватних бібліотек подолян, чому присвячено окрему статтю про каталоги книгозбірень подільських установ XVIII – першої третини XIX ст. У відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається чимало стародруків XVIII ст. Вони відображають основні ідеї, якими жила читацька публіка. Розвиток капіталізму штовхав підприємливих людей до нового – мануфактурного способу ремісничого виробництва. Виданням з таємниць ремесел присвячено статтю Т. О. Марчук. О. В. Сафронова розповідає про мовознавчі словники, які допомагали в спілкуванні та читанні подолянам. Візуалізація прочитаного завжди збагачує його сприйняття, тому в XVIII ст. видавці прагнули вдосконалити та здешевити ілюстрування книг, водночас зберегти художню цінність гравюру. Цю тему висвітлила І. М. Валігура.

Ми продовжуємо друкувати в альманасі матеріали про книжкову культуру доби Української революції (1917–1921): статтю Т. Р. Кароєвої про стратегічну лінію україн-

ського книгодрукування 1918 р. – друк навчальної літератури; повідомлення А. П. Бевз про колекцію газет 1918 р. з фондів відділу краєзнавства обласної бібліотеки; нариси про книги-ювіляри: курс лекцій «Українська культура», читаний в Українському народному університеті (Київ), та бібліографічний покажчик «Українська мова» І. І. Огієнка, що побачили світ саме сто років тому.

У цьому випуску поновлюємо бібліографічну рубрику, що висвітлює повсякденне життя православного духовенства Поділля ХІХ – початку ХХ ст. за матеріалами єпархіального часопису «Подольские єпархиальные ведомости».

Завершують збірник оповідь про наших земляків – лауреатів літературних премій України та хроніка книжкових подій у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва 2018 р.

Т. Р. Кароєва

До 100-річчя Української революції (1917–1921)

1918-й – рік навчальної книги на Поділлі

Т. Р. Кароєва

Проблему українізації початкової та середньої школи в Наддніпрянській Україні намагалися вирішити ще в 1917 р. Важливою її складовою було забезпечення вчителів і учнів навчальною літературою, для підготовки та друку якої необхідний був час, тому на 1918 р. припали перші наочні масштабні результати цього процесу. У січні при міністерстві освіти УНР було створено видавничий відділ. Перед ним постали такі завдання: збирання та рецензування рукописів підручників; замовлення видавництвом друку конкретних видань; створення Центрального інформаційного бюро для збирання відомостей про всі книжки-підручники, які видавали на території України. Уже за Української Держави 7 червня 1918 р. був затверджений закон про виділення міністерству народної освіти на видавничі потреби 2 млн руб. [1, с. 371]. Як наслідок, наприкінці 1918 р. у Наддніпрянській Україні діяло близько 120 видавництв і видавничих організацій, які випустили друком 1 млн 620 тис. шкільних підручників для народних шкіл та 345 тис. – для середніх шкіл [2].

Треба зауважити, що українська влада на державному рівні взяла на себе випуск підручників для вищої та середньої школи, початкова ж залишилася напризволяще. Задоволенням потреб молодшої школи мали опікуватися місцеві органи влади, громадські організації, батьки тощо. Вони могли самостійно налагоджувати друк книжок, замовляти видавництвом, звертатися до громадських ініціатив. В умовах нестабільної влади, бажаючи дати дітям можливість опанувати грамоту рідною мовою, подоляни спробували самостійно ліквідувати брак української книги. Насамперед вони прагнули отримати абетки, букварі, читанки, граматики української мови, посібники з арифметики, пізніше настала черга інших навчальних книг, призначених вже для середньої школи. Після відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету (жовтень 1918 р.) постало питання вже й про

вищу школу. У зв'язку з відсутністю посібників українською мовою видавничий відділ ради студентських представників вирішив друкувати конспекти курсів лекцій, прочитаних в університеті [3, с. 68]. Правління університету, розуміючи потребу в навчальній літературі, погодилося з цим, і наступного року почала працювати університетська друкарня.

Найактивнішим видавцем у 1918 р. стала Подільська губерньська народна управа. Ще попереднього року зібрання губерньського земства (згодом – народної управи) 12 червня й 15 жовтня «...дозволило управі позичити десь на стороні на видання книжок в перший раз 200 000 руб., а в другий – 500 000 руб.» [4, с. 26], але перебіг подій не сприяв виконанню проекту, і ситуація з книжками для початкової школи загострилася. Тоді відділ народної освіти створив видавничий підвідділ у Кам'янці-Подільському зі штатом у 30 осіб та філією у Вінниці з 8 осіб [5]. Очолив його Василь Сочинський, керівник місцевого видавництва «Дністер», майбутній губерньський комісар преси. На видання книг асигнували 100 000 руб., на утримання штату – 22 400 руб. і видавничу справу вирішили вести на комерційній основі [4, с. 27]. На утворення спеціального обігового капіталу було спрямовано у 1918 р. 192 400 руб., а у 1919 р. – 10 000 000 руб. (заплановано з урахуванням інфляції) [4, с. 28]. Управа набула в Кам'янці-Подільському друкарню колишнього Подільського губерньського правління та друкарню Свято-Троїцького братства.

За 1918 р. світ побачила низка підручників для школи: буквар «Ярина» А. Воронця, «Читанка для другого класу вищих початкових та середніх шкіл» Ю. Сіцинського, «Читанка для школи» С. Козицького (?), «Біблійна історія Старого Завіту», «Біблійна історія Нового Завіту» (обидві за книгою проф. Є. Семаки), «Поділля: географічно-історичний нарис» Н. Григоріва-Нашого, «Український катехизис» Р. Гуртом, «Низка оповідань з поля географії» (4-й та 5-й рік навчання), розвідка для читання «Кохаймося в рідній мові» Ф. Шумлянського [6; 7]. Були надруковані нові програми для вищих початкових шкіл, затверджені міністерством народної освіти у вересні 1918 р. [7].

Анонімний подільський кореспондент газети «Наш шлях», оцінюючи діяльність працівників видавничого відділу, писав:

«Досить швидко була вирішена проблема підручників. У цьому безперечною була заслуга губернської земської управи. Кожен учитель дістав із складів її видавництва українські підручники, книжки... Губернська земська управа мобілізувала, як могла, найкращі сили для складання підручників, хрестоматій, збірників літературних творів, діставала з різних джерел величезні суми, реквізувала найбільшу друкарню, вивчала, де могла, папір» [8]. Подільська громадська діячка О. Пашенко (1879–1972) так оцінювала досягнення губернської народної управи: «Це було зроблено чудо! Нехай не залишилося й половини того багатства, нехай більшість книжок пізніше було замінено, все ж наслідки цієї праці земства нехай залишаться в пам'яті поколінь, бо зробили величезний здвиг національної свідомості українського народу» [9, с. 139].

Всього Подільською губернською народною управою за 1917–1920 рр. було надруковано 25 навчальних видань [7], з них 11 – саме у 1918 р.

Крім губернської народної управи, навчальну літературу продукували також вінницькі Товариство «Просвіта» та видавництво «Зерно», а також приватні особи. Книги друкували в Кам'янці-Подільському та Вінниці, за одним випадком друку в Брацлаві. Усі видання україномовні, лише «Polska macierz szkolna na Podolu» підготувала польськомовний буквар.

Подоляни бралися друкувати навчальну літературу різного походження. Це могли бути переклади з російської, наприклад «Низка оповідань з поля географії», що зробив С. Іваницький (1874 – після 1945). Іноді місцеві автори брали за основу якесь видання й переробляли його. Так, Ю. Сіцінський (1859–1937) використав план і деякий матеріал з книги А. Крушельницького (1878–1937) «Руська читанка для другої кляси» (Львів, 1912) й склав свій варіант «Читанки для вищих початкових і середніх шкіл» [7].

Подоляни зверталися також до відомих авторитетних авторів, наприклад С. Русової (1856–1940), А. Воронця. Рукопис букваря «Ярина» А. Воронця розглядали в міністерстві народної освіти. Він отримав попередні схвальні відгуки від рецензентів С. Русової та О. Музиченко (1875–1937), проте видавнича комісія

ухвалила передати його учителям-практикам Л. Гаєвому та Я. Капустянському для остаточного розгляду й укладання рецензії, а самого автора зобов'язали за два тижні усунути недоліки [1, с. 372]. Врешті-решт Подільська губернська народна управа друкувала цей буквар двічі (1918, 1919). Він вийшов друком з малюнками М. Козика (1879–1947), Ю. Павловича (1874–1947), К. Трохименка (1885–1979), обкладинкою Г. Нарбути (1886–1920). С. Русова знову схвально оцінила вигляд, структуру та зміст видання [10, с. 26–27]. Втім, О. Ходзинський [11] окреслив кілька претензій до автора, оскільки буквар мав деякі структурні особливості, зокрема А. Воронеж для наочного означення літер замість малюнків використав цілі картинки; почав навчальний матеріал з літери «о», а не звичної «а»; найпростіші елементи літер подав не на початку книги, а поступово після кожної з них. Водночас рецензент окремо відзначив поліграфічне та художнє оформлення видання. Тираж книги був чималим для Поділля – 62 тис. прим., коли для подібної літератури звичним був 10 тис., іноді 15. Вочевидь, видавці розраховували поширювати «Ярину» за межами регіону, проте не встигли, оскільки, наприклад, на книжковому складі вінницького відділення Державного видавництва України в середині 1923 р. було 3 тис. прим. [12, с. 112].

«Підручник з французької мови» С. Русової був створений спеціально для української школи, а не перекладений з російської. Рецензент книги О. Стешенко (1875–1942) [13] відзначила авторський підхід – знайомство з чужою мовою через спільні слова, знання дитячої психології, а також якість поліграфічного виконання підручника, його ілюстративний матеріал.

Серед місцевих ініціатив вирізнялася «Коротка українська граматики» (в 2 ч.) для вищих початкових шкіл брацлавського вчителя М. Добровольського. Перша частина «Словотвір, читанка і словник» перевидавалася навіть двічі, друга частина «Складня» друкувалася лише раз. Рецензент з часопису «Книгар», де прискіпливо зустрічали навчальну літературу, С. Шевченко досить позитивно оцінив це провінційне, навіть з подільської точки зору, видання [14].

Проте такі подільські друки, як «Священна історія Старого Завіту» К. Ванькевича [15], «Фізичний термінологічний словник»

[16], «Наука геометрії для низших класів шкіл середніх» Е. Савицького [17], «Читанка для школи» Подільської народної управи [18] отримали зауваження від фахівців, особливо щодо української мови.

Всього за 1918 р. на Поділлі побачила світ 81 назва видань, з них 21 (25,9 %) – навчальні книжки [7]. Наступного року випуск літератури для школи та університету продовжувався, тим більше уряд Директорії УНР перебував у регіоні й намагався виконувати державні зобов'язання перед населенням. Але головним книговидавничим досягненням подолян у 1918 р. стало налагодження системи самостійного книгозабезпечення початкової школи.

Примітки:

1. Крик Н. В. Українізація школи та проблема навчальної літератури в період Гетьманату П. Скоропадського // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Історичні науки. 2014. Вип. 7. С. 369–377.

2. Нариси історії Української революції 1917–1921 рр. Київ, 2011. Кн. 1. С. 319.

3. Третяк Л. До історії видавничої діяльності Кам'янець-Подільського університету // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. Огієнка в контексті українського національного відродження: тези доп. наук.-теорет. конф. Кам'янець-Подільський, 1992. С. 68–69

4. Проект кошторису видатків і прибутків Подільської губернської народної управи на 1919 р. Кам'янець на Поділлі, 1918. 134 с.

5. Хроніка // Життя Поділля. 1919. 25 квіт.

6. Про видавничий відділ Подільської губерніальної земської управи // Нова Рада. 1918. 5 жовт. С. 3.

7. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923) / уклад. Т. Соломонова. Вінниця, 2006. 352 с.

8. Місцева хроніка // Наш шлях. 1920. 3 берез.

9. Сохацька Є. Олімпіада Пащенко – діячка освітянського руху початку ХХ ст. // І Могилів-Поділ. краєзнав. конф. : матеріали та доп. Могилів-Подільський, 1996. С. 127–140.

10. Русова С. Рец. на: Воронець А. Ярина : укр. буквар. Кам'янець на Поділлі. 1918 // Освіта. 1918. № 2. С. 26–27.

11. Ходзинський О. Рец. на: Воронець А. Ярина : укр. буквар. Кам'янець на Поділлі. 1918 // Книгарь. 1919. Ч. 21. С. 1393–1397.
12. Про цензуру книг на Поділлі початку 20-х років ХХ ст. / примітки Т. Р. Соломонової // Подільський книжник. Вип. 3 (2010 р.). Вінниця, 2011. С. 110–119.
13. Стешенко О. Рец. на: Русова С. Підручник з французької мови. Вінниця, 1918 // Книгарь. 1919. Ч. 17. С. 1052–1055.
14. Шевченко С. Рец. на: Добровольський М. Коротка українська граматики : 2 ч. Брацлав, 1918 // Книгарь. 1919. Ч. 22. С. 1481–1483.
15. Ходзицький О. Рец. на: Ванькевич К. Священна історія Старого Завіту. Проскурів, 1918 // Книгарь. 1918. Ч. 4. С. 403.
16. Паночіні С. Рец. на: Фізичний термінологічний словник. Вінниця, 1918 // Книгарь. 1918. Ч. 9. С. 527–529.
17. Літвін А. Рец. на: Савицький Е. Наука геометрії для нижших класів шкіл середніх. Вінниця, 1918 // Книгарь. 1918. Ч. 12–13. С. 736–737.
18. Ревуцький Д. Читанки для школи. Огляд // Книгарь. 1919. Ч. 18. С. 1115.

Газети 1918 р. з фондів відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

А. П. Бевз

У відділі краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається 108 назв періодичних видань, що охоплюють 1891–1966 рр. Бібліотечну колекцію почали формувати працівники Вінницької філії ВБУ при ВУАН від самого початку її діяльності восени 1920 р. Важливе місце в зібранні посідають видання доби Української революції. За гарячим слідом їх збирав Ю. С. Александрович, який кілька років опікувався націоналізованими радянською владою книжковими зібраннями з приватних бібліотек і який був ініціатором створення Вінницької філії. На

кінець 1920-х рр., напередодні закриття філії, у її колекції нараховувалося 29 назв періодичних видань 1918 р.

Сучасна збірка періодики 1918 р. складає 18 назв, 349 номерів газет (деякі номери в кількох примірниках). Окремі видання виходили друком короткий час і лише в кількох номерах, інші – тривалий час. Із них у Вінниці виходили друком 6 назв, в інших містах України – 12, зокрема в Києві та Кам’янці-Подільському. Сьогодні оцифровано тексти таких газет: «Набат», № 1–3 (26 січ. – 24 лют.), «Нове слово», № 1–5 (8 берез. – 18 берез.), «Подільські губернiальнi вiдомостi», № 51–53, 55 (черв.); № 60 (лип.); № 74, 78 (верес.); № 81–84, 86–89 (жовт.); № 90, 91, 93–99 (листоп.); № 100–107 (груд.).

Таблиця

Розподіл газет Поділля 1918 р. за місцем видання та мовою

Місце видання	Кількість газет	За мовою		українська + російська
		українською	російською	
Вінниця	6	3	2	1
Кам’янець-Подільський	6	4	–	2
Київ	3	2	1	–
Тернопіль	1	1	–	–
Київ – Кам’янець-Подільський*	1	1	–	–
Київ – Вінниця – Рівне – Кам’янець-Подільський*	1	1	–	–
Разом	18	12	3	3

*Газети змінювали місце видання

«**Боротьба**» – газета, що видавалася в Києві 1917–1920 рр. Українською партією соціалістів-революціонерів. Виходила за

редакцією В. М. Блакитного (12.01.1894–04.12.1925). Друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 47, 50, 51, 53 (квіт.).

«Голось Подольской церкви» – орган подільського духовенства і мирян. Редакційний комітет: С. А. Козубовський, свящ. Н. П. Карпович, свящ. І. С. Степановський, свящ. Г. А. Мельницький. Друкувалася впродовж 1918 р. в Кам'янці-Подільському російською мовою, були статті українською мовою.

Зберігається: № 11, 13 (лип.); № 16–18, 20 (серп.); № 23 (верес.); № 26–29 (жовт.); № 31, 32 (лист.).

«Державний вістник» – офіційний друкований орган Ради міністрів Української Держави. Редактор газети – І. Ющишин (1883 – після 1939). Друкувалася в Києві з 16 травня 1918 р. по грудень 1918 р. тричі на тиждень українською мовою.

Зберігається: № 1–8 (трав.); № 9–19 (черв.); № 20–28 (лип.); № 29–31, 33–36, 39–41 (серп.); № 43, 45, 47–52 (верес.); № 53, 55–59, 61–65 (жовт.); № 66–72, 76–78 (листоп.).

«Життя Поділля» – демократична щоденна газета. Виходила в Кам'янці-Подільську (нині м. Кам'янець-Подільський) з 15 грудня 1918 р. до 10 травня 1919 р. Ініціатором видання була Подільська губернська народна управа. Редактор – проф. Л. Т. Білецький (1882–1955). Друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 4–13 (груд.); № 14–36 (січ.); № 37, 39–49 (лют.).

«Набат» – орган Вінницької Ради робітників і солдатських депутатів. Редакційний комітет: А. П. Раскатов, Л. С. Слуцький (Ератов). Друкувалася у Вінниці російською мовою. У № 2 є статті українською мовою.

Зберігається: № 1, 2 (січ.); № 5–9, 11–13 (лют.).

«Народна воля» – орган Центрального Українського кооперативного комітету та Української селянської спілки. Виходила з 31 квітня 1917 р. до 14 листопада 1919 р., спочатку – в Києві, з лютого 1919 р. – у Кам'янці-Подільському. Головний редактор – М. М. Ковалевський (03.09.1892–18.08.1957). Друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 1, 68, 12 (січ.); № 51, 57, 61, 65 (квіт.); № 70 (трав.); № 86 (верес.).

«Нова Рада» – щоденна політична, економічна і літературна газета, що виходила в Києві з 25 березня 1917 р. до січня 1919 р. Спочатку видавцем було Товариство допомоги літературі, науці і штуці, згодом – Українська партія соціалістів-федералістів. Редактори: А. Н. Ніковський (26.10.1885–1942), С. О. Єфремов (18.10.1876–10.03.1939). Друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 1 (січ.); № 58 (квіт.); № 74, 81, 83 (трав.); № 132, 149, 151 (серп.); № 155–157, 161, 162, 171, 174 (верес.); № 187–192, 194, 195, 197, 199 (жовт.); № 206, 207, 209 (листоп.).

«Нове слово» – щоденна політично-літературна газета. Видавалася у Вінниці українською мовою в 1918 р.

Зберігається: № 1–5 (берез.).

«Поділля» – українська демократична газета. Редактор – М. Статкевич. Видавалася в Кам'янці-Подільському українською мовою в 1918 р.

Зберігається: № 8–16 (берез.); № 17, 19, 25, 29, 34–38, 40–41 (квіт.); № 43, 46–48 (трав.).

«Подольская мысль» – орган прогресивно-демократичної думки. Рік видання перший. Редактор П. А. Виржиківський. Видавалася в Кам'янці-Подільському російською мовою, є статті українською мовою, оголошення – польською.

Зберігається: № 63 (жовт.).

«Подільські губерніяльні відомості» – головна газета Поділля, офіційний орган губернської влади. Редактор М. Статкевич. Видавалася в Кам'янці-Подільському з 1838 до 1919 рр. З 25 травня 1918 р. друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 51–53, 55, 60 (черв.); № 74, 78 (верес.); № 81–84, 87–89 (жовт.); № 90–91, 93–99 (листоп.); № 100–107 (груд.).

«Республіканські вісти» – орган Вінницької філії Українського Національного Союзу. Редакційний комітет. Друкувалася українською мовою.

Зберігається: № 12 (груд.).

«Робітнича газета» – орган Центрального Комітету Української соціал-демократичної робітничої партії. Друкувалася в 1917–1919 рр. українською мовою щодня, крім свят. Редагува-

ли газету в 1917 р. В. К. Винниченко (28.07.1880–6.03.1951), у 1918 р. – М. О. Авдієнко (1892–8.09.1937). Усього в Києві вийшло 452 номери. З 12 лютого 1919 р. газета виходила у Вінниці, потім – у Рівному, з травня 1919 р. – в Кам'янці-Подільському.

Зберігається: № 276 (трав.).

«Русский голос» – видавалася в Києві російською мовою.

Зберігається: № 34 (черв.); № 44 (лип.); № 62–65, 68 (серп.).

«Свободное слово» – видавалася у Вінниці російською мовою. Редакційний комітет: І. Я. Слуцький, П. А. Кавтарадзе, П. П. Ординський, В. С. Скаржинський і А. Л. Длугач.

Зберігається: № 2, 5, 8, 9, 11–19 (руд.).

«Свято Поділля» – одноденна газета, видання Подільського українського товариства «Просвіта». Друкувалася в Кам'янці-Подільському українською мовою.

Зберігається: 22 жовт.

«Слово Подолии» – російськомовне видання Вінницького видавничого товариства на вірі.

Зберігається: № 31–32, 35, 37–38 (черв.); № 39–63 (лип.); № 65–67, 69–71, 73, 75, 80–83, 88 (серп.); № 89–92, 94–96, 98–103, 106–109 (верес.); № 154 (листоп.).

«Український голос» – орган Державного секретаріату Західно-Української Народної Республіки. Видавалася в Тернополі українською мовою.

Зберігається: № 6–13 (січ.); № 15–36 (лют.); № 37–39, 41–61 (берез.); № 62–75, 77–82 (квіт.); № 84, 85, 87 (трав.).

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами *ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва*)

На шляху до мануфактур, або Книга на допомогу підприємцю XVIII ст.

Т. О. Марчук

XVIII століття в історію Європи увійшло не тільки як епоха Розуму і Просвітництва. Цей період ознаменувався культурними досягненнями, ростом економіки, а також мануфактурного виробництва, оскільки від ролі мануфактури в економічній структурі країн залежав їхній розвиток у цілому. Мануфактура (від лат. *manus* – рука і *factura* – обробіток, виготовлення) – підприємство, засноване на ремісничій техніці, поділі праці, вільнонайманій робочій силі; це стадія промисловості, що історично передувала великому машинному виробництву. Панування мануфактури в економічно розвинутих країнах Західної Європи припадає на середину XVI – другу третину XVIII ст. Однією з країн класичної форми мануфактури була Франція. Нові форми організації виробництва поширилися в гірничій, металургійній, металообробній, друкарській галузях тощо. Французькою своєрідністю мануфактурного виробництва було виготовлення предметів розкоші: шовку, атласу, оксамиту, парчі, килимів, меблів, скляних і порцелянових виробів, а також військового спорядження.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається кілька праць французьких авторів, що висвітлюють саме мануфактурне виробництво.

Серед них – один з найбільш освічених людей свого часу, ботанік, агроном, натураліст, хімік, фізик, військово-морський інженер, член Королівської академії наук та Морської академії, Паризького медичного та Лондонського королівського товариств, почесний член Петербурзької академії наук – Анрі Луї Дюамель дю Монсо (*Henri Louis Duhamel du Monceau*, 1700–1782). Він народився в Парижі. Навчався в д'Аркур-коледжі при Паризькому університеті. Знання в цьому привілейованому навчальному за-

кладі здобули філософ Дені Дідро, письменники Жан Расін, Ніколя Буало, Шарль Перро, Антуан Прево та ін. Імена найвідоміших його випускників були вигравірувані на фасаді внутрішнього двору закладу, серед яких – ім'я Дюамеля дю Монсо.

Анрі Луї з самого дитинства захоплювався ботанікою, але, підкорившись волі батька, у 1718 р. почав вивчати право в університеті Орлеана – елітному навчальному закладі, одному з найстаріших у Франції та Європі. Географічне положення міста сприяло активному розвитку його економічного життя. У вільний від навчання час юнак вивчав роботу річкового порту, промислових підприємств, ремісничих майстерень. Він ознайомився з роботою парової машини, що застосовувалась у виробництві першої у Франції бавовняної мануфактури. Надалі цей досвід допоміг йому в написанні статей до серії видань Королівської академії наук «Description des arts et métiers» («Опис мистецтв та ремесел»).

Мрія Анрі Луї стати ботаніком здійснилася, коли після закінчення університету 1721 р. повернувся до Парижа і почав працювати в команді досвідчених спеціалістів Королівського ботанічного саду. Успадкувавши велике господарство свого батька, він також вивчав землеробство, садівництво та лісове господарство, експериментував з вирощуванням нових видів сільськогосподарських культур тощо. Підготував дисертацію про причини захворювання шафранового крокусу – цінної рослини, торгівля якою в ті часи приносила велетенські прибутки, що дозволило йому стати членом Королівської академії наук.

У віці 28 років А. Дюамель дю Монсо почав займатися хімічною наукою. Його експерименти з солями натрію і калію мали важливе значення для хімічної промисловості та створення добрив для сільського господарства. Широку популярність здобули його роботи з виробництва нашатирю, миловаріння, рафінації цукру, клеєваріння та інших питань технічної хімії. 1737 р. він представив академікам Королівської академії наук на затвердження фундаментальні дослідження в галузі хімії.

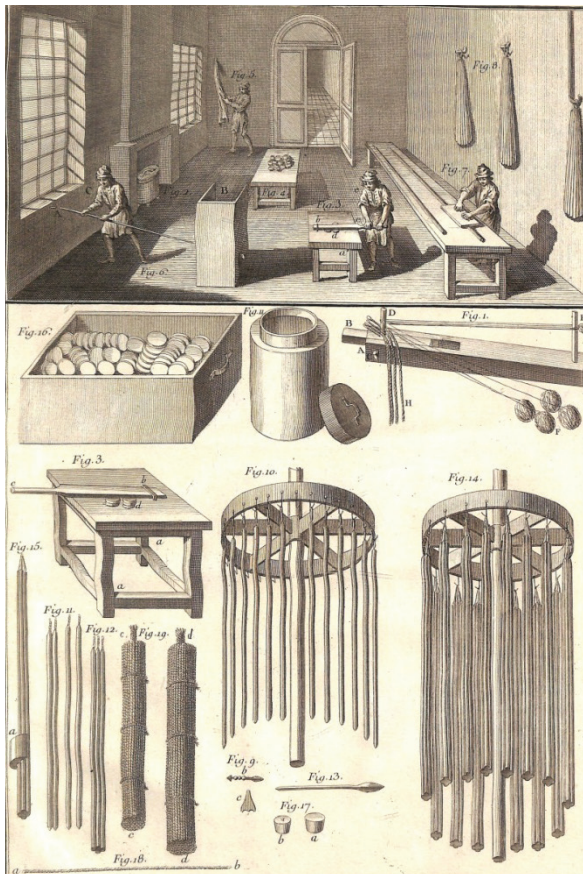
У 1739 р. за рішенням короля Франції Людовіка XV Дюамель дю Монсо став головним інспектором військово-морського флоту, а через два роки директором заснованої ним вій-

ськово-морської школи. Обіймаючи адміністративну посаду, він продовжував займатися науковими дослідженнями. У цей період з'явилися публікації морської тематики, зокрема з кораблебудування, техніки рибальства, біології морських тварин. Захоплення морем дозволило йому створити велику колекцію моделей вітрильних кораблів, яку врешті-решт у 1752 р. Людовік XV дозволив розмістити в Луврі як наочне приладдя для навчання майбутніх офіцерів флоту. А сам учений до останніх років свого життя був екскурсоводом і куратором виставки.

Людина великих і різнобічних дарувань, А. Дюамель дю Монсо підготував близько ста фундаментальних праць з різних галузей знань. Величезна заслуга його і в тому, що він був одним із редакторів знаного в ті часи фундаментального продовжуваного видання «Description des arts et métiers», виходом якого опікувала-ся Королівська академія наук. Метою цього проекту став повний опис усіх наявних на той час у Франції промислових і кустарних виробництв. Усього друком вийшло 113 томів (з трьома томами додатків), які видавалися з 1762 до 1788 рр. Авторами статей були члени Королівської академії наук та відомі науковці. Видання орієнтовано перш за все на фахівців різних галузей знань та широку читацьку аудиторію.

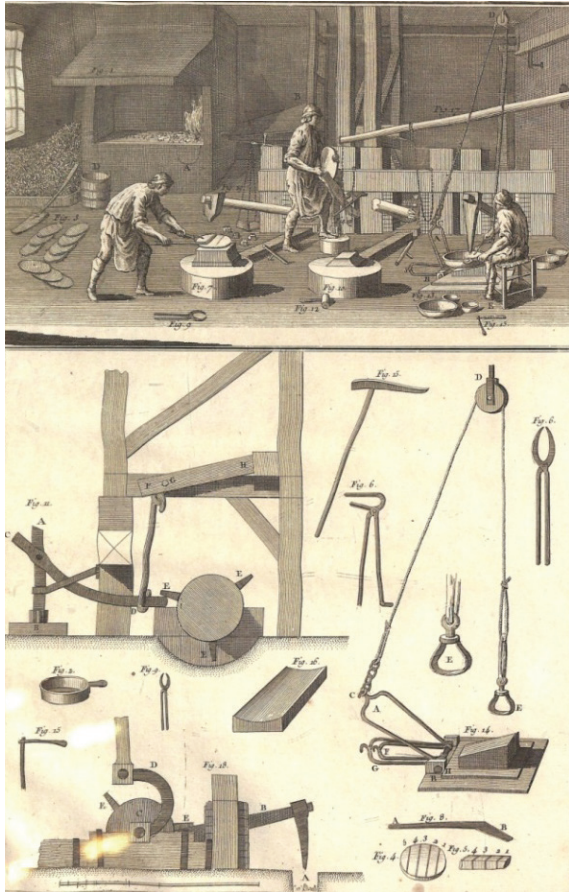
А. Дюамель дю Монсо брав активну участь у написанні матеріалів до цього видання. Одна з його прижиттєвих праць, надрукована у вигляді книги в м'якій обкладинці, – «Art du cireier» («Виробництво воску», Париж, 1762) – наявна у фонді відділу РіЦ. При її написанні автор використав неоціненний досвід родини відомих французьких майстрів свічкової мануфактури Трудонів. Її глава, Клод Трудон, на зорі правління Людовіка XIV, заснував свою першу сімейну фабрику. Справу батька продовжили сини – Жак та Джером. Трудон-старший став першим в історії Франції майстром, який запропонував городянам не просто освітлювати будинки, а й наповнювати їх приємними запахами за допомогою доданих у свічковий віск ароматичних олій. Продукція Трудонів стала не тільки необхідним побутовим засобом, а й джерелом задоволення. Це нововведення зробило фабрику Трудонів популярною і дозволило їй стати офіційним постачальником свічок до королівського двору та більшості великих церков Франції.

Майстер здобув звання «королівського парфумера», а згодом був зведений у дворянство.

Дюамель дю Монсо детально, зі знанням справи описав багатоетапний процес виготовлення виробів з воску: відбір найякіснішої сировини (бджолоного воску), її розплавлення та пропускання крізь сита для очищення, відбілювання, розлив по деках, розрізання на шматки, формування виробів та їхній продаж. Оригінальним доповненням до видання є його ілюстративний матеріал. Бібліотечний примірник формату in folio має видавничу сіро-блакитну палітурку, тонований обріз червоного кольору,

титульний аркуш видання втрачений. Книга перебувала в родовій бібліотеці Потоцьких з Тульчина, підтвердженням чого є власний підпис Станіслава-Щенснї Потоцького.

Колегою Дюамеля дю Монсо в написанні статей до деяких розділів «Description des arts et métiers» був Жан-Гаффі́н Галон (Jean-Gaffin Galon, 1706–1775) – французький учений, офіцер Королівського інженерного корпусу, член-кореспондент Паризької академії наук. У відділі РіЦ зберігаються праці цих авторів, об’єднані однією палітуркою. Перша – «L’ Art de convertir le cuivre rouge

ou cuivre de rosette, en laiton ou cuivre jaune» («Мистецтво перетворення міді, виробу з латуні або міді» Ж.-Г. Галона, друга – «De la fonte et de l'affinage du cuivre et du potin à Ville-dié-les-Poêles en Normandie» («Плавлення та переробка міді і луди в місті Вільдьє-ле-Поель в Нормандії») Дюамеля дю Монсо та його ж коментар до праці Галона. Останній описав властивості червоної міді, що добре сплавляється з більшістю металів, подав детальний опис технологічних процесів виготовлення латуні, що набувала жовтого кольору шляхом сплавлення міді з природним мінералом каламіном, який містить метал. Автор указав також способи використання цього сплаву в різних промислових галузях. Видання містить інформацію про мідні ливарні заводи, роботу яких вивчав Галон у кінці 1740-х рр., зокрема в бельгійському місті Намюр. У той час цей регіон був світовим лідером в області латунних технологій, славився виробництвом мідного посуду. Наявний примірник має картонну палітурку сірого кольору, титульний аркуш втрачений, є автограф Станіслава-Щенсни Потоцького.

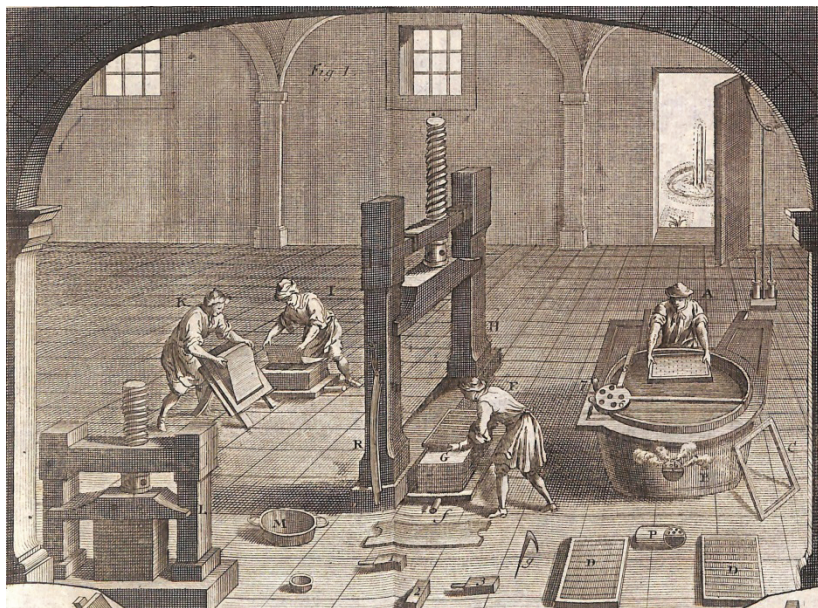
Автором ще одного видання «Die kunst der seidenfärberey» («Мистецтво фарбування шовку») зі згаданої серії є знаний французький хімік, член Паризької академії наук П'єр-Жозеф Маккер (Pierre-Josef Macquer, 1718–1784). Народився майбутній учений у Парижі. Після закінчення в 1742 р. медичного факультету Паризького університету декілька років практикував лікарем, захоплювався хімією. У 1745 р. став ад'юнктом-хіміком Академії наук, 1766 р. – асоційованим хіміком, а 1772 р. здобув постійне звання хіміка. Учений відкрив жовту кров'яну сіль, що застосовувалася у фарбувальній справі, вперше замість терміна «змішане тіло» ввів «хімічна сполука». Певний час працював хіміком гобеленової мануфактури в Парижі. На порцеляновому заводі в Севрі, що й нині славиться вишуканими виробами, займався технологіями виготовлення порцеляни, пізніше призначений урядовим інспектором красильних мануфактур. Свої знання й досвід Маккер узагальнив у низці спеціальних видань. Серед них – німецькомовний переклад «Die kunst der seidenfärberey» (Берлін, Штеттин, Лейпциг, 1764). Його здійснив німецький економіст, мінералог Йоганн Юсті. Книгу підготувало до друку й випустило у світ видавництво Йоганна Рюдігера. Маккер описав тогочасні методи, хімічні

процеси та технічні прийоми, що використовувалися для фарбування шовку. Він вказав, що для фарбування тканин застосовували лише природні барвники, які отримували з рослин, комах та молюсків. Наприклад, така рослина, як вайда фарбувальна, давала блакитну барву, резеда жовтенька – жовту, а марена красильна – червону. Чорний барвник отримували з кампешевого дерева, а фіолетовий – з рочели красильної, одного з видів лишайника. З молюска мурекса виготовляли дуже цінний пурпуровий барвник, відомий як тирський або імперський пурпур. Цим барвником фарбували шати римських імператорів.

До праці Маккера приплетено ще один перекладний твір роботи Й. Юсті – «Die kunst papier zu machen» («Мистецтво виготовлення паперу», Берлін, Штеттин, Лейпциг, 1762). Перше видання книги, надруковане в серії «Description des arts et métiers», побачило світ 1761 р. у Парижі. Його автор не професійний виробник паперу, а вчений і астроном, педагог, член Паризької академії наук – Жозеф Жером ле Франсуа де Лаланд (Joseph Jerome Lefrancois de Lalande, 1732–1807). Більшість його наукових праць присвячено астрономії та математиці, проте ця робота розкриває таємниці паперового виробництва в тогочасній Європі. При написанні праці автор консультувався з численними професійними виробниками в цій галузі з різних регіонів Франції. Текст охопив усі аспекти паперового виробництва, включно з проектуванням машин та обладнання, облаштуванням мануфактурного виробництва та іншим. Він став своєрідною інструкцією з виготовлення паперу. За заслуги перед наукою ім'я Ж. де Лаланда внесли до списку найвидатніших учених Франції, що розміщений на першому поверсі Ейфелевої вежі.

Бібліотечний примірник має м'яку картонну палітурку, тоновану в коричневий «кrap», книжковий обріз, тонований у червоний «кrap». Він походить з родової бібліотеки Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова.

Жан Антуан Нолле (Jean Antoine Nollet, 1700–1770) – ще один з відомих представників французької науки. Педагог, фізик-експериментатор, священник, член Королівської академії наук Нолле історикам науки добре відомий своїми дослідженнями в області електрики, оптики. Саме він висунув ідею впливу випро-

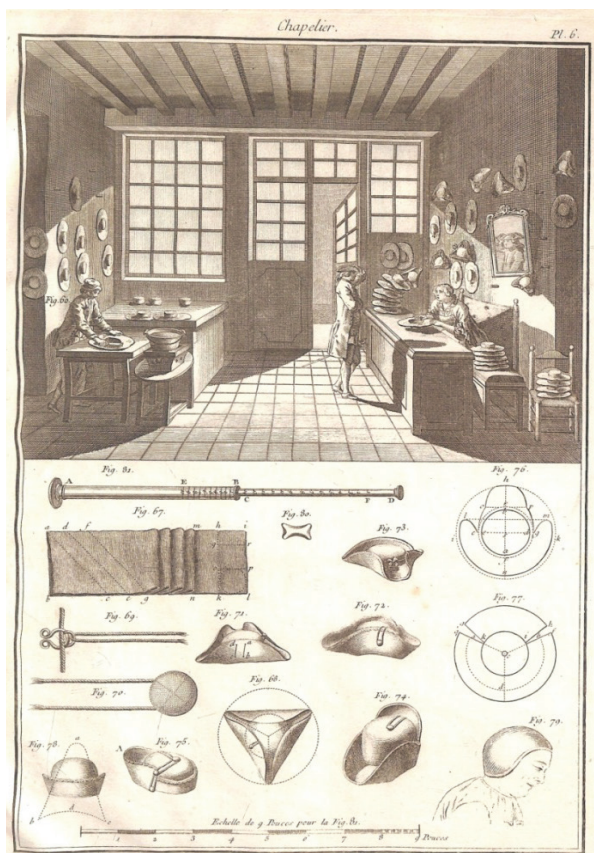

мінювання електрики на рослини і тварини; першим зауважив, що електрика швидше «стікає» з гострих, ніж з тупих тіл; винайшов електроскоп; удосконалив лейденську банку (прообраз акумулятора) і сприяв її поширенню у Франції тощо. За життя вченого було опубліковано ряд його робіт з експериментальної фізики, втім, у 1765 р. у Парижі побачила світ «L'Art de faire des charreaux» («Мистецтво виготовлення капелюхів»). У ній автор описав етапи й методи виготовлення капелюхів, сировинні матеріали (шовк, вовна, фетр, усі види шерсті), інструменти, устаткування, технологію фарбування, особливості виготовлення різних фасонів, а також продаж. Усі ці процеси проілюстровано гравюрами Катрін Оссер. Бібліотечне видання збільшеного формату має видавничу картонну палітурку сіро-блакитного кольору, тонований обріз – червоний. Титульний аркуш утрачений. Примірник походить з родової бібліотеки Потоцьких, підтвердженням чого є рукописний напис: Stan[isław] Sz[częsny] Potocki W[oiewoda] Z[iem] R[uskich].

Паралельно до академічної серії «Description des arts et métiers» група французьких учених і громадських діячів під керівництвом Д. Дідро та Ж. Д'Аламбера ініціювала видання «Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» («Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел»), що містило також опис ремесел. Досить часто в цих енциклопедіях у тому чи іншому вигляді використовувалися ті самі матеріали, включно з гравюрами, оскільки деякі автори співпрацювали з обома виданнями.

Головну роль у підготовці «Encyclopédie» відіграв Д. Дідро – організатор, відповідальний редактор, укладач проспекту майбутньої енциклопедії та автор більшості матеріалів, присвячених точним наукам (бл. 6000 статей). Він мріяв створити довідкову працю, яка б задовольнила різноманітні зацікавлення широкого кола читачів і могла б замінити «цілу бібліотеку». Саме тому редактор енциклопедії приділяв велику увагу розробці систем посилань, яка, на його переконання, відіграє неабияке значення в процесі користування довідником. Над створенням цього просвітницького довідкового видання працювала група енциклопедистів – французьких мислителів, науковців, письменників та митців XVIII ст. Їхні статті відображали характерні для

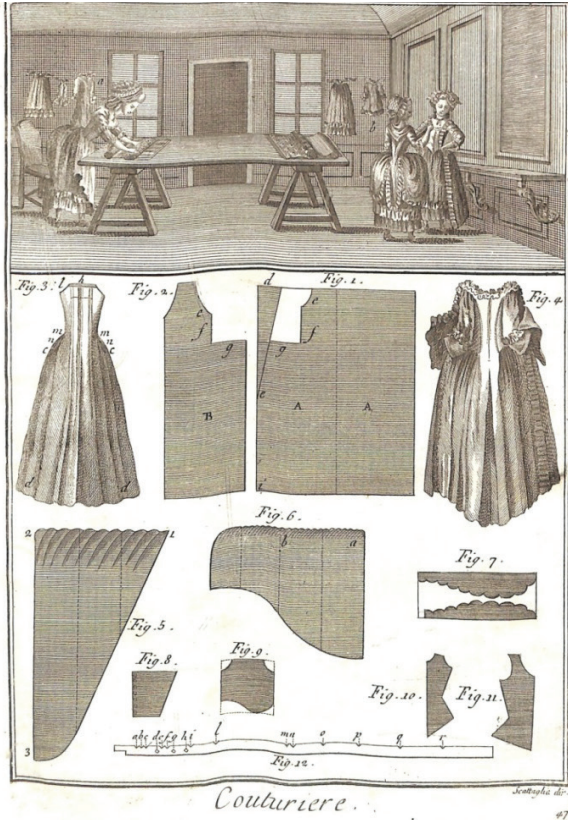
століття погляди на релігію, історію, філософію та мистецтво, а також містили цінні відомості про наукові відкриття, стан розвитку всіх ремесел і технологій. 28 томів видання, з яких 11 – ілюстративний матеріал, виходили друком у Парижі протягом 1751–1772 рр. У 1775 р. права на це видання перейшли до книговидавця Ш.-Ж. Панкука. Він випустив 5 додаткових томів і 2-томний індекс. Таким чином, повне видання «Encyclopédie» налічує 35 томів, що вміщували 72 тис. статей та понад 2500 ілюстрацій. Було здійснено кілька перевидань «Encyclopédie» як на батьківщині просвітників, так і поза її межами. У відділі РіЦ зберігаються окремі томи, що побачили світ у Швейцарії (Івердоні, Женеві, Берні, Лозанні) та Італії (Падуї).

Розвиток економіки та промисловості дає змогу простежити «Dictionnaire de l'industrie ou Collection raisonnée des procédés utiles dans les sciences et dans les arts» («Словник з промисловості, або Обґрунтоване зібрання термінів, що використовуються в науці та мистецтві») французького літературознавця й натураліста Анрі Габрієля Дюшена (Henri Gabriel Duchesne, 1739–1822). Перше його видання вийшло 1776 р. у трьох томах, друге – 1795 р. у шести.

У фонді «Тімірязєвки» ця праця представлена окремими томами. «Dictionnaire de l'industrie» (т. 2, Париж, 1776) побачив світ у друкарні Жака Лакомба. Примірник має шкіряну оправу рудого кольору, рослинне тиснення та бинти на корінці. Форзацний папір «павине око», тонований обріз червоного кольору. На титульному аркуші стоїть геральдична печатка невідомої особи. Геральдичний «Ex Libris Dzvonicensibus» є підтвердженням того, що видання перебувало в родовому книжковому зібранні Ярошинських з Дзвонихи.

«Dictionnaire de l'industrie» (т. 2–5, Париж, 1795) видавництва Ремона містить велику кількість доповнень, що відповідають духу часу і не мали місця у першому виданні. Книги оправлені в руду шкіряну палітурку, корінець та обкладинки прикрашені золотим орнаментованим тисненням, шовкове лясе – зеленого кольору. На титульних аркушах стоїть власницький підпис Софії Потоцької.

Завершує огляд літератури виробничої тематики ілюстроване видання серії «Manufactures et arts» («Виробництво та мистецтво») з великого проекту «Encyclopédie méthodique». Її видавцем був Шарль-Жозеф Панкук (Charles-Joseph Panckoucke, 1736–1798), письменник, книготорговець, бібліотекар. Публікація цього масштабного видання була досить тривалою (50 років). Перший його том вийшов 1782 р., а друк останнього з 209 томів було здійснено 1832 р. донькою Ш.-Ж. Панкука – Терезою-Шарлотою Агассе, та зятем Анрі Агассе. За задумом видавця матеріали видання було розташовано не за алфавітом, як в «Encyclopédie» Д. Дідро, а серіями за тематикою.

Цю роботу в скороченому вигляді спробували відтворити в італійській Падуї. У бібліотеці зберігається 1-й том ілюстративного додатку до серії «Manufactures et arts», що вийшов друком у 1800 р. в одній з передових друкарень свого часу – Падуанській типографії. Видання містить численний ілюстративний матеріал, який демонструє роботу тогочасних мануфактурних виробництв, що займалися шиттям одягу, головних уборів, мистецтвом вишивки та мережива, виробництвом тканин, паперу, канатів та ін. Автор гравюру – П'єтро Скаттагліа. Видання має м'яку картонну обкладинку світло-сірого кольору, книжковий блок не обрізаний. На корінці – наліпка топографічного ярлика бібліотеки княгині М. Г. Щербатової, останньої власниці мастку в Немирові.

Репрезентовані видання, що зберігаються у фонді ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, раніше перебували в приватних бібліотеках подільської знаті. А інтерес саме до цих книг обумовлювався її зацікавленістю до розвитку мануфактурного, ремісничого виробництва та промислів на теренах регіону.

Примітки:

Александрович Г. Каменотесы-кустари и ремесленники Подольской губернии. Киев, 1916. 149 с. : табл.

Библиотека технических и промышленных производств. Ч. 4 : Архитектура, строительное ремесло и их история. Гончарное производство и приготовление фарфора. Стекло и стеклянное производство, исторические сведения о его производстве и живопись на стекле / ред., пер. А. Наумов. Санкт-Петербург : Изд. т-ва «Общественная польза», 1860. II. 199 с.

Кароєва Т. Р. Провінція у галактиці Гутенберга: книжкова культура подолян другої половини ХІХ–початку ХХ ст. Вінниця, 2014. 472 с. : іл.

Крюков П. Очерк мануфактурно-промышленных сил Европейской России, служащие текстом промышленной карты : в 2 ч. Санкт-Петербург, 1853. 278 с.

Лаппо-Данилевский А. Русские промышленные и торговые компании в первой половине XVIII ст. Санкт-Петербург, 1899. 126 с.

Черниш Н. І. Нариси з історії української енциклопедичної справи. Львів : Піраміда, 2018. 348 с. : кольор. іл.

Книжкові гравюри в західноєвропейських виданнях ХVІІІ ст.

І. М. Валігура

Колекція видань ХVІІІ ст. з фонду відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва охоплює чимало західноєвропейських ілюстрованих видань, у яких художники-гравери повною мірою продемонстрували розмаїття власних художніх талантів і технік виконання малюнків. Граві-

ровані фронтиспіси та ініціали, портрети та ілюстративні аркуші додавали книзі не лише естетичної привабливості, а й краще розкривали зміст викладеного текстового матеріалу. Видавці ще в XVII ст. оцінили великі зображальні можливості поглибленої різцевої гравюри на металі, яка поступово витісняла гравюру на дереві (ксилографію). У XVIII ст. в галузі книжкового оздоблення також стали помітними зміни пишного стилю бароко на новий, більш граціозний та вигадливий напрям – рококо [1, с. 313]. До бібліотечної колекції входять ілюстровані видання, друковані в Німеччині, Нідерландах, Італії, Франції, Англії та Польщі.

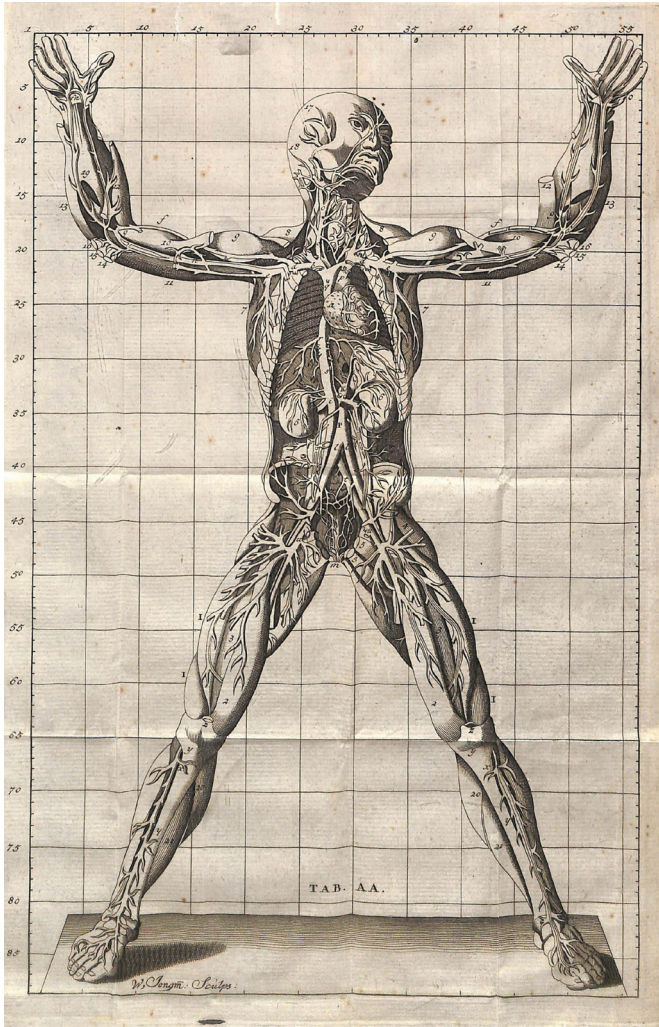
Серед наявних видань ксилографічними гравюрами вирізняється фундаментальна праця дослідника генеалогії та геральдики Речі Посполитої Каспера Несецького (1682–1744) «Kogona Polska» (т. 4, Львів, 1743). Ксилографія є найдавнішим технічним різновидом випуклої гравюри, яка виконувалася ручним способом. До кінця XVIII ст. існувала лише обрідна, або поздовжня, ксилографія. Гравер використовував пласку, ґрунтовану і відполіровану дошку з дерева вишні, груші або яблуні (що обов'язково мала бути розпилена поздовж волокна), на якій пером наносив малюнок. Після чого лінії обрізав з обох боків гострим ножем, а тло вибирав широкими стамесками до глибини 2–5 мм. Опуклу частину дошки майстер вкривав фарбою і до неї притискав аркуш паперу. Таким чином зображення з дошки переходило на папір. Головним інструментом гравера був штихель, яким він ви-

конував тонкі щільні штрихи з розрахунком на їхню злитість у тонові плями різної світлосили [2, с. 2]. Саме таким способом у книзі виконані зображення гербів польської шляхти, заставки та кінцівки. Їх зробили гравери найдавнішої львівської друкарні єзуїтів, яка існувала в 1615–1760 рр. [3, с. 117].

Надалі ксилографія зберегла свої позиції для декоративного оформлення книги у вигляді квіткових заставок, кінцівок. Найвідомішим майстром орнаментальної ксилографії епохи рококо був Жан Мішель Папільон (1698–1776) [4, с. 200].

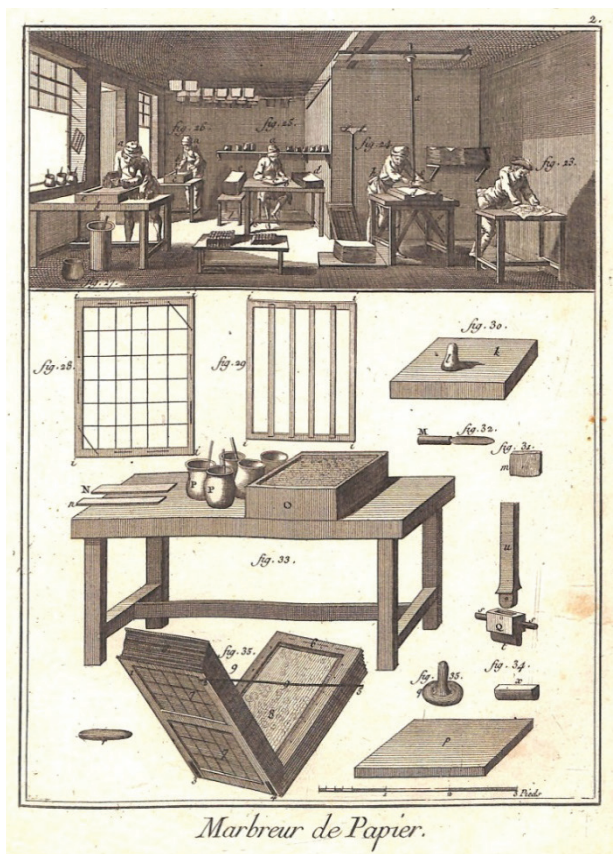

У друкованій книзі XVIII ст. особливе місце посіла класична різцева гравюра на металі. Цей вид глибинної гравюри полягає в тому, що майстер сталевим штихелем прорізував штрихи малюнка на поверхні металевій пластині, а потім тампоном у заглиблення вбивав фарбу й ретельно стирала залишки із гладкої поверхні. Пластину, вкриту вологим папером, протягували між двома валами друкарського станка, і фарба із заглиблених штрихів переходила на папір [1, с. 243–244]. Розквіт ілюстрації (як репродукційної, так і позакнижкової гравюри) збагатив витончену техніку гравірування на металі розмаїттям відтінків і переходів, довівши її до особливої витонченості. Гравери випробовували нові технічні різновиди глибинної гравюри. Наприклад, популярності набув офорт (відтиски з друкарських форм, які попередньо оброблені кислотами), гравюра сухою голкою, акватинта, мецотинто, пунктир тощо. З огляду на те, що граверне ремесло є важким, воно вимагає від майстра не тільки мистецького вміння рисувальника або маляра, а й багато технічних навичок для виготовлення гравірувальних дощок та їхнього відтискування [2, с. 7, 16–17]. Втім,

техніка різцевої гравюри здобула широке розповсюдження, остаточно закріпилася й відповідала потребам бібліофілів. За її допомоги з'явилася можливість з більшою точністю передавати тонкі деталі при ілюстрації таких наукових видань, як анатомічні атласи. Наприклад, строгим і розміреним прийомом класичного гравірування різцем із дотриманням масштабу виготовлені чотири ілюстрації до найважливішої книги століття з анатомії французь-

кого лікаря Якоба Вінслова (1669–1760) «Exposition anatomique de la structure du corps humain» (Амстердам, 1732. Т. 1). У нижньому лівому кутку гравер залишив своє прізвище «W, Jongm: Sculps:».

XVIII ст. вважають століттям енциклопедистів та енциклопедій, у яких видавці вміщували чималу кількість ілюстративного матеріалу. У фонді РіЦ є укладена італійським філософом та вченим Фортунато Бартоломео де Феліче (1723–1789) енциклопедія в 58 томах «Encyclopédie, ou Dictionnaire universel raisonné des connoissances humaines» (Івердон, 1770–1780). Видання в ілюстраціях, на відміну від тексту, більшою мірою наслідує зна-

менту паризьку енциклопедичну працю епохи Просвітництва, укладену в 1751–1772 рр. під керівництвом Дідро і Д'Аламбера. Укладач не тільки особисто написав до неї 800 статей, а ще й здійснив видання (тираж до 3 тис. прим.) у власній, добре обладнаній друкарні, яку заснував у 1762 р. Загалом праця налічувала 75 000 статей та 1 261 гравійовану таблицю, які були вміщені в окремих 10 томах ілюстрацій (в наявності т. 1, 2, 6, 7, 8). На гравюрах зображення відповідають тематиці розділів: арифметика, оптика, механіка, музика та музичні інструменти, процеси виробництва різноманітних мануфактур, копалень та ін. Тобто гравюри слугували довідником і короткою інструкцією з усіх наявних на той час технологій. Наприклад, у розділі «Металургія» є 15 аркушів гравюр, які поєднують у собі декоративність і науковий характер зображення. Гравюри виконані дуже детально, точно відтворюють конструкції і механізми, особливості робочого процесу. Зображено інструменти виробництва, серед яких – котел для плавлення, різноманітні затискачі й щипці, ковадла, напилки, труби для заливки металу в готові форми. У старовинних гравюрах відчувається захоплення художника функціональною красою машин і механізмів. Особливу чарівність мають зображення ремісників, які поєднують ясність відтворення з нальотом сентименталізму, характерного для Франції тих років при змальовуванні зайнятих працею людей.

Серед інших гравюр, що є спільними для паризької та івердонівської енциклопедій, варто відзначити зображення природного пам'ятника Шлях гігантів (англ. Giant's Causeway) в ірландському графстві Антрім. Краєвид міфічної краси з арками, гротами та незвичайної форми колонами заввишки від шести до дванадцяти метрів змалювала ірландська художниця Сусанна Друрі (бл. 1698–1770). За її малюнком французький пейзажний гравер, який працював у Лондоні, Франсуа Віварес (1709–1780) виготовив мідьорит. Відбитки набули популярності в Європі й поширювалися в наукових колах. В івердонівській енциклопедії відбиток використаний як фронтиспіс у восьмому ілюстративному томі [5].

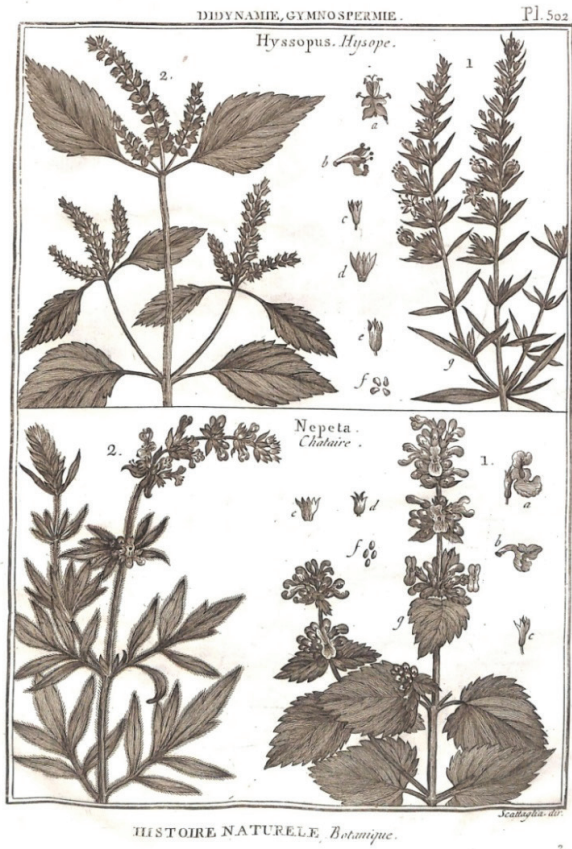
З науково-природничих енциклопедій маємо три ілюстровані томи до видання «Encyclopédique et méthodique des trois règnes

de la nature»: «Insectes» (ч. 18), «Vers testacées, a coquilles bivalves» (ч. 19) та «Mollusques testacés» (ч. 21) (Париж, 1797). Видавець Анрі Агассе використав оригінальні гравюри з доробку талановитого французького гравера Робера Бенара (1734–1785). Кожна гравюра в книгах міститься на окремих або розгорнутих аркушах формату 4°, на яких майстерно зображені комахи, мушлі, молюски та ін. У низу правового кута зазначено, що гравюри виконані під наглядом «Benard Direxit», в лівому куті вказано прізвище автора малюнків «H. J. Redouté Del.». Художник Анрі Жозеф Редуте (1766–1852) походить з сімейної династії живописців. Працював у Музеї природної історії, входив до складу комісії з науки і мистецтва під час єгипетської кампанії Бонапарта 1798–1799 рр. Гравер Бенар відомий насамперед тим, що поставив значну кількість гравіюваних пластин (принаймні 1 800) до ілюстрації енциклопедії Дідро і Д'Аламбера.

Французький книготорговець і видавець Анрі Агассе (1752–1813) успадкував разом з дружиною права на видання енциклопедії Дідро і Д'Аламбера та її перероблений і розширений варіант, так звану «L'Encyclopédie méthodique», від тестя – відомого і впливового паризького журналіста, редактора, видавця Шарля-Жозефа Панкука (1736–1798). Тексти та особливо гравюри з цих видань мали чималий попит і тиражувалися з деякими змінами або частково (в т. ч. в перекладах), окрім Парижа й Івердона, в Женеві (1778–1779), Лозанні (1778–1781), Італії, Росії та ін. Наприклад, у Польщі вийшла книга Домініка Габріеля Шибінського (1730–1799) «Sztuka pisania w trzech rozdziałach wyięta z encyklopedyi i pozytecznemi przydatkami pomnozona» (Варшава, 1781). Польський бібліограф Кароль Естрейхер (старший) повідомляє, що тексти та гравюри автор вибрав з енциклопедії Дідро і Д'Аламбера. Підпис під ілюстраціями вказує на те, що мідьорити варшавські, але вони мають суттєві відмінності від пластин, виготовлених для французького видання 1760 р.

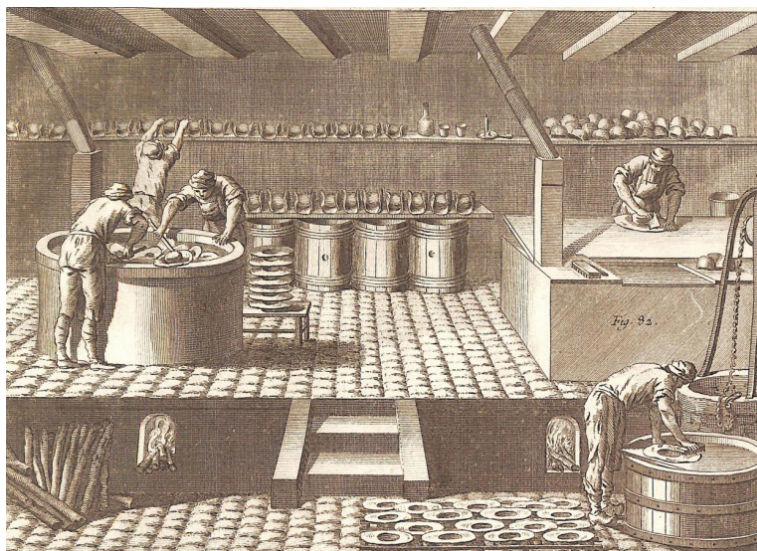
Наступний приклад – італійське перевидання ілюстративної частини з Методичної енциклопедії під назвою «Planches de l'Encyclopédie méthodique. Partie 1. Manufactures et arts» (Падуя, 1800). Титул прикрашає гравірована віньетка алегоричного змісту (авторство приписують Інокентію Алессандрі), а далі, після

короткого змісту, вклеєні ілюстрації гравюр за підписом Скатаглі, на яких зображені процеси та інструменти мануфактурного виробництва. Видатний венеціанський гравер Інокентій Алессандрі (1740–1803) був вихованцем знаменитого італійського гравера Франческо Бартолоцці (1727–1815) і свої численні гравірування він виготовив у співпраці зі своїм не менш талановитим

другом і колегою П'єтро Скатаглі (1739–1810). Майстерно виконані книжкові гравюри Скатаглі сприймаються, як динамічний спосіб передачі потрібної інформації у виробничій сфері. Разом з тим, віртуозна техніка гравера, оксамитовий тон відбитків з

мідних пластин в поєднанні з м'якою текстурою паперу ручної вичинки, надає книзі характер благородної старовини. За його підписом маємо також три частини ілюстрацій виготовлених до серії «Histoire naturelle» (в наявності 2, 6 і 8 ч.), які були видані в Падуї для італійської редакції енциклопедії Дідро і Д'Аламбера. Сюжетні фрагменти з мідних пластин Скатаглілі із значними, але теж цікавими авторськими відмінностями знаходимо в книзі французького священника та вченого Жана Антуана Нолле «L'Art de faire des chapeaux» (Париж, 1765). На трьох пластинах із шести формату in-folio читається підпис «C-ne Haussard Sculp.». Хоча додаткових відомостей про гравера встановити не вдалося, але слід відмітити знайдені невідомим художником потрібні ракурси та фотографічну точність відображеного обладнання, рухів ремісників в процесі виготовлення сукна та капелюхів, жести продавців і покупців у крамниці та ін.

Вибух загальноєвропейського товарного виробництва у XVIII ст. створював попит на подібні ілюстровані книги, а видавці, конкуруючи між собою, намагалися якнайкраще задовольнити читацькі інтереси. Таким запитам відповідали видання Академії

наук. Серед них – праця Жана-Гаффіна Галона з ливарного виробництва «L'Art de convertir le cuivre rouge ou cuivre de rosette, en laiton ou cuivre jaune» (1764), яка вміщує 18 пластин, гравірованих на 12 аркушах. Ще маємо дві праці видатного натураліста, інженера та літератора Анрі Луї Дюамеля дю Монсо – з виробництва воску «Art du cirier» (1762) з додатком 8 аркушів гравюр та 10 аркушів, які відображають виробництво цукру в книзі «Art de raffiner le sucre» (1764).

Видавці XVIII ст. в оформленні книги практикували застосування ксилографії та різцевої гравюри одночасно. У книгах з фарбування шовку П. Маккера «Die kunst der seidenfärberey» (Берлін, 1764) та Ж. де Лаланда з технології виготовлення паперу «Die kunst papier zu machen» (Берлін, 1762) німецький друкар Йоганн Генріх Рюдігер використав ксилографічні заставки, віньетки, кінцівки барокового стилю, а гравіровані аркуші з мідних дощок відібрав для зображення обладнання майстерні та працюючих ремісників у процесі виробництва. На деяких аркушах є повний підпис гравера Шльйоєна «Schleuen» або скорочений «Schl: s.». Гравер і видавець Йоганн Давид Шльйоєн (1711–1774) був одним із найкращих берлінських майстрів. Прославився через гравіровані карти Берліна, випустив серію з 29 гравюр про історичні міські події, портрети. Працював у техніці різцевої гравюри глибокого травлення. Заснував сімейну династію – його три сини Йоганн Георг (1737–1799), Йоганн Фрідріх (1739–1784) і Йоганн Вільгельм (1748–1812) також активно працювали в майстерні батька [6].

У колекції є також рідкісний практичний посібник з мінералогії німецького лікаря, який мав інтерес до цієї науки, Казимира Кристофера Шміделя «Erz Stufen und Berg Arten mit farben genau abgebildet» (Нюрнберг, 1753). Книга призначена для визначення й розпізнання різних видів рудних мінералів. Текстові авторські описи латиною та німецькою доповнюють 26 кольорових гравірованих аркушів з додатковим ручним розфарбуванням зразків мінералів, винайдених у шахтах Угорщини, Саксонії, Норвегії, Трансільванії та ін. Видання книги та виготовлення майже всіх гравюр здійснив Йоганн Міхаель Селігман (1720–1762), який навчався мистецтва в Нюрнберзькій художній академії та за корот-

кий час створив ілюстрації для багатьох книг з науки і природознавства. За точними малюнками художників Дж. Ф. Кефхабера, Н. Габлера, Дж. Келлера («J. F. Kieffhaber ad viv. pinx.», «N. Gabler pinx.», «J. C. Keller pinx.») та інших. Селігман («J. M. Seligmann sculps. et excud.») виготовив оригінальні гравюри. Останні 4 аркуші містять підписи художника Дж. К. Дітча («J. C. Dietzsch ad viv. pinx.») і гравера Йогана Себастьяна Лейтнера (1715–1795) («Joh. Sebast. Leitner sculps.»).

Характерною рисою західноєвропейських ілюстрованих книг XVIII ст. є неймовірна різноманітність гравірованих зображень, які поєднувалися з текстом за допомогою вдрукування або вклеювання. На початку книги розміщували фронтиспіс, гра-

вірований титул; розділ прикрашали віньетками, заставками, ініціалами. Тексти почасти мали орнаментальне обрамлення, були обмежені лініями чи бордюрами, наповнювалися ілюстраціями в повний аркуш (або складеними аркушами більшого розміру). Завершували книгу кінцевою заставкою із зображенням кошиків з квітами, вазонами, гірляндами, орнаментами та ін. Усі ці різновиди ілюстрацій трапляються одночасно, незважаючи на науковий або художній характер видання. Друкарі змагалися між собою, щоб створити доступну та привабливу книгу для читачів третього стану. Незаперечний авторитет у галузі книжкового мистецтва XVIII ст. мали паризькі друкарі, особливо з королівської друкарні, яку завдяки старанням кардинала Рішельє було засновано в 1640 р. Там працювало покоління граверів, яке набуло зрілості й майстерності в період найбільшого розквіту ілюстрованої книги. До паризьких рисувальників, оригінальних офортистів та граверів, які присвятили себе лише книжковим ілюстраціям, приїздили навчатися майстерності з усіх європейських країн [2, с. 232].

Фундаментальна праця французького нумізмата Вайяна «Numismata imperatorum romanorum præstantiora a Julio Cæsare ad Postumum usque» (Рим, 1743) вважається повнішою за два попередні видання 1674 та 1692 рр. З огляду на оформлення, тематику та високу якість паперу вона адресована обізнаному й заможно-

му колу читачів. Автор прагнув довести важливість нумізматики як науки. Для книги ілюстратори майстерно й точно викарбували зображення монет, які Вайян збирав в Італії, Сицилії, Греції для

королівського кабінету у Версалі. Особливістю видання є те, що всі вдруковані зображення римських монет розташовані лише у верхній частині аркуша, а пояснювальний текст – під малюнком. Якщо текстовий опис монети був невеликого обсягу, то на вільне місце сторінки вдруковували кінцівку. Гравіровану віньєтку на титулі, заголовну заставку, ініціали та досить велику кількість різноманітних алегоричних кінцівок (для заповнення аркуша) за малюнками «Grecolirgi» виконали гравери «Rossi» та «G B Sinter», про яких встановити більш точних відомостей не вдалося.

До числа книг, які відповідали вибагливим бібліофільським вимогам читачів XVIII ст., належить 15-томне видання Монфоконна «L'Antiquité expliquée et représentée en figures» (Париж, 1722–1724). Бернар де Монфокон (1655–1741), французький історик і філолог, був засновником грецької палеографії та археології як науки. Свою монументальну ілюстративну енциклопедію античності автор уперше оприлюднив у 1719 р. в 10 томах. Тираж становив 1800 прим. і був розкуплений за два місяці, що на той час стало нечуваним випадком у книготоргівлі. Монфокон, відчуваючи своєчасність і необхідність своєї праці, через три роки здійснив друге видання, додавши ще 5 томів. Винятковість книги формату *in folio* полягає в бездоганному виконанні 1397 гравійованих дошок (з них – 247 відбитків на розгорнутих аркушах), які відображають 40 000 предметів, що дає майже повне уявлення про Стародавній Єгипет, Грецію та Рим в усіх аспектах суспільства, релігії і мистецтва. Винятковою окрасою є титульні віньєтки, вишукані барокові заставки, кінцівки та ініціали. Для фронтисписа була використана сюжетна гравюра античної тематики (в техніці глибокого травлення) Себастьяна Леклерка (1637–1714), члена Королівської академії живопису з 1672 р. Чудову гравюру з оригінального портрета французького маршала Віктора-Марі Д'Естера (1660–1737), знаменитого портретиста Ніколя де Ларжильєру (1656–1746), виконав Одран. Королівський гравер Жан Одран (1667–1756) походить із ліонської династії граверів на міді Одранів. Спочатку він навчався в батька, потім був посланий у Париж, в учні до свого дядька Жерара Одрана. Був членом Паризької академії живопису і скульптури, виконував пасторальні та портретні гравіювання в змішаній техніці офорта й різцевої

гравюри. Плідно працював до 80-літнього віку, в тому числі на замовлення книготорговців [7, с. 755]. Видання Монфокона є прикладом вдалого поєднання всіх різновидів ілюстрації в єдиний ансамбль. Кожне гравіроване зображення в книзі не тільки ілюструє текст, невеликий за обсягом, але й подає інформацію в декоративній формі, тобто прикрашає книгу.

У XVIII ст. зростає кількість книг із портретними гравюрами, що зумовлено насамперед модою на портретний живопис у західноєвропейському мистецтві. У книгах видавці використовували репродукційні гравюри, як у виданні Монфокона, або гравери виконували роботи під замовлення для окремих книг. З портретними гравюрами маємо: історичну працю Ж. Б. Шеврієра «Histoire de Stanislas I, roi de Pologne, grand duc de Lituanie» (Лондон, 1741), під портретом короля Станіслава Лещинського підписався гравер з Лейдена Івен Бесое (I. Besoet, 1720–1769); для портрета засновника німецької хірургії Лоренца Гейстера в його праці «Chirurgie in welcher alles, was zur Wundarzney gehöret» (Нюрнберг, 1779) була використана, як зазначено підписом, дошка 1742 р. (прізвище гравера не встановлено); портретний фронтиспіс (без авторського підпису) та інші гравюри, вклеєні в текстову частину, в тому числі зображення аборигенки з Нової Зеландії (деякі за підписом «Barlow»), ілюструють подорожі Джеймса Кука в книзі «An abridgement of Captain Cook's first and second voyages» (Лондон, 1788); портрет короля Людовіка XVIII в юному віці з книги Готьє де Сіберта «Histoire des ordres royaux, hospitaliers-militaires de Notre-Dame du Mont-Carmel et de Saint-Lazare de Jérusalem» (Париж, 1772), вигравіруваний на міді Етьєном Вуасардом (1746–1812) «E. Vousard Sculp.» з картини найвідомішого придворного художника-портретиста епохи рококо Луї Мішеля Ван Лоо (1707–1771); фронтиспіс із зображенням засновника наукової нумізматики й автора книги «Historische Münz-Belustigung Ein und Zwanzigster Theil ...» (Нюрнберг, 1749) Йоганна Давида Келера за малюнком художника Габрієля Мюллера (1688–1760) (підпис 1734 р.) вигравіював (підпис 1736 р.) на мідній дошці Мартин Тірофф (1704–1759). Найвідомішим прикладом книги XVIII ст., величезний успіх якої майже повністю пов'язаний з її заборонаю Ватиканом і де міститься портретна га-

лерей героїв, карт та інше, є фундаментальна праця абата Верто «Histoire des chevaliers hospitaliers de s. Jean de Jerusalem» (Париж, 1726). Фронтальний портрет літописця католицького ордену, французького священника й історика Рене Обера де Верто (1655–

1735) та інших лицарів Мальтійського ордену (підпис «Cars Sculpr») скрупульозно, ретельно та в пишному бароковому стилі виконав знаменитий гравер Лоранс Кар (1699–1771). Він був талановитим сином гравера і видавця з Ліона Жана Франсуа Кара. Як репродукційний гравер-портретист працював досить плідно, за що в 1733 р. був нагороджений членством у Королівській академії мистецтв. Відомі його ілюстрації після репродукцій знаменитих художників Буше, Жардіна, Удрі, зокрема як книжкові ілюстрації творів Мольєра, Лафонтена та ін. Серед його учнів був один із найкращих граверів і художників доби рококо Жан Батист Перроно (1715–1783). Вдячний учень у 1745 р. виконав пастельний портрет Кара, який досі зберігається в Луврі. Розглядувані видання є прикладом того, як майстерні роботи художників та граверів, виконуючи ілюстративну функцію, значно деталізують та збагачують авторські тексти.

Книжкову продукцію доби Просвітництва неможливо уявити без творів античних класиків, видань з історії стародавнього

світу, нумізматики, археології, літературних нотаток здійснених подорожей до різних країн, альбомів краєвидів та ін. Відома книговидавнича фірма Дідо, виконуючи королівське замовлення на ілюстроване видання творів Гомера «Oeuvres completes» (Париж, 1786), залучила до співпраці одного з найкращих серед французьких граверів та книжкових ілюстраторів свого часу – Клементя П'єра Марійєра (1740–1808). У книзі використано 20 малюнків художника з вміщеними у лівому куті відбитків підписом «C. P. Mariller del.». Кілька паризьких граверів на

мідних дошках викарбували сюжети. Фронтиспіс із зображенням Гомера та античними музами виконав талановитий гравер Ніколя Понс (1746–1831, «N. Ponce Sculp.»), інші відбитки ритували Жан Дамбрун (1741–18.., «Dambrun Sc.»), Емануель де Гендт (1738–1815, «E. De Ghendt, Sculp.»), під складною картою Стародавньої Греції та частини Азії підпис «Andre sculp.».

Книгу французького дипломата та письменника Жака Грасе де Сен-Совера «L'antique Rome ou Description historique et pittoresque...» (Париж, 1796) наповнюють 50 гравюр, які виконав у техніці акватинти Л. Ф. Лабрусс («Labrousse Del.») під наглядом автора твору («S. Sauveur Direr.»). Як технічний різновид гравюри акватинта була винайдена у Франції в середині XVIII ст. для відтворення тонового малюнку, виконаного тушшю. Техніка акватинти дає змогу отримати від 500 до 1 000 відбитків.

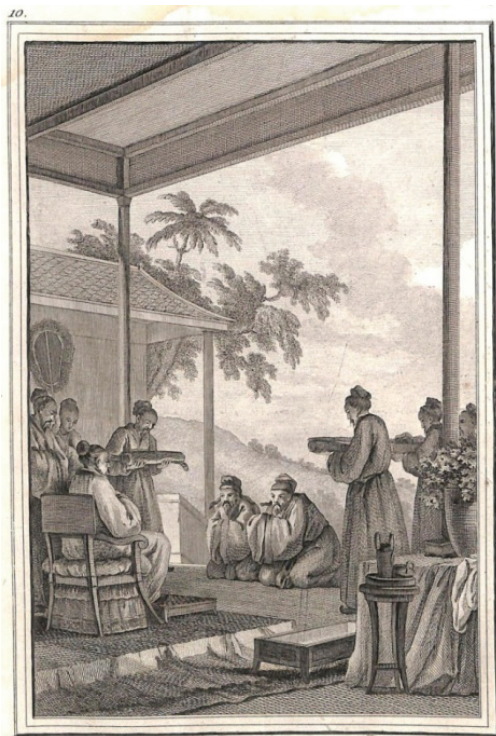
На титулі історичної праці французького священника й історика Клода Франсуа Ксав'є Мілло «Abrégé de l'Histoire Romaine» (Париж, 1789) зазначено, що 49 естампів гідно представляють основні події античної римської історії. Серію картин протягом 1760–1765 рр. підготувала група знаних художників і гравців, багато з них були членами Королівської академії живопису і скульптури та залишили помітний слід в історії французького

офорта та книжкової ілюстрації. У XVIII ст. поряд з різцем офорт привертав до себе художників легкістю техніки, що давала змогу голкою швидко відтворити на дошці малюнок або начерки. Однак живописців, які цікавилися офортом, було небагато. Серед них – художники і гравці, роботи яких використані в розглядуваній

книзі: Габріель де Сент-Обен (1724–1780) та його брат Огюстен (1736–1807), П'єр Авелін (1702–1760), Шарль Ейзен (1720–1778), Луї Клод Легран (1723–1807), Гюбер Франсуа Гравело (1699–1773) та ін. [2, с. 227]. Всі ілюстрації, окрім підписів художників та граверів, містять власні назви («Заснування Риму», «Вигнання сабін'ян», «Повернення людей зі Священної Гори» «Золотий палац Нерона» та ін.), під якими вони друкувалися в інших виданнях або окремими гравюрами. Більша кількість дощок належала граверу П'єру Франсуа Тардьє (1711–1771, «P. F. Tardieu Sculp.»), зокрема фронтиспіс (алегорія на тему написання історії Риму), виконаний за малюнком Жана-Батиста П'юже («J. B. Puauger. Invenit»).

До числа книг, що були рідкісними навіть для свого часу, належить «Abrégé historique des principaux traits de la vie de Confucius, célèbre philosophe chinois» (Париж, 1788). На титулі є

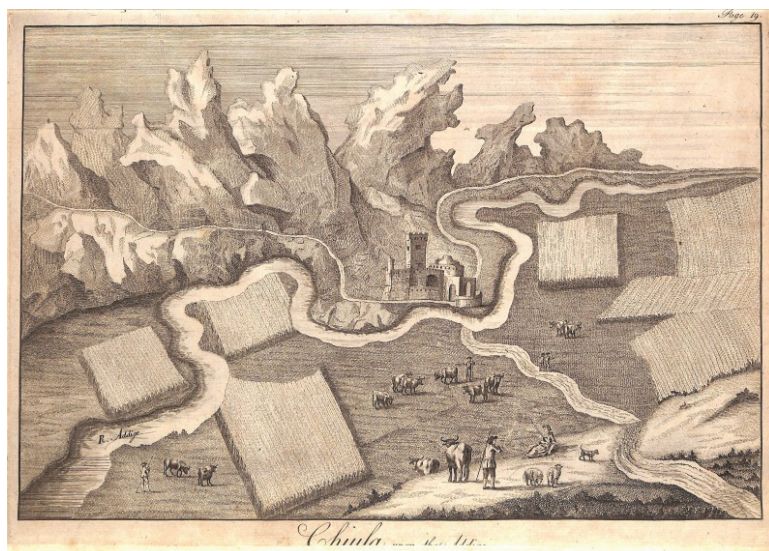

інформація про те, що 24 відбитки для книги формату 4° виготовив гравер Хелман за коментованими малюнками, відправленими до Парижа з Пекіна місіонером-єзуїтом Ж. Амю. Ісідор Хелман (1743–1806) є яскравим представником паризької школи граверів. Він ілюстрував твори Вольтера (1768), за малюнком знаменитого Ж. М. Моро Молодшого в серії «Пам'ятник костюму» виготовив мідьорит «Вишукана вечерея» (1781), виконував замовлення імператора Хунлі династії Цін, відоме за назвою «Завоювання імператора Китаю» в 1783–1785 рр. та ін. [2, с. 224, 233]. У наявній книзі Хелман вигравірував увесь книжковий блок: фронтиспіс зображає Конфуція, титул з назвою книги та вихідними відомостями, 24 гравюри в аркуш та 24 аркуші тексту навпроти гравюр про основні віхи життя філософа.

У XVIII ст. існувала мода на мініатюрні та малоформатні книги, які видавці теж ілюстрували витонченими малюнками і, як правило, в повний аркуш. За приклад розглянемо опис життя перського царя Кира в книзі «Le gejos de Cyrus» (3 т., Париж, 1732). Роман-утопія французького письменника, історика Жака Пернетті формату 8° містить: ксилографічні віньєтку на титулі, ініціали та заставки в бароковому стилі; кожен том з окремою пагінацією, але без вихідних даних. Фронтиспіс і два вставних повно-аркушевих мідьорити (перед 2 і 3 томами), вигравірувані з підписом «J. B. Scotin sculp.» за малюнками Боннара «Bonnard del.». Гравер Жан-Батист Скотін (1678–1740) народився і все життя провів у Парижі. Його дідом був антверпенський гравер Пейер Шутен (1618–1681). Батько Жерар Скотін (прізвище офранцужено, 1643–1715) після одруження оселився в Парижі. Ж.-Б. Скотін та його брат Жерар Жан-Батист (1671–1617, гравер) були хрещениками найвідомішого французького гравера-портретиста Жерара Еделінка (1640–1707). Його сучасники-художники вважали за честь, якщо їх твори брався гравірувати цей майстер [2, с. 210]. Скотін багато працював над замовленнями паризьких видавців і книго-торговців, зокрема на фірму Дідо, його сини теж були граверами.

Серед ілюстрованих видань помітно виділяється праця Олександра Драммонда «Travels through different Cities of Germany, Italy, Greece, and several parts of Asia...» (Лондон, 1754), яку оприлюднив відомий лондонський видавець і друкар Вільям

Страган (1715–1785). З 1767 р. він володів патентом королівського друкаря і найпотужнішою друкарнею в країні. Його видавнича імперія налічувала три окремих підприємства і розміщувалася в шести приміщеннях. У книзі (формат 2°) Драммонд у вигляді листів описав власну подорож до Кіпру, Сирії та інших країн аж до берегів Єфрату, змалював візантійські та середньовічні пам'ятники, свої спостереження під час перебування в країнах Близького Сходу, стародавні міста Смирну, Тріполі, Алеппо та ін. Його описи ілюстрували неймовірної краси гравюри із зображеннями міст, географічні карти (в т. ч. складні) на міді, старанно виконані Йоганном Себастьяном Мюллером (1715 – бл. 1790), з підписом «J. S. M. Sc.» або «J. S. Müller Sculp.». На прохання автора гравер скрупульозно вигравірував тарантула Відбиток незвичайної

для європейця комахи займає повний аркуш. Незначна кількість ксилографічних елементів (головна заставка, ініціал та кінцівка) стають майже непомітними на фоні майстерних мідьоритів. Ілюстратором книги був талановитий художник і гравер, який народився і навчався в Нюрнберзі, в 1744 р. переїхав до Англії зі своїм братом Тобіасом (гравером), де провів решту життя в плідній пра-

ці. Як гравер більш відомий своїми розфарбованими колекціями рослин і комах для Британського музею та наукових видань [8].

Гарно ілюстровану книгу краєвидів «De vechtstroom van Utrecht tot Muiden» (Амстердам, 1791) формату 2° прикрашає авантитул, який за малюнком художника «A. de Lairesse» вигравірував «A. van der Laan». Композиція алегоричного фронтиспіса складається з декількох частин. На задньому плані – панорама нідерландського міста Утрехт (розташоване біля розгалуження рукавів Рейну (Ауде-Рейн і Вехт) і каналу Мерведе). У центрі композиції – зображення постаменту, в рокайлевий овал якого вписані прізвища амстердамських видавців книги та рік друку. На передньому плані (ліворуч) зображена німфа на березі річки, яка спостерігає за лебедем, праворуч – жінка з рогом достатку. Між ними дві групи людей: Артеміда з робітником, у руках якого сільськогосподарське знаряддя, та святий Мартин (покровитель міста), землероб з колосками пшениці і покровитель торговців Гермес.

Бездоганна робота гравера Адольфа ван дер Лаана (1690–1742), який був уродженцем Утрехта і згодом працював в Амстердамі, була виготовлена в 1719 р. для подібного видання «De Zegepraalende Vecht, vertoonende verscheidene Gesichten van Lustplaatsen, Heeren Huysen en dorpen, beginnen van Utrecht en met Muiden besluitende». Видавці, замінивши в овалі оригінальний підпис латиною, використали гравюру в 1791 р. Всі інші гравюри, вміщені на 51 аркуші (по 2 зображення 195x145 мм), зображують карту міста та панорамний

красиві забудови, садиби та палаци заможних аристократів уздовж річки Вехта, парки та фонтани, розваги городян та ін. Всі зображення містять пояснювальні підписи об'єктів французькою та голландською мовами [9]. Мідьорити за власними ескізами виконав знаний амстердамський гравер Даніель Стопендааль (1672–1726) для вище згаданого видання в 1719 р. Майстерності він навчався у свого батька Себастьяна (художника та гравера), тісно співпрацював з книговидавцями, гравірував карти, атласи, Біблію (Амстердам, 1714) та ін.

У відділі РіЦ колекція стародруків XVIII ст. налічує майже 400 книг, і серед них лише невелика кількість видань не містить ілюстративного матеріалу. Це пояснюється тим, що в епоху Просвітництва підйом мистецтва графіки і прикладного мистецтва збігся з колосальним за масштабами і небаченим раніше захопленням книгою. Книговидавці працювали над тим, щоб книга була доступнішою для людей третього стану, враховували зростаючі інтереси аристократів до вишуканих книжкових ілюстрацій, замовляли фронтиспіси, портрети, карти, сюжетні ілюстрації знаним художникам та граверам. Практично була сформована схема ілюстрування книги, яка існувала ціле століття. Велике «ілюстрування» книги будь-якого змісту доповнювалось високим професійним рівнем виконання, оригінальністю авторських композицій. Головним принципом було те, що всі варіанти зображень, технічні нюанси, варіативність стилів пов'язували із текстом і візуально пояснювали зміст. Кількість орнаментальних та декоративних елементів, особливо на титульних аркушах, порівняно з книгами XVII ст. значно зменшилась. Книжкова ілюстрація «золотого» століття гравюри стала явищем в історії видавничої справи.

Примітки:

1. Овчинников В. С. Історія книги. Еволюція книжкової структури : навч. посіб. Львів : Світ, 2005. 420 с.

2. Очерки по истории и технике гравюры. В 14 т. / Гос. музей изобр. искусств им. А. С. Пушкина. Москва : Изобр. искусство, 1987. 688 с.

3. Rąkowski G. Lwów. Przewodnik po Ukrainie Zachodniej. Część IV. Oficyna Wydawnicza «REWASZ», 2008. 400 s.

4. Герчук Ю. Я. История графики и искусства книги : учеб. пособие для студентов вузов. Москва : Аспект Пресс, 2000. 320 с.

5. François Vivares // Wikipedia. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/François_Vivares 9 к.н 2019. (дата звернення: 24.02.2019).

6. Johann David Schleuen // Wikipedia. Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_David_Schleuen. (дата звернення: 24.02.2019).

7. Энциклопедический словарь. Т. 21-А (42) : Нэшвилль – Опацкий. / ред.: И. Е. Андреевский, К. К. Арсеньев, Ф. Ф. Петрушевский. С.-Петербург : Изд.: Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург), 1897. С. 755.

8. Johann Sebastian Müller // Wikisource. Режим доступу: https://species.wikimedia.org/wiki/Johann_Sebastian_M%C3%BCller. (дата звернення: 24.02.2019).

9. Antique Print-TITLE ENGRAVING-UTRECHT-MUIDEN-VECHT-Lairesse-van der Laan-1719 // Amazon. Режим доступу: <https://www.amazon.com/Antique-Print-TITLE-ENGRAVING-UTRECHT-MUIDEN-VECHT-Lairesse-van-der-Laan-1>. (дата звернення: 20.02.2019).

Мовознавчі словники XVIII ст. як основа лексикографії

О. В. Сафронова

Словники є одним із засобів збереження результатів пізнавальної діяльності людства, показником культури народу. Вони зберігають знання і досвід багатьох поколінь. Особливе місце серед них посідають мовознавчі праці. Практична лексикографія народилася понад чотири тисячі років тому у вигляді різних глосаріїв і вокабулярів. Перші перекладні словникові твори з'явилися в шумерській цивілізації в XXV ст. до н. е., Китаї – XX ст. до н. е., Стародавньому Єгипті – XVIII ст. до н. е. Модерна епоха дала нові невідані досі результати. За епохи Просвітництва з'явилися словники різних типів, видів і призначень – загальні, спеціальні, одномовні, багатомовні, словники іноземних слів, перекладні, філологічні, енциклопедичні, шкільно-навчальні, алфавітні та тематичні.

Досліджуючи фонди відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, ми виявили близько 30 мовознавчих словників XVIII ст., які свого часу належали відомим на Поділлі родинам, таким як Потоцькі, Грохольські, Гейдени. Географія їхнього друку широка, але хочеться

зупинитися на західноєвропейських словниках, автори яких фактично стали революціонерами в популяризації національних мов та лінгвістики.

У доробку польської лексикографії XVII ст. значне місце посідає «Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graecae» Гжегожа Кнапського (1564–1639). Це була найбільша праця ранньомодерної національної лексикографії до видання словника Самуїла Лінде (1771–1847), яка мала суттєвий вплив на формування мовних і орфографічних норм у XVII і XVIII ст. Гжегож Кнапський – єзуїт, учитель єзуїтських коледжів, філолог, лексикограф, пареміограф, поет і драматург. Народився в Гродзиську-Мазовецькому. Навчався в єзуїтській школі в Пултуську, вивчав філософію у Віленському коледжі. У 1583 р. він приєднався до єзуїтів і два роки провів у Браневі. Три роки вивчав філософію в Познані, а наступні три (до 1597 р.) – богослов'я у Вільно. Він був рукопокладений у Познані в 1598 р. Ще під час навчання викладав у коледжах єзуїтів, переважно риторику, граматику та математику. Кнапський вільно володів латинською та грецькою мовами. На початку XVII ст. він почав працювати над словником, щоб мати змогу займатися підготовкою словника, був звільнений від всіх своїх обов'язків. Його основна робота, якій він присвятив половину свого життя, – згадуваний «Thesaurus polono-latino-graecus...» (Краків, 1621), вийшла в трьох томах. Перший том містить польсько-латинсько-грецький словник, другий – латинсько-польський, а третій – польські прислів'я з відповідним латинським і грецьким перекладом. Перший том словника Кнапського, перероблений і доповнений, виходив до 1793 р. 35 разів. Саме книгою «Słownik polsko-łaciński ze skarbu księdza Knapiusza... wybran» (2 т., Каліш, 1769) в доповненні Бенедикта Габрієля Вороновського (1743–1790) володіє бібліотека. Це прижиттєве видання укладача. Вороновський – викладач математики, геометрії та архітектури. Народився в м. Корицин, у сімнадцятирічному віці пішов до єзуїтів у Кракові, згодом у Каліші почав вивчати філософію (1763–1766), з 1766 по 1773 рр. в Познані навчався математики і богослов'я. Вже з 1770 р. почав викладати, викладав архітектуру, геометрію, арифметику в Познані. Вороновський став автором нової версії словника Кнапського. У

своїй роботі він вилучив грецьку мову, обмежившись польською та латиною. Словник містив лексичні одиниці Кнапського, що ще були в обігу в XVIII ст. Новий укладач додав морську термінологію [1, s. 554]. Усього було три видання словника Вороновського, опубліковані між 1769 і 1787 рр.

У фонді відділу РіЦ знаходяться обидва томи словника. Походять книги з родової бібліотеки Грохольських: на звороті титульних аркушів підпис Генріка Грохольського – *H[enrik] Gr[ocholski]*. Обидва томи оправлені в шкіряні палітурки коричневого кольору, корінці з бинтами, та тисненням з назвою і номером томів. На наступному аркуші після титулу першого тому присвята Рафалу Гаєвському (1714–1776), каштеляну роґозінському. Словник був виданий друкарнею єзуїтів, що працювала з 1603 р. У XVIII ст. єзуїти отримали право друкувати підручники для шкіл Великої Польщі та Пруссії, що сприяло процвітанню друкарні.

Давні словникові традиції мала німецька лексикографія. Особливе місце в ній належить словнику Йоганна Леонарда Фріша (1666–1743) – німецького натураліста, лікаря і філолога. У молодості він багато подорожував, навчався в Альтдорфі, Єні, Страсбурзі, вивчив безліч європейських мов, зокрема слов'янські. Наприкінці XVII ст. він влаштувався в Берліні, згодом очолив місцеву гімназію (1727). За рекомендацією відомого філософа й математика Г. В. Лейбніца в 1706 р. його прийняли в Берлінську академію наук. Він склав кілька мовних словників, підготував фундаментальні праці з біології та медицини. Найвідоміша його праця «*De insectis*» (13 т., Берлін, 1720–1738) містила опис комах Німеччини.

До сфери його наукових інтересів належала славістика. Учений, наприклад, переклав Великий катехізис Петра Могили латинською мовою «*Liber symbolicus russorum oder der grosse Katechismus ...*» (1727) з присвятою А. Г. Головкіну, послу Росії при пруському дворі. Й. Фріш свого часу був його вчителем. Також він видав німецькою «*Origo charactens Slavonici vulgo dicti Cirulici*» (Берлін, 1727), а у 1727–1736 рр. випустив п'ять посібників для вивчення слов'янських мов «*Historiae linguae Sclavonicae...*».

За роки подорожей, навчання та викладання Й. Фріш здобув досвід для лінгвістичних узагальнень. У 1708 р. він закінчив роботу над словником «Nouveau dictionnaire des passagers françois-allemand et allemand-françois». Книга є одним з найважливіших видань науково обгрунтованої порівняльної лінгвістики того часу [2]. У фонді відділу РіЦ зберігається четверте видання цього словника, друковане в Лейпцигу 1730 р. Вперше він побачив світ у 1712 р. Книга складається з двох частин: французько-німецької і німецько-французької та передмови автора. На фронтиспісі – чудова гравюра з алегоричним сюжетом та зображенням тогочасного Парижа на задньому плані. У верхньому правому кутку – стяг з назвою книги. Титульний аркуш друкований у дві фарби, назва книги подається двома мовами: французькою і німецькою (готичним шрифтом). Текст розташований у дві колонки.

Книга вийшла у світ з відомої родинної друкарні Гледичів, що досягла особливих успіхів у двох основних галузях видавничого ринку на початку XVIII ст.: словники та журнали. Її засновником був Йоганн Фрідріх Гледич (1653–1716). Підприємство проіснувало до 1831 р. Згадуваний примірник видав його онук, теж Йоганн Фрідріх Гледич. Словник був настільки популярним, що його багато разів перевидавали вже після смерті автора. Загалом було 56 видань між 1712 і 1789 рр.

Бібліотечний примірник походить з родової бібліотеки Потоцьких-Строганова-Щербатових. Про це свідчать власницькі позначки на книзі: автографи Йозефа де Вітте (*Ex catholico Librorum Ioannis de Witte Col[onellis] Artill. R[e]gni*) та його першої дружини Софії Потоцької (*Sophia Potocka*), також на титульному аркуші – штамп «Biblioteka Tulczynska», коринці – топографічний ярлик бібліотеки М. Г. Щербатової з Немирова. На приплетеному аркуші нерозбірливі рукописні помітки коричневим чорнилом невідомої особи.

В історії англійської мови XVIII століття заслужено називають часом регламентації мовних норм. Тогочасні англійські словники відображають загальні тенденції розвитку літературної англійської мови: захоплення класичною латиною, жорстке нормування слововживання, пуристичні тенденції, що позначилися на негативному ставленні до неологізмів та іноді до живої народ-

ної розмовної мови. Живі норми англійської мови цієї епохи не могли опинитися поза увагою тих укладачів словників, завданням яких було фіксувати її лексичне багатство. Саме в цей час з друку виходить словник Томаса Дайча «A New General English Dictionary» (1735). Це орфографічний словник, що містив 21 тис. слів і призначався школярам для вивчення орфографічних і орфоепічних норм англійської мови. Орфоепічна характеристика слів і граматики англійської мови, вперше вміщені в словник, були лексикографічним нововведенням. Незважаючи на те, що книга мала назву «A New General English Dictionary», вона була посібником для написання та вимови. Робота містила ряд пропозицій щодо зміни написання різних слів, і ці пропозиції вчасно були запроваджені в англійській мові.

Томас Дайч (16??–1733) був шкільним учителем і лексикографом. Він опублікував ряд видань з англійської мови, у тому числі першу англійську книгу, видану в Азії, – «A Guide to the English Tongue» (Транкебар, 1716). Дайч здобув освіту в школі Ашбурн, Дербішир. У 1708 р. очолив школу в Лондоні, через два роки отримав посаду вчителя в школі в Стратфорд Боу. Про другого автора, який продовжив роботу над словником після смерті Т. Дайча, В. Пардона нічого не відомо.

Т. Дайч і В. Пардон зайняли окрему нішу зростаючого ринку словників. Їхній словник, спрямований на менш освічений клас, підкреслював належну акцентуацію і вимову. Книга містила власні назви найвідоміших країн, провінцій, міст, річок, по всьому світу, також імена найвідоміших монархів, священників, поетів, філософів, генералів тощо, технічні терміни та наукові поняття, які використовувалися в анатомії, хірургії, математиці, астрономії, ботаніці, хімії, теології, садівництві, граматиці, геральдиці, історії, мисливстві, праві, логіці, музиці, риториці, навігації, архітектурі, живописі, скульптурі [3].

Усього впродовж 1735–1798 рр. словник Т. Дайча і В. Пардона витримав 18 видань. У відділі РіЦ зберігається п'яте доповнене лондонське видання 1748 р. Приплетений до книжкового блоку аркуш паперу містить автограф Самуеля Ельфінстона, а титульний аркуш – Джона Ельфінстона, англійського та російського військово-морського офіцера, відомого своєю участю у Першій

Архіпелазькій експедиції російського флоту. Самуель Ельфінстон – його син, капітан 2-го рангу, загинув в Росії. Можливо, книга походить з родової бібліотеки Гейденів, дворянського роду вестфальського походження. Книга оправлена в шкіряну палітурку темно-коричневого кольору. Корінець утрачений. Книжковий блок значно обрізаний. Текст у дві колонки, відсутня пагінація, на кожній сторінці в правому нижньому кутку – кустоди.

Бібліотека зберігає і унікальний за своїм змістом рідкісний чотиримовний словник «Le dictionaire imperial: dans lequel les quatre langues principale de l'Europe». Його автор Джованні Венероні (1642–1708), уроджений Жан Віньєрон, народився у Вердені. Французький лінгвіст і граматики. Замолоду захопився італійською мовою, вивчив її досконало, тому, прибувши до Парижа, почав видавати себе за флорентійця і змінив своє прізвище на італійський лад. Згодом, очевидно, якийсь час жив у Росії. У Парижі його уроки італійської сприяли ознайомленню французів з італійською літературою. Джованні Венероні був особистим секретарем і перекладачем короля Людовіка XIV. Переклав французькою твори деяких письменників Італії, але головні його праці – філологічні. Він є автором підручника «Le Maître italien» (Париж, 1710), який мав великий успіх і перевидавався 40 разів, аж до 1844 р. Підручник був адресований французам, особливо тим, хто не вивчав латинь і хотів би освоїти італійську без великої кількості граматичних правил і з поясненнями французькою мовою. У 1674 р. Венероні почав працювати над словником «Le dictionaire imperial: dans lequel les quatre langues principale de l'Europe», який вперше був опублікований у 1700 р. Після смерті автора його виправив і доповнив Ніколо ді Кастеллі (1661–1728), німецький мовознавець італійського походження. Словник вийшов у 1714 р., а у 1766 р. його переробив і доповнив Карло Плакарді, німецький лексикограф. Примірник венеронівського словника перероблений Плакарді й зберігається у фонді відділу РіЦ.

Словник поділений на три томи. Перший (найбільший) – французька-італійська-німецька-латинська; другий – латинська-італійська-французька-німецька і третій – німецька-французька-латинська-італійська. Усі томи мають окремі титульні аркуші, назви яких друковані відповідно французькою, латинською та

німецькою мовами. Книга оправлена в напівшкіряну палітурку, корінець та кутики рудого кольору, на корінці – бинти та класицистичне тиснення. Кришки палітурки оправлені в папір пісочного кольору, розфарбований у «кульбаки». Текст розташований у дві колонки. Знизу титульного аркуша запис від руки «De la Bibliothéque de Pietniczany». Це свідчить про те що книга походить з родової бібліотеки Ґрохольських з П'ятничан. Надрукована книга в типографії відомого видавця Франца Вільгельма Йозефа Меттерниха. На всіх томах, крім останнього, зазначено, що вони друкувались у Кельні та Франкфурті-на-Майні, на третьому – лише Кельн. Загалом до 1804 р. вийшло 5 видань «Le dictionaire imperial».

Великий внесок у розвиток англійської мови зробив Гвідо М'єж (1644–1718?), швейцарець за походженням, який більшу частину свого життя прожив в Англії. Його твір «Nouvelle methode» (1665), на думку сучасного дослідника англійської мови Ентоні Ховатта, «підняв викладання англійської мови як другої мови на небачений раніше рівень майстерності та професіоналізму». Г. М'єж вивчав філософію, у 1661 р. переїхав в Англію, де через два роки отримав посаду секретаря Карла-Говарда Карлейля (1629–1685), одного з приближених англійського короля Карла II. У складі англійського посольства К.-Г. Карлейля М'єж відвідав Росію, Швецію та Данію в 1663–1664 рр. Свої враження він описав у книзі «A Relation of Three Embassies etc» (Лондон, 1669). Опис подорожі посольства належить до найбільш цікавих іноземних творів про Росію того часу: в книзі розповідається про всі пригоди на шляху до Москви через Архангельськ і Вологду, перебування в Москві, аудієнцію в царя, хід переговорів, що закінчилися для англійців повною невдачею, і, нарешті, зворотний шлях через Ригу. Відтоді книга видавалася кілька разів різними мовами. Спочатку авторство цього твору приписували Карлейлю, але згодом за ініціалами під твором G. M. автором визнали М'єжа [4].

З квітня 1665 по 1668 рр. він багато подорожував Францією та Швейцарією. У 1675 р. одружився і залишився в Англії. Публікував численні твори з політичних та історичних питань в Англії та Європі, робив переклади з французької на англійську і навпаки. Він є першим лексикографом, який розробив двомовний

французько-англійський словник та підручники для вивчення англійської мови іноземцями. Примірник 5-го видання «The short french dictionary» (Лейпциг, 1750) зберігається у фонді відділу РіЦ. Його підготували відомі нідерландські друкарі Йоганн Каспар Аркстє (1700–1780) та його зведений брат Хендрік Меркус (1714–1774), які у 1737 р. відкрили філію в Лейпцигу. Вони впродовж тридцяти років згідно з наданими саксонськими привілеями були найактивнішими з усіх північно-нідерландських видавців у цьому місті.

Книга оправлена в напівшкіряну палітурку, корінець та кутики рудого кольору, кришки з колєнокору зеленкуватого тону. Тонований обріз синього кольору. Видання належало бібліотеці Немирівської гімназії. Про це свідчить топографічний ярлик та фірмова палітурка. Титул книги друкований у дві фарби. Текст розташований у 3 колонки, пагінація відсутня, в правому нижньому кутку кустоди. Всього відомо 18 видань цього словника, опублікованих між 1690 і 1785 рр.

Сучасні дослідники англійської лексикографії стверджують, що Гвідо М'єжу в складанні словника «The short french dictionary» допомагав Абель Бойер (1667–1729). Через 11 років після першого видання словника М'єжа в Лондоні був опублікований за його авторства «The royal dictionary, english and french, and french and english» (1699). А. Бойер, французький лексикограф і журналіст, уродженець міста Кастра (Франція), гугенотський біженець, у Лондоні викладав французьку мову. Серед його учнів були граф Аллен Батерст (1684–1775) і герцог Глостерський (1689–1700). Саме мати Вільгельма Глостерського, принцеса Анна Стюарт, у 1694 р. заохотила Бойера до складання «The royal dictionary». Вперше словник був опублікований у Лондоні й присвячений Вільгельму Глостерському. Словник вийшов у двох томах: перший – французько-англійський, другий – англійсько-французький. Він мав великий успіх на початку XVIII ст. і залишився у використанні до кінця XIX ст.

У фонді відділу РіЦ зберігається другий том, який був виданий у Ліоні 1780 р. На титульному аркуші вказано, що це нове видання ретельно виправлене, вдосконалене і розширене, з великою кількістю слів, фраз і морських термінів як англійською, так

і французькою мовами. Книга походить з родової бібліотеки Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова, на що вказує топографічний ярлик бібліотеки М. Г. Щербатової на корінці. Видання опрацьоване в шкіряну палітурку рудого кольору, на корінці – бинти та рослинне тиснення. Обріз тонований червоним кольором, форзацний папір «павиний хвіст». На верхній кришці палітурки – золоте тиснення А. Р. Текст розташований у три колонки, помилка нумерації сторінок, яка дублюється на 60 листках видання. Книга друкована в типографії сім'ї Брейзет – це одне з найвідоміших імен у ліонському видавничому світі XVII–XIX ст. Засновником друкарні був Жан Брейзет (1646–1725). Словник Бойера друкував його син Жан Марі. З цієї ж друкарні вийшов і скорочений його варіант – «Boyer's royal dictionary abridged, english and French and french and english». Другий том цього видання також зберігається у фонді відділу РіЦ. Перше книга вийшла у 1700 р. в Лондоні. Наш примірник – п'ятнадцяте його видання (1783). Книга опрацьована в шкіряну палітурку рудого кольору, тонована в «кrap». На корінці – бинти, назва, рослинне тиснення та чудове золоте тиснення з зображенням оленя. Форзацний папір насиченого синього кольору, книжковий обріз тонований під «мармур» в зелених тонах. На звороті форзаца та авантитулі – численні маргіналії, а на титульному аркуші – автограф «*Sonces 1791*», на жаль, особу, яка залишила цей запис і кому належала ця книга, встановити не вдалося.

Словник Бойера став основою для багатьох наступних французько-англійських словників, мав великий попит і був опублікований у всіх країнах Європи. Останнє англійське видання – це друк 1816 р., а видання, опубліковане в Парижі у 1860 р., зазначається як 41-ше.

На особливу увагу заслуговує «*Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski...*» – багатомовний словник, автором якого є Міхал Абрахам Троц (1703–1769). Він народився в Речі Посполитій у буржуазній лютеранській сім'ї. Після закінчення гімназії, у 1726 р. він переїхав до Лейпцигу, де прожив більшу частину свого життя (1726–1769). Спочатку студентом-юристом університету, а потім викладав там польську мову. Троц як видавець, лексикограф, перекладач і викладач польської мови підтримував жваві зв'язки з вченими Саксонії і Польщі.

Наприкінці 1720-х рр. почалася багаторічна й багатостороння співпраця Троца з видатними представниками польської науки братами Залуськими – Юзефом Анджеєм (1702–1774), королівським референдарем, київським єпископом, і Анджеєм Станіславом (1695–1758), краківським єпископом. Посередництво Троца у видавничій справі – це лише, невеличка частка контактів з творцями бібліотеки у Варшаві. Вони пожвавилися з приводу підготовки французько-німецько-польського (чергові томи були опубліковані в 1744, 1747, 1764 рр.). Брати Залуські надавали свою допомогу Троцу при підборі спеціалізованих термінів і постачанні необхідної літератури зі своєї бібліотеки. Він у свою чергу на приватних аукціонах і у приватних осіб купував каталоги книг, рідкісні друковані роботи, рукописи, гербарії, мінерали та гравюри на міді. Брав участь у роботі щодо обробки каталогів, які документували колекції. У 1756 р. розробив двотомний каталог манускриптів бібліотеки Залуських, який, на жаль, згорів під час Другої світової війни. Він також допомагав з пошуком (за дорученням київського єпископа) кандидатів на посади бібліотекарів. У першому томі «Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois» (1744) Троц надрукував «Zbiór poetów polskich», що є короткою бібліографією польської класичної літератури з XVI ст. по 1731 р. Він не зазначив справжнього автора бібліографії – Ю. А. Залуського, що зумовило згодом багаторічну образу єпископа.

Серед видатних людей, з якими Троц був тісно пов'язаний (крім братів Залуських), були також Йоганн Крістофер Готтшед (1700–1766), представник німецької освіти, і Юзеф Олександр Яблонівський (1711–1777), бібліограф, геральдист, перекладач, поет і меценат науки. У колі осіб, які співпрацювали з Троцом, перебували також Станіслав Конарський (1700–1773) і Ян Даніель Яноцький (1720–1786) [5].

Заслуга Троца в польській лексикографії полягає в запровадженні значної кількості лексичних одиниць з різних галузей науки і техніки. Спеціалізована та технічна лексика складає близько 4,5% словника. Робота вважається найважливішим польським словником раннього Просвітництва. Це чотиритомне видання. Перша частина складається з двох томів: французько-німець-

ко-польські (1744–1747, 1771–1772, 1796, 1800, 1803, 1806, 1809), третій том – частина польсько-французько-німецька (1764, 1779, 1802–1807). Останній том – німецько-польський (1772, 1791, 1800, 1807) – вийшов уже після смерті автора. Видання було завершено, виправлено і доповнено та підготовлено до друку Станіславом Мощенським (1734–1790). Друкували їх у лейпцизькій родинній друкарні Гледичів. Той факт, що всі перші видання друкувалися в Лейпцигу, жодним чином не обмежував можливості їх отримання польським читачем. У Варшаві це відбулося завдяки книготорговцям, наприклад Міхалу Гролло. Словник Троца також був виданий у Вроцлаві у 1832 р.

Видання третього тому 1764 р. «Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski...», яке зберігається у фонді відділу РіЦ, належало родині Собанських з Ободівки, про що свідчить штамп «Wasyłowiecka biblioteka / R S». На приплетеному аркуші міститься рукописний текст «Exlibris Michaelis Sobanski manu propria». Форзацний папір орнаментований, розфарбований від руки, тонований обріз червоного кольору. Книга оправлена в шкіряну палітурку коричневого кольору. На корінці – бинти, рослинне тиснення та топографічний ярлик бібліотеки Собанських з Василівки. Титульний аркуш друкований у дві фарби, назву подано: польською і французькою мовами. Увагу привертає гравюра на фронтиспісі. Підпис під гравюрою свідчить, що автором є Мартін Бернігерот (1670–1733), засновник цілої династії гравюрів і автор популярної у XVIII ст. галереї сучасників. На малюнку зображено: панораму Варшави, а також книги, глобус, карту Польщі, навколо якої група чоловіків в національному вбранні Польщі, Франції та Німеччини. Зверху гравюри – герб Польщі. Малюнок датується 1743 р. Ця гравюра наявна у всіх чотирьох томах словника. Видання містить близько 45 500 записів, текст друкований у два стовпці, їхня кількість 3077. У нижньому правому боці кустоди.

У відділі РіЦ зберігається також друге (1771) та третє (1772) видання першого тому «Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois...». Книга 1771 р. походить з родової бібліотеки Собанських з Ободівки. Шкіряна палітурка рудого кольору, бинти і рослинне тиснення на корінці. Форзацний папір орнаментований,

синього кольору, обріз тонований, червоного кольору. На приплетеному аркуші напис від руки «*Ex libris Michaelis Sobanski many propria*».

Третє видання належало родині Якубовських з Люлинців, про що вказує штамп «Biblioteka Luliniecka». Книга оправлена в шкіряну палітурку рудого кольору. Верхня кришка з рослинним тисненням по центру та в кутках. Корінець з бинтами також прикрашений рослинним тисненням. Титульний аркуш втрачений, а на приплетеному аркуші подано вихідні відомості попереднім власником.

Родині Якубовських також належало перше видання другого тому 1772 р. Ця книга має таке ж оформлення, як попередня. На її титульному аркуші – видавнича марка, розфарбована аквареллю.

Друге видання «*Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois*», друковане у 1800 р., оправлене в напівшкіряну палітурку. Корінець шкіряний з бинтами та тисненням. Корінець та кутики коричневого кольору. Книжковий обріз тонований у синій та червоний «кrap». Книга належала невідомій особі. На титульному аркуші – затертий геральдичний штамп та не розбірливий запис від руки «*Marij [?]zezye*».

Бібліотека володіє двома примірниками «*Vollständiges deutsches und polnisches Wörter-buch*» 1772 р., який вважається четвертим томом словника Троца. Перший примірник має шкіряну палітурку коричневого кольору, тоновану в «розводи». На корінці бинти та чудове рослинне тиснення, також топографічний ярлик родової бібліотеки Собанських з Ободівки. Форзацний папір «павиний хвіст». Обріз тонований у червоний колір. Другий примірник оправлений у шкіряну палітурку коричневого кольору, тоновану в «розводи». Бинти та рослинне класицистичне тиснення на корінці. Форзацний папір – «ситець». Належала книга невідомій особі.

Два примірники «*Vollständiges deutsches und polnisches Wörter-buch*» 1800 р. видання також є в наявності у фонді відділу. Один примірник походить з родової бібліотеки Грохольських з П'ятничан. На це вказує рукописний запис на титульному аркуші «*Grocholscy (z Pietniczan)*». Книга оправлена в напівшкіряну па-

літурку коричневого кольору. Корінець прикрашений геометричним та рослинним тисненням. Кришки оправлені в пісочний папір, розфарбований у «кульбабки». Книжковий обріз тонований у синій «кrap».

Другий примірник належав Клеменсу Собешанському, про що свідчить напис на приплетеному аркуші «Bibliothèque de Clemens Sobieszanski». Книга оправлена в напівшкіряну палітурку. Шкіряний корінець коричневого кольору. Кришки оправи паперові, коричневого кольору, в «кrap». Форзац прикрашений мармуровим малюнком. «Мармуровий» форзацний папір у коричневих тонах.

Пильна увага лексикографів й істориків мови до словникових робіт XVIII ст. не випадкова. Фіксована тогочасна лексика є не тільки пам'яткою лексикографії, а й джерелом для історичної лексикології сьогодення. Вивчення теоретичних принципів створення словників, узагальнення досвіду і традицій XVIII ст. дозволяють розвивати та вдосконалювати сучасну лексикографію, невідривну від життя суспільства і його духовних потреб.

Примітки:

1. Iwanowska A. Rozwój polskiej terminologii morskiej w XVIII w. // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. 1990. № 35/4. S. 533–560.

2. Johann Leonhard Frisch // Wikipedia. Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Leonhard_Frisch (дата звернення: 15.02.2019).

3. Hartmann R. R. K. Lexicography: Reference works across time, space and languages // Books.google. Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=x8LpWk9sPOEC&pg=PA15&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 15.02.2019).

4. Библиографические отрывки. Посольство в Россию графа Карлейля // Отечество. Зап. 1855. № 11. С. 47–86.

5. Iwanowska A. Michał Abraham Troc w kulturze naukowej lat czterdziestych XVIII wieku // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. 1993. № 38. S. 35–60.

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

Відображення ідей Просвітництва в книгозбірнях подолян кінця XVIII – початку XX ст.

Т. Р. Каросва

Просвітництво як ідейна течія значною мірою визначило подальший розвиток Європи по шляху раціоналізму та реформізму. Наприкінці XVII–XVIII ст. в деяких країнах його ідеї активно кристалізувалися, в інших – творчо засвоювалися, переважно за допомогою книжкової комунікації. Досліджуючи її зростання, вчені зауважили, що одним з найважливіших соціальних наслідків Просвітництва була зміна ставлення до читання. Як стверджує Р. Енгельсінг, приблизно в середині XVIII ст. відбулася «революція читання» – перехід від інтенсивного читання до екстенсивного [1, s. 62]. Книги не просто містили виклад основних ідей та їхнє популярне трактування, деякі видання, наприклад «Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» Д. Дідро і Ж. Д'Аламбера, стали ознаками епохи. Цими численними обставинами обумовлена тривала увага науковців до книжкової культури Просвітництва.

Бурхливі історичні події на теренах подільського регіону, особливо його східного краю – Брацлавщини, ніяк не сприяли піднесенню та системному поширенню книжкової культури в ранньомодерний час. Окраїнне положення краю, постійна військова загроза дозволяли більшості зацікавлених обходитися лише найнеобхіднішою літературою. І тільки з останньої чверті XVIII ст., з поразкою Коліївщини, останнього масштабного селянського повстання, на цих теренах склалися умови для більш-менш стабільного миру, який сприяв збереженню матеріальних цінностей, зокрема книг. Хоча ні Річ Посполита, ні Російська імперія, у складі яких регіон перебував на межі XVIII–XIX ст., не були поміжі інтелектуальних лідерів континенту, проте вони зуміли вибудувати своє бачення всесвіту в контексті настроїв часу. «Просвітницьку» книгу на терени Брацлавщини почали активно завозити польські, згодом російські землевласники, оскільки системного місцевого

книгодруку до другої половини XIX ст. не було [2]. Осідаючи в подільських маєтках, частина поміщиків запроваджувала у свій повсякденний побут книги та читання. Зрозуміло, що в їхніх книгозбірнях переважало поточне комплектування, але досі залишається відкритим питання про його тематико-типологічні напрями та зміст книжкових придбань.

Основним джерелом цієї публікації є колекція стародруків XVIII ст., що зберігаються у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Вона охоплює 420 видань, що походять з приватних книгозбірень і бібліотек навчальних закладів на теренах колишньої Брацлавщини, націоналізованих радянською владою [3]. Такі хронологічні межі окреслення джерела досить умовні й більше відповідають книгознавчій традиції формування колекцій за хронологією. Нижня межа є логічною для цього регіону, оскільки історія викреслила його з європейського життя останньої чверті XVII ст., і лише Карловицький мирний договір 1699 р. повернув зі складу Османської імперії до Речі Посполитої. Реколонізація XVIII ст. відкрила можливості поточно-го поширення європейської культури. Встановити верхню межу складніше, оскільки в різних країнах існує своя історіографічна традиція визначення хронологічних меж епохи, наприклад, прийнято вважати, що французьке Просвітництво закінчилося 1789 р. з революцією, а польське – у 1822 р. Але в цілому науковці сходяться на тому, що саме XVIII ст. уособлює епоху Просвітництва.

Колекція охоплює продукцію, друковану на території тодішніх Французького королівства, королівства Великобританія, Австрійської та Російської імперій, Швейцарської Конфедерації, Речі Посполитої, Нідерландів, німецьких та італійських держав.

З огляду на рік видання наявних видань місцеві приватні бібліотеки починали комплектування переважно з книг 1770-х рр. друку, що відповідає історичним обставинам – припиненню активних селянських заворушень. Вивчення історії цих бібліотек та книжкових провенієнцій дозволяє стверджувати, що більшість стародруків (принаймні 68,4 % видань) походить з родових бібліотек, серед яких – 5 польських (Грохольських, Руссановських, Собанських, Якубовських, Ярошинських), 1 російська (Гейденів), 1 польсько-російська (Потоцьких-Строганова-Щербатових).

Кумулятивність таких зібрань певною мірою утруднює визначення конкретного часу появи тих чи інших видань. Завдання дещо спрощується пізнішим часом початку формування – з останньої чверті XVIII ст. Подоляни опинилися в ар'єргарді поширення Просвітництва, основні ідеї якого вже було перетравлено в Європі, і місцеві зібрання відображали те масове, що засвоїли польські та російські освічені кола. Більшість їхніх представників не була інтелектуалами, це були люди, які намагалися бути модними і відповідати епосі. Вони лише споживали тиражований контекст епохи, виважені засвоєні тексти, котрі не викликали гострої реакції владних структур.

Книги в більшості своїй потрапили до подільських книгозбірень з паузою в кілька років, а то й десятиліть, переважно до середини XIX ст. Найоперативнішими в придбанні книг були Потоцькі з Тульчина, у зібрання яких французькі та російські книги, згідно з провенієнціями, могли потрапити наступного року. Лише поодинокі стародруки містять позначки про їх придбання в другій половині XIX – початку XX ст. Тобто подолянам більш притаманне не бібліофільське збирання книжок, а поточне чи ретроспективне придбання загребуваних за змістом книг, але не раритетів. Їх купували, щоб читати, а не ставити на полицю. І вінницька колекція відображає скоріше «живий», а не антикварний інтерес до «просвітницької» книги і може бути джерелом для заявленого дослідження.

У цій публікації увага приділена не всім наявним виданням колекції, а лише тим, авторами яких були просвітники, або таким, що відображали просвітницькі ідеї та практики.

Сьогодні у світі склалася традиція вважати центральною працею Просвітництва «Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» Д. Дідро і Ж. Д'Аламбера, що друкувалася в 1751–1772 рр., проте жодного тому в досліджуваній колекції немає. З поширенням популярності цього видання чимало національних енциклопедій (британська, італійська, іспанська, німецька) використовували матеріали з паризького оригіналу для своїх статей, поступово його значущість почала

зростати. У колекції є так зване івердонівське перевидання, що тривало 10 років – 1770–1780 рр. в Івердоні (Швейцарія). Його організатором і головним редактором став Ф. Б. де Феліче (1723–1789), швейцарський учений і книговидавець, італієць за походженням. Як стверджує американський історик книги Р. Дарнтон, івердонівське видання здобуло особливу популярність у Європі [4, р. 246–323]. Укладач за основу взяв паризьке, але дуже творчо запозичував матеріал. На його запрошення редакторами текстів виступила група вчених, більшість яких була протестантськими священнослужителями. Вони обачливо підійшли до оригіналу, оскільки прагнули добитися, щоб їхнє видання служило на користь християнства, на відміну від французького оригіналу. Це видання «Encyclopédie, ou Dictionnaire universel raisonné des connoissances humaines» складалося з 32 основних томів, а також 6 додаткових та 10 томів ілюстрацій. Воно відразу потрапило на Поділля в бібліотеку С.-Щ. Потоцького (1751–1805), у будь-якому разі до Ж. А. Мнішек, його дружини у 1774–1798 рр., яка з кінця 1780-х рр. вела окреме від чоловіка господарство.

Наприкінці 1770-х рр. франкомовна публіка вже могла користуватися іншими швейцарськими та італійськими контрафактними виданнями. У швейцарських Женеві, Лозанні та Берні друк тривав з 1772 до 1782 рр. Це було не менш ніж чотири якісних передруки (два ін-кварто і два ін-октаво) «Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers». Р. Дарнтон стверджує, що ці швейцарські перевидання призначалися для більш широкого ринку, ніж оригінальні, і коштували значно дешевше [4, р. 246–323]. Вони мали успіх: було надруковано 8525 примірників ін-кварто та 5500–6000 примірників ін-октаво. Швейцарські видавці зняли найбільш гострі статті й надали перевагу практичним матеріалам про виробництво, архітектуру, математику, медицину, перед філософією чи історією. Крім того, тут було набагато менше ілюстрацій, що здешевило видання: всього три томи, коли в оригіналі – понад три тисячі малюнків. Дослідник вважає, що швейцарські видавці буквально затопили Європу своєю продукцією, яка допливла й до Поділля.

Новий рівень оновлення та модифікації «Encyclopédie» був досягнутий у виданні, що реалізував Ш.-Ж. Панкук (1736–1798),

який зробив, точно кажучи, не передрук, а переробку. Друк енциклопедії, що називалася «L'Encyclopédie méthodique ou par ordre de matières par une société de gens de lettres, de savants et d'artistes», розтягнувся з 1782 р. і тривав до 1832 р., коли світ побачив останній, 209-й, том. Цю працю науковці іноді вважають навіть самостійною роботою. На відміну від оригіналу, видання друкувалося за 40 тематичними напрямками, що дозволило об'єднувати статті однієї тематики в серії. Італійці спробували у 1784–1817 рр. повторити це видання в Падуї, у друкарні Падуанської семінарії, з високоякісними гравюрами на металі. Оскільки обидва проекти здійснювалися з великими перервами і без чіткої послідовності, то приватним особам складно було сформувати повний комплект енциклопедії. Люди швидше підбирали для себе потрібну тематику, у нашому випадку юриспруденцію, натуральну історію, медицину, хірургію, виробництво та ремесло. Відзначимо, що у вінницькій колекції представлено лише падуанський варіант.

Французька енциклопедія стала символом Просвітництва, але цю необхідність у фундаментальному зводі знань відчували й в інших країнах, зокрема німецьких. І. Цедлер (1706–1751) ініціював підготовку та друк «Grosses vollstandiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Kunst», що тривав з 1732 р. до 1754 р. Відповідно німці не мали особливої потреби знайомитися з французькими конкурентами, тому навіть після появи дешевших швейцарських видань замовлення з німецьких земель були рідкістю, як вказує Р. Дарнтон [4, р. 246–323]. За заголовком лексикон охоплював 33 області знань, був написаний німецькою мовою, тобто адресований широкій цільовій аудиторії. Отже, можна говорити про «демократизацію знань», тому його вважають уособленням просвітницького підходу до знань.

Просвітницька ідея першості знань вела до потреби систематизувати їх, звідси популярність довідкової літератури, яка представлена у вінницькій колекції не лише універсальними, а й численними галузевими енциклопедіями, довідниками та словниками, зокрема з хімії, фізики, філософії, літератури [5]. Визнання значущості й водночас зручності довідкової літератури проявлялося в наявності значної кількості мовних словників (30 томів), особливо популярних дво- та тримовних, відомого польського

укладача М. Тротца (1689?–1769). Довідкова література стала доступнішою для пересічної освіченої людини, якій призначалися свого роду «побутові» довідники – господарчі поради, наприклад, щодо ведення домашнього господарства («Kucharz doskonały» (Варшава, 1783)), домашнього лікування («Домашній лечебник» (1765), Х. Пекена (1731–1779)), «Apteka» (Варшава, 1750)). Популярність і затребуваність довідкових видань підкреслює найширша географія їхнього друку, про яку вже згадувалося вище.

Безумовною ознакою поширення просвітницьких ідей на Поділлі є наявність прижиттєвих видань творів знаменитих французьких філософів-просвітників Ш. Монтеск'є (1689–1755), Ж.-Ж. Руссо (1670–1741), Вольтера (1694–1778), В. Мірабо (1715–1789), Ж.-Ф. Мармонтеля (1723–1799), польського А. Нарушевича (1733–1796), німецького М. Вейкарда (1742–1843). Творчість письменників XVIII ст. відображала сприйняття ідей Просвітництва митцями художнього слова. Можна припустити, що твори О. Голдсмита (1730–1774), К. Гольдоні (1707–1793), Ф. Князьніна (1750–1807), Т. Смолетта (1721–1771), Ф. Шіллера (1759–1805) опинилися в подільських книгозбірнях не лише як данина часу (купуємо те, що є в продажу), а й як свідчення свідомого визнання творчої спроможності цих авторів.

Просвітницька віра в емпіризм та раціональне мислення підштовхнули розвиток науки. З того, що колись називалося природничою філософією, виокремилася фізика, хімія та натуральна історія, яка охоплювала анатомію, біологію, геологію, мінералогію та зоологію. Усі ці науки репрезентовано у вінницькій колекції. Вузькотематичних наукових монографій у місцевих бібліотеках, вочевидь, багато не було, подоляни віддавали перевагу довідковим виданням та узагальнюючим науковим працям широкого охоплення. Виняток становили медичні та юридичні фахові видання. Спеціалісти, безумовно, прагнули придбати найсучасніші друки, що відображали поточний стан професійних знань, тогочасних досягнень, зокрема «перетравлені» просвітницькі ідеї.

Розвиток науки йшов паралельно з технічним прогресом. Даниною епосі можна вважати літературу, що відображала тодішній розвиток технологій та виробництва. З одного боку, віра

в технічні та наукові досягнення людства, перевагу знань над релігією, з іншого – розвиток капіталістичних відносин, перехід до механізації праці та мануфактурного виробництва підштовхували подолян до придбання книг, що могли розповісти про такі технічні досягнення, які можна реалізувати безпосередньо в регіоні, наприклад, налагодити випуск паперу, свічок, цукру, капелюхів, шовку, металообробки. І як данина довідковій літературі трапляється в місцевих бібліотеках «Dictionnaire de l'industrie» (3 т., Париж, 1795).

Кількість і розмаїття видань історичної тематики свідчать, що вона була серед основних напрямів системного читання подолян. Здавалось би, Брацлавщина віддалена від центрів європейського інтелектуального життя, проте історична площа роздумів уже добре обжита місцевими читачами. Загальний масив історичної літератури у вінницькій колекції – 33 % всіх її видань. Зрозуміло, що це число не відображає справжню її долю в книжковому репертуарі тодішніх приватних бібліотек, але переконує в її вагомості.

Серед авторів «просвітницьких» історичних монографій – дописувачі «Encyclopédie»: Вольтер, Н. Буланже (1722–1759), Ж.-Ф. Мармонтель. Крім них, представники англійської історичної школи В. Робертсон (1721–1793), французької – Ж.-К. Деліль де Саль (1741–1816), російської – М. Щербатов (1733–1790). Польську історичну думку представляє один з найвідоміших діячів польського Просвітництва А. Нарушевич та його «Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa» (Варшава, 1780–1786).

Серед видань історичної тематики є багатотомні історії окремих країн – Іспанії, Франції, Англії, Швейцарії, Польщі, Росії, однотомні огляди Нідерландів, прибалтійських країн, а також історичні нариси про китайців, японців, індусів, персів, турків, росіян. Подолянам притаманна традиційна увага до історії античності, причому обиралися праці як класичних авторів – Вергілія (70–19 до н. е.), Плутарха (46–120), Тацита (56–117), так і сучасних – Б. Монфокона (1655–1741), аббата Мілло (1726–1785), Ж. Сен-Совера (1757–1810). Простежується не лише традиційний інтерес до політичної, військової чи релігійної історії, а й до побутових особливостей минулого, наприклад, у Б. Монфоко-

на «L'Antiquité expliquée et représentée en figures» (15 т., Париж, 1719–1724), Ж. Сен-Совра «L'antique Rome» (Париж, 1796). Подоляни цікавилися також і специфічними сферами історичного знання, які сьогодні називаються спеціальними історичними дисциплінами. Цілком зрозумілий їхній інтерес до таких «дворянських» дисциплін, як геральдика, генеалогія, фалеристика, біографіка, проте й нумізматики, медальєрика, джерелознавство потрапляли до кола читання. Польські аматори самостійно склали збірки документів, наприклад, цивільно-військової Крем'янецької комісії, Острозької ординації, Тарговицької конфедерації та Гродненського сейму. До речі, близько двох десятків документів, переважно універсалів Тарговицької конфедерації, побачили світ у тульчинській друкарні С.-Щ. Потоцького, заснованій у 1792 р. Затребуваність історичних знань засвідчує масив довідкових галузевих видань французьких і польських авторів.

Важливими площинами реалізації просвітницького мислення були правова та політична, оскільки вони організують справедливе управління суспільством та регулюють співіснування людей у ньому. Просвітники описували стосунки народів та їх державців у межах теорії суспільної угоди, де держава має турбуватися про своїх підданих.

Під впливом просвітницької політичної думки започатковувалися реформи, що мали перебудувати суспільне життя в європейських монархіях на засадах просвіченого абсолютизму. Варіанти реалізації цих ідей у різних державах відобразилися й в книжках. У Речі Посполитій вони реалізувалися в «Głos wolny wolność ubezpieczający» (1743), що приписувався одному з прибічників Станіслава Лещинського (1677–1766). Трактат визначав напрями реформ для країни: посилення центральної влади, централізація управління збройними силами, фінансами, поліцією та судовою системою; звільнення селян від особистої залежності; покращення економічного становища міст; сприяння розвитку торгівлі та промисловості. У Пруському королівстві просвітницькі ідеї представив Я. Більфельд «Institutions politiques» (3 т., Лейде, 1767–1772). У Російській імперії за ініціативи імператриці Катерини II (1729–1796) в області державного управління також спробували розробити проект реформи. Його пам'яткою

став «Обряд управління Коммиссії о сочиненіи проекта новаго уложення» (Москва, 1767). Водночас імператриця не збиралася ділити владу будь з ким, тому згодом, наприклад, ініціювала видання книги Т. Уїлсон «Масон без маски» (СПб., 1784), спрямованої проти вчення масонів.

Складовою раціональної організації монаршої опіки розглядалася законодавча сфера, яка мала врегулювати стосунки індивіда та громади, звільнивши його від її тотального контролю, водночас чітко визначити правові наслідки індивідуальних дій. Правова система потребувала відповідного врегулювання. У Речі Посполитій тут нагальною потребою було впорядкування сукупності рішень усіх її сеймів з XVI ст., тобто юридична практика вимагала єдиного систематизованого зібрання законів. У 1732 р. за підтримки Ю. Залуського (1702–1774) і С. Конарського (1700–1773) було започатковано друк «*Volumina legum*», завершений уже по їхній смерті орденем піарів у 1782 р. Результатом став 8-томний збірник законів від 1347 до 1780 рр. Його популярність згодом, в XX ст., підкреслювалася в описах польських садибних бібліотек. Відомий польський дослідник Р. Афтаназі [6], аби зазначити цінність книгозбірні, завжди згадував про наявність цього видання. Невипадково у вінницькій колекції є його дублетні примірники, як і предметно-тематичні покажчики «*Inwentarz konstytucyi / Inwentarz praw, statutow, konstytucyi*», розроблені для зручності орієнтації в нормативних актах.

Дух рішень Чотирирічного сейму (1788–1792) відображав засвоєння просвітницьких ідей. Зокрема, для реформи самоврядування в повітах були створені цивільно-військові комісії, які мали ухвалювати рішення, обов'язкові для своїх адміністративних територій. У вінницькій колекції, як вже згадувалося, є збірка постанов Крем'янецької комісії та промов відомих тодішніх польських діячів Правобережної України на місцевих сеймах – С. Жевуського (1743–1811), К. Сапеги, Ф.-П. Потоцького (1745–1829), А. Тизенгаузена (1733–1785), С.-Щ. Потоцького, Я. Красінського (1756–1790). В Австрійській імперії наприкінці XVIII ст. у контексті просвіченого абсолютизму реалізовувалася судова реформа, яка апробацію проходила саме на колишніх польських територіях, що засвідчує кілька книжкових видань.

Увагу подолян до юридичної літератури підкреслює її частка в усій колекції стародруків XVIII ст. – 9,4% [7].

З ідеями раціоналізації державного управління зростала необхідність упорядкування інформації про народи та землі. Географічні знання набували прикладного значення для визначення геополітики, змінювалося ставлення до мандрівок, що вже розглядалися як освітній процес. Відповідно в бібліотеках з'являються книги про географічні відкриття та мандри.

У вінницькій колекції є 11 навчальних видань, історія появи яких специфічна. Це переважно російськомовні видання останньої чверті XVIII ст., тобто часу, коли Російська імперія намагалася побудувати освітню систему, наближену до європейської. Проте на Поділлі ці книги потрапили пізніше, уже з другим, якщо не третім поколінням російських учнів, що вчилися в російських освітніх закладах. Походять ці примірники з Немирівської чоловічої гімназії, біля витоків якої було польське училище для дітей збіднілого дворянства, засноване у 1785 р. У 1800-х переважна частина цих стародруків ще була в бібліотеці такого собі Іллі Бодяньського, вочевидь, Іллі Гавриловича Бодяньського (1782–1848), та його старших братів Івана та Павла, які здобували освіту на Лівобережній Україні. У наступні десятиліття ці посібники потрапили в гімназію.

Затребуваність передових ідей європейської освіти та виховання в Російській імперії знайшла відображення, наприклад, у продовжуваному виданні «Allgemeine Revision des gesamten Schul- und Erziehungswesens von einer Gesellschaft praktischer Erzieher» (16 т., 1785–1792) видатного німецького педагога Й. Г. Кампе (1746–1818). Усього в колекції є 14 томів.

За епохи Просвітництва латина остаточно втратила значення мови освіченості, і література національними мовами набула статусу норми. Логічним продовженням цього процесу стало зростання популярності перекладних видань. Якщо традиція друку національних перекладів античних авторів склалася ще за епохи Відродження та Реформації, то швидка поява перекладів сучасників – це вже данина Просвітництву. Наприклад, польською з французької переклав Войцех Велондек «Kucharz doskonały», Ю. Боельський – «Nowy dykcyonarz historyczny» (3 т., Варша-

ва, 1783–1784), Б. Сіроч – Ж. Руссе де Міссі «Historya państwa Rosyjskiego» (3 т., Вільно, 1781), чи французькою з англійської М. Тарже – Дж. Барроу (1735–1774) «Abrégé chronologique» (12 т., Париж, 1768–1770).

Підсумовуючи, можна зазначити, що наявні книги демонструють широке охоплення ідей епохи Просвітництва, засвоєність їхніх провідних напрямів. Подоляни практикували свідоме придбання знакових книг, свідченням чого є примірники одного видання (як уже згадувалося, «Encyclopédie» чи «Volumina legum») чи автора (А. Нарушевич та його «Historya narodu polskiego od początku chrześcijaństwa»), що походять з різних родових зібрань. Без сумніву, наші земляки купували твори конкретних відомих авторів (наприклад, Вольтера, Руссо).

Вважається, що Просвітництво досягло zenіту в другій половині XVIII ст., коли основні ідеї інтелектуалів були засвоєні зацікавленими освіченими групами населення, інтерпретовані та разтиражовані для решти. Мова йде не лише про власне друковану продукцію, а й про тлумачення її змісту для широкого середовища, де ідеї набували вже свого звучання і впливали на різні сторони буття населення: ставлення до релігії та держави, виховання та буденного життя, до ближнього свого та природи тощо. Історично Брацлавщина потрапила під безпосередній вплив польського та російського Просвітництва, причому вже зрілого, коли основні ідеї чітко сформульовані й артикульовано поширюються в суспільстві з певною метою, за підтримки держави і владних структур. Водночас варто вказати, що це період, коли в книговидавничому репертуарі просвітницькі ідеї було представлено досить широко, і подоляни могли купувати ту книгу, що була на ринку. З огляду на збережені друки, можна зробити висновок, що подоляни скоріше наслідували модні ідеї та напрями, ніж орієнтувалися на свідоме збирання праць авторів з чіткою позицією, адже внаслідок віддаленості не орієнтувалися в подробицях тодішньої боротьби. Це особливо помітно на прикладі відсутності навіть провідних творів ідеологів польського Просвітництва кінця XVIII ст. – Г. Коллонтая (1750–1812), С. Сташиця (1755–1826), Я. Снядецького (1756–1830). Їхні видання є, але вже пізнішого часу, 1810–1830-х рр. друку. Практику наслідування модних тен-

денцій певним дворянським середовищем підкреслює те, що й досі не розрізано сторінки Н. Буланже «L'Antiquité dévoilée par ses usages» (3 т., Амстердам, 1768), або те, що така 21-річна молода жінка, як С. Потоцька, під час подорожі купує словник з хімії. Тому ще додаткового уважного вивчення потребує питання впливу «просвітницьких» видань на особистість їхніх власників.

Примітки:

1. Engelsing R. *Analphabetentum und Lektüre. Zur Sozialgeschichte des Lesens in Deutschland zwischen feudaler und industrieller Gesellschaft.* Stuttgart, 1973. 210 s.

2. Хоча на межі XVIII–XIX ст. були спроби налагодити світський книгодрук у регіоні, проте це одиничні ініціативи, що задовольняли особисті амбіції власників і мало враховували потреби регіону та читачів, тому швидко згасали.

3. Нині готується до друку каталог стародруків XVIII ст. з фонду відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

4. Darnton R. *The Business of Enlightenment. A Publishing History of the Encyclopédie, 1775–1800.* Cambridge: Harvard University Press, 1979. XIV, 624 p.

5. Хоча автор «*Philosophisches Lexicon*» (Лейпциг, 1733) Й. Вальх не був просвітником, вважається помірним ортодоксом, а А. Сабат'є, автор «*Dictionnaire de literature*» (3 т., Париж, 1770), був навіть противником Просвітництва, проте тут важливе саме явище – свідомий підбір читачами довідкової літератури.

6. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 10 : Województwo Braclawskie. 2-e wyd.* Wrocław, Warszawa, Kraków, 1996. 565 s.

7. Докладніше про цю колекцію юридичних друків див.: Кароева Т. Р. Правничі стародруки XVIII ст. у книжковій культурі подолян // Подільський книжник: альманах. Вип. 10 (2017 р.). Вінниця, 2019. С. 24–36.

БІБЛОГРАФІЧНИМИ СТЕЖКАМИ

Повсякденне життя православного духовенства Поділля ХІХ – початку ХХ ст.

(за матеріалами «Подольских епархиальных ведомостей»)

Список скорочень:

неоф. ч. – неофіційна частина

оф. ч. – офіційна частина

1. Загальні роботи

1. Высочайшее повеление об учреждении особого Присутствия для изыскания способов к большему обеспечению быта духовенства // 1863. – № 1 (оф. ч.). – С. 1–3.

2. Знакомый. Быт священников-дедов и отцов и священников-внуков нашего края / Знакомый // 1897. – № 10/11 (неоф. ч.). – С. 222–235 ; № 13. – С. 296–311.

3. К вопросу об обеспечении духовенства // 1863. – № 16 (неоф. ч.). – С. 632–637.

4. К вопросу об улучшении быта духовенства // 1863. – № 14 (неоф. ч.). – С. 567–572 ; 1864. – № 5 (неоф. ч.). – С. 170–178 ; № 7 (неоф. ч.). – С. 249–254 ; № 9 (неоф. ч.). – С. 311–315.

5. Королев, П. И. К вопросу об улучшении быта духовенства / П. И. Королев // 1863. – № 11 (неоф. ч.). – С. 450–462 ; № 19 (неоф. ч.). – С. 752–758.

6. Корсовецкий, И. К вопросу об улучшении быта сельского православного духовенства / И. Корсовецкий // 1864. – № 10 (неоф. ч.). – С. 384–392.

7. По вопросу об улучшении быта православного духовенства // 1868. – № 9 (неоф. ч.). – С. 283–288.

8. Присутствия по делам православного духовенства. Приглашение сообщить сведения о необходимых улучшениях в положении духовенства по приложенной программе вопросов // 1863. – № 7. – С. 293–296. – Приложение.

9. Распоряжения Присутствия по улучшению быта православного духовенства касательно устройства губернских комитетов для разработки этого вопроса // 1863. – № 12 (оф. ч.). – С. 115–118.

10. Савич, И. О. Очерки из церковно-общественной и бытовой жизни Подолии / И. О. Савич // 1905. – № 48 (неоф. ч.). – С. 1125–1135.

11. Современный быт нашего духовенства и как улучшить этот быт местными средствами? // 1880. – № 47 (неоф. ч.). – С. 551–552 ; № 49 (неоф. ч.). – С. 577–600.

12. Троицкий, П. К вопросу об улучшении быта духовенства / П. Троицкий // 1863. – № 17 (неоф. ч.). – С. 686–695.

13. Учреждение по губерниям особых Присутствий для обсуждения мер к улучшению быта православного духовенства // 1863. – № 19 (оф. ч.). – С. 228–229.

14. Что сделано в 1863 году для улучшения быта православного духовенства? (Из «Северной Почты») // 1864. – № 5 (неоф. ч.). – С. 183–184.

15. Яворовский, Н. Очерки из быта сельских священников Подольской епархии / Н. Яворовский // 1867. – № 24 (неоф. ч.). – С. 829–837 ; 1868. – № 1 (неоф. ч.). – С. 16–27.

2. Соціально-правове та матеріальне становище духовенства

2.1. Соціально-правовий статус

16. Запрещение духовенству вмешательства и личного участия в сельских и волостных сходах // 1874. – № 13 (оф. ч.). – С. 338–339.

17. Запрещение духовенству вмешиваться в мирские дела и касающихся акцизного ведомства // 1901. – № 46 (оф. ч.). – С. 682–683.

18. Запрещение священникам безприходным и домовых церквей совершать требы в приходах без согласия приходских настоятелей // 1881. – № 14 (оф. ч.). – С. 174–175.

19. Запрещение священникам подавать необдуманные прошения о перемещении их на другой приход // 1883. – № 4 (оф. ч.). – С. 73–74.

20. Запрещение священникам, получающим перемещения по своим прошениям, ходатайствовать об оставлении их на прежнем приходе // 1875. – № 22 (оф. ч.). – С. 477–478.

21. И. М. Идеальная сторона священнического звания сравнительно с другими званиями (Слово семинариста семинаристам) / И. М. // 1889. – № 32 (неоф. ч.). – С. 758–766.

22. Личные права священно- и церковнослужительских детей православного и армяно-григорианского исповеданий // 1869. – № 12 (оф. ч.). – С. 278–280.

23. Меры к ограничению стремлений священников перемещаться с одного прихода на другой // 1892. – № 16 (оф. ч.). – С. 334–336.

24. О наемных дьячках // 1863. – № 19 (неоф. ч.). – С. 762–765.

25. О неподсудности мировым учреждениям дел об оскорблении действием со стороны лиц духовного звания // 1868. – № 2 (оф. ч.). – С. 19–21.

26. О положении причетников // 1863. – № 10 (неоф. ч.). – С. 432–433.

27. О правах белого православного духовенства // 1864. – № 3 (неоф. ч.). – С. 85–113.

28. О правах детей православного духовенства // 1869. – № 16 (оф. ч.). – С. 242–244.

29. О правах детей священно- и церковнослужителей (разъяснение закона) // 1869. – № 19 (оф. ч.). – С. 299–300.

30. О правах состояния вдов священнослужителей и церковных причетников православного и армяно-григорианского исповеданий // 1876. – № 1 (оф. ч.). – С. 2–3 .

31. О псаломщиках и диаконах, ищущих диаконского и священнического сана // 1890. – № 22 (оф. ч.). – С. 895–896.

32. О псаломщиках и диаконах, ищущих священства // 1891. – № 9 (оф. ч.). – С. 285–286.

33. О том, как причты должны вести иски, если частные лица неправильно завладеют церковными и ружными землями // 1871. – № 16 (неоф. ч.). – С. 723–726.

34. Определение о днях, в которые лица духовные и освобождаются законом от явки по вызову в суд // 1879. – № 10 (оф. ч.). – С. 139–141.

35. Отмена приписки в податное состояние исключенных за неодобрительное поведение из духовного звания церковнослу-

жителей детей, как имеющих права личного почетного гражданства // 1878. – № 17 (оф. ч.). – С. 247–250.

36. Пастырь и приход // 1898. – № 6 (неоф. ч.). – С. 303–310.

37. Подтверждение запрещения духовенству заниматься арендаторством // 1901. – № 33 (оф. ч.). – С. 556.

38. Порядок выдачи детям священно- и церковнослужителей свидетельств о принадлежности их к почетному гражданству // 1873. – № 6 (оф. ч.). – С. 56–57.

39. Порядок избрания церковных старост к безприходным церквям в городах // 1876. – № 16 (оф. ч.). – С. 360–362.

40. Порядок привлечения к ответственности священнослужителей, обвиняемых в подсудных уголовному суду поступках и, в частности, в подлоге при выдаче метрических выписей // 1868. – № 16 (оф. ч.). – С. 305–310.

41. Предупреждение об оштрафовании священников, которые испрашивают себе лучшие приходы с целью передать прежние своим родственникам // 1892. – № 13 (оф. ч.). – С. 255–256.

42. Разрешение Св. Синода рукополагать во священники лиц, не окончивших курса наук в духовных семинариях // 1882. – 26 (оф. ч.). – С. 317.

43. Разъяснение Св. Синода, что исполнение над церковнослужителями приговоров, постановленных светскими судами, подлежат не духовному начальству, а тем же судам // 1880. – № 6 (оф. ч.). – С. 65–66.

44. Разъяснение Св. Синодом вопроса о подсудности лиц духовного звания по проступкам, предусмотренным в ст. 42 Устава о наказаниях, налагаемых мировыми судьями // 1868. – № 2 (оф. ч.). – С. 16–19.

45. Разъяснение Св. Синодом того, к каким именно лицам, подлежащим по духовному суду лишения священного сана, не должно быть применяемо высочайшее повеление о предварительном заключении их в монастыри // 1867. – № 16 (оф. ч.). – С. 203–206.

46. Священник в камере мирового судьи // 1898. – № 5 (неоф. ч.). – С. 125–131.

47. Сообщение Св. Синода о том, что все поступающие к нему просьбы лиц духовного звания о предоставлении священно-

и церковнослужительских мест детям или родственникам будут оставляемы без рассмотрения // 1868. – № 4 (оф. ч.). – С. 44–45.

48. Указ Св. Синода о беспрепятственном перемещении на священно-церковно-служительские места учителей народных училищ и других учебных заведений, с освобождением их от исполнения воинской повинности // 1882. – № 19 (оф. ч.). – С. 225–226.

49. Указ Св. Синода о лицах, имеющих права на занятие священнических, диаконских и псаломщических мест по усмотрению епархиальных преосвященных // 1885. – № 11 (оф. ч.). – С. 179–182.

50. Указ Св. Синода о незаконности рукоположения в священнический и диаконский сан лиц, подлежащих отдаче в военную службу без жребия // 1878. – № 15 (оф. ч.). – С. 197–199.

51. Указ Св. Синода о неприменимости к церковнослужителям 1020-й статьи Устава уголовного судопроизводства, по которой мировые суды обязаны входить в сношение с духовным начальством // 1868. – № 2 (оф. ч.). – С. 14–16.

52. Указ Св. Синода о порядке исходатайствования разрешений на продажу имущества, принадлежащих малолетним детям священно- и церковнослужителей // 1881. – № 40 (оф. ч.). – С. 473.

53. Указ Св. Синода о порядке производства следствий по преступлениям духовных лиц и предания лиц духовного звания уголовному суду по своду 1857 года, а также о порядке производства означенных следствий по судебным уставам 1864 года // 1868. – № 21 (оф. ч.). – С. 398–402.

54. Указ Св. Синода о принятии мер к предупреждению несовместных с духовным саном проступков в среде священнослужителей // 1881. – № 21. – С. 249–251.

55. Указ Св. Синода о способах исключения епархиальною властью из духовного звания причетников, подвергшихся наказаниям со стороны судов гражданского ведомства // 1881. – № 41 (оф. ч.). – С. 485.

56. Указ Св. Синода о точном обозначении в послужных списках священно- и церковнослужителей состава их семейств // 1878. – № 23 (оф. ч.). – С. 338–339.

57. Указ Св. Синода об освобождении от призыва в армию и от службы в государственном ополчении псаломщиков из око-

нчивших академию, семинарию или училище, отбывших воинскую повинность и зачисленных в запас армии, пока они занимают псаломщицкие места // 1882. – № 11 (оф. ч.). – С. 125–126.

58. Циркуляр министра внутренних дел губернаторам о воинской повинности православных псаломщиков // 1876. – № 14 (оф. ч.). – С. 312–313.

2.2. Нагороди

59. О порядке и сроке представления к наградам священнослужителей каждого округа // 1875. – № 7 (оф. ч.). – С. 139–140 ; № 22 (оф. ч.). – С. 475–476.

60. О предоставлении лицам духовного звания прав на получение по статуту ордена св. Анны 3-й степени за труды по народному образованию // 1868. – № 2 (оф. ч.). – С. 22–23.

61. Производство в чины служащих в Подольской Духовной Консистории // 1863. – № 9 (оф. ч.). – С. 93–94 ; № 13 (оф. ч.). – С. 138.

62. Уведомление Св. Синода об отсрочке награждения представленных епархиальным начальством священнослужителей впредь до оказания ими дальнейших заслуг // 1864. – № 11 (оф. ч.). – С. 115–116.

2.3. Матеріальне забезпечення

63. А. П-ч. Несколько слов о средствах, которыми пользуется сельское духовенство от своих прихожан в Юго-Западном крае / А. Павлович // 1869. – № 5 (неоф. ч.). – С. 193–199.

64. Б. О порядке выдачи духовенству жалованья / Б. // 1899. – № 51 (неоф. ч.). – С. 1232–1236.

65. Бюджет священника и псаломщика нашей епархии // 1897. – № 24 (неоф. ч.). – С. 601–610.

66. В. П. К вопросу об улучшении состояния бедного заштатного духовенства и сирот его / В. П. // 1898. – № 33–34 (неоф. ч.). – С. 866–869.

67. Возвышение оклада причтов // 1865. – № 17 (неоф. ч.). – С. 772–774.

68. Вопрос о вознаграждении духовенства за трудоисправление // 1887. – № 20 (неоф. ч.). – С. 464.

69. Выписка из высочайше утвержденного журнала Присутствия по делам православного духовенства относительно распределения сумм, назначенных на содержание духовенства в Киевской, Подольской и Волынской губерниях и поземельного сбора на пособие причтам Юго-Западного края // 1868. – № 6 (оф. ч.). – С. 98–104.

70. Высочайшее повеление об увеличении пенсий священнослужителям и их вдовам // 1867. – № 4 (оф. ч.). – С. 40.

71. Журковский, В. Взгляд на финансовое положение взаимно-вспомогательной кассы Подольского духовенства в ее настоящем виде / В. Журковский // 1890. – № 20 (неоф. ч.). – С. 417–424.

72. Журковский, В. К вопросу о преобразовании взаимно-вспомогательной кассы Подольского духовенства во взаимно-вспомогательную эмеритуру / В. Журковский // 1890. – № 11 (неоф. ч.). – С. 436–446.

73. Замена, по высочайшему повелению, натуральных повинностей прихожан в пользу духовенства Юго-Западных губерний поземельным денежным сбором // 1867. – № 7 (оф. ч.). – С. 69–71.

74. Изменения мер взыскания недоимок с частных землевладельцев // 1865. – № 12 (оф. ч.). – С. 173–180.

75. Историческая справка о водочных приносах священникам за требы // 1899. – № 18 (неоф. ч.). – С. 452–453.

76. К вопросу об обеспечении духовенства в Западном крае // 1887. – № 49 (неоф. ч.). – С. 1161–1163. – Перепечатка из «Киевлянина».

77. К вопросу об обеспечении материального быта духовенства («Народное богатство» 1863 г., № 103) // 1863. – № 12 (неоф. ч.). – С. 496.

78. К вопросу об обеспечении сельского прав[ославного] духовенства // 1863. – № 10 (неоф. ч.). – С. 406–420.

79. К вопросу об улучшении материального быта Подольского духовенства // 1881. – № 41 (неоф. ч.). – С. 492–495.

80. Копия «ведения» правительствующего Сената о порядке взыскания недоимок в сборах на обеспечение православного духовенства в Западном крае // 1865. – № 7 (оф. ч.). – С. 101–104.

81. Куклярский, Д. Материальное положение белого духовенства в XIX столетии / Д. Куклярский // 1886. – № 2 (неоф. ч.). – С. 33–49.

82. Л-ский, С. С. Забытое правительственное распоряжение. (О средствах содержания духовенства) / С. С. Л-ский // 1881. – № 27 (неоф. ч.). – С. 339–340.

83. Мое мнение об улучшении материального быта священников // 1881. – № 35 (неоф. ч.). – С. 425–426.

84. Несколько слов о средствах, которыми пользуется сельское духовенство от своих прихожан в Юго-Западном крае // 1869. – № 5 (неоф. ч.). – С. 193–199.

85. О возобновлении священнослужителям пенсий, прекращаемых вследствие поступления их снова на службу // 1868. – № 15 (оф. ч.). – С. 295–296.

86. О вспоможении православному духовенству в Юго-Западном крае // 1865. – № 13 (неоф. ч.). – С. 595.

87. О выдаче сиротам священно-церковнослужителей единовременных пособий из специального сбора // 1877. – № 11 (оф. ч.). – С. 199.

88. О материальном обеспечении духовенства // 1880. – № 52 (оф. ч.). – С. 630–631.

89. Присутствия по делам православного духовенства. Извлечение из составленной министром внутренних дел записки по предмету изыскания способов для улучшения материального быта духовенства // 1863. – № 15 (оф. ч.). – С. 168–175.

90. О пенсии диаконам // 1879. – № 8 (неоф. ч.). – С. 318.

91. О правах новорукополагаемых и перемещаемых священников на выдачу 30-рублевого пособия // 1877. – № 3 (оф. ч.). – С. 66–67.

92. О причислении к специальным средствам Св. Синода всех остатков от кредитов, ассигнуемых на содержание городско-го и сельского духовенства // 1884. – № 28 (оф. ч.). – С. 373–374.

93. Обязанность прихожан обеспечивать причты вновь устрояемых церквей из собственных средств, без расчетов на жалование государственного казначейства // 1869. – № 2 (оф. ч.). – С. 15.

94. Ответы редакции: Какие добротные приношения прихожан составляют личное вознаграждение одного священника и какие одного псаломщика? // 1898. – № 43 (неоф. ч.). – С. 1177–1178.

95. По поводу статьи «Об установлении определенной платы за церковные требы» // 1863. – № 3 (неоф. ч.). – С. 125–126.

96. Порядок представления духовных лиц к пособиям // 1867. – № 22 (оф. ч.). – С. 302–303.

97. Порядок удовлетворения ходатайств причтов о выполнении в их пользу натуральных повинностей // 1870. – № 6 (оф. ч.). – С. 109–110.

98. Правила о местных средствах содержания православного духовенства и о разделе сих средств между членами причтов // 1873. – № 17 (оф. ч.). – С. 198–207.

99. Предоставление диаконам права на получение прогонных денег наравне с священниками // 1872. – № 11 (оф. ч.). – С. 285–286.

100. Предписание благочинным сообщить сведения о мерах к улучшению положения православного духовенства по программе, составленной высочайше учрежденным Присутствием по делам духовенства // 1863. – № 7 (оф. ч.). – С. 298. – Приложение.

101. Предписание духовенству содействовать чиновникам при взыскании накопившихся на владельцев имений недоимок по предмету обеспечения сельского православного духовенства // 1865. – № 12 (оф. ч.). – С. 172–173.

102. Присутствия по делам православного духовенства за требование сведений о недоимках, накопившихся на владельцах имений Западного края по предмету обеспечения сельского православного духовенства // 1865. – № 8 (оф. ч.). – С. 120–122.

103. Присутствия по делам православного духовенства. Меры к улучшению материального состояния православного духовенства // 1863. – № 19 (оф. ч.). – С. 225–228.

104. Присутствия по делам православного духовенства. Разъяснение епархиальным начальствам, что ассигнованная на пособие духовенству сумма должна быть распределяема между наиболее нуждающимися в том лицами, а не соответственно занимаемым ими должностям // 1863. – № 19 (оф. ч.). – С. 229–233.

105. Присутствия по делам православного духовенства. Сообщение об отпуске из Государственного Казначейства кредита ежегодно по 200 000 руб. на выдачу пособий лицам православного духовенства в Западном крае, в том числе на Подольскую епархию 28 000 руб. // 1863. – № 18 (оф. ч.). – С. 211–213.

106. Присутствия по обеспечению духовенства. Предложение епархиальным начальствам сообщать соображения о мерах

к улучшению быта православного духовенства не единственно только в виде ассигновок им из казны, но и из средств местных // 1863. – № 15 (оф. ч.). – С. 164–168.

107. Присутствия по обеспечению духовенства. Сообщение о высочайшем соизволении на продление срока для доставки сведений о мерах к улучшению быта православного духовенства // 1863. – № 13 (оф. ч.). – С. 139–140.

108. Присутствия по улучшению быта православного духовенства. Сообщение о высочайшем соизволении на продление срока для доставки из епархий сведений о мерах к улучшению быта православного духовенства // 1863. – № 12 (оф. ч.). – С. 118.

109. Программа вопросов, составленная Присутствием по делам православного духовенства, о мерах к улучшению положения духовенства // 1863. – № 7. – С. 296–298. – Приложение.

110. Разрешение Св. Синода выдавать городскому и сельскому духовенству жалованье за 2-е полугодие пред праздником Рождества Христова, а не в конце года // 1871. – № 18 (оф. ч.). – С. 446.

111. Разъяснение духовенству, что правила о натуральных повинностях прихожан в пользу причтов, как-то: обработка земли, постройка и исправление домов, отопление их и выдача пособий зерновым хлебом из запасных магазинов, отменены // 1877. – № 19 (оф. ч.). – С. 372.

112. Разъяснение Св. Синода о том, какую часть причтовых доходов должны пользоваться штатные диаконы // 1877. – № 5 (оф. ч.). – С. 99.

113. Расписание суммы, ассигнованной к ежегодному отпуску монастырям Подольской епархии взамен назначения штатных служителей // 1863. – № 14 (оф. ч.). – С. 148.

114. Распоряжение Св. Синода о переходе церквей и причтов южных поселений и передаче их капиталов в ведение епархиальных начальств // 1863. – № 8 (оф. ч.). – С. 84–85.

115. Распоряжение Св. Синода об отнесении расходов по выдаче пособия духовным лицам, пострадавшим от пожаров, на счет епархиальных источников вместо духовно-учебного капитала // 1867. – № 11 (оф. ч.). – С. 125–127.

116. Распределение хозяйственным управлением Св. Синода между причтами Подольской епархии причитающейся на ее

долю части из 400 000 руб., отпущенных на увеличение содержания духовенства в Юго-Западных губерниях // 1867. – № 3 (оф. ч.). – С. 27–28.

117. Распространение на протодиаконов кафедральных соборов и их семейства правил о пенсиях и пособиях // 1876. – № 13 (оф. ч.). – С. 288.

118. Сецинский, Е. Бюджет священника и псаломщика нашей епархии / Е. Сецинский // 1897. – № 24 (неоф. ч.). – С. 601–610.

119. Сообщение постановления губернского по крестьянским делам Присутствия о необязательности для мировых учреждений рассмотрения жалоб крестьян об освобождении их от сбора по раскладке в пользу духовенства, за отбытием этой повинности натурою // 1870. – № 6 (оф. ч.). – С. 109.

120. Сообщение Св. Синода о прибавке в Западном крае 50 %-в к жалованью служащих в Консисториях и духовно-учебных заведениях, а также поденных и прогонных сумм // 1864. – № 11 (оф. ч.). – С. 116–118.

121. Сообщение хозяйственного управления при Св. Синоде об ассигновке на содержание духовных учреждений и лиц духовного ведомства Подольской епархии в 1-й половине 1886 года // 1886. – № 11 (оф. ч.). – С. 99.

122. Степанковский, И. По поводу «проекта обеспечения сирот духовенства Подольской епархии», составленного священником О. М. Бахталовским / И. Степанковский // 1889. – № 1 (неоф. ч.). – С. 14–17.

123. Указ Св. Синода о безосновательности освобождения от сбора на пособие духовенству тех священников, которые получают пенсии или жалованье за службу при учебных заведениях и сверх того пользуются содержанием по прохождению священнических обязанностей при приходских или безприходных церквях // 1877. – № 23 (оф. ч.). – С. 321–323.

124. Указ Св. Синода о высочайшем соизволении на назначение пенсий диаконам и их семействам // 1880. – № 14 (оф. ч.). – С. 169.

125. Указ Св. Синода о количестве сумм, ассигнованных к отпуску из казны на штатное содержание духовенства Подольской епархии в 1881 г. // 1881. – № 7 (оф. ч.). – С. 73.

126. Указ Св. Синода о местных средствах содержания духовенства и разделе их между членами причтов // 1873. – № 17 (оф. ч.). – С. 197–198.

127. Указ Св. Синода о назначении денежного оклада православным архиерейским домам и монастырям на наем служителей // 1863. – № 14 (оф. ч.). – С. 145–147.

128. Указ Св. Синода о назначении пенсий священникам бывших южных поселений епархии // 1864. – № 3 (оф. ч.). – С. 30.

129. Указ Св. Синода о порядке взыскания недоимок в сборах на обеспечение православного сельского духовенства в Западном крае // 1865. – № 7 (оф. ч.). – С. 100.

130. Указ Св. Синода о порядке выдачи вдовам и сиротам умерших священно- и церковнослужителей заслуженного последними жалованья // 1883. – № 15 (оф. ч.). – С. 233–235.

131. Указ Св. Синода о правах сельского духовенства на пользование лесом из казенных и поступивших в надел крестьянам лесных дач // 1884. – № 6 (оф. ч.). – С. 51–56.

132. Указ Св. Синода о своевременном получении причтами ассигнуемого им из казны содержания // 1868. – № 15 (оф. ч.). – С. 296–297.

133. Указ Св. Синода об ассигновке денег на прогоны и пособия лицам духовного ведомства // 1863. – № 14 (оф. ч.). – С. 149.

134. Указ Св. Синода об обращении остатков сумм по содержанию городского и сельского духовенства на удовлетворение различных нужд того же духовенства // 1883. – № 7 (оф. ч.). – С. 148–149.

135. Указ Св. Синода об увеличении кредита на производство пенсий и единовременных пособий священнослужителям и их семействам // 1873. – № 4 (оф. ч.). – С. 36–37.

136. Установление таксы за исправление треб // 1879. – № 7 (неоф. ч.). – С. 266–269.

137. Z. Z. К вопросу об улучшении материального быта духовенства / Z. Z. // 1881. – № 40 (неоф. ч.). – С. 480–482 ; № 41 (неоф. ч.). – С. 492–494.

3. Духовенство в системі соціальних стосунків

3.1. Службові обов'язки

та громадські зобов'язання священників

138. Влияние казенной продажи вина на жизнь и нравы населения Подолии по отзывам благочинных // 1897. – № 10–11 (неоф. ч.). – С. 235–241.

139. Вступление на паству молодого священника и его первые шаги // 1897. – № 9 (неоф. ч.). – С. 185–191.

140. Глищинский, В. Священник, как духовный пастырь и домохозяин / В. Глищинский // 1867. – № 5 (неоф. ч.). – С. 148–155.

141. Ж-ий. Один из наших народных недугов и его смертельный враг / Ж-ий // 1885. – № 27 (неоф. ч.). – С. 586–595. – Прибавление.

142. Зайцев, И. Современное пастырство и его задачи / И. Зайцев // 1902. – № 14 (неоф. ч.). – С. 499–505.

143. Запрещение Св. Синодом священникам уклоняться от явки в камеры судебных следователей для привода к присяге свидетелей // 1878. – № 7 (оф. ч.). – С. 66–67.

144. Значение проповеднических обязанностей священника // 1865. – № 10 (неоф. ч.). – С. 412–418.

145. Л-рев, Н. О занятиях мирскими делами клириков по правилам христианской церкви / Н. Л-рев // 1875. – № 9 (неоф. ч.). – С. 277–290 ; № 11 (неоф. ч.). – С. 317–329.

146. О разъяснении духовенством народу предупредительных мер против распространения заразительных и эпидемических болезней // 1883. – № 1 (оф. ч.). – С. 2–4.

147. О содействии духовенства санитарным мероприятиям для борьбы с дифтеритной эпидемией в Балтском, Гайсинском и Ольгопольском уездах // 1892. – № 17 (оф. ч.). – С. 364.

148. Об общественном служении сельского духовенства // 1903. – № 25 (неоф. ч.). – С. 863–868.

149. Об обязанности приходских священников обучать своих прихожан важнейшим молитвам и заповедям // 1868. – № 21 (оф. ч.). – С. 404–405.

150. Об обязанности псаломщиков преподавать в народных училищах пение // 1883. – № 41 (оф. ч.). – С. 631–632.

151. Об обязанности священно-церковнослужителей епархии непременно заниматься обучением грамоты в сельских школах, под угрозой взыскания // 1868. – № 10 (оф. ч.). – С. 194–195.

152. Одна из ближайших задач духовенства в настоящее время // 1903. – № 31 (неоф. ч.). – С. 991–994.

153. Письма наставника семинарии к бывшему его воспитаннику, ныне сельскому священнику // 1898. – № 22 (неоф. ч.). – С. 557–565.

154. Предписание духовенству избегать в своих катехизических поучениях простонародных грубых и уродливых выражений, низких и безобразных предметов и употребление малороссийского языка // 1863. – № 6 (оф. ч.). – С. 67–68.

155. Предписание духовенству оказывать содействие в мероприятиях против распространения дифтерита // 1881. – № 25 (оф. ч.). – С. 305–306.

156. Предписание духовенству разъяснять народу необходимость соблюдения праздничных дней, обычно нарушаемых посещением ярмарок и базаров // 1862. – № 6 (оф. ч.). – С. 47–48.

157. Предписание духовенству разъяснять народу пользу предохранительной прививки оспы // 1882. – № 17 (оф. ч.). – С. 197 ; № 52 (оф. ч.). – С. 642.

158. Предписание духовенству распространять среди прихожан «Наставления о дифтерите», составленное губернским комитетом общественного здравия // 1880. – № 49 (оф. ч.). – С. 573.

159. Предписание священникам обязательно разъяснять народу пользу прививки предохранительной оспы // 1862. – № 3 (оф. ч.). – С. 27.

160. Предписание священникам Ушицкого уезда выполнять обязанности санитарных попечителей для прекращения эпидемических болезней дифтерита и оспы, согласно с разъяснениями Ушицкого уездного комитета общественного здравия // 1882. – № 4 (оф. ч.). – С. 41.

161. Предписание священникам Ушицкого уезда точно исполнять требования уездного комитета общественного здравия о распространении оспопрививания среди народа // 1881. – № 13 (оф. ч.). – С. 162.

162. Приглашение священнических жен и дочерей оказать содействие комитету грамотности в устройстве женских школ // 1864. – № 1 (оф. ч.). – С. 7–8.

163. П-ч, А. О необходимости участия духовенства в делах земства / А. Павлович // 1869. – № 1 (неоф. ч.). – С. 12–17.

164. С. Общество трезвости в с. Слободо-Потоке Винницкого уезда / С. // 1890. – № 34 (неоф. ч.). – С. 789–790. – (Прибавление).

165. Троицкий, И. Наставление приходским священникам Подольской епархии, как вести борьбу с сектантами-штундистами, составленное по поручению преосвященного Димитрия / И. Троицкий // 1893. – № 19 (оф. ч.). – С. 329–334 ; № 20 (оф. ч.). – С. 355–363 ; № 21 (оф. ч.). – С. 382–389 ; № 22 (оф. ч.). – С. 407–416 ; № 23 (оф. ч.). – С. 431–438 ; № 24 (оф. ч.). – С. 457–465.

166. Троицкий, П. Желание трезвости, образование и заметка об обществах трезвости в Подольской епархии / П. Троицкий // 1862. – № 13 (неоф. ч.). – С. 415–419.

167. Церковное собеседование и пение, как средства к образованию народа // 1864. – № 8 (неоф. ч.). – С. 279–281.

3.2. Духовенство у спілкуванні з парафіянами, один з одним та начальством

168. В чем обвиняют духовенство и справедливы ли эти обвинения? // 1881. – № 23 (неоф. ч.). – С. 280–283.

169. Взыскания с священно-церковнослужителей епархии за сообщничество с конокрадами // 1865. – № 5 (оф. ч.). – С. 72–73.

170. Доорохольский, Н. Как наши крестьяне молятся Богу (из пастырских наблюдений) / Н. Доорохольский // 1902. – № 21 (неоф. ч.). – С. 489–497.

171. Доорохольский, Н. Чего требуют крестьяне от своего приходского священника / Н. Доорохольский // 1903. – № 18 (неоф. ч.). – С. 710–718.

172. Ж-кий, В. Как должен относиться священник к обычаю крестьян петь в Рождественские праздники «колядки» / В. Ж-кий. // 1884. – № 1 (неоф. ч.). – С. 8–13.

173. Зайцев, И. Современное пастырство и его задачи / И. Зайцев // 1902. – № 14 (неоф. ч.). – С. 499–505.

174. Замечание благочинным за невнимательность по службе и пристрастное отношение в деле о невыделе причетнику церковной земли // 1882. – № 48 (оф. ч.). – С. 583.

175. Запрещение священникам притеснять причетников требованием от них черной работы в свою пользу // 1864. – № 23 (оф. ч.). – С. 311.

176. Запрещение совершать таинство крещения в домах прихожан // 1892. – № 14 (оф. ч.). – С. 277–278.

177. Исключение из духовного звания за незаконное прижитие ребенка // 1863. – № 5 (оф. ч.). – С. 56.

178. Исключение из духовного звания за соблазнительные поступки // 1863. – № 7 (оф. ч.). – С. 76.

179. Исключение из духовного звания по подозрению в воровстве // 1863. – № 7 (оф. ч.). – С. 76.

180. Лишение священного сана за блудную жизнь // 1866. – № 2 (оф. ч.). – С. 18–19.

181. Меры к ограничению стремлений священников перемещаться с одного прихода на другой // 1892. – № 16 (оф. ч.). – С. 34–336.

182. Миролюбие причта // 1898. – № 24 (неоф. ч.). – С. 621–627.

183. Н. Т. Чего желает простой народ от сельского священника / Н. Т. // 1899. – № 23 (неоф. ч.). – С. 539–543.

184. Ненормальности в области церковного хозяйства // 1898. – № 3–4 (неоф. ч.). – С. 41–42.

185. Несколько слов по поводу статьи: «Фиктивные и истинные причины розни между духовенством и народом» (в «Подольском Листке» 1882 г.) // 1882. – № 23 (неоф. ч.). – С. 283–286 ; № 25 (неоф. ч.). – С. 308–311.

186. О мерах к устранению вмешательства сельских и волостных сходов в дела церковного управления // 1887. – № 25 (оф. ч.). – С. 258–260.

187. О наблюдении благочинными, чтобы священники не обижали младших членов причта невыделом им следуемой части церковной земли и узаконенных доходов // 1862. – № 2 (оф. ч.). – С. 17–18.

188. О похвальном поступке священника, отказавшегося от перемещения на лучший приход по просьбе своих прихожан // 1892. – № 25 (оф. ч.). – С. 502.

189. Об оштрафовании священника за легкомысленное испрашивание другого прихода, от которого он, по получении, сам же отказался // 1882. – № 34 (оф. ч.). – С. 422.

190. Отчего влияние ксендзов на умы прихожан несравненно сильнее влияния православных священников в своем приходе // 1863. – № 19 (неоф. ч.). – С. 760–762.

191. Оштрафование благочинного за ненадлежащее употребление собранных с округа на содержание духовных училищ денег // 1882. – № 49 (оф. ч.). – С. 599–600.

192. Оштрафование благочинного за самонравное исправление метрического акта // 1882. – № 49 (оф. ч.). – С. 599–600.

193. Оштрафование священника за допущение прихожанки умереть без исповеди и св. причастия // 1882. – № 49 (оф. ч.). – С. 599–600.

194. Оштрафование священника за оскорбительные выражения на бумаге против благочинного и присутственного места // 1882. – № 49 (оф. ч.). – С. 599–600.

195. Письмо обер-прокурора Св. Синода о сообщении ему случаев насилия над священниками от мятежнических шаек // 1863. – № 14 (оф. ч.). – С. 150.

196. По поводу некоторых недоразумений между священниками и прихожанами // 1876. – № 21 (неоф. ч.). – С. 445–452.

197. По предмету улучшения отношений прихожан к его духовенству // 1883. – № 2 (неоф. ч.). – С. 25–28.

198. Практическое разрешение вопроса о протидействии революционной пропаганде в простом народе // 1879. – № 3 (оф. ч.). – С. 67–69.

199. Предложение духовенству не устранять от мест сверхштатных церковников, заявивших себя исправными по службе, чтобы тем не лишать их последних средств к жизни // 1868. – № 23 (оф. ч.). – С. 395–396.

200. Предостережение безместному священнику остаться навсегда без прихода, если он будет продолжать отказываться от предлагаемых ему епархиальным начальством приходов // 1883. – № 10 (оф. ч.). – С. 192–193.

201. Предупреждение об оштрафовании священно-церковнослужителей, замеченных в намеренном опустошении причтовых помещений и усадеб при перемещениях в другие приходы // 1894. – № 51 (оф. ч.). – С. 1045–1046.

202. Приговоры крестьян об избрании и удалении священнослужителей // 1887. – № 20 (неоф. ч.). – С. 463–464.

203. Распоряжение Св. Синода о сборе пожертвований в пользу священно-церковнослужителей Юго-Западного края и их семейств, подвергшихся разорению от польских шаек // 1863. – № 15 (оф. ч.). – С. 163–164.

204. Савлучинский, П. Положение пастыря в приходской крестьянской семье, как советника и судьи / П. Савлучинский // 1882. – № 13–14 (неоф. ч.). – С. 158–161.

205. Синицкий, Д. Наш простолюдin в отношениях своих к пастырям церкви / Д. Синицкий // 1862. – № 18 (неоф. ч.). – С. 576–589 ; № 19 (неоф. ч.). – С. 620–633 ; № 20 (неоф. ч.). – С. 651–666.

206. Сообщение духовенству, что лучшие в епархии приходы впредь будут даваться только в награду достойнейшим священнослужителям, а худшие – в наказание за проступки // 1882. – № 34. – С. 422–423.

207. Сообщение Св. Синода об оставлении без последствий жалобы прихожан с. Гулевец Винницкого уезда на определение епархиального начальства об удалении из их прихода священника Луки Радашевича // 1885. – № 51 (оф. ч.). – С. 829.

208. Увольнение из духовного звания за предосудительное поведение // 1869. – № 14 (оф. ч.). – С. 212.

209. Указы Св. Синода об оставлении без последствий жалоб священнослужителей Подольской епархии на определение своего епархиального начальства // 1883. – № 7 (оф. ч.). – С. 149.

210. Указы Св. Синода об оставлении без последствий жалобы прихожанина на неисправности и небрежение по службе священника // 1883. – № 12 (оф. ч.). – С. 210.

211. У-носский, И. В чем обвиняют духовенство и справедливы ли эти обвинения / И. У-носский // 1881. – № 23 (неоф. ч.). – С. 280–283.

212. Хохановский, И. Сельский пастырь. (По вопросу о сердечности в пастырских отношениях к пасомым и соединенному

с ним вопросу о плате за требы) / И. Хохановский // 1903. – № 33 (неоф. ч.). – С. 1045–1052 ; № 34. – С. 1074–1085.

213. Чего желает народная совесть от духовенства // 1876. – № 22 (неоф. ч.). – С. 473–477.

214. Что нужно, чтобы пастырская деятельность была благотворна для самих пастырей и их пасомых // 1899. – № 31 (неоф. ч.). – С. 711–719.

215. Z. Как приходскому священнику избежать неудовольствий к себе прихожан и жалоб епархиальному начальству? / Z. // 1899. – № 16–17 (неоф. ч.). – С. 390–403.

216. Z. По поводу частых жалоб псаломщиков на обиды и притеснения их священниками / Z. // 1897. – № 37–38 (неоф. ч.). – С. 985–999.

4. Заняття, побут і культура

4.1. Господарська діяльність та землекористування

217. Высочайше утвержденные Правила для обеспечения земельным наделом и помещениями причтов православных сельских приходов в девяти Западных губерниях // 1872. – № 16 (оф. ч.). – С. 383–401.

218. Инструкция для действий мировых съездов при приведении в исполнение высочайше утвержденных 11-го апреля 1872 г. Правил для обеспечения земельным наделом и помещениями причтов православных сельских приходов в 9-ти Западных губерниях // 1874. – № 15 (оф. ч.). – С. 387–396.

219. Н. Т. Желательно ли, чтобы сельское духовенство самостоятельно вело полевое хозяйство / Н. Т. // 1899. – № 37 (неоф. ч.). – С. 875–879.

220. О количестве земельного выдела в пользу причетников в тех приходах, где раздел между членами причта еще не произведен // 1872. – № 19 (оф. ч.). – С. 444–445.

221. О хранении церковных земель // 1879. – № . – С. 238–239.

222. Права на причтовые посеы и постройки вновь назначаемых в приходы священно-церковнослужителей, а равно вдов и сирот их предместников // 1866. – № 16 (оф. ч.). – С. 200.

223. Предложение причтам, пользующимся церковным наделом более 30 десятин, уделять часть земли в пользу заштатных священно- и церковнослужителей, их вдов и сирот // 1880. – № 33 (оф. ч.). – С. 410.

224. Разрешение устраивать комитеты для приведения в известность церковных земель в бывших военных поселениях и об устройстве в тех местах причтовых помещений // 1865. – № 8 (оф. ч.). – С. 119–120.

225. Сельские батюшки и матушки в отношении к сельскохозяйственным занятиям // 1897. – № 42 (неоф. ч.). – С. 1127–1146.

226. Указ Св. Синода о запрещении открытия питейных заведений на церковных землях // 1864. – № 11 (оф. ч.). – С. 120–121.

227. Указ Св. Синода о порядке отвода земель сельскому православному духовенству из угодий государственных крестьян впредь до выдачи им владетельных записей // 1867. – № 24 (оф. ч.). – С. 333–341.

4.2. Житлове забезпечення

228. Беленький, Т. По поводу заметки Н. И. Яворовского: «Дом зажиточного подольского священника и комнатные украшения во вкусе прошлого столетия» / Т. Беленький // 1880. – № 39 (неоф. ч.). – С. 470–472 ; № 40 (неоф. ч.). – С. 480–482.

229. Освобождение от квартирной повинности домов церковнослужителей, принадлежавших к православному духовному состоянию до издания закона 25 мая 1869 года, а равно домов их сирот и вдов // 1871. – № 12 (оф. ч.). – С. 278–280.

230. Предписание Св. Синода епархиальным начальствам разрешать лицам духовного звания помещение в богадельнях гражданского ведомства с крайнею осмотрительностью // 1873. – № 24 (оф. ч.). – С. 423–425.

231. Предписание Св. Синода епархиальным начальствам ходатайствовать об открытии новых приходов только в тех случаях, когда прихожане изъявляют согласие и на устройство на свой счет причтовых помещений // 1863. – № 18 (оф. ч.). – С. 209–211.

232. Сообщение Присутствия по делам православного духовенства о разрешении бесплатного отпуска лесных материалов из казенных дач на постройку причтовых помещений в Киевской,

Подольской и Волынской губерниях // 1864. – № 18 (оф. ч.). – С. 219–221.

233. Указ Св. Синода о безденежном отпуске из казенных дач лесных материалов на постройку помещений для причтов в Западных губерниях // 1864. – № 22 (оф. ч.). – С. 283–285.

234. Циркуляр генерал-губернатора начальникам Киевской, Подольской и Волынской губерний об отпуске церковным причтам лесного материала для церковных построек из казенных дач // 1864. – № 24 (оф. ч.). – С. 219–322.

235. Яворовский, Н. Дом зажиточного подольского священника и комнатные украшения во вкусе прошлого столетия / Н. Яворовский // 1880. – № 3 (неоф. ч.). – С. 34–36.

4.3. Зовнішній вигляд священно- та церковнослужителів

236. А. Н. Небогослужебные одежды священнослужителей / А. Н. // 1898. – № 27 (неоф. ч.). – С. 705–714.

237. Ал. Оп-в. Мирской (небогослужебный) костюм древнего и современного священника / Ал. Оп-в // 1889. – № 3 (неоф. ч.). – С. 82–90.

238. Запрещение Св. Синода церковным старостам носить фуражку с кокардой или форменную треугольную шляпу // 1878. – № 13 (оф. ч.). – С. 164–167.

239. Предложение церковным старостам приобрести установленную для них форменную одежду // 1870. – № 2 (оф. ч.). – С. 19–20.

240. Указ Св. Синода о дозволении священнослужителям ношения черных скуфей при исполнении ими священнослужительских обязанностей на открытом воздухе // 1883. – № 10 (оф. ч.). – С. 189–190.

4.4. Шлюб та сімейне життя

241. Порядок разрешения браков детям священно- и церковнослужителей // 1971. – № 15 (оф. ч.). – С. 371–372.

242. Почему духовные невесты, дочери священно- и церковнослужителей не всегда выходят замуж за духовных женихов, кандидатов священства // 1897. – № 50 (неоф. ч.). – С. 1356–1364.

243. Почему кандидаты в священство – семинаристы, учителя, псаломщики – неохотно женятся на дочерях священников, диаконов и псаломщиков, а выбирают себе невест из других сословий? // 1897. – № 28–29 (неоф. ч.). – С. 717–731.

244. Разъяснение духовенству, что с прошениями о дозволении вступить в брак могут входить только штатные, и то только нестихарные псаломщики // 1869. – № 21 (оф. ч.). – С. 389–340.

245. Указ Св. Синода об усыновлении священнослужителями и причетниками православного исповедания // 1883. – № 12 (оф. ч.). – С. 209–210.

4.5. Дозвілля й освіта духовенства та членів їх сімей

246. Выговор епархиального начальства одному из дьяконов за игру в карты и предписание члену консистории Троицкому следить, чтобы городское духовенство не занималось непозволительными играми и забавами, а сельское приезжее, чтобы вело себя прилично своему сану // 1863. – № 23 (оф. ч.). – С. 279.

247. Н. И. О посещении священником ярмарок. (Из наставлений благочинного молодому священнику) / Н. И. // 1898. – № 49 (неоф. ч.). – С. 1309–1315.

248. Нравоучение «Церковного вестника» курящим табак священникам // 1899. – № 47–48 (неоф. ч.). – С. 1175–1176.

249. Необходимость женских школ для дочерей псаломщиков, дьяконов и бедных священников // 1897. – № 21 (неоф. ч.). – С. 516–520.

250. О средствах к самообразованию духовенства. (Каталог книг для церковной библиотеки) // 1879. – № 8 (неоф. ч.). – С. 278–298.

251. Распоряжение Св. Синода о принятии мер к предупреждению несовместных с духовным саном проступков в среде священнослужителей // 1897. – № 31 (оф. ч.). – С. 329–336.

252. Указ Св. Синода о воспрещении спектаклей и публичных зрелищ накануне праздничных дней // 1881. – № 48 (оф. ч.). – С. 565.

Примітки:

Показчик укладено на основі перегляду de visu часопису «Подольские епархиальные ведомости» (1862–1905). Газету друкували двічі на місяць протягом 1862–1880 рр. і 4 рази на місяць у 1880–1905 рр. Складалася вона з двох частин – офіційної та неофіційної. Для вивчення повсякденного життя православного духовенства Поділля XIX – початку XX ст. значущі обидві частини. У першій публікували розпорядження Св. Синоду, керівництва єпархії та губернії, чимало з яких стосувалося священників і парафіяльного кліру, зокрема, їхніх службових обов'язків та громадських доручень, соціально-правового становища та матеріального забезпечення, нагородження духовництва, розподілу прибутків між членами причту. У статтях відтворена й станова характеристика православного духовенства Подільської єпархії, чисельність, соціальне походження, національність. У публікаціях неофіційної частини, авторами яких були найчастіше священники, багато матеріалів порушували актуальні питання тогочасного суспільного життя, непрості взаємини духовенства з паствою, різними соціальними верствами, шляхи вирішення назрілих проблем, що дозволяють окреслити світоглядні устремління священно- та церковнослужителів. Також тут знайдемо матеріали про господарську діяльність і землекористування, сімейні та шлюбні стосунки, виховання дітей, регламентації в проведенні вільного часу для забезпечення належного морального авторитету, освіти духовенства.

Публікації дозволяють стверджувати, що практична позацерковна діяльність духовенства передбачала надання медичної допомоги населенню, боротьбу за підняття рівня суспільної моралі (антиалкогольна боротьба), поширення передового сільськогосподарського досвіду, розвиток початкової освіти. Повсякденна господарська діяльність сільського священства, зважаючи на особливості соціального положення парафіяльних пастирів, укладу їхнього побутового та родинного життя, була тісно пов'язана із працею на землі. Матеріально-побутові умови життя духовенства та православного кліру Подільської єпархії

законодавчо регламентувалися. Окрім державного забезпечення, духовенство утримувалось за кошти та натуральні податки самих парафіян.

Українська церква здавна була демократична: прості віряни могли впливати на призначення священиків. Але впродовж XIX – початку XX ст. православне духовенство на українських землях під тиском російського самодержавства пройшло шлях від духовних наставників православного люду до привілейованого суспільного стану з регламентованою не тільки професійною діяльністю, а й побутовим життям. Було зведено до формалізму, а потім і ліквідовано виборність парафіяльного духовенства, впроваджено систему заохочень та державних нагород священо- і церковнослужителям. Для московських церковотворчих традицій такий демократизм ніколи не був притаманний, адже церква опиралася не на людей, а на владу. Тому за більш ніж століття православна церква в Україні остаточно підпорядковувалася російській державній владі, втративши демократичні риси та ознаки української ідентичності.

Показчик демонструє, як і коли православна церква в Україні перестала представляти інтереси українства. Сьогодні українці отримали помісну церкву, яка має всі передумови відродити історичну пам'ять та згуртувати українське суспільство.

Підготувала І. М. Батирева

СТОРИНКАМИ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Каталоги вінницьких бібліотечних зібрань XVIII – першої третини XIX ст.

Бібліотека Подільської гімназії

Державний архів Вінницької області. Ф. Д-844. Оп. 1. Спр. 52. 92 арк.

«Spis Książek Biblioteki Gymnazyium Podolskiego, 1819–1824 lat». На арк. 1–74зв: «Spis Książek Biblioteki Gymnazyium Podolskiego przy ieu Układaniu 22 Kwietnia 1819 roku. Według Alfabetycznego porządku Autorow lub rzeczy gdzie i kiedy [wydane] roku, edycji, formatu i Voluminów». Частина I: А–G. Частина II: G–O. Частина III: O–Z. Список містить 1258 видань у 2566 т. (згідно із записами на окремому аркуші, вплетеному між арк. 2 і 3); арк. 75–92 – записи про поповнення 1820–1824 рр. з назвою: «Catalogue du livres qui'on a achetés nouvellement» (арк. 75–87); «III – Cahier des livres de la Bibliothèque du Gymnase de Podolie, comprencé le 10 Octobre 1824. [...]» (арк. 88–92). У додатках показано 334 видання (насправді – 234).

Державний архів Вінницької області. Ф. Д-844. Оп. 1. Спр. 51. 59 арк.

«Spis Książek Biblioteki Gymnazyium Podolskiego 1819–1825 Roku». Титул на обкладинці. Список укладений за хронологією надходження видань. Наприкінці арк. 1 іншою рукою (не автора «Spisu Książek») вписано: «d[nia] 14 wrzes[nia] 1826 г. [Julian] Kowalewski». На 29 травня 1826 р. бібліотека містила 1437 видань у 2908 т.

Державний архів Вінницької області. Ф. Д-844. Оп. 1. Спр. 165. 48 арк.

«Копия каталога библиотеки Подольской гимназии, 24 сентября 1821 г.». Зроблено, ймовірно, одразу після ліквідації школи 1831 р. (останнє зареєстроване видання 1831 р.). На арк. 1–37: «Копия каталога библиотеки Подольской гимназии».

Каталог укладений за 12 розділами, посторінковий формуляр для записів російською мовою. На арк. 37 (після позиції 1857) примітка: «Верно с подлинным содержанием библиотеки Подольской гимназии учитель польского языка и логики Доминик Бартошевич»; арк. 38–40: «Сверх описанных книг находятся в библиотеке Подольской гимназии означенные на следующем листе книги, принадлежащие дублетам»; арк. 41–48: «Каталог книг, взятых Чацким из библиотеки священников театинов с Каменца, до библиотеки Волынского лицея, выписанных из актов Подольской гимназии, за которые согласно с постановлением Правления императорского Виленского университета, объявленного дирекции Подольской гимназии за № 3110, день 24 сентября 1821 года, Волынский лицей удовлетворить должен Подольскую гимназию из дубликатов своей библиотеки и минералогического кабинета». Посторінковий формуляр польською мовою, поданий список 194 видань у 514 т. Наприкінці каталогу є примітка: «Zgodno z oryginałem, z którego przekopowałem świadczę Ignacy Jagiełło». Оригінал наявний у бібліотеці Вільнюського університету (див. далі).

Бібліотека Вільнюського університету (далі – БВУ).
Ф. 2-КС. Спр. 588. 128, [1] арк.

«Spis ogólny Biblioteki Gimnazjum Podolskiego sporządzony w r[oku] s[zkolnym] 1827/8». У лівому кутку: «Копія». На арк. 3–114зв – каталог, укладений за абеткою, 1575 видань у 3531 т., зокрема 881 видання в 1716 т. з приміткою провенієнційною: «Z Biblioteki XX. Teatynów we Lwowie»; на арк. 114зв: «Zgodno z oryginałem – Nauczyciel Dominik Bartoszewicz utrzymujący Bibliotekę Gimnazjum Podolskiego. [...] v Vinnici Direktor Kovalevskij»; арк. 115–121зв: «Reiestr Xiążek zabranych przez śp. Tadeusza Czackiego z Biblioteki XX. Teatynów z Kamieńca do Biblioteki Liceum Wołyńskiego, wypisany z Aktów Gimnazjum Podolskiego, za które podług postanowienia Rządu Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego skomunikowanego Dyrekcyi Szkół Podolskich za No 3110 pod d[niem] 24 września 1821 r[oku] Lyceum Wołyńskie wynagrodzić ma Gimnazjum Podolskie duplikatami z Biblioteki swoiey i gabinetu mineralogicznego». Список укладений

за 12 розділами, 194 видання в 514 т., книги 1552–1780 рр., надруковані латинською (87 вид. в 241 т.), французькою (51 вид. в 182 т.), італійською (49 вид. в 84 т.), польською (6 вид.) та іспанською (1 вид.). Згідно з оригіналом на арк. 114зв також дата: «1828 r. 15 września w Winnicy»; арк. 122–128, [1]: «Reiestr Xiążek zatraconych z Biblioteki Gimnazyum Podolskiego w Winnicy», зокрема на арк. 127зв–128зв: «VI. Dzieła z Biblioteki XX. Teatynów zatracone» (поз. 122–175, друки видані від 1538 до 1797 рр.). Жодна з відсутніх робіт не була вказана в самому алфавітному каталозі «Бібліотеки

теки Подільської гімназії» (на арк. 3–114зв). На арк. 2: «Tabella ogólna wykazująca stan biblioteki we względach bibliograficznych» з датою 14 вересня 1828 р. и підписом Юліана Ковалевського.

БВУ. Ф. 2-КС. Спр. 541. Візитація 1821 р. Арк. 93. Загальна інформація про бібліотеку: містить 1080 видань без книжок російською мовою.

БВУ. Ф. 2-КС. Спр. 546. Візитація 1824 р. Арк. 28зв–29зв. Загальна інформація про бібліотеку: містить 1256 видань у 2601 т., в т. ч. 478 видань у 838 т. теологічного змісту.

БВУ. Ф. 2-КС. Спр. 588. Рапорт за 1827/1828 навч. рік. Арк. 1–2. Загальна інформація про бібліотеку: в 1825 р. – 1639 видань у 3474 т., у навч. рік 1827/1828 – 1771 видань у 3750 т.

Бібліотека Народова у Варшаві. Акс. (номер надходження) 13190, пагінація відсутня (93 арк. заповнено).

«Spis ogólny Biblioteki Gimnazyum Podolskiego, podług podanej Instrukcyi, przez Dyrektora Gimnazyum i Szkół Gubernii Podolskiej, członka czynnego Cesarskiego Towarzystwa

Mineralogicznego w S. Petersburgu, Juliana Kowalewskiego, do ułożenia Biblioteki Gimnazyalney, podaney, przez Dominika Bartoszewicza Nauczyciela Wymowy i Logiki w Gimnazyum Podolskim, ułożony i własnoręcznie napisany w przeciągu roku szkolnego 1828/9». Титул на арк. 1. На верхній кришці обкладинки наклейка з назвою «Spis ogólny Biblioteki Gimnazyum Podolskiego sporządzony 1828 R[oku]. Część I. A–N», насправді: A–L. Поки що другу частину каталогу виявити не вдалося. Перша частина доведена до 1840 р. Її укладено за абеткою, 1201 видання в 2707 т. На початку розділів (літер абетки) вписано книги з колекції театинів; окремі записи зроблено в 1830 і 1831 рр. (465 видань) з припискою провенієнційною: «Z biblioteki XX. Teatynów» we Lwowie» або коротко: «Z bibl. XX. Teat.».

Каталог почав робити Домінік Бартошевич (до 11 вересня 1828 р. записав 849 видань), продовжили Францишек Ейхлер (з 12 листопада 1828 до 18 грудня 1832 рр. – 144 вид.), Ігнаці Ягелло (з 19 грудня 1832 по 27 червня 1834 рр. – 52 вид.), А. Яковлев (з 28 червня 1834 по 1838 рр. – 144 вид.) і Юзеф Корсак (12 березня 1840 р. прийняв каталог від свого попередника й передав його вчителю К. Страшкевичу, записав 12 вид.). У каталозі містяться записи про обмін дублетами між Домініком Бартошевичем з Подільської гімназії та Єжи Свирським з Вінницької повітової школи (крім цього, передано 7 друків з провенієнціями театинів). У 1839 і 1840 рр. до бібліотеки університету Святого Володимира в Києві було відправлено 17 друків (14 з них належали театинам).

Бібліотека церкви василіанок

Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 201. Оп. 4б. Спр. 2456. 2 арк.

[Інвентар церкви василіанок у Вінниці. 1752 р.]. Починається: «Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quinquagesimo Secundo (1752), Die vero Sabbathi Undecima Mensis Januarij v[eteris] s[tili] w Winnicy. Podczas Generalney konwokacyi w Winnicy mianey Dekanatow wszystkich w Woiewodztwie Kijowskim u Braclawskim znajdujących się, a do Juryzdykcyi Metropolitanskiey

Kijowskiej należących odprawiła się Wizyta Klasztoru y Cerkwi WW Panien Bazyliańek Winnickich, przez JW. Imci Xiędza Felicyana Wołodkowicza Biskupa Chełmskiego y Belzkiego [...] in Spiritualibus y Officyała Generalnego, tenori Sequentis».

На арк. 1: «Інвентар православних речей», серед яких книги.

Бібліотеки кляшторні

Домінікани

Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). Ф. 685. Оп. 2.

Спр. 2. Візитація 1825 р. Арк. 77зв. Подано узагальнені відомості про кількість видань за форматами, придбання 42 видань.

Спр. 3. Візитація 1826 р. Арк. 129. Подано узагальнені відомості про кількість видань за розділами, придбання 20 нових видань.

Спр. 4. Арк. 112–115зв. «Wizyta Kościoła Zakonnego XX. Dominikanów w Winnicy Roku 1827». Титул на обкладинці. На арк. 114зв: «Biblioteka Klasztorna». У 1826 р. надійшло 11 видань, які записані як 3 видання в 11 т. Наприкінці документа: «Dziekan Winnicki Kanonik Kamieniecki X. Ignacy Dawidowski».

Спр. 5. Арк. 303–306зв. «Wizyta Kościoła i Klasztoru Winnickiego XX. Dominikanów z Roku 1828». На арк. 305: «Biblioteka Klasztorna jako do Wizyt przeszłych opisana jest też sama, przybyło [...]», однак описано 3 нових видання. Наприкінці документа підпис ксьондза Ігнаци Давидовського.

Капуцини

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України. Ф. І. Спр. 4705. 64 арк.

«Cathalogus Bibliothecae PP. Capucinatorum Conventus Winnicen[is] A[nn]o 1793 [...] 97bris conscriptus». Титул на обкладинці. Список за розділами.

Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Д-737. Оп. 1. Спр. 3. Ксерокопія в архіві Краківської провінції капуцинів у Кракові.

Арк. 772–782зв. «Wizyta generalna klasztoru kapucyńskiego winnickiego odprawiona przez niżej podpisanego [ks. Edmunda Popiela Broszniowskiego] miesiąca septembra 2-go dnia 1799 roku». На арк. 775–781: «Cathalogus Bibliothecae PP. Capucinatorum Conventus Vinnicensis». Список за розділами, 569 видань.

Арк. 434зв–441зв. [Akt wizyty Klasztoru OO. Kapucynów w Winnicy. 22 VI 1802 r.]. Документ некомплектний, починається з назви: «Regestr Rzeczy Zakrystyi Konwentu Winnickiego Kapucyńskiego spisany dnia 22 Junij 1802 Roku». На арк. 435зв–440зв: «Cathalogus Bibliothecae PP. Capucinatorum Conventus Vinnicensis»; на арк. 441зв: «Jak sprawiedliwe jest opisanie tak tę rękę własną przy wyciśnieniu pieczenci podpisuie. Datt w Konwencie Winnickim Roku 1802. P[ater] Seraphinus [...] Gward[ianus]».

Арк. 456–466. «Opisanie Konwentu Winnickiego WW. OO. Kapucynów, tudzież Osób w niem mieszkających, iako y Sprzętow różnych, to iest Zakrystyi, Biblioteki, Kanapy, Kuchni, Browarku y innych nieruchomych rzeczy do tego Klasztoru należących w Roku 1814tym». На арк. 459–466: «Cathalogus Bibliothecae PP. Capucinatorum Convent[us] Vinnicensis Conscriptus pro Visitatione Generali An[n]o 1814 [...]». Список за розділами.

Арк. 487–493. Візитація 1816 р. Подано узагальнені відомості про кількість книг за розділами, всього 812 видань у 1268 т.

Арк. 495–508зв. «Opisanie Konwentu Winnickiego WW. OO. Kapucynow, tudzież osób w niem mieszkających iako y sprzętow różnych, to iest Zakrystyi, Biblioteki, Kanapy, Kuchni, Browarku y innych nieruchomych rzeczy do tego Klasztoru Capucinatorum Conventus Vinnicensis Conscript[us] pro Visitatione Generali Anno 1817 [...]». Список за розділами, 727 видань.

Державний архів Хмельницької області. Ф. Д-685. Оп. 4.

Спр. 22. Візитація 1824 р. Бібліотека кляштору налічувала 750 видань в 1424 т.

Спр. 30. Візитація 1829 р. Арк. 52–57. Описано зміст кляшторної бібліотеки.

Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 201. Оп. 48. Спр. 822, 18 арк.

«Opisanie Konwentu Winnickiego WW. OO. Kapucynow, tudzież Osób w Niem mieszkających, iako y Sprzętow różnych, to iest Zakrystyi, Biblioteki, Kanapy, Kuchni, Browarku y Innych nieruchomych Rzeczy do tego Klasztoru należących w Roku 1817». На арк. 6–18зв: «Catalogus Bibliothecae PP. Capucinatorum Conventus Vinnicensis, Conscriptum pro Visitatione Generali Anno 1817 [...]». Список за розділами, 732 видання.

Примітки:

Матеріал складений за інформацією довідника Урсули Пашкевич «Cathalogus cathalogorum inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku» (Варшава, 2015), що містить інвентарі та каталоги бібліотек з колишніх східних земель Речі Посполитої в межах 1772 р. Він відображає збірки з XVI ст. до 1939 р. та інформує про приватні зібрання, бібліотеки інституцій, зокрема з теренів сучасної Вінниччини. Доповнено нововиявленими відомостями з фондів Державного архіву Вінницької області.

Підготувала Т. Р. Карова

Вінницький «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2018 року

Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей («Коронація слова»)

Дипломом нагороджена *Катя Кулик* за роман «Пригоди француза в Україні».

Всеукраїнський літературний конкурс «Українська революція 1917–1921 рр.»

Доляк, Н. Загублений між війнами : роман / Наталка Доляк. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 496 с.

Наталія Юрїївна Доляк – письменниця, драматург, журналіст, акторка. Народилася 4 листопада 1967 р. у Вінниці. Закінчила Вінницький кооперативний технікум та театральний факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. Якийсь час жила за кордоном (Фінляндія, Швеція, Німеччина), а після повернення на батьківщину працювала у Вінницькому академічному обласному театрі ляльок «Золотий ключик», потім журналістом на телеканалі «Вінниччина».

Лауреат конкурсу «Коронація слова-2011», дипломантка «Коронації слова-2012» у номінації «Романи» та лауреат II премії цього ж конкурсу в номінації «Кіносценарії». Має спеціальну відзнаку «Коронації слова-2013» за кращий гумористичний твір та «Вибір видавця», спеціальну відзнаку «Вибір видавця» конкурсу «Коронація слова-2011». Лауреат премії імені Василя Симоненка (2016), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2017).

Всеукраїнська літературна премія імені Анатолія Бортяка

Татчин, С. Вінницька абетка / С. Татчин. – Вінниця : Консоль, 2017. – 104 с.

Сергій Олександрович Татчин народився у Вінниці. Закінчив Московську державну текстильну академію, факультет ужиткового мистецтва. Бере участь у художніх виставках з 1989 р. Його роботи є в приватних колекціях ряду країн. Автор кількох поетичних збірок. У 2013 р. вийшла книга вибраних поезій «Дзен.UA», на вірші якої брати Капранови підготували музичну програму в стилі кобза-реп. Оформленням книги займався сам автор.

Член Національної спілки письменників України (2016).

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2013–2014), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2016), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2017).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Євгена Гуцала

Андрій Дмитрович Гудима отримав премію за семитомник вибраних творів.

Андрій Дмитрович Гудима – письменник, кандидат сільськогосподарських наук. Народився 19 липня 1937 р. у с. Слобода-Носковецька Жмеринського району Вінницької області. Закінчив Білоцерківський сільськогосподарський інститут і аспірантуру. Доцент кафедри ботаніки і фізіології рослин Білоцерківського державного аграрного університету. У його доробку – кілька десятків поетичних збірок, прозові та віршовані романи.

Член Національної спілки письменників України з 1977 р.

Лауреат літературної премії імені М. Трублаїні (1968), Білоцерківської міської літературно-мистецької премії ім. І. С. Нечуя-Левицького (1992), республіканської ім. М. Коцюбинського (1994), Київської обласної літературної премії імені Григорія Косинки (2006), Всеукраїнської літературно-мистецької премії іме-

ні Євгена Гуцала (2018). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, медалями.

Почесний громадянин міста Біла Церква.

Всеукраїнська літературна премія імені Михайла Коцюбинського

Скорук, П. М. Могилівчани / П. М. Скорук. – Вінниця : Твори, 2018. – 700 с.

Петро Михайлович Скорук – поет, прозаїк, публіцист. Народився у 1960 р. в Могилеві-Подільському. У 1967 р. закінчив середню школу. Навчався в Комунарському гірничо-металургійному (м. Алчевськ) і Харківському юридичному інститутах. За фахом – правознавець, адвокат. За покликанням – літератор. Написав і видав понад три десятки книг. Має багато публікацій у місцевій та закордонній пресі. Власним коштом видає книги про рідне місто Могилів-Подільський.

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Степана Руданського

Лауреатом премії став Вадим Вітковський.

Вітковський, В. М. УсмішеЧКи. Незвигадані історії / Вадим Вітковський. – Вінниця : ТОВ НІЛАН-ЛТД, 2018. – 92 с.

Дипломантом премії став Віктор Цимбал.

Цимбал, В. Карикатури з натури : сатира та гумор / Віктор Цимбал. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2017. – 112 с.

Цимбал, В. До Тараса : вірші / Віктор Цимбал. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2018. – 74 с. : іл.

Вадим Миколайович Вітковський – прозаїк, публіцист-документаліст. Народився 8 березня 1960 р. у с. Борівка Чернівецького району на Вінниччині. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1982), Вищі

курси КДБ СРСР у м. Горький (тепер Нижній Новгород, РФ) (1986), навчався в Червонопрапорному інституті зовнішньої розвідки КДБ СРСР ім. Ю. В. Андропова (1989). Працював журналістом у газетах, служив у органах КДБ СРСР – СБУ (1984–1995), в тому числі у 1990–1995 рр. – начальником прес-центру УСБУ у Вінницькій області. Підполковник запасу. У 2012–2014 рр. – заступник голови Вінницької письменницької організації. Від 2012 р. – головний редактор літературно-мистецького журналу «Вінницький край», з квітня 2018 р. – голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України. Автор і співавтор десятків художньо-документальних книжок, краєзнавчих розвідок, що ґрунтуються на ексклюзивних архівних даних, а також белетризованих видань, нарисів, спогадів та збірок гумору. Автор телевізійного проекту «Перископ» на каналі ВДТ-6 (УТ-2) і низки сценаріїв документальних фільмів.

Член Національної спілки журналістів України (1983), Національної спілки письменників України (2012). Заслужений журналіст України (2016).

Лауреат премій імені М. Трублаїні (1982), імені Михайла Коцюбинського (2014), імені Євгена Гуцала (2014), імені В. Вовкодава (2018).

Віктор Олексійович Цимбал народився 12 січня 1951 р. в сім'ї вчителя іноземних мов Джулинської середньої школи Бершадського району Вінницької області. Дитячі та шкільні роки поета пройшли в рідному селі. У 1968 р. закінчив десятирічку і після невдалої спроби вступити до Львівського університету поїхав на Донбас, де здобув спеціальність електрослюсаря. Потім – служба в Збройних силах Радянського Союзу, яку проходив у Читинській області. У 1978 р. вступив до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка на факультет журналістики. В сумнозвісному 1972-му за покладання квітів до пам'ятника Кобзарю (22 травня) був звинувачений у «политической близорукости и пособничестве украинским буржуазным националистам», як наслідок – виключений з комсомолу та університету. Відтоді триває навчання автора в трудових університетах.

Писати почав зі шкільних років. Автор низки книг, чимало друкувався на сторінках часописів.

Літературно-мистецька премія імені Марка Вовчка

Вручена випускнику НВК № 2 м. Немирів, нині студенту II курсу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Олегу Донцю за популяризацію творчості Марка Вовчка, багаторічну пошукову роботу, участь в обласних та всеукраїнських конкурсах і конференціях, а також за виконання головних ролей у виставах за творами письменниці.

Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край»

Вертипорох, Василь. На Наливайковій горі : [вірші; корот. біогр. довідка про автора] / Василь Вертипорох // Вінниц. край. – 2018. – № 1. – С. 25–27.

Афанасієва, Оксана. Орлиний вогнецвіт : [уривки з повісті] / Оксана Афанасієва // Вінниц. край. – 2018. – № 3. – С. 68–93.

Малюта, І. Заприсягла народні пісні: україністи у репресіях 1937-го / І. Малюта // Вінниц. край. – 2018. – № 4. – С.

Янківер, П. Яблуко розбрату / П. Янківер // Вінниц. край. – 2018. – № 4. – С.

Василь Володимирович Вертипорох – поет. Народився 25 вересня 1962 р. в с. Вишківці Немирівського району на Вінниччині в селянській родині. Після закінчення середньої школи в Брацлаві став студентом Вінницького педагогічного інституту, який закінчив у 1984 р. Відтоді працював у сільських школах області: спочатку в с. Некрасове Вінницького району, а з 1989 р. директором шкіл в Ометинцях та Вовчку Немирівського району. З 1997 р. працював учителем у Брацлаві, з 2016 р. – директор школи в його передмісті – Монастирському.

Писати вірші почав у 12 років. Перший вірш був надрукований 1978 р. у районній газеті «Колгоспні вісті». Автор книг і публікацій у журналах.

Член Національної спілки письменників України (2018).
Лауреат Подільської літературно-мистецької премії
«Кришталева вишня» (1997).

Оксана Афанасієва народилася в с. Бабчинці Чернівецького району Вінницької області. Навчалася в Барському педагогічному училищі, працювала на різних роботах, останнім часом – вихователем-методистом у дитсадку.

Перші вірші почала писати ще школяркою. Потім було багато років перерви у творчості. Наразі під впливом героїчного минулого рідного краю авторка пише вірші та прозу про історичні події. Працює в основному в жанрі історично-химерної прози.

Іван Трохимович Малюта – журналіст, публіцист, поет, краєзнавець. Народився 16 квітня 1943 р. у с. Цибулівка Тростянецького району Вінницької області. У 1960 р. закінчив із відзнакою Цибулівську середню школу. У 1962–1968 рр. навчався в Одеському політехнічному інституті на факультеті автоматики і промелектроніки. З 1969 р. – редактор Одеської студії телебачення, а потім – редактор у книжковому видавництві «Маяк». Звільнений за відмову свідчити в 1971–1972 рр. проти трьох ув'язнених правозахисників. Працював у газетно-журнальному видавництві Міністерства культури – в редакціях журналів «Українська культура», «Пам'ятки України», газети «Культура і життя».

Автор численних краєзнавчих статей, документальних публікацій про голодомори, досліджень про інакодумців, політв'язнів радянського тоталітарного режиму. Автор збірки поезій «Під знаком калини» (1996), документально-публіцистичної книги «Агов!» (2012), історико-краєзнавчого нарису про рідне село «Одна із трьох» (2013) і краєзнавчої книги «Роївня» (2015).

Заслужений журналіст України, член Національної спілки краєзнавців України, член Національної спілки письменників України.

Лауреат Всеукраїнської літературної премії ім. Василя Юхимовича (2014), нагороджений Почесною грамотою Національної спілки журналістів України в номінації «Золоте перо» (2009).

Почесний громадянин с. Цибулівка на Вінниччині.

Пилип Янківер – журналіст, майстер спорту СРСР з кульової стрільби. Народився 3 липня 1951 р. У 1972 р. закінчив факультет фізичного виховання Запорізького педінституту. Тоді ж розпочав співпрацю з газетами. Становлення його як журналіста відбулося в обласній газеті «Вінницька правда». Був головою обласної секції журналістів, які писали на тему туризму, головою первинної організації ДТСААФ, членом президії обласної федерації стрілецького спорту, керівником прес-центрів міжнародних змагань. Наразі є представником журналу «Вінницький край» у США, де проживає понад 20 років у м. Лейквуд.

Член Спілки журналістів СРСР.

Літературна премія імені Віктора Тимчука

Каменюк, М. Ф. Івча: доля, історія, люди / Михайло Каменюк. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. – 400 с. : фот. – (Моя Вінниччина ; вип. 18).

Михайло Феодосійович Каменюк – поет, публіцист, драматург, перекладач, громадський діяч. Народився 10 листопада 1948 р. у с. Григорівка Могилів-Подільського району Вінницької області. У 1966 р. вступив на філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського. Ще студентом 3 курсу розпочав трудову діяльність кореспондентом у районних та обласних газетах Вінниччини, республіканських часописах.

На початку 1990-х рр. – генеральний директор Вінницької державної телерадіокомпанії, де за його ініціативи відкривається цілодобовий телевізійний канал ВДТ-6, перше на Вінниччині молодіжне радіо прямого ефіру «Сьомий континент», молодіжний театр-студія «На Парижі».

Автор багатьох книжок, що друкувалися з 1971 р. Один із авторів проекту відтворення альманаху «Русалка Дністровая» (2011) та однойменного Міжнародного літературно-мистецького свята на Вінниччині, що об'єднало письменницькі сили пів-

денно-західного регіону України. Головний редактор альманаху «Русалка Дністровая» та президент однойменного громадського об'єднання (2015 р.).

Неодноразово керував Вінницькою обласною організацією Національної спілки письменників України, був радником голови Вінницької облдержадміністрації з питань культури та духовності, заступником голови Національної спілки письменників України (2012–2014).

Лауреат премій імені Костянтина Гришина (1976), імені М. Трублаїні (1971), імені Михайла Коцюбинського (1984), імені Андрія Малишка журналу «Дніпро» (1986), імені Олександра Олеся (2010), імені Євгена Гуцала (2010), імені Анатолія Бортняка (2017).

Нагороджений відзнаками, серед яких – найвища нагорода в галузі журналістики України «Золоте перо», відзнака «За заслуги перед Вінниччиною» (2013), відзнака Президента України – ювілейна медаль «25 років незалежності України».

Заслужений працівник культури України (1998).

Літературна премія імені Андрія М'ястківського

Лауреатами 2018 р. стали Наталія Ткаченко, Петро Зарицький та Ірина Зелененька.

Наталія Юрївна Ткаченко – поетеса, прозаїк, критик. Народилася 28 лютого 1953 р. у с. Нова Гребля Калинівського району Вінницької області в учительській родині. Закінчила Вінницьку середню школу № 14, а згодом і філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту (1974). Очолювала студентську літературну студію, брала участь у семінарах для творчої молоді. Учителювала в школах Вінниці та Київщини. Працювала літературним редактором у видавництвах «Музична Україна», «Дніпро», «Радянський письменник», «Молода гвардія». Згодом перейшла на творчу роботу й повернулася до рідного села, де стала ініціатором створення і директором літературного музею Євгена Гуцала.

Вірші почала писати ще в школі. Дебютувала в газеті «Літературна Україна» (1969). Має численні публікації повістей, оповідань, нарисів, есеїв у періодиці. Літературний критик та перекладач віршів з російської та французької мов. Автор книг поезій, прози та творів для дітей.

Член Національної спілки письменників України (1990).

Лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Євгена Гуцала (2013).

Петро Анатолійович Зарицький – український поет і прозаїк. Народився 12 червня 1957 р. у с. Сокілець Козятинського району Вінницької області. У 1975 р. здобув середню освіту в школі № 1 м. Козятин. Закінчив Білоцерківський сільськогосподарський інститут (1980). Працював головним агрономом колгоспу «Радянська Україна» с. Зозулинці та с. Тернівка, заступником голови правління колгоспу с. Махаринці на Козятинщині. У 1990 р. закінчив факультет журналістики Київського інституту політології і соціального управління та майже п'ятнадцять років перебував на журналістській роботі – завідуючим відділом, а згодом й заступником редактора районної газети «Вісник Козятинщини».

Перші публікації віршів з'явилися в районній газеті «Жовтневі зорі» ще в шкільні роки. З часом друкується в журналах і газетах. У творчому доробку поета – низка поетичних збірок.

Член Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України (2004).

Лауреат премії імені М. Трублаїні, Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2001), премії імені Михайла Коцюбинського (2009).

Має відзнаки «Золота медаль української журналістики» та «Золоте перо».

Ірина Алімівна Зелененька – поет, прозаїк, літературознавець, критик. Народилася 1979 р. у м. Бар Вінницької області. Випускниця школи № 4 м. Бар. Закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, аспірантуру. Кандидат філологічних наук, викладач циклу філологічних дисциплін (Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Михайла Грушевського). З 1 ве-

ресня 2018 р. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. Михайла Коцюбинського.

Автор книг лірики, ряду літературознавчих розвідок про образний лад і поетикальні особливості творів Тараса Мельничука, Василя Стуса, Ігоря Калинця, Ліни Костенко, поетів «київської школи», літературно-критичних статей (про творчість поетів-подолян Юрія Сегеди, Анатолія Подолинного, Михайла Каменюка, Віктора Мельника). Твори вміщені в багатьох альманахах і антологіях.

Керівник літературно-мистецької студії «Інверсія серця», член журі всеукраїнських літературних фестивалів, член редакційних колегій наукових збірників і літературно-мистецьких альманахів. Пише музику, займається книжковою графікою.

Член Національної спілки письменників України (2012).

Дипломант Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (2001), лауреат «Подільської пекторалі» (2009).

Подільська літературно-мистецька премія «Кришталева вишня»

Премію присуджують щорічно і вручають у поточному році за попередній рік. У 2018 р. журі визначило нових лауреатів за 2017 р.

Номінація «Проза, поезія»

Герасименко, О. В. Час журавля : лірика / О. В. Герасименко. – Вінниця : Вінниц. газ., 2017. – 112 с.

Герасименко, О. В. Точка дотику : лірика / О. В. Герасименко. – Вінниця : Вінниц. газ., 2017. – 80 с.

Ісько, А. Калиніти : поезії / А. Ісько. – Вінниця : Едельвейс і К°, 2017. – 70 с.

Олена Василівна Герасименко – поетеса. Народилася 18 травня 1958 р. у с. Носачів Смілянського району Черкаської області. Закінчила Чернігівський юридичний технікум. Працювала в Теплицькому управлінні праці та соціального захисту насе-

лення Вінницької області. Від 2010 р. – керівник районного літературно-творчого об'єднання «Дивослово».

Автор поетичних збірок. Публікувалася в альманахах, часописах, обласній та республіканській пресі. Упорядник і літературний редактор низки регіональних альманахів та книг поезій інших авторів.

Член Національної спілки письменників України (2011).

Лауреат премій імені Миколи Леонтовича (2003), імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2009).

Нагороджена Почесною грамотою Верховної Ради України (2017).

Анастасія Андріївна Ісько – поетеса. Народилася 22 листопада 1999 р. в с. Конатківці Шаргородського району на Вінниччині в родині педагогів. З 2014 р. здобувала освіту в Барському гуманітарно-педагогічному коледжі ім. М. Грушевського. Захоплюється музикою та співом.

Літературна діяльність розпочалася з публікацій у регіональній пресі. Автор дебютної збірки віршів «Калиніти» (2017).

Член Національної спілки письменників України (2018).

Лауреат літературних фестивалів «Малахітовий носоріг» (2015), «Підкова Пегаса» (2016, 2017), «Сурми Звитяги» (2017).

Номінація «Літературні дослідження, краєзнавство, громадська, літературна, видавнича та культурно-просвітницька діяльність, переклади»

Браїлівська осінь Володимира Забаштанського : слово про поета-подолянина : до 75-річчя від дня народж. В. Забаштанського / упоряд. В. С. Горлей. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. – 140 с. : портр., іл.

Терни і лаври Володимира Вовкодава : ст., нариси, рец. / ред.-упоряд. В. Горлей. – Вид. 2-ге, допов. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – 228 с. : іл. – (Літературне краєзнавство).

Слово спочатку і завжди : спогади сучасників про поета-подолянина : до 65-річчя від дня народж. Анатолія Загрійчука / упоряд. В. Горлей. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – 210 с. : фот.

Володимир Савович Горлей народився 1 січня 1951 р. в с. Яришів Могилів-Подільського району на Вінниччині. Навчався

у Луко-Мовчанській восьмирічній школі Жмеринського району. Атестат зрілості одержав у Кацмазівській середній школі. Вищу філологічну освіту здобув у Вінницькому педагогічному інституті в 1975 р. Працював у школах Жмеринського району. Відмінник освіти України.

Пише лірику, гумор і сатиру, твори для дітей. Автор збірок поезій. Друкувався в районній, обласній та республіканській пресі, літературно-мистецьких і поетичних альманахах.

Засновник районного літературного об'єднання «Калинове гроно» в Жмеринці (2013).

Лауреат премії імені М. Трублаїні (1995) та Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (1993).

Літературний конкурс видавництва «Смолоскип»

Журі визначило окрему допреміальну відзнаку. У номінації «Поезія» її отримала Катерина Девдера.

Катерина Михайлівна Девдера – поетеса, перекладач. Народилася 25 листопада 1990 р. у с. Качківка Ямпільського району Вінницької області. Середню освіту здобула в рідному селі. Закінчила Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського (2012). Від 2014 р. – аспірантка Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

Автор поетичних збірок, публікацій у періодиці, перекладів поезій з іспанської – Г. Лорки, з польської – Б. Боба-Диги, з англійської мови та ін.

Член Національної спілки письменників України (2013).

Володар Гран-прі літературного проекту «Молода Республіка Поетів» (2015). Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2016).

Всеукраїнський літературний фестиваль «Відродження поезії-2018»

І місце в номінації «Неординарне написання віршів» посіла Валентина Василівна Павленко.

Валентина Василівна Павленко – поетеса, журналістка. Народилася 18 грудня 1951 р. в с. Бараші Ємільчинського району на Житомирщині. Закінчила середню школу в рідному селі 1969 р., згодом – філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1977), історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту (1995). Працювала журналісткою, учителем. Займається правозахисною діяльністю. Проживає у с. Кропивна Хмільницького району на Вінниччині.

Віршувати почала ще в молодших класах школи. Дебютна добірка поезії опублікована в газеті «Літературна Україна» в січні 1970 р. Автор збірок лірики, друкується в періодиці, колективних збірках.

Член Національної спілки письменників України (2018).

Премія імені Василя Думанського

У 2018 р. премію вручено Олександру Олександровичу Дьоміну.

Олександр Олександрович Дьомін – учитель англійської мови Бершадської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1. Трудовий шлях розпочав 1973 р. в с. Флоріно. Відомий ентузіаст шашок, кандидат у майстри спорту, один із найсильніших шашкістів Вінниччини, 25-разовий чемпіон Вінницької області. Незмінний організатор та головний суддя шашкового турніру «Бершадська нива», який він започаткував у 1978 р. За довгі роки плідної праці він підготував 146 першорозрядників і 75 кандидатів у майстри спорту з шашок. У районному будинку дитячої творчості веде гурток «Диво-шашки». Художник-аматор. Захоплюється також історією, туризмом.

Підготував і видав підручник «Шашкові уроки» (Вінниця, 2018) та історико-краєзнавчий нарис «Маловідомі сторінки історії Бершаді» (Вінниця, 2017).

Обласна краєзнавча премія імені Володимира Вовкодава

Премія присуджена Анатолію Подолинному – упоряднику книг В. Вовкодава, Вадиму Вітковському за краєзнавчі розвід-

ки, Сергію Гальчаку – автору досліджень про долі людей Жмеринського району в роки Другої світової війни, Миколі Бінківському – автору літературно-краєзнавчих публікацій про відомих особистостей Жмеринського краю.

Анатолій Мусійович Подолинний – науковець, есеїст, поет, громадський діяч. Народився 1 травня 1940 р. в с. Шипинки Барського району на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту. Учителював у с. Ялтушкові Барського району, працював в обласній організації Товариства охорони пам'яток історії та культури УРСР, від 1976 по 2012 рр. – на кафедрі української літератури в альма-матер. Кандидат філологічних наук (1981).

Тривалий час був керівником студентської літературної студії «Вітрила». Один із засновників і провідних діячів обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка, «Проміти».

Автор багатьох статей в «Українській літературній енциклопедії» (УЛЕ), «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), методичних публікацій, історико-краєзнавчих путівників, нарисів, перекладів та збірок віршів, передмов і післямов до книг інших авторів. Упорядник низки довідкових, хрестоматійних видань, антологій.

Член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України, Національної спілки краєзнавців України. Заслужений працівник культури України. Відмінник освіти України.

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (1998), літературної премії «Благовіст» (2011), премій імені Дмитра Нитченка (2003), ім. Михайла Коцюбинського (2004), імені Євгена Гуцала (2007), імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2017).

Сергій Дмитрович Гальчак – історик, краєзнавець, архівіст, журналіст, літератор, доктор історичних наук (2012). Народився 9 лютого 1949 р. у с. Сосни Літинського району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1973). Понад 20 років пра-

цював у редакціях обласних та районних газет Вінниччини. У 1996–2009 рр. – директор Державного архіву Вінницької області. Водночас з 2004 р. викладає у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Керівник Вінницької філії та почесний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені І. Огієнка.

Досліджує різні аспекти історичного минулого українського Поділля. Автор десятків книг і монографій, понад сотні наукових праць. Пише гумор і сатиру, вірші й оповідання для дітей. Член редколегій видань «Книга пам'яті України. Вінницька область», «Книга скорботи України. Вінницька область», «Переможці. Книга Пам'яті України. Вінницька область», «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вінницька область», «Вінницький мартиролог», «Звід пам'яток історії та культури по Вінницькій області», «Реабілітовані історією. Вінницька область».

Лауреат премій ім. К. Гришина та ім. академіка П. Тронька Національної спілки краєзнавців України (2014). Має відзнаки Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка «За вагомий внесок у розвиток освіти та науки» (2009) та Національної спілки журналістів України «Золота медаль української журналістики» (2009, 2014).

Заслужений працівник культури України (2001), почесний краєзнавець України (2013).

Микола Іванович Біньківський – педагог, краєзнавець, публіцист, громадський діяч. Народився у м. Жмеринка 26 березня 1932 р. 1950 р. закінчив середню школу, продовжив навчання в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Учителював у с. Кармалюкове, згодом – у школі № 5 м. Жмеринка.

Автор низки книг, серед яких – історико-краєзнавчі «Громада міста Жмеринки. Витоки і традиції» (2013), «На перехресті шляхів і доль», написана в співавторстві з Миколою Овчаруком та Марією Райчук, «Ровесниця буремного століття» – у співавторстві з Вірою Співак. Виступає на сторінках місцевих видань на захист рідної мови, розповідає про життя і творчість земляків, українських письменників, звертається до сучасників з міркуваннями на морально-етичні теми.

Член Національної спілки журналістів України.
Почесний громадянин міста. Відмінник народної освіти.
Нагороджений медалями «За заслуги перед містом», «Ветеран праці», «За долголетний добросовестный труд».

***Літературно-мистецька премія
імені Олександри Бурбело
«Струна на арфі України»***

Номінація «Поезія»

*Диплом I ступеня, пам'ятну медаль та грошову премію отримав **Олександр Ватага**, учень Новоободівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Тростянецького району Вінницької області.*

***Всеукраїнський конкурс одного вірша
«Малахітовий носоріг»***

2018 року переможцем став Юрій Прокопенко.

Юрій Афонович Прокопенко народився 11 травня 1975 р. у Вінниці. Поет, публіцист, блогер, актор театру-студії «Сьоме небо».

З 2009 р. активно пише й публікує свої вірші в інтернет-ресурсах. Учасник різних творчих конкурсів, нагороджений багатьма дипломами, грамотами. 2010 р. став володарем Гран-прі конкурсу «Повір у себе» в номінації «Поезія», 2017 р. – переможцем третього етапу Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса».

***Всеукраїнський фестиваль поезії на Поділлі
«Підкова Пегаса»***

Гран-прі фестивалю отримали Анна Дадика з Харкова і Олена Ткачук із Вінниці.

Олена Анатоліївна Ткачук – поетеса. Народилася 20 жовтня 1987 р. в м. Норильськ Красноярського краю (Росія). З 1995 р. жила у м. Дунаївці на Хмельниччині. Закінчила з відзнакою інститут іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (2010). Працювала молодшим науковим співробітником у Хмельницькому обласному літературному музеї. Згодом переїхала до м. Вінниця, де працювала бібліотекарем у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. К. А. Тімірязєва.

Автор збірок лірики, друкується в періодиці, є публікації в часописах «Дзвін», «Київ», «Дніпро».

Член Національної спілки письменників України (2009).

Дипломант Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (2006).

Премія імені Леоніда Гавриша

Дипломи лауреатів премії та грошові винагороди вручено літератору Михайлу Пащенку за документальну повість про Л. Гавриша «Легенда «Володарки», заступнику головного редактора альманаху «Русалка Дністровая», бібліотекарю Вінницької міської централізованої бібліотечної системи Людмилі Любацькій за спецвипуск альманаху «Русалка Дністровая», присвячений пам'яті Л. Т. Гавриша.

Михайло Миколайович Пащенко – прозаїк, журналіст, краєзнавець. Народився 10 квітня 1938 р. в с. Лука Немирівського району на Вінниччині. Працював комбайнером на освоєнні цілини в Казахстані. Строкову військову службу проходив у Прибалтиці. Після неї працював інженером на Вінницькому м'ясокомбінаті, але мріяв про журналістську кар'єру. Вчився на факультеті журналістики Львівського університету ім. І. Франка, закінчив філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту ім. М. Островського (1971). Відтоді працював редактором газети «Кооперативна зірниця» облспоживспілки, начальником відділу кадрів цієї установи. У 1999–2009 рр. – заступник редактора молодіжної газети «Панорама», потім до 2012 р. – редактор газети «Земля Вінниччини», а відтепер – на творчій роботі.

Автор понад десятка різножанрових художньо-документальних видань, краєзнавчих книг з історії споживчої кооперації Вінниччини у співавторстві з В. Іжевським, книг для дітей. Має публікації в журналах «Україна», «Дніпро», «Юність», центральній та регіональній періодиці.

Член Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України (2018).

Лауреат премії ім. К. Гришина (1970), дипломант Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. С. Руданського (1995).

Людмила Вікторівна Любацька – письменниця, публіцистка, дослідниця життєвого та творчого шляху М. Коцюбинського.

Народилася 28 лютого 1961 р. в с. Мурафа Шаргородського району Вінницької області. Вищу освіту здобула у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського (учитель біології) та Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти (практичний психолог).

Працювала журналістом газети «Трибуна» на Київщині, старшим науковим співробітником Вінницького обласного краєзнавчого музею, завідувачкою відділу обласного центру народної творчості, науковим співробітником Вінницького літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського (м. Вінниця), бібліотекарем у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. К. А.Тімірязєва.

Автор низки книг, літературно-мистецьких та краєзнавчих публікацій у газетах, журналах, альманахах.

Майстер народної творчості. Займається виготовленням ляльки-мотанки.

Член Національної спілки журналістів України (2010).

Літературно-мистецька премія імені Володимира Забаштанського

Лауреатами премії стали Володимир Рабенчук та Володимир Горлей за здобутки в літературній діяльності.

Володимир Семенович Рабенчук – поет, прозаїк, драматург, публіцист. Народився 2 липня 1944 р. у с. Зозів Липовецько-

го району Вінницької області. Закінчив Зозівську середню школу (1961), факультет журналістики Львівського державного університету (1973), юридичний факультет Національної академії державної податкової служби України (2001).

З 1966 р. працював журналістом у газетах «Нове життя» (Липовець), «Колгоспна зоря» у Вінниці (1970–1975), «Вінницька правда» (1982–1984), головним редактором редакції радіомовлення Вінницького радіотехнічного заводу (1976–1979), консультантом Вінницької обласної організації Спілки письменників (1979–1985), головним редактором інформаційно-телевізійного агентства «ВІТА» (1995–1996). Популяризував українське художнє слово на посаді кореспондента Бюро пропаганди художньої літератури Спілки письменників України у Вінницькій області (1985–1992). Працював сценаристом і автором закадрових текстів на кіностудії «Укртелефільм» у Києві (1989–1996), обіймав посаду начальника відділу інформації та громадських зв'язків міської податкової інспекції у Вінниці (1997–2003), був головою Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України у 1992–1995 та 2005–2008 рр.

Друкуватися розпочав під час служби в армії (1963–1966). Автор кількох десятків книг поезій, прози, публіцистики, кількох сотень статей у періодиці, передмов до книг інших письменників, сценаріїв до близько двох десятків телефільмів. Окремі казки друкувалися в США у перекладі Джіма Кейца англійською мовою.

Член Національної спілки журналістів України (1970), Національної спілки письменників України (1984), заслужений працівник культури України (2011).

Лауреат премій імені М. Трублаїні (1979), імені двічі Героя Соціалістичної праці Пилипа Желюка (1982), імені Степана Руданського (1994), «Кришталева вишня» (2000), імені Михайла Коцюбинського (2005), імені Ірини Вільде (2008), імені Євгена Гуцала (2009), «Ярославів вал» (2009), імені Івана Огієнка (2013).

Про Володимира Савовича Горлея див. вище.

Підготувала С. Ф. Коваль

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

175 років польському зводу історико-географічних відомостей М. Балінського, Т. Ліпінського «Starozytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana» (3 т., Варшава, 1843–1846)

Одним з перших довідкових видань про минуле населених пунктів колишньої Речі Посполитої є прижиттєве видання Міхала Балінського та Тимотеуша Ліпінського «Starozytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana» «Старожитня Польща з погляду історичного, географічного та статистичного» (3 т. Варшава, 1843–1846). Це видання, зокрема, містить інформацію про українські території, що входили до складу держави.

Праця була підготовлена Міхалом Балінським (1794–1864), істориком, публіцистом, громадським діячем, відомим діячем освіти та культури першої половини XIX ст., у співавторстві з Тимотеушем Ліпінським (пол. Tymoteusz Lipinski) (1797–1856), істориком, археологом, географом, нумізмом, професором, нащадком шляхетського роду гербу «Бродзиць».

Особливе значення на сьогодні для дослідників та читачів має дане видання. Книга продовжує традицію написання історико-статистичних нарисів про населені пункти, яка започаткувалась у польській історіографії ще у XVI ст. Автори ставили за мету узагальнити наявні історичні відомості про значні міста країни, що вже зникла, та задовольнити інтерес польського читача до минулого регіонів, де вони проживали. За взірць їм служив двотомний твір Томаша Свенцького «Opis starożytnej Polski» (Варшава, 1816 р.). Опрацювавши нові джерела, монографічні дослідження, архівні матеріали, автори намагалися дати новий історично-статистичний образ давньої Польщі. Вони традиційно розрізняють на її території три великі провінції – Великопольщу, Малопольщу і Литву, що відобразилося у 3-томній структурі праці. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від ранньослов'янських часів і до 1794 р. Автори не вважали свою робо-

ту остаточною, останнім словом у цьому напрямку досліджень. Як самі зауважили в передмові, вони зробили лише те, на що їм вистачило сил і наявних джерел, висловили надію, що майбутні дослідники зроблять більше за них.

Історико-статистичні описи українських земель по Київському, Волинському, Брацлавському, Подільському, Руському воєводствах містяться в другій частині другого тому. Зокрема представлено такі поселення сучасної Вінниччини: Батіг, Бершадь, Браїлів, Брацлав, Буша, Верхівка, Вінниця, Ворошилівка, Гайсин, Гранів, Дашів, Джурин, Дзюньків, Животів (нині Животівка), Жорнище, Іллінці, Кальник, Кіблич, Комаргород, Красне, Куна, Ладижин, Липовець, Літин, М'ястківка, Мізяків, Мурафа, Немирів, Ободівка, Печера, Пиків, Прилука, Райгород, Стрижавка, Теплик, Тиврів, Томашпіль, Тростянець, Тульчин, Цекинівка, Чечельник, Юзвін (нині Некрасова), Ямпіль, Янів (нині Іванів), Янушград (нині Марківка). Ці матеріали відображають рівень вивчення минулого Подільської землі польською історіографією першої половини ХІХ ст. При написанні праці автори використали давні польські хроніки Й. Бельського, М. Стрийковського, дослідницькі праці А. Нарушевича, К. Несецького, «Pamiętniki» В. Борейка, Альберта Радзивілла, мемуарні твори Ю.-І. Крашевського, О. Пшеждзецького та інші джерела. Вони можуть прислужитися поряд з іншими джерелами для підготовки ґрунтовніших дослідницьких творів про різні регіони Поділля та України в цілому.

З виданням «Starozytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana» М. Балінського та Т. Ліпінського можна ознайомитися у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Окремі примірники походять з різних приватних бібліотек дореволюційного часу. Один з них пов'язаний з родовою бібліотекою Собанських з Ободівки (нині Тростянецького району Вінницької області). Книгу придбала Розалія (Ружа) Собанська, яка залишила відбиток екслібриса бібліотеки маєтку у Василівці (нині Тиврівського району), що підтверджує штамп «Wasyłowiecka Biblioteka» на титульному аркуші. До книгозбірні вона потрапила із «Мурів», про що свідчить штамп «Мури». Штампом позначалися примірники, що пройшли обробку й зберігалися в «Мурях» (архітектурний комплекс ХVІІ–

XVIII ст. у центрі Вінниці). Саме тут після 1930 р. залишився фонд дореволюційної літератури Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН, коли її було приєднано до тодішньої округової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва.

Видання й на сьогодні має важливе історичне значення для вивчення минулого Поділля як для дослідників, так і для тих, хто ним цікавиться.

Підготувала О. Ю. Антонюк

Видання «Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови» як джерельна база для пізнання української мови та її історії

Кожна епоха народжує видатних особистостей, які своєю працею визначають подальший розвиток науки, освіти, культури та загалом майбутнє націй і народів. Часто їх не визнають за життя, замовчують. Беззаперечно, такою видатною постаттю для України є Іван Огієнко (митрополит Іларіон) (1882–1972) – видатний вчений, державний і релігійний діяч. Він пройшов непростий життєвий шлях, проте завжди залишався вірним собі та своїй справі.

Як активний популяризатор та послідовний поборник громадського статусу української мови, Іван Огієнко все своє свідоме життя приділяв увагу проблемі збереження та становлення української мови, присвятивши їй такі праці: «Огляд українського язикознавства», «Українська граматична термінологія», «Як селяни пишуть і читають по-українському», «Рідна мова в українській школі», «Краткий курс українського язика», «Складня української мови», «Український правописний словник», «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» та інші. Він здійснив перший автентичний переклад Святого Письма українською мовою, чим забезпечив право українського народу на звернення до Бога рідною мовою. У праці «Наука про рідномовні обов'язки» він наголошував на необхідності охороняти честь рідної мови, бо «мова – це душа кожної національності... її найцінніший скарб...

Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорозиться поміж дужчим народом...».

Учений був причетним і до бібліографічної справи. Так, у 1918 р., обіймаючи посаду приват-доцента Київського університету, видав унікальну працю «Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови». Примірник книги зберігається у фонді Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва і є сьогодні бібліографічною рідкістю й неоціненною джерельною базою для вивчення української мови та її історії.

У невеликій за форматом книзі зібрано найголовніші праці українських і зарубіжних авторів, що засвідчували багатство та давність української мови. З приводу цього вчений у передмові зазначав, що «мову нашу «вигадано» таки не за останні роки і що праці по вивченню нашої мови почалися тому вже більше 300 років».

Бібліографічний покажчик І. Огієнко підготував з надією, що він допоможе тим, хто бажає вчитися рідної мови не тільки з шкільних граматики, а й зі спеціальних філологічних праць. Загалом видання підготовлено як «порадник студентам, вчителям і всім тим, хто бажає найкраще вивчитися української мови». Матеріали покажчика досить детально систематизовано у 29 тематичних розділах, серед яких – «Історія українського язикознавства», «Оборонці й вороги української мови», «Українська мова і її історія», «Мова українська і мова московська», «Чужі слова в українській мові», «Діалектологія української мови», «Грамматика української мови», «Український правопис», «Словники української мови», «Філологічні журнали», «Українська педагогічна література по вивченню рідної мови» та інші.

У розділі «Пам'ятки української мови» представлено «Остромирово Євангеліє: 1056–1057», «Ізборник великого князя Святослава 1073 року», «Повість минулих літ», «Іпатіївський літопис». До покажчика ввійшли твори видатних діячів XVII ст. – «Грамматика» Мелетія Смотрицького, «Лексис» Лаврентія Зизанія, «Грамматика слов'янська» Івана Ужєвича та інші.

Цікавим є розділ «Українські шкільні букварі», де зібрано навчальні посібники, що мають різні назви: буквар, абетка, грамматика, азбука, граматка до науки читання й писання, букварець та інші.

Детальна інформація представлена в розділі «Діалектологія української мови», що розкривається у підрозділах «Загальний курс діалектології і діалектологічні статті», «Діалектологічні збірки», «Діалектологічні програми», «Говірка Угорської Руси, Галичини і Буковини», «Говірка України Російської» та «Діалектологічні карти української мови». Для зручності видання супроводжує «Показчик авторів».

Загалом показчик вміщує бібліографічну інформацію про понад 930 джерел.

Книга вийшла друком у Києві коштом книгарні Є. Череповського. Перший і другий форзаци видання містять анонси видань, замовлених книгарем. На звороті обкладинки представлено список «Праці приват-доцента І. Огієнка».

На сторінках бібліотечного примірника вміщено низку штампів, серед них – «Старо-Вінницьке українське товариство «Просвіта»», «Старе місто», «МУРИ», «Спецфонд Винницької обл. Библиотеки им. Тимирязева», що свідчать про належність книги до фондів різних бібліотек, в т.ч. до бібліотеки Вінницького товариства «Просвіти». Частина цієї бібліотеки сьогодні зберігається у фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимирязєва.

Принагідно хочеться зазначити, що науково-педагогічні твори Івана Огієнка не втратили своєї актуальності й сьогодні. Їх вивчення сприяє відродженню національної свідомості, розбудові українського демократичного суспільства.

Підготувала Г. Слотюк

Книга І. Огієнка «Українська культура» – початок справжньої історіографії української культури

До 100-річчя виходу у світ

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) (1882–1973) – відомий український учений, єпископ (від 1940), митрополит УАПЦ (від 1944), предстоятель УГПЦК (від 1951), політичний, громадський

і церковний діяч, мовознавець, історик церкви, педагог. Член Київського товариства старожитностей і мистецтв, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (від 1922). Перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). Ініціатор створення й голова Українського наукового богословського православного товариства в Канаді (1954), ректор заснованого у Вінніпезі Українського народного університету (1948), декан і лектор богословського факультету колегії Св. Андрія Манітобського університету.

Він зробив значний внесок у вивчення історії української культури. У спадщині І. Огієнка – близько тисячі праць, і більшість з них присвячена проблемам нашої культури. Серед найбільш значних – кількатомна «Наша літературна мова», в якій опрацьовано тисячі історичних і етнографічних джерел, літературних творів; «Історія українського друкарства»; «Дохристиянські вірування українського народу»; «Українська церква за час Руїни»; «Візантія й Україна»; «Князь Костянтин Острозький» та інші. Митрополит Іларіон здійснив переклад «Біблії» сучасною українською літературною мовою.

У 2018 р. виповнилося 100 років з часу виходу у світ його книги «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу».

У 1917–1918 рр. І. Огієнко читав у Київському університеті курси української мови та культури. На основі своїх лекцій він і видав друком цю книгу, яку можна вважати початком справжньої історіографії української культури. Автор проаналізував характерні риси нашої культури, простежив її розвиток, акцентуючи увагу на національній самобутності української культури, самотійному «визріванні» визначальних її тенденцій, показав на основі численних фактів і документальних свідчень вплив української культури на російську. У такий спосіб І. Огієнко зробив спробу зруйнувати стереотип сприйняття української культури як похідної, залежної від російської. Автор доводив, що протягом довгих віків українська культура, по суті, не мала сприятливих умов для розвитку. Він виділив навіть окремий розділ про «кривди, заподіяні народу українському», логічно підводячи до дум-

ки, що вироблення національної державності є необхідною історичною умовою і гарантом нормального культурного процесу в Україні.

Видання містить чотири великих розділи: Українська культура за давні віки; Вплив української культури на московську; Українська культура XIX віку; Тернистим шляхом (про кривди народів вкраїнському).

У вступному нарисі автор висловив свої міркування щодо розвитку української культури, відзначив проблему політичної автономії, якої домагалися українці вже більше двох віків, і прагнув дати відповідь на питання, чи наш народ окремий народ, чи має він свою культуру – оригінальну й своєрідну, чи потрібні школи, університети з нашою мовою. І зробив висновок: «...коли ж наша мова має свою довгу історію, коли про цю історію можна викладати цілий курс університетський, то значить це єсть справжня мова, а коли єсть окрема мова, то єсть і окремий народ» (с. 4). У той же час наголошує на тому, що шлях української культури, як і всього народу, в усі часи був нелегким, він пережив і татарську неволю, а далі Литва, Польща, Москва. За висловом І. Огієнка, «...так Україна спадала з обіймів в обійми, йшла без спочивку, йшла без змоги спинитись і утворити собі по серцю вільне життя...» (с. 3).

З любов'ю писав автор про українську пісню, рівних якій важко знайти. Він акцентував увагу і на таких видах мистецтва, як орнамент, вироби зі скла, глини, плетіння, ткацтво, різьба на дереві, писанки, вишивки тощо. Наголошував, що хоч українське будівництво ще мало досліджене, але воно також вирізняється оригінальністю, у першу чергу церкви.

Український народ витворив і своє оригінальне право. Ще в XI ст. було складено вже й перший писаний збір законів під назвою «Руська правда», а також утворено свою церкву, свою власну форму письма. Далі І. Огієнко відзначив, що всьому світу відомий український гумор. Звернув увагу і на пишне оздоблення книжок.

Українська література, на його думку, розпочалась разом із зародженням християнства, проте стару літературу зачислили до літератури московської. Ілюстрував автор цю тезу прикладами про Ізборники Святослава 1073 та 1076 рр., старі літописи, «Слово о полку Ігоревім» (кінець XII ст.) та ін.

І. Огієнко, наслідуючи професора А. Архангельського, стверджував, що Київ, незважаючи на татарську навалу, інші об'єктивні причини, випередив Москву своєю культурою на цілих три віки. У XVI та XVII ст. у нас зародилися значні культурні центри зі своїми школами, друкарнями, вченими людьми. Набула широкого розвитку й ваги лірика, яка була представлена в різних жанрах. Стали відомими такі поети, як Ставровецький, Галатовський, Баранович, ієромонах Климентій, Ф. Прокопович, Д. Рустовський, Г. Сковорода, О. Кониський та ін. Не меншого розвитку й популярності досягла драматургія. Згадав учений і таке явище, як вертеп, яке почало розвиватися з кінця XVI ст. Успішно розвивалася українська наука, зокрема філософія, мовознавство. 1619 р. вийшла граматика Мелетія Смотрицького, яка була перекладена майже всіма слов'янськими мовами. Значному розвитку науки сприяло заснування в Києві Могилянської академії, в якій навчалися студенти різних суспільних станів, у тому числі з-за кордону.

У другому розділі «Вплив української культури на московську» автор розповів, що в XVI–XVII ст. у Москві вже було багато високоосвічених українців, які передавали свою культуру та несли «свої сили і знання» (с. 69). Вони ставали вчителями, працювали в школах всієї Росії. Семен Полоцький навчав царевичів Олексія і Федора та царівну Софію. Навчав він і царевича Петра. На науку до Києва Петро I посилав священників та й інших діячів. Як відомо, у Києві вчився і знаменитий М. Ломоносов.

Українці славились і як знавці іноземних мов, тому їх використовували в Москві на службі «товмачами», запрошували на службу до закордонних місій при дворах та посольствах.

Розділ «Українська культура XIX віку» присвячений розвитку української літератури, яка, на думку І. Огієнка, стала врівень з великими світовими літературами. Автор назвав найяскравіші імена українських письменників, починаючи від І. Котляревського і закінчуючи М. Коцюбинським, при цьому наголошуючи, що наша література відзначалася великою демократичністю.

Розвивалось в Україні і театральне мистецтво, автор перелічує найвидатніших акторів XVIII–XIX століть.

У розділі «Тернистим шляхом» автор показав, що українці утворили свою велику культуру, яку понесли до Москви, тим са-

ним допомогли розвитку культури й освіти Росії. Проте, ввібравши в себе все найкраще з нашої культури, на Москві намагались «показати, що українці – це той самий московський народ, а мова наша – тільки наріччя їхньої» (с. 131). Особливо негативно ставилися в Москві до українців-патріотів, вважаючи їх зверхніми, такими, що вважають себе особливими – найсильнішими, найхоробрішими, найрозумнішими, тобто все, що у них є, – то найкраще. Новаторів, реформаторів вважали еретиками та звинувачували у вільнодумстві. Доля правди є в тому, що в Києві XVIII ст. дійсно було багато діячів, які ставилися до московських людей дещо зверхньо, вважаючи їх неосвіченими.

В Україні було розвинуто друкарство, виходило чимало книг, які поширювались на Москву, але вже з початку XVII ст. вище духовенство повело проти них боротьбу. Великим ворогом українців став московський патріарх Іоаким, під керівництвом якого нові українські книги були засуджені на соборі 1690 р. і на них було накладено прокляття.

Русифікація України почалася поволі, а після повстання Мазепи Петро I почав «люту русифікацію» і проводив її все своє життя.

У своїй книзі І. Огієнко до кожного розділу вмістив великий перелік літератури та малюнки і портрети видатних українських діячів. Подав автор і зразки українських вишивок та мережок, фото церков, монастирів. У виданні також представлені зразки перекладів рукописів та друкованих книг.

Оформляв книгу художник Д. Ільченко. Видання вийшло в Києві коштом книгарні Є. Череповецького 1918 р. у друкарні І. Чоколова, має 272 сторінки.

На жаль, у примірнику книги, що зберігається у фонді відділу рідкісних і цінних видань бібліотеки, відсутні останні аркуші, втрачена також оригінальна обкладинка.

У фонді бібліотеки є 2 примірники репринтного відтворення книги «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» 1918 р., яка вийшла в Києві 1991 р. у видавництві «Абрис».

Підготувала П. І. Цимбалюк

ХРОНІКА. ПОДІЇ

Відображено найяскравіші заходи Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва 2018 р. з популяризації книги та читання.

Січень

12 січня відбулися чергові Стусівські читання «Велетень нескореного духу», присвячені 80-й річниці від дня народження поета-земляка, Героя України Василя Семеновича Стуса.

15 січня у відділі мистецтв відбулася презентація персональної виставки Леоніда Шрайбікуса «Погляд АТО: 1000 обліч». Фотовиставка є соціальним проектом, який передбачає створення календарів для бойців АТО. На світлинах експозиції – учасники АТО з різних куточків України та навіть Грузії.

26 січня організована тематична година «Українська книга від часів Івана Федорова до сучасності».

30 січня відбувся вечір-презентація книги М. Рябого «Ще не вмерла Україна» (про героїзм і трагедію під Крутами).

Лютий

1 лютого в рамках програми міжрегіонального обміну «Схід і Захід разом» відбулася зустріч з книгою «Жива історія: мандруючий Коран» за участі керівника ГО «АРЕКЕТ» зі Львова Амета Бекірова, який представив примірник Корану, що пережив депортацію, повернення в Крим та анексію.

15 лютого відбувся вечір-присвята «Ріка нашої пам'яті» (до Дня Героїв Небесної Сотні) за участі З. С. Кузьменко, мами Героя України Максима Шимка (1979–2014).

21 лютого в рамках культурологічного проекту «Мови різні – душа одна» відбулося літературно-мистецьке свято «Рідна мова – коріння нації».

Березень

9 березня відбулися Шевченківські читання до 204-ї річниці від дня народження великого поета. Проведено відеомоб «Читаючи Кобзар, йдімо до Шевченка – так краще пізнаємо себе!».

Працівники книгозбірні обирали уривок із твору Т. Шевченка і декламували його. Організатори заходу провели зйомку та створили відеоролик, який розміщений у соціальній мережі Facebook.

20 березня в рамках відзначення Всесвітнього дня поезії відбулася презентація книги Алли Вітвицької «Друге дихання».

21 березня організовано поетичний марафон «Вільна поезія». Упродовж дня в приміщенні бібліотеки діяли локації: «Творчість вінницьких поетів-ювілярів 2018 р.»; «У поетичному полі Василя Стуса»; «Поезія української діаспори (поети-ювіляри 2018 р.)»; «Мазепа – романтичний герой Дж. Байрона та В. Сосюри»; «Вільний мікрофон». Відбулася презентація книжкових виставок одного жанру «Поезія – живий зв'язок сердець» та «У поетичному полі Василя Стуса».

23 березня в рамках науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книг Валентини Павленко «Ріка на ім'я Здивування», «Пам'ять місця».

Квітень

4 квітня відбулася презентація книги Анатолія Давидюка «Лікарська гекатомба. Репресоване покоління».

18 квітня проведено презентацію збірок Олександри Бурбело «Рідній Україні», «Свої пісні дарую всім на радість».

20 квітня бібліотека взяла участь у VI Міжнародній науково-практичній конференції «Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст», організованій Донецьким національним університетом імені Василя Стуса.

26 квітня відбувся літературно-мистецький вечір «Повернення у слові» (до 80-річчя від дня народження українського поета, публіциста, громадського діяча Анатолія Бортняка). У рамках заходу відбулася презентація бібліографічного покажчика «Ювелір у майстерні слова» (укладач – провідний бібліограф Лілія Заря).

28 квітня відбулася презентація книги Олександра Домбровського «Україна на розломі цивілізацій. Погляд з 2010 р.» за участю автора, представників влади, народних депутатів, ЗМІ, громадськості.

Травень

3 травня пройшла презентація літературного калейдоскопа «Сучасні українські книги, які стали культовими».

23 травня відбулася зустріч з письменницею Ольгою Деркачовою та презентація її нового роману «Дім Терези». Модератором заходу була вінницька письменниця Вікторія Гранецька.

24 травня відбулися XIII літературні читання «Під знаком Кирила і Мефодія» (до Дня слов'янської писемності і культури). Цього ж дня відбулася презентація книг Ігоря Федорова «Открытие» та «Казки дивного лісу», виданих Н. Федоровою, матір'ю письменника, після його смерті.

Червень

2 червня відбулася презентація книжково-ілюстративної виставки «Тарас Шевченко: поет, художник, мислитель» для науковців-правознавців України, учасників 38-ї Міжнародної історико-правової конференції.

4 червня в дитячій кімнаті «Пізнайко» відбулося свято «З книгою пізнаємо світ» у рамках відзначення Міжнародного дня захисту дітей. Для школярів молодших класів було представлено лялькову виставу «Лисичка йде до бібліотеки» за однойменною книгою Лоренца Паулі та Катрін Шерер. Маленькі відвідувачі взяли активну участь у вікторині «Книга – твій друг» та ознайомилися з книжковою виставкою «Подорож у книжковий дивосвіт».

7 червня відбувся творчий вечір «У товаристві Кобця Василя» та презентація його 12-томного видання творів.

13 червня відбулася презентація виставки-пам'яті «Життя, як спалах...», присвяченої 70-річчю від дня народження режисера, відомого організатора культури на Вінниччині, колишнього директора ВОУНБ ім. К. А. Тимірязєва, заслуженого працівника культури України Василя Федоровича Циганюка.

26 червня відбувся літературний вечір «Кращий письменник “втраченого покоління”» (до 120-річчя від дня народження німецького письменника Еріха Марії Ремарка).

Липень

7 липня відбулася презентація бібліографічного покажчика «Знавець слова та людської душі» (до 80-річчя від дня народження

журналіста і письменника І. Волошенюка) в приміщенні літературно-меморіального музею М. Коцюбинського для учасників ювілейного вечора – літераторів, журналістів, працівників культури.

Серпень

1 серпня пройшла презентація виставки журнальних публікацій «Поетеса зламу століть» (до 105-ї річниці від дня народження Лесі Українки).

23 серпня 10 працівників бібліотеки взяли участь у поетичному марафоні з нагоди Дня Незалежності України та Дня Державного Прапора України, організованому Крайовим товариством «Вінницький козацький полк ім. Івана Богуна» на Майдані Небесної Сотні в рамках мистецького заходу «Шевченківські читання».

Вересень

3 вересня відбулися публічні читання творів авторів-номінантів конкурсу на здобуття Всеукраїнської літературної премії ім. Михайла Коцюбинського за участю членів журі. Надійшло понад 50 книг від 42 авторів з різних регіонів України, зокрема: Вінниці, Києва, Харкова, Миколаєва, Хмельницького, Сумщини, Закарпаття та ін.

Журі визначило лауреатів у 5 номінаціях, а саме:

- номінація «Поезія» – Євген Постульга за книгу поезій «Ми нає все»;

- номінація «Проза» – Ростислав Мусієнко за книгу «Завихрений час»;

- номінація «Народознавство» – Володимир Кузьменко за книгу «Історія української літератури ХХ – початку ХХІ століття у трьох томах»;

- номінація «Декоративне та образотворче мистецтво» – Надія Мартиненко за цикл робіт «Етнічні сакраменталії»;

- номінація «Театрально-музичне мистецтво» – Олексій Биш за роль Гамлета у виставі Гайнера Мюллера «Гамлетмашина».

4 вересня біля пам'ятника поету відбулися традиційні вересневі Стусівські читання «Доля і світла пам'ять Василя Стуса».

9 вересня ГО «Конфедерація поляків Поділля – ХХІ століття» провела інформаційну зустріч. Захід відбувся в рамках акції

Національного читання, приуроченого до 100-річчя повернення Незалежності Польщі. Учасники зустрічі читали в оригіналі фрагмент роману «Провесінь» польського письменника Стефана Жеромського. Для учасників зустрічі пройшла також тематична година «Польські стародруки з фонду відділу рідкісних і цінних видань».

24 вересня відбулася презентація літературно-творчого об'єднання «Імпреза» за участю його голови Ірини Федорчук, поета Віктора Крупки та членів.

Жовтень

9 жовтня пройшла творча зустріч з українським поетом і художником, лауреатом Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка Анатолієм Кичинським та презентація його книги «Жива і скошена тече в мені трава».

31 жовтня була проведена авторська презентація книги Ю. Ляшук «Je t'aime» (Я люблю тебе).

Листопад

6 листопада відбувся ювілейний вечір «Свято нашої зустрічі», присвячений 75-річчю від дня народження українського письменника, журналіста, громадського діяча, голови Конгресу української інтелігенції у Вінницькій області Василя Кобця.

8 листопада пройшов літературно-мистецький вечір «Як дар найсвятіший від вічного Слова», присвячений Дню української писемності та мови.

17 листопада відбулася презентація книги та фільму «Позивний “Бандерас”» за участю одного із сценаристів українського бойовика Артемія Кірсанова та співавтора однойменної книги Сергія Дзюби.

21 листопада організовано літературно-мистецький вечір «Співець душі народної» (до 180-річчя від дня народження І. Нечуя-Левицького).

22 листопада відбулася презентація збірки Олександри Бурбело «Рідній Україні» та збірки віршів українських поетів «Друзі по перу – Олександрі Бурбело», присвячених її творчості. У рамках науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» пройшла

презентація бібліографічного покажчика до 85-річчя Голодомору «То пам'ять стоїть при свічі...».

Грудень

6 грудня відбулася презентація збірок поета, члена НСПУ Ю. Хмелевського «Декорація змін» (лірика) та «Акт гуманізму» (гумор і сатира).

13 грудня організована творча зустріч «Дослідження краєзнавців Вінниччини» та вручення посвідчень Національної спілки краєзнавців України новим членам, у тому числі зав. відділу краєзнавства ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва О. Антонюк.

16 грудня пройшла інформаційна година «Військова справа на сторінках стародруків XVII–XVIII ст.» для військовослужбовців (м. Калинівка).

Підготувала П. І. Цимбалюк

Відомості про авторів

Антонюк Оксана Юріївна – завідувач відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Батирєва Ірина Миколаївна – кандидат історичних наук, перший заступник генерального директора Національного музею «Меморіал жертв Голодомору»

Бєвз Анастасія Петрівна – методист науково-методичного відділу Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Кароєва Тетяна Робертівна – доктор історичних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Коваль Світлана Флоріанівна – провідний бібліотекар сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Марчук Тетяна Олександрівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Сафронова Олена Вадимівна – завідувач відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

Від укладача	3
До 100-річчя Української революції (1917–1921)	5
<i>Каросва Т. Р.</i> 1918-й – рік навчальної книги на Поділлі	5
<i>Бевз А. П.</i> Газети 1918 р. з фондів відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва	10
З книжкових колекцій бібліотек Поділля <i>(за фондами ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)</i>	15
<i>Марчук Т. О.</i> На шляху до мануфактур, або Книга на допомогу підприємцю XVIII ст.	15
<i>Валігура І. М.</i> Книжкові гравюри в західноєвропейських виданнях XVIII ст.	27
<i>Сафронова О. В.</i> Мовознавчі словники XVIII ст. як основа лексикографії	51
Екологія книжкової культури	64
<i>Каросва Т. Р.</i> Відображення ідей Просвітництва в книгозбірнях подолян кінця XVIII – початку XX ст.	64
Бібліографічними стежками	76
Повсякденне життя православного духовенства Поділля XIX – початку XX ст. (за матеріалами «Подольских епархиальных ведомостей»).	
<i>Підготувала І. М. Батирєва</i>	76
Сторінками архівних документів	100
Каталоги вінницьких бібліотечних зібрань XVIII – першої третини XIX ст.	
<i>Підготувала Т. Р. Каросва</i>	100
Вінницький «THE BEST»	107
Наші земляки – лауреати літературних премій України 2018 року.	
<i>Підготувала С. Ф. Коваль</i>	107

Книжкова полиця	126
175 років польському зводу історико-географічних відомостей М. Балінського, Т. Ліпінського «Starozytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana» (3 т., Варшава, 1843–1846). <i>Підготувала О. Ю. Антонюк</i>	126
Видання «Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови» як джерельна база для пізнання української мови та її історії. <i>Підготувала Г. М. Слотюк</i>	128
Книга І. Огієнка «Українська культура» – початок справжньої історіографії української культури (до 100-річчя виходу в світ). <i>Підготувала П. І. Цимбалюк</i>	130
Хроніка. Події <i>Підготувала П. І. Цимбалюк</i>	135
Відомості про авторів	141

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ КНИЖНИК

Альманах

Випуск 10 (2017 р.) – Випуск 11 (2018 р.)

Відповідальна за випуск *Л. Б. Сенник*,
директор ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач *Т. Р. Каросєва*

Редактор *С. В. Лавренюк*

Підготовка ілюстративного матеріалу до друку, верстка,
оригінал-макет, дизайн обкладинки *Н. В. Спиця*

У дизайні обкладинки використано малюнок *М. Жука*

Підписано до друку 16.09.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 17.5. Тираж 100.

Друк ПП Балюк І. Б.
м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел. (0432) 52-08-02